

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK
ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTETTÉK

DR. JANKÓ JÁNOS ÉS DR. SEMAYER VILIBÁLD.

III. ÉVFOLYAM. 1902.

---

2 SZINES, 7 FEKETE TÁBLÁVAL, 54 SZÖVEGÁBRÁVAL.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1902.

HORNÝÁNSZKY V. CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPESTEN.

TARTALOM.

	Lap
<i>Dr. Bátky Zsigmond</i> : Das Bauernhaus in Oesterreich-Ungarn und in seinen Grenzgebieten. (Ismert.)	95
— —: Könyvismertetés. Alfred Hackel: Die Besiedelungsverhältnisse des oberösterreichischen Mühlviertels in ihrer Abhängigkeit von natürlichen und geschichtlichen Bedingungen	131
— —: Két közlemény a magyarság házáról (2 szövegábrával)	149
— β.: Ausztrália szerepe az emberiség kialakulásában	11
— —: Az Almásy-gyűjtemény	80
— —: A C. W. Wahle-féle columbiai keramikai-gyűjtemény	110
— —: † Virchow Rudolf	122
<i>B. B.</i> : A halászó hetési ember (2 szövegábrával)	29
<i>Festetics Rudolf gróf</i> : Csendes oceáni utazásaim vázlata	49
<i>Gabnay Ferencz, hathalmi</i> : Budai szerencsepénzek	47
<i>Gönczi Ferencz</i> : A villámlás, mennydörgés és mennykő a göcseji nép hiedelmében (1 fekete táblával és 6 szövegábrával)	65
— —: Göcseji házcsúcsok (6 szövegábrával)	124
— <i>f.</i> : Temetőfejfa, kopjafa	61
<i>Horger Antal</i> : Csiki székely ablakrácszatok (3 szövegábrával)	137
<i>Dr. Jankó János</i> : A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása	15, 63
— —: A Virchow-ünnepély Berlinben (1 színes táblával)	17
— —: A magyar halászat eredetéről (1 szövegábrával)	37
— —: A Festetics-gyűjtemény	56
— —: Vidéki néprajzi múzeumok	81
— α.: Néprajzi föllovasás a M. N. Múzeumban	16
— —: A rontó-báburól	48
— —: † Nécsey István	64
<i>Dr. Semayer Vilibáld</i> : A magyarok finn volta	1
— —: Szeged és népe	32
— —: Turkajárás Szolnok-Dobokában (3 fekete táblával)	97
— —: † Dr. Jankó János (1 színes táblával)	113
— —: Jankó János dr. életrajza	116
— —: Az E. K. E. kolozsvári táj- és néprajzi múzeuma (3 fekete táblával)	141
— —: A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása	154, 155
— σ.: A háromszék-vármegyei husvétii tojásokról és népszokásokról	112
<i>Szakáts Péter</i> : A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának kézi szakkönyvtára.	
II. Pótlék: Az 1902. évi szerzemények (1301—2500)	180
<i>Szmik Antal</i> : Adatok Püspök-Bogád néprajzához (10 szövegábrával)	179
<i>Sztripszky Hiádor</i> : Adatok Erdély őshalászatához (24 szövegábrával)	157

TABLE

101 . . . . .

102 . . . . .

103 . . . . .

104 . . . . .

105 . . . . .

106 . . . . .

107 . . . . .

108 . . . . .

109 . . . . .

110 . . . . .

111 . . . . .

112 . . . . .

113 . . . . .

114 . . . . .

115 . . . . .

116 . . . . .

117 . . . . .

118 . . . . .

119 . . . . .

120 . . . . .

121 . . . . .

122 . . . . .

123 . . . . .

124 . . . . .

125 . . . . .

126 . . . . .

127 . . . . .

128 . . . . .

129 . . . . .

130 . . . . .

131 . . . . .

132 . . . . .

133 . . . . .

134 . . . . .

135 . . . . .

136 . . . . .

137 . . . . .

138 . . . . .

139 . . . . .

140 . . . . .

141 . . . . .

142 . . . . .

143 . . . . .

144 . . . . .

145 . . . . .

146 . . . . .

147 . . . . .

148 . . . . .

149 . . . . .

150 . . . . .

151 . . . . .

152 . . . . .

153 . . . . .

154 . . . . .

155 . . . . .

156 . . . . .

157 . . . . .

158 . . . . .

159 . . . . .

160 . . . . .

161 . . . . .

162 . . . . .

163 . . . . .

164 . . . . .

165 . . . . .

166 . . . . .

167 . . . . .

168 . . . . .

169 . . . . .

170 . . . . .

171 . . . . .

172 . . . . .

173 . . . . .

174 . . . . .

175 . . . . .

176 . . . . .

177 . . . . .

178 . . . . .

179 . . . . .

180 . . . . .

181 . . . . .

182 . . . . .

183 . . . . .

184 . . . . .

185 . . . . .

186 . . . . .

187 . . . . .

188 . . . . .

189 . . . . .

190 . . . . .

191 . . . . .

192 . . . . .

193 . . . . .

194 . . . . .

195 . . . . .

196 . . . . .

197 . . . . .

198 . . . . .

199 . . . . .

200 . . . . .

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : DR. JANKÓ JÁNOS.

III. évf.

1902. január

1. szám.

A MAGYAROK FINN VOLTA.

(DR. WINKLER HENRIK, boroszlói egyet. tanár, a berlini Zeitschrift für Ethnologie 1901. évi IV. füzetében a 157. lapon: Das Finnenthum der Magyaren című értekezése anthropologiai részének kritikai ismertetése.)

Mielőtt *Winkler* tanárnak a czimben megjelölt, a berlini ember-tani társaságban szóval is előadott értekezésének bíráló ismertetésébe fognék, részben azért, hogy kitűnjék, mennyi a tanár úr észleléseiben és fölfedezéseiben az új elem, de főkép a kérdés eddigi állásának teljes megrögzítése czéljából mindenekelőtt a magyarok faji hovátartozóságáról az utóbbi években megjelent összefoglaló embertani munkák véleményeit tartom közlendőknek.

Ripley: The races of Europe, London, 1900. című nagy művében (435. l.) a magyarokról a következőket mondja: „Az újabb tudományos vívmányok mind jobban azt erősítik meg, hogy a történetírók és ethnographusok az ősi finn vándorlás fontosságát nagyban túlbecsülték, a mivel a második kérdésnek az elhanyagolása járt, hogy t. i. a finnek (magyarok) bejövetele előtt mely népek lakták Magyarországot?“

RIPLEY nézete — legyen szabad már e helyt megjegyezmem — teljesen ugyanazon az alapon áll, a melyre később WINKLER lép. Hibája ennek is, hogy a pontosabb adatok hijján, mint látni fogjuk, még e két népelem számbeli megállapítására is vállalkozott.

„Ezek az ősi lakosok t. i. elfogadván a hódítók nyelvét, lassacskán a magyarok ősi faji vonásait is fölvtették. A magyarok eredetileg a finnek, osztyákok és vogulok rokonai voltak, míg a velük vegyült nép-

elemek valószínűleg az alpesi fajtához tartozhattak, mely népfaj régebben középső Európa egész földjének tulajdonosa volt. És a mai magyarok arcvonásai, úgy látszik, tényleg igazolják azt az elméletet, hogy ez a fajta a magyarok megjelenése előtt a nagy dunai síkságon is mélyen gyökerezett, mert e vonásokból ítélve, a kifejtett nézettel teljesen egyezően, körülbelül egy nyolczaduk a finn, hét nyolczaduk pedig az alpesi fajból származottnak látszik.“

DENIKER: Les Races et les peuples de la terre. Paris, 1900, a finn-ugor nyelveket beszélő népek jellemzésénél (409. lap.) a magyarokról a következőket mondja: „a magyarok négy és félmilliónyi (?) zárt tömegben a magyar Alföldet lakják és az állam lakosságának 43 százalékat teszik. A törzsekre való régi felosztás maradványai máig is fennmaradtak közöttük, s ez szerint vannak (hajduk (?), jászok, kunok stb. Erdély keleti részét a magyarság másik része lakja, a székelység, kik mesokephal fejükkel legnagyobb részükben a rövid fejű magyaroktól különböznek.“

A megszokott francia alapossággal megírt ezen pár sort csak azért idézem, mert szerző a jászokat is kiveszi a közmagyarság tömegéből és a székelyek testi különbözőségére is rámutat, a mit *Winkler* úrnak is figyelembe kellett volna vennie.

Szintén megemlítendőnek tartom *Stratz*: Die Rassenschönheit des Weibes, Stuttgart, 1901. 301. lapján, habár csak úgy odavetett, de eredeti nézetét. Szerinte: „az osztrák-magyar monarchia valamennyi törzsének ereiben többé-kevésbé mongol vér is pezseg. Egységes típus megállapításáról a monarchiát lakó népek magyar csoportjánál sem lehet szó. Majd két püspökbogáti nőt bemutatván, egy menyécskét és egy leányt, a leány szeméből, illetőleg a felső szemredőnek a belső szemzúg felé való beeséséből és a pofacsontok erős kifejlődéséből, mongol eredetere következtet. Már a menyécske orrát, finom metszésű száját tisztán középtengerinek tartja. Kiemeli még a testarányok szabatoságát és a végtagok finomságát.

STRATZ véleménye e helyt azért nem volt elmellőzhető, mert a mongol típus előfordulását előtanulmányai alapján jogosan eddigelé csakis ő állithatta.

Most pedig térjünk át *WINKLER* tanár előadásának vázolására. Bevezetését, valamint a tisztán anthropologiai természetű részeket szó szerinti fordításban adom már csak azért is, hogy azokhoz más is hozzászólhasson, glosszáimat a végén teszem meg, a tisztán nyelvi részeket csak jelezem.

Bevezetése im itt következik:

„Magyarországon, valamint a külföldön a magyarok eredetéről és néptani állásáról a legcsodálatosabb és legkalandosabb nézetek járnak. Általánosan ismert és még ma is magában az országban nagy elterjedésű a hunn elmélet, melyhez a művelt közönség nagy része axiomaként ragaszkodik, annyival inkább, mert ez a nézet, a miatt az óriási hatásnál fogva, mely a nyugoti világon ennek a népnek meteorszerű megjelenése és eltűnésekor végig rezgett, a magyarok hiúságának nem kevésbé hizeleg. Tényleg még a legcsekélyebb dolog sem szól a mellett, hogy a hunnok az öt századdal későbbben a tulajdonképeni Európában megjelenő magyarokkal közeli rokonságban állottak volna. Különösen a mit a hunnok nyelvéről vagy azok magyar jelleméről rebesgettek, teljesen kritika nélkül való. A ki azonban a negyedikről a tizenharmadik századig keleti Európában végbement népmozgalmakat csak némileg ismeri, biztosra veheti, hogy mindezek a népek, ú. m. a hunnok, avarok, bolgárok, magyarok, bessenyők, palóczok, kúnok és valószínűleg még sok más néptöredék a nagy ural-altai törzshöz s első sorban ennek finn, valamint török ágához tartoztak. Többé az sem kétes, hogy ezek között finn-török keveréknépek is voltak. Azonkívül az is meglehetősen bizonyossággal állítható, hogy a Kárpátok keleti lejtőit és Magyarország belsejét csak ennek az óriási néphullámnak végső hullámhegyei árasztották el túlnyomólag vagy egészen török elemekkel — oly folyamat, mely szemmel láthatóan sok száz éven át, kelet felől jövő lökésekben, különösen a finn népeket szorította a Kárpátok vidékére. Így a bolgárok és a magyarok is finnek, utóbbiak (t. i. a magyarok) török vértvegyüléssel, eltekintve attól, hogy hosszú vándorlásuk alkalmával különféle allophyl fajtákkal és népekkel felületesen amalgálódtak és így ethnologiailag és anthropologiailag véve a magyaroknak a keleti finn néphez való tartozása részben még világosabb, mint nyelvészeti tekintetben. Habár a magyarok forgandó sorsát tekintve, ez lehetetlenségnek látszik, életmódjuk tekintetbevételével mégis megmagyarázható. Ez alatt azonban csak az ősmagyarokat értem, azaz azt a népet, mely 1000 évvel ezelőtt Magyarországot compact tömegben megszállotta, valamint ezeknek közvetlen, keveretlenül megmaradt utódait, a tiszta, el nem kúnosított alföldi törzsökös lakosságot. Ez az alföldi lakosság mindenütt ott, hol csekély százalékban kún vérrrel nem keverődött, egyazonos a bevándorló magyarsággal. Másképp állunk a magyarsággal a Duna-Tisza síkságának északi, északkeleti és nyugoti részében. Ez a keveréknép, eltekintve

a hunnok, avarok és a többi, a hegységek közé megmenekedett, többnyire altáji fajtájú maradékoktól, magába asszimilálta a törökbessenyőket és palócokat és több más, nem csekély számú, ezekkel többé-kevésbé homogén népmaradékot, azonkívül pedig számos alkalommal kereszteződött minden fajta szlávokkal, románokkal, olaszokkal és németekkel.

Mindazok után, a miket a régi magyarokról a bevándorlásuk előtti időkből tudunk, ennek a félnomád népnek egyes törzsei egymástól annyira elzártan éltek, a hogy azt a magyar Alföld lakossága napjainkra bebizonyíthatólag megcselekedte és még ott is, a hol ennél az ősmagyarságnál a török népelem jelentékeny szerepet játszott, ez, úgy látszik, a tulajdonképeni magyarságon kívül állott; ez magyarázza meg a valódi magyarság finn típusának aránylagos tisztaságát. *Vámbéry* török elmélete pedig mindenképen tarthatatlan és a tiszta tényekkel megzafolható, úgy nyelvi, mint anthropologiai tekintetben; ő azonban a döntő tényeket valóban virtuóz ügyességgel ignorálja és a látszólag mellette szólókat végtelenül fölfujja. Anthropologiai tekintetben az alföldi lakosságot egyáltalán nem ismeri. Nincs előítélet nélkül való ember, a ki ha a finn typust testileg csak némileg ismeri, és a török faj sok mindenféle alakját is némileg ismeri, a magyar alföldi lakosságot a finnségtől elválaszthatná és a törökséghez csak közeli vonatkozásba hozhatná“.

WINKLER a magyarok eredetéről szóló teoriákat rendre véve, mint láttuk első sorban a hunn theoria ellen indul. Tudtommal ép ez idő szerint nincsenek ú. n. hunnistáink, kik a magyarság hunn eredetét hirdetnék. Azt sem vitatom, hogy volt-e a hunnok és a magyarok között akár faji, akár nyelvi rokonság, de azt WINKLERREL szemben meg kell jegyez-nem, hogy épen azon az alapon, a melyen ő a korábbiakban a magyarság egy részének finnségét, és meggyőződésem szerint helyesen vitatja, a hunnok vérét sem szabad Magyarországból kiűznie. Hiszen, mint már is láttuk és a mint ő is bevallja a finn-ugor, a török és a közép-tengeri arcokon kívül más, mondjuk mongoloid embereket is vélt maga körül látni — miért ne lehetnének épen ezek a hunn vérűek. Ámde ekkor kár volt a hunn-magyar testi continuitás ellen indulnia, a minthogy valamivel alább maga is bevallja, hogy a hunn és a török elméleteken kívül még az iráni és a kaukázusi népeknél, sőt még a czigányoknál is keresnek összefüggéseket — és ezek egyike sincs légből kapva, a minthogy az avarokról is fölteszi, hogy Nagy Károly nagy irtóháborúja után is, nyugati Magyarországon még bizonyára meg-

lehetősen fontos szerepet játszottak és csakis a magyarok föllépése után tűnnek el nyomtalanul — hozzátehetem — nyelvi- és művelődésük szerint. Testileg, ha ugyan a magyaroktól különböztek, ép WINKLER theoriájából folyólag ezek sem tűnhettek el egészen, s ma is közöttünk élnek.

Értekezésének további részében rendre veszi *kőrösi Csoma Sándor* és *Podhorszki* nézeteit, hogy végre *Bálint Gábor* legújabb *tamul* (dravida) tanulmányait kritizálva, a kolozsvári tanár nézeteit végeredményben a magáévá tegye, mert hisz (lásd értekezésének utolsó előtti passusát) „a magyar Alföldön még ma is dravida arcokat lát”. Már én hiszek a hunn, avar, finn-ugor, kún, tatár, szláv és germán arcokban, de a dravida arcokban nem hiszek.

A magyarság finn voltáról szóló részt lássuk.

Nyíltan megvallom, hogy még soká azután, hogy meggyőződtem; hogy a magyar nyelv föltétlenül finn nyelv, tekintve a magyarság sokféle keveredését és változatos sorsát, finn fajtájú magyarokban nem hittem. Abban a véleményben voltam, hogy a finn vér kevés maradéka a csodálatosan kevert lakosságban már régóta elvegyült; hogy ez a finn magyarság csak fictio, mely a félreismerhetetlenül finn nyelv miatt kritikátlanul tovább él. Csakis a tulajdonképeni magyar földön, azaz az 1000 év óta egyfolytában a tiszta magyarság kezén volt Alföldön végzett megfigyeléseim és ennek a legkevésbé kevert magyar nép sok ezrének megvizsgálása mutatta meg, hogy itt nemcsak hogy finnek, hanem ritka tiszta typosú finnek laknak; hogy ezek a népek a finn fajta összes ismertető jeleit sajátságosan erősen kifejezve magukon viselik.

A finn fajtának ezen főbb ismertető jelei, az arczélnek, az arcvonásoknak és az egész physiognomiának félreismerhetetlen egyezésén kívül, mely miatt az ember eleintén mindig ugyanazt az egy arcot véli látni, nagyjában a következők: Nagy, sokszor természetellenesen nagy pofa- és állkapocs-szélesség, melynek következtében széles, húsosan kerekded vagy erősen szögletes arcúak; továbbá egymástól föltünően távol álló mediális arcyszögűek. Ezek többnyire észre nem vehetően, néha azonban jóval mélyebb állásúak, mint a külsők; többnyire keskeny, sőt rendkívül keskeny szemréssel, mely annyira meg van nyújtva, hogy a külső szemzúgok távolsága óriásinak (98 mm.) látszik; az orr többnyire széles, a nőknél majd mindig gyengébben vagy erősebben pisze, néha egyenes is, de többnyire csak kevésbé áll ki az arczfelületből: prognathia majdnem kivétel nélkül van jelen, mikor a physiognomia

kellemes benyomást kelt; az áll feltűnően erősen visszafelé áll; az arcvonal túlnyomóan gyengén van jelezve és olyan egyöntetű, hogy az alföldi női profilt egyszerűen *azonosnak* mondhatni, a votjákok, nyugoti finnek és lapp nőkével.

A szem színe *szürkés-kék*, oly állandósággal, hogy 100 közül átlag 70—80 ezt a szint többé-kevésbé kifejezetten mutatja; a tiszta alföldi magyarságnál a szürkés-kék szemek százalékszámát még magasabbra is tehető. A hajzat szőke vagy barna; a szakáll többnyire világosabb, sokszor jelentékenyebben mint a hajzat; a bajusz többnyire *színtelen szalmasárga színű* (a mi legalább a suomi-finneknél és a magyaroknál csodálatosan egybevág, és bizonyára a többi finn népeknél is így lesz. A bajusz és szakáll későn, többnyire nagyon későn serked, bajusztalan-szakálltalan emberek a huszas éveken túl is mindennaposok, e mellett a bajusz majd mindig csak egyes helyeken, mint pl. a felső ajkon, dúsabb és hosszabb; a *hosszú, sűrű körszakáll jóformán* teljesen ismeretlen; akad azért hosszú, de akkor is többnyire nem sűrű bajusz, és majd kizárólag a későbbi férfi- vagy aggastyánkorban. A termet kisebb, gyakran jóval kisebb, mint az indogermánoknál.

A kún keverődés nélkül való való tiszta alföldi magyarság legnagyobb része ebben a tekintetben az osztjákokhoz és lappokhoz hasonlít, a mennyiben a férfiak közepes termetét alig 160 cm.-ben merem megállapítani, míg 150—155 cm.-nyi termetek sem ritkaságok.

A koponyaméretekre a finnek legfőbb testi sajátságainak felsorolásánál nem fektetek súlyt (más helyen ezeket is figyelembe vettem), mert épen ennél a fajtánál rendkívül változók. Az erősen kerekfejűek mellett majdnem tiszta hosszúfejű is akad, kik mégis a finn typust a physiognomiájukban és az arczélben rendkívül élesen mutatják. A tiszta magyarság ellenben kiválóan kerekfejűnek mondható, olyképen, hogy a legkerekfejűbb finnekre, a lappokra emlékeztetnek; ezek mellett azonban megtaláljuk a dolichocephal vagy subdolichocephal koponyákat is, a milyeneket különben csak a voguloknál találunk.

Az Alföld lakosságában egyébként többé-kevésbé megtaláltam mindazokat a típusokat, a melyeket a különböző finn népek, a nyugoti finnek, a permiek, lappok, osztjákok, vogulok, cseremiszek egyenként mutatnak, még pedig oly annyira erősen kifejlődve, hogy a hasonlóságot fotografikusnak mondhatnám. Tévedés ki van zárva, mert százával vettem föl az arczéleket, oly pontossággal, a milyennel csak lehetett és az egyezést oly laikusok is, kik a dologtól távol állottak, első pillantásra kitalálták. Még 1890-ben Finnországba rándultam

azzal a meggyőződéssel, hogy az évek óta jó ismerősökké vált alföldi magyar alakokhoz külsőleg is hasonló alakokra egyáltalán nem fogok akadni és az eredmény az volt, hogy ott az összetévesztésig határozott személyeket véltem látni, kiket már azelőtt Szegeden, Debreczenben, Kecskeméten vagy másutt az Alföldön láttam, sőt ez anynyira ment, hogy különböző karakteristikus típusokat, melyek teljes világossággal Magyarországból előttem lebegtek, mert sokáig és sok példányban figyeltem meg őket, ugyanolyan gyakorisággal és határozottsággal Finnországban is megleltem.

A finn fajjellegeket, a melyek az Alföldön szabályosan visszatérnek, lásd föntebb. E helyt még néhány pontra akarok figyelmeztetni, a melyekből várakozásom ellenére a tiszta magyarok finn eredete nyilvánvalóvá lesz, és a miről tágabb körökben sajátságos tudatlanság uralkodik. A finn fajta kétségtelenül világos fajta *szőke* vagy *barna* hajjal és bajusszal, és *szürkékék* (vagy barna, többnyire világos barna) szemekkel. Az egész világon, különösen a regényben a magyar ember a feketehajú, feketeszakállú, feketeszemű emberek főképviselőjeként szerepel. Valóságban azonban, mindenütt ott, a hol csak föltehető, hogy a tiszta magyar fajjal van dolgunk, sohasem *feketehajú*, *fekete-bajuszú*, és *szakállu* vagy *feketeszemű*, hanem határozottan világos színű. 100 egyén közül az Alföld el nem kúnosodott vagy csak félig kúnos területein rendszeren csak 8—10 sötéthajú akad, de ezek is korántsem feketehajúak, sőt még a törökszentmiklósi ú. n. kún területeken is alig minden hatodik ember sötétszínű. A tiszta magyar alföldi vidékeken megeshetik, hogy 20 és több férfi egyén között mindegyiknek egészen világos, többnyire szintelen, szalmasárga bajusza van. Ugyanez áll a szemekről is, a melyek egyszerűen szürkés-kéknek, kivételesen világos barnának mondhatók. Tévedés részemről teljesen kizárt; mások is, kiket erre figyelmeztettem, bámulva nézték a sok világos színű embert, és bevallották, hogy Németország keleti részében hasonló jelenség sehol sem észlelhető. 1884 óta az Alföldön Budapest, Czegléd, Szolnok, Kecskemét, Szeged, Török-Szent-Miklós, Karczag, Püspök-Ladány, Nyiregyháza, Debreczen, Tokaj és a Hegyalja vidékein ezzel a tárggyal tüzetesen foglalkoztam, s e célból rendszeren eljártam a vásárokra, hol százan és ezren összecsdültek, miközben megfigyeléseimet naponként, ott a helyszinén leírtam.

Még egy dolog van, mely mindenkinek, a ki az Alföldön utazik és a föld népét megfigyeli, okvetetlenül föltünnie kellett, de ezt is eddigelé kevésbé vagy egyáltalán nem figyelték meg, noha mindamellett

valószínűleg az egész finn fajnak feltűnő sajátosságával van dolgunk. Az mindenesetre áll, hogy ennek a fajnak saját szemmel közelebről megfigyelt tagjainál, a szuomi finneknél, magyaroknál és lappoknál az indogerman emberre nézve rendkívül föltűnő módon lép föl. A magyar alföldön t. i. egészen rendszeren látni mindkét nembeli egyéneket, még gyakrabban egészen fiatalos menyecskéket, sárga, feltűnően ránczos, sovány, jellemzően finn arczczal. E mellett az arczpírnak nyomát sem lelhettem, holott ez is a mi (a német parasztasszonyoknál egészen rendszeres jelenség, melyet még a szamojéd fajnál is nagyon élénken láttam föllépni. Ez annyira áll, hogy pl. Nyiregyháza körül, hol a magyar származású parasztasszonyok legtöbbje az említettem mindkét tulajdonságot, vagy legalább az utóbbit, kivétel nélkül mutatta, a kevés számú frissen telt, fehér, piros-pozsgás arczúaknál akaratlanul is nem magyar eredetet tételeztem föl. Oroszországban jól tudják, hogy a finn fajtához tartozókat, legyenek azok nyugoti finnek, votjákok vagy osztjákok . . . erről a sajátosságukról könnyen fölismerhetők és az orosz lakosságtól elválaszthatók . . . Ehhez habozás nélkül hozzátehetem, hogy a csontos, sárga, ránczos de fiatal női arcznak ugyanazt a típusát, melyet a finn és a lapp nőknél megismertem, az Alföldön sok száz egyéneken ismét megfigyeltem.

Az Alföldön végzett sokévi megfigyeléseim után a tiszta magyarok testszine a nálunk (a németeknél) megszokott értelemben sohasem *egészen fehér*, hanem sárgás, barnás, szürkefehér, még feketés (?) is, elanyyira, hogy egy-egy esetleg megfigyelhető fehér bőrű egyén épenséggel idegenszerűnek tünik föl. Innét van, hogy egészen szőke, sőt világos szőke szőrzetű világos, fehéres szürke egyének teljesen barnás kinézésűek. Hogy a szuomi finnek teljesen azonos sajátosságúak, erről személyesen meggyőződtem, hogy vajjon abban a terjedelemben-e, a melyben a magyarok, nem mondhatom; a lappokról ez valószínűleg még magasabb fokban áll. A többi finn törzsekről szerzett értesüléseim szerint pedig az a meggyőződéselem, hogy valamennyi tisztán maradt finn törzs sötétbőrű. A mint ilyképen meggyőződésemmé vált, hogy a nyugoti és a keleti Alföldet finn törzsű népesség lakja, még két más dolog is világossá vált előttem: 1. hogy a kún vérrel való keverődés is sokkal jelentéktelenebb, mint azt közönségesen hiszik; 2. hogy a palóc vidékeken, így nevezetesen Heves, Borsod, Gömör megyékben a török törzsűek sötétszínűek, fekete hajzattal és szakállal, barnaszeműek és nem finn-typusúak, hogy a külföldön ezeket tekintik a magyarság tulajdonképeni képviselőinek, és hogy ezek itt összehasonlíthatatlanul jelentékenyebb szerepet játsza-

nak, mint az Alföld ú. n. tiszta kún vidékein, továbbá hogy mindennek daczára még ezeken a területeken is a tisztán finn elem félreismerhetetlenül túlsúlyban van és a népség török fajtájú alkotó elemei a lakosságnak alig egy harmadát teszik.

Azonban az Alföldön is a tiszta magyar fajú népesség között itt-ott az említettektől merőben különböző typosok tűnnek fel; s ezek elég változatosak. Némelyek nemes s a mellett sajátságosan biztató arczkifejezésűek, a nélkül azonban, hogy a finn fajta keretéből ki lépnének, miután egészen hasonló alakokra a többi finneknél, sőt még a nyers osztjákoknál is reá akadunk; a szuomi finnekről nem is szólván, a kiknél ezeket a typosokat, a magyarokéval az összetévesztésig azonosaknak találtam. Teljesen indogermán alakok sem hiányzanak. úgyszinte olyanok sem, a melyek hypermongoloknak volnának jelezhetők, a mint erről minden kétséget kizáró módon meggyőződtem. Igyekeztem is, hogy az efféle arczokat profilban a lehető legnagyobb hűséggel visszaadjam és ezekről csak azt az egyhangú véleményt hallottam, hogy az ilyen excessive mongolarczokat Magyarországon lehetetlennek tartották volna. Ezek az arczok ugyan egyedül állók, de nem egészen ritkák; itt mi nálunk (Boroszló körül) semmi esetre csak megközelíthetőket sem látunk. Végül vannak még, szintén csak egyesével fellépő, részben fölötte különös arczformák, a melyek azonban határozott, kifejezetten egységes typosokat ábrázolnak és nem finn keverődési elemekre látszanak mutatni; egyesek oly fajtákra emlékeztetnek, melyeknek maradécai északkeleti Európában és északi Ázsiában találhatók, és melyekhez a kiháló félben levő arin-ok is tartoznak; másoknál már 1888-ban azt a talán téves, de kitörülhetetlen benyomást szereztem, melytől máig sem szabadultam meg, azt t. i., hogy ezek az alakok teljes tisztaságukban a dravidáknál és szinghalezeknél találhatók.

Hogy a magyarság között mindenütt szőke (kék és szürke szemű) elem mindenütt előfordul WINKLER megtudhatta volna, ha JANKÓ J., LÁZÁR és a magam felvételei után érdeklődött volna. Igaz, hogy mi nem ezerekre menő embert néztünk végig, mint ő, a ki a vásárokon végezte megfigyeléseit, de ép ezért az egész testre terjesztettük a vizsgálatainkat, minden természettudományi rendszerbe szedésnek az lévén a fő alapelve, hogy a rendszer alapjául ne egy, avagy néhány, hanem valamennyi lényeges jelleg választassék.

Már az is, hogy a lappok és vogulok koponyaformái ép ellentétes természetűek, komoly kutatót föltétlenül visszatartott volna attól, hogy mégis a kettő közötti vérokonságot továbbra is fentartsa.

A mit az alföldi magyar nép elzártágáról mond, a fajták megmaradásához nem szükséges. Angliában az angolszász és a kelta fajták, Skandináviában a bennszülött lapp lakosság és a germánság, Németországban az alpin fajta és a jövevény germánság korántsem voltak egymástól elzárva, sőt folyton-folyvást egymással keverődtek, mégis ma is fennállanak, mindenesetre más százalékos összetételben, mint a hogy azok ma élnek egymás mellett.

„Az sem felejtendő el, hogy helyneveink java része szláv, s hogy ezek az itt lakott szlávoktól eredtek. Ezek kivándorlásáról semmi hírünk — s ha a WINKLER részéről elfogadott LAPOUGE-féle fajfenmaradási elv alapján a finn-ugorok még ma is ősi tisztaságukban, millió számban közöttünk élnek, úgy az a magyarországi szláv lakosságra is csak méltányos, akkor ezek utódjai is körünkben időznek, természetesen, hogy szociális kiválás behatásától módosított százalékos arányszámban.

A mit a bőr ránczairól mond, lehetséges, hogy jó megfigyelés de szintén csak cum grano salis veendő. Mit szól pl. WINKLER úr ahhoz, a mit én 1897-ben: Adatok a sokaczkok anthropológiájához (Ethn VIII. k. 305. lapon) mondok: A szóntai lakoságnál a bőrön (fehér, gyengén sárgás árnyalattal) már a fiatal korban (a 20—30-as években) fellépő sajátságos fénytelenység és ránczosság tapasztalható, mely száraz tapintattal is jár stb.“

A korai ránczosságnak oka szerintem valószínűleg az alföldi életmódban s a táplálkozásban is keresendő, minthogy a hegylakó magyarságnál (Kalotaszegen és Szolnok-Doboka m. magyar lakosságánál), hol pedig keresve-kerestem, semmi nyoma.

A mit WINKLER a finn fajta főismertető jellegeinél, a széles arczokról, az egymástól elálló belső szemzúgokról mond, az csak exact mérésekkel dönthető el. A nők orráról és a szemszinekről, a hajzat és a szőrzetről mondottak, noha szerzőnek végeredményben valószínűleg igaza lesz, csak pontosan vezetett, esetről-esetre ellenőrizhető statisztika alapján válhatnak tudományosan felhasználhatókká.

Én egyáltalán hajlandó vagyok WINKLER-rel a magyarság egy részének finn-ugor vérúségét elfogadni, de csak úgy, ha ezt akár a saját, akár a mások szakszerűen megejtett, ezerekre menő fölvételei igazolják.

Hasonló egyébként a finnekről is áll és a mit WINKLER ezekről mond, hogy t. i. a finn fajta kétségtelenül világos fajta, szőke, vagy barna szőrzettel és szürkés-kék (vagy barna, de legtöbbszörre világos-barna) szemekkel, szintén csak félig áll meg. A finnek tavaszt ágának mások a testi sajátságai, mint a karel-eké.

A mondottakat összefoglalva: WINKLER tanár elmélete nem új, mert mihelyt a fajok fenmaradása ki volt mondva, a finn-ugorság folytonossága magától értetődött. Hogy nálunk ő, a nyelvész mondta ki elsőnek, annak az az oka, hogy szigorú természettudományi gondolkodású ember csak olyat állít, a mit szigorúan bebizonyítva lát, pláne ha a magyarok közt dravidákat és szingalézeket akar kimutatni. Ebben az értelemben t. i. nemcsak a magyar, de a germánság gyermekei is egész csecsemő korukon át, néha még azon túl is mind mongoloknak mondhatók. Egyáltalán WINKLER adatai épen módszertelensége miatt komoly kutatások folytatására teljesen alkalmatlanok.

Dr. Semayer Vilibáld.

AUSZTRÁLIA SZEREPE AZ EMBERISÉG KIALAKULÁSÁBAN.

(Die Bedeutung Australiens für die Heranbildung des Menschen, aus einer niederen Form von Otto Schoetensack. Zeitschrift für Ethnologie, 1901. III. f. Ismertetés).

Az alább rövid kivonatban bemutatandó cikkely ámbár túlvág azon kereteken, melyekben folyóiratunk közleményei mozogni szoktak, mind a mellett tárgyának érdekességénél s az anthropológiának az ember eredete és őshazája kikutatására irányuló bűvárkodása aktuális voltánál fogva, úgy véljük megérdemli, hogy e helyen is bemutassuk.

Mióta Darwinnak új irányt jelölő közismert tanai az ember eredetéről és a faji kiválásáról napvilágot láttak, az anthropologusok mind nagyobb igyekezettel s az emberre vonatkozó összes tudományok eredményeivel felfegyverkezve próbálkoztak a „teremtés koronája“ őshazájának megállapításával, miután már az embernek a legfelső állatkörben elfoglalt helye s annak egyes tagjaihoz való rokonsági kapcsolata is biztosítva volt. Hatalmasan segítette az e téren kutatókat a mindinkább szélesebb alapokra helyezkedő összehasonlító embertan, állatföldrajz, néplélektan és nyelvészet, továbbá a leíró néprajz, melyek fajunk testi és szellemi életének és történetének oly jelenségeit kutatták ki, melyek azt az eddiginél sokkalta tisztább világításban mutathatták be. Újabban, a primitív népek kultúrvagyományának bővebb ismerete óta még egy tudomány követel magának egyéb tudományágak mellett, előkelő helyet a kérdés megoldásánál, t. i. a

régészet, annak is a paläolithikus része. Tudjuk, hogy legtöbb hive annak az elméletnek volt, mely azt tanította, hogy az emberiség bölcsője az indiai tengerbe merült Lemuria-continens darabon ringott. Ez a felfogás a maradibb földrajzi kézikönyvekben mai napság is kísért. Schoetensack abból a természetszerűen könnyen megokolható feltevésből indul ki, hogy az ember kifejlődéséhez és fenmaradásához sajátságos feltételek voltak szükségesek, így mindenek előtt hatalmas ragadozó állatoktól ment és őserdőten vidék. Hogy pedig ilyen „őshazának“ léteznie kellett, azt az emberi nemnek testi és szellemi egysége bizonyítja.

Az a kérdés már most, hol lehetett az az őshaza, mely ilyen fizikai viszonyokkal rendelkezhetett. A maláj félsziget régóta magára vonta a kutatók figyelmét, alacsony fejlettségű és kulturájú népeivel, továbbá anthropoid majmaival, a legújabban kiasott Pithecanthropus pedig, mely a ma uralkodó vélemény szerint olyan főemlős fajta volt, mely az ember és az anthropoid-majmok közös törzséhez nagyon közel állhatott: egyenesen felhívja a figyelmet az ausztrál-ázsiai szigetvilágra.

A harmadkorból még nem sikerült embernyomokat kimutatni. Mikor pedig az ősember a paläolithikumban legelőször megjelent, már kész vadász volt, a ki a harcot a környező állatvilággal fölvehette. Ehhez pedig hosszú előiskolázás és gyakorlat volt szükséges. Ha most azt a szűkebb hazát keressük, a hol ez az iskolázás végbe mehetett, úgy D.-Ázsia, az indo-auztráliai szigetvilág és maga Ausztrália jöhet tekintetbe. D.-Ázsia hatalmas ragadozó állataival kiesik a számításból, ellenben a két utolsó területen megvannak azok a feltételek, melyek az ember kifejlődéséhez szükségesek.

Geologiai és állatföldrajzi tények igazolják, hogy a tertiär-kor végén Ausztrália összefüggött Új-Guineával s a Molukkák, Szelebesz és Jáva közvetítésével Hátsó-Indiával. Ebben a korban (Pliocän), midőn az összeköttetés Ausztrália és a maláj szigetvilág közt föntállott, megvolt a lehetőség arra, hogy magasabb rangú méhlepényes (placentalis) állatok, köztük az ember őse is, a maláj szigetek felől Ausztráliába juthassanak, a hol a többi világtól izolálva élhettek. Hogy placentalis állatalakok ez úton kerülhettek a másodkor végétől izoláltan álló kontinensre és pedig nagyon korai időkben, igazolja az ausztráliai vadkutya, a dingo, mely a szigetségről alkalmasint az emberrel egy időben vándorolt be s az emberhez szegődve, de teljesen meg nem szelídítetve, a mindkettőjük előtt idegen, náluk gyengébb növényevő állatok környe-

zetében közös vadászatból éltek. Ha Ausztráliának harmadkorszakvégi állatvilágát tekintjük, azt látjuk, hogy az nagyon gazdag fajokban, sokkal gazdagabb, mint a mai, valóságos óriások is voltak közöttük, (Diprotodon Austr. akkora lehetett, mint egy szarvorrú), de mindnyájan növényevők, tehát nem számbavehető ellenfelei az embernek. Ebben a környezetben élt az ősember mint vadász. A vadállatok sokfélesége, a mesterség, melylyel őket elejtette, jó előgyakorlatul szolgált nekik a későbbi harcokhoz, melyeket Ausztráliából történt kivándorlása után a ragadozó placentásokkal vívnia kellett. Feltehető, sőt csaknem bizonyos, hogy a fiatal harmadkorban földünk egyetlen részén sem voltak oly kedvező feltételek az embernek, mint primates-formának kifejlődéséhez, mint Ausztráliában.

Ezek az itt elmondott, jól megfontolt észlelések, további kiinduló pontul szolgálhatnak más pontok szigorú elbírálására, melyeknek tisztázása bizonyítani, vagy tagadni fogja ama feltevésünket, melyet Ausztráliának a jelen kérdésben imputáltunk. Ez a feltevés csak abban az esetben számíthat valószínűségre, ha bebizonyítható, hogy az ausztráliai testileg alacsonyrangú fajta s közötté és földünk legrégebb paläolithikus fajtája között kapcsolatokat tudunk kimutatni. Ha ez irányban vizsgálódunk egész csomó olyan bizonyítékot találunk, mely hypothesisünket megerősíti. Hasonlítsuk tehát össze Ausztrália benszüllötteinek testi, kulturális és szellemi tulajdonságait az emberiség többi részével. Mindenekelőtt csaknem bizonyosnak mondható, hogy az ausztrálok autochthonok, legalább semmiféle positivus bizonyítékot sem tudunk felhozni arra nézve, hogy idegen continensről szakadtak be, hanem itt alakultak ki emberré. Sajnos, hogy régészeti kutatások eddig szűkösen történtek. A mi az ausztráliai fajtát illeti, az is bizonyos, hogy egyetlen rász sem mutat annyi variabilis vonást, mint ez. A bőr színe is a barnás-sárga és fekete-barna közt minden színárnyalatban változhatik. Egy világosabb merevhajú s egy sötétebb gyapjas-hajú elemet lehet közte megkülönböztetni.

E két főfajta kialakulását azonban, melyek egyszersmind az emberiség főtípusait is előkészítették, szerző az ember ősenek a kontinensre történt bevándorlásával próbálja megmagyarázni, olyanformán, hogy Ausztrália földjének alakulata már korán kétfelé szakította a lakosságot egy keleti és egy nyugati csoportra, mely mindkettő különböző fizikai körülmények hatása alatt állván, különböző embertípusokat alakított ki, a melyek később vándorlások, exogam házasságok útján keveredtek. Néhány közös anthropologiai jellegnek felsorolását az

európai paläolithikus emberével, mellözöm, csak azt a tételét emelem ki szerzőnek, hogy somatologiai tekintetben egyetlen olyan pontot sem találunk, mely ellene mondana ama föltevésnek, hogy az emberiség Ausztráliából áradt volna szét, ellenben számos olyat, mely úgy látszik ezt támogatja. Ha továbbá a dolognak kulturális oldalát kezdjük vizsgálni s az ausztráliai és paläolith embernek kapcsoló pontjait keressük, a probléma még jobban megvilágosodik. Így mindjárt két olyan specifikus vadászszerszámot találunk közös birtokában az európai paläolith embernek és ausztrálinak, melyekről alig föltehető, hogy a föld két ellentétes pontján, külön-külön találták volna fel őket. Ez a két szerszám az ismeretes bumerang és a dárdahajító. A bumerang ősbbszerszám, mint az íj és nyíl, mely utóbbi amazt kipusztította. Ez a szerszám azonban nem tisztán ausztráliai specialitás volt mindenha. A francia paläolith korszakból (Epoque magdalénienne) két rénagancsból faragott hasonló szerszámocskát mutathatunk fel, melyek kisebbek ugyan, mint az ausztráliai fa-bumerangok, de ezeknek tökéletes pendantjai s alkalmasint csak játékszerűl szolgáltak. Assyr emlékeken és egyiptomi szoborműveken egész harcászati csapatok vannak hasonló szerszámokkal fölfegyverkezve. Itt tehát az ausztrálokat egy oly fegyver birtokában látjuk, mely valaha általánosabb elterjedésű volt, de csak náluk s a körülöttük elterülő néhány szigeten maradt fent napjainkra.

A hajítófa, melylyel a fadárdának nagyobb lödítő sebességet adhatnak, mai napság is virágjában van csaknem az egész Ausztrália kontinensén s környékén, így tehát föltehető, hogy ott is keletkezhetett. Ugyanezt megtaláljuk Új-Guinea, a Marianne-ok primitív népeinél, továbbá egy hatalmas ugrással Ázsia északkeleti partjain Szachalin szigetén át az Aleutákon, az eszkimóknál s a Cordillerák vonulata mellett egész Braziliáig.

De nemcsak ezt a cirkulációt tette meg a szerszám, hanem eljutott Európa nyugatára és pedig ismét Franciaországba, a hol a paläolith leletekben természetesen ismét agancsból faragva és szintén mint csak játékszer előkerült.

Még tisztább világításban látjuk e kapcsolatot akkor, ha tudjuk, hogy az íj és nyíl ismeretlen Ausztráliában, holott az egész földön el vannak terjedve. Ezt a tényt csak azzal lehet megmagyarázni, hogy az Ausztráliából kivándorló emberiség e szerszámokat még nem ismerte, azokat kivándorlása után találta fel, de azok többé nem jutottak vissza az őshazába. Nem kevésbé fontos, hogy a tazmánok sem a bumerangot, sem a dárdavetőt nem ismerték, tehát valószínű, hogy előbb ván-

doroltak át szigetjükre, mielőtt e szerszámok divatba jöttek s a könnyű vadfogás nem kényszerítette vadászó szerszámok kifundálására.

Ezekhez a momentumokhoz, melyek Ausztrália kulturájának őseredeti voltát bizonyítják, még mások is sorakoznak. Így pl. az ausztrálok az európaiak benyomulása előtt a kőkorszakban éltek és pedig a régebbi epochában. A kőszerszámok csiszolásának technikája nem jutott el Ausztráliába. Ép úgy nem az agyagművesség sem. Rendkívül primitív szerszámaik közül felemlíthetjük a hangfát (darab fa, melyet a mellnek támasztanak s egy másik pálczával rythmusosan vernek), az ásókarót stb. A tűzgerjesztő szerszámok a legprimitívebb formában vannak meg. A sexuális élettel összefüggő berendezkedések pl. a nemű életnek az állatok módjára bizonyos évszakokra való korlátozása, a férfi-tagon véghezvitt operációk a fogamzás meggátolására, mely a vadásznép nomadizáló életmódjának folyománya, mind primitív szellemi állapotra mutatnak. Lehetne folytatni az analógiák felsorolását, de terünk nem engedi s mivel e közleménye is csak előleges bemutató egy nagyobb tanulmányból, bővebb ismertetését megjelenésekor fogjuk adni.

β.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK GYARAPODÁSA 1901. NEGYEDIK (OKT. — DECZ.) NEGYEDÉBEN.

Az 1901. év utolsó negyedében az osztály gyűjteménye a 34,157. leltári számról a 34,611, számra szaporodott; gyarapodása tehát 455-tétel, a melyből vétel 363, ajándék 92 drb tárgy.

Vásárlások sorozata a következő: 6 drb ó-mexikói agyagtárgy; 184 drb halászati és pásztoréleti tárgy, nagyobbára a Tisza és Balaton környékéről; br Bornemisza Pál 100 darabból álló (afrikai) gyűjteménye; 28 drb szász himzés Szolnok-Doboka-vármegyéből és egy fénykép; 8 drb fapajzs N.-Új-Guineából; egy agyagkorsó Abauj-Torna-vármegyéből; 6 drb szász női mellboglár és egy szász női öv Brassóból; Kozmutza Béláné keletázsiai gyűjtéséből 12 drb tárgy.

Ajándékozta: Király Pál budapesti tanár 2 drb giczet és 12 drb husvéti tojást; Győry Vilmos kapuvári polgári iskolai tanár 23 drb, Háromszék- és Udvarhely-vármegyéből eredő színes rajzot; dr. Jankó János egy aczél-kova és tapló-késztséget; Végh K. Mátyás ároktői plebános egy ember-koponyát; Nyíró Zolna kisasszony Nagybányáról 2 darab agyagból való gyermekjáték-kosárkát; br. Bornemisza Pál egy namaquacsontszivarszipkát; Khvojko orosz néprajzi író Kieyből egy paleolith-szilánk-kollekciót; Bne. I. Ertel Desson de Lary Chileből (Rakovszky

Béla közvetítésével) 45 drb lakásberendezési tárgyat és ékszert. Idecsatolandó végül néhai dr. Pápay Károly 1 drb és néhai Xántus János 3 drb fénykép-hagyatéka.

Ezen negyedévi szaporodásról magyarországi eredetű 262 drb, külföldi 193 drb tárgy és pedig származik a külföldet illetőleg: Nagy-Új-Guineából 11, Kelet-Afrikából 30, Angol-Közép-Afrikából 16, Nyugat-Afrikából 5, Fokföldről 20, Natáiból 28, Mexikóból 6, Chileből 45, Szibériából 1, K.-Indiából 1, Khinából 4, Sziámból 4, Japánból 10, Ceylonból 3, Borneoból 2, Oroszországból 1 és Grönlandból 6 drb tárgy. A hazai gyűjteménytárgyakból pedig esik a következő megyékre: Abauj-Torna-vármegyére 1, Bács-Bodroghra 1, Besztercze-Naszódra 1, Biharra 1, Borsodra 1, Brassóra 7, Csongrádra 9, Hajdura 1, Háromszékre 10, Jász-Nagykun-Szolnokra 4, Liptóra 2, Nagy-Küküllőre 1, Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunra 11, Pozsonyra 1, Somogyra 50, Szatmárra 2, Szepesre 1, Szolnok-Dobokára 28, Udvarhelyre 13, Vasra 9, Zalára 8, Zólyomra 18 és általánosságban: Balatonra 1, Felvidékre 8, Mátavidékre 10, Nagy-Alföldre 43. Tisza-mellékre 20 drb tárgy.

Az osztály gyűjteményét november 1-ig, a meddig az az időjárás miatt a nagyközönség számára nyitva lehetett, 617-en látogatták meg, köztük 5-en 1 koronás belépőjeggyel.

Dr. Jankó János.

NÉPRAJZI FELOLVASÁS A M. N. MÚZEUMBAN.

A m. n. múzeum ismeretterjesztő előadásainak III. ciklusát folyó évi október 26-án Dr. Jankó János nyitotta meg „a magyar és ázsiai himzésekről” tartott bemutatásokkal és vetítésekkel kísért előadásával, melynek anyagát kizárólag a m. n. múzeum néprajzi gyűjteményeiből. Sorra bemutatta a magyarság különböző töredékeinek (Kalotaszeg, Szilágyság, Toroczkó, székelység, palócok, matyók, kunok, baranyaiak, somogyiak), valamint a hazában élő vegyes nemzetiségeknek (tót, ruthén, oláh, szerb, horvát) jellemzőbb himzéseit, ismertetvén azok anyagát, technikáját, alakelemeit, majd a kis és nagy orosz himzések jellemzésével áthidalván a Magyarország és Ázsia közti tért, a Kaukázust, Bokhara és Szamarkand török-tatár és iráni-perzsa himzéseit, végül a finn-ugor népeknek (finn, cseremis, votják, csuvasz, mordvin és osztják) himzéseit mutatta be azon klasszikus és alapvető összehasonlító gyűjtemény alapján, a melylyel a m. n. múzeum néprajzi osztályát Zichy Jenő gróf utolsó expedíciója gazdagította. Ez alkalommal mutatta be Jankó az osztják himzésekről Nécsey István által készített awaliticus színes táblákat is (több mint 30 tábla), melyek az osztják gyűjtemény sajtó alatt levő leirő jegyzékében fognak megjelenni s mintalapokkal is szolgálhatnak.

a.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : DR. JANKÓ JÁNOS.

III. évf.

1902. február

2. szám.

A VIRCHOW-ÜNNEPÉLY BERLINBEN.

Az 1901. év október 13-án ünnepelték meg Berlinben Rudolf Virchow nyolczvanadik születésnapját. Nem egy városnak, nem néhány tudományos testületnek volt ez ünnepe, hanem első sorban az egész Németországnak, az egész nagy német művelődésnek nemzeti ünnepe, melyet a földkerekség egész tudományos világának spontán hozzájárulása nemzetközi ünnepséggé tett. És ez egészen természetes volt; hiszen a mit Virchow alkotott és teremtett, nem a német, hanem az egész világ tudományának közkincese lett.

Első sorban kétségtelenül az orvost ünnepelték Virchowban, mert hiszen az orvostudományok terén való működése áll az emberhez, a betegségtől remegő s a halált féltő emberhez legközelebb s munkássága épen e téren ajándékozta meg az emberiséget a legnagyobb eredménnyel. A sejtkórtannak, ennek az általános biológiai principumnak a megalapozása, mely minden betegséget a sejtek megbetegedésével magyaráz, volt az ő legnagyobb műve, ezzel döntötte meg a Rokitansky-féle krazisok tanát, mely az orvostudományokban a XIX. század derekáig korlátlanul uralkodott s a humoralpathologia helyére oda állítva a cellular-pathológiát, alapját vetette meg a modern orvostudománynak.

De ugyanakkor ünnepelte őt az anthropologia, archaeologia, ethnologia, ethnographia is; egyetemes lángesze, páratlan szorgalma, kiapadhatlan munkaereje épen e szaktudományokban nyilvánul meg legjobban; ezek terén annyira hozzá szoktunk ahhoz, hogy minden nagyobb eseménynél vagy fölfedezésnél az ő munkásságát látjuk előtérben, az ő véleményét döntőnek, hogy e tudományszakok egész modern fejlődését Virchow nélkül egyáltalában el sem tudjuk képzelni.

Magyarország ez ünnepségen szintén részt vett s ez egészen természetes. Orvosaink és orvos-professzoraink egész serege volt az ő tanítványa s a ki ezt elmondhatja magáról, Virchowot sohasem felejtí el. Mert nemcsak a világhírű tudóst ismerte meg benne, a ki felfedezéseinél a kritika gyakorlásában önmagával szemben volt a legszigorúbb, nemcsak a kitűnő tanárt tisztelte benne, a ki, ha valakiben tehetséget vett észre, azt a legmelegebben és leghathatósabban pártfogolta, hanem megismerte benne az embert, a ki nem ismeri a nagyság gögjét, a kit mindenki megközelíthet és a ki egyszerűségével, közvetlenségével, őszinteségével, igazságosságával és szabadelvűségével mindenkit megbűvöl. Igazi vezérszellem ő, a kit mi magyarok annál jobban csodálhatunk, mert tudományos akadémiánk érdemdús főtítkárának saját bevallása szerint a magyar tudományos világban ma vezérszellemek nincsenek. A magyar orvosokat az ünnepségen dr. Genersich Antal és dr. Pertik Ottó egyetemi tanárok képviselték, míg a M. N. Múzeum engemet bizott meg azzal, hogy az ünnepségen részt vegyek.

Megbízatásomnak alapja ez esetben több volt, mint az anthropologiai tudományoknak nagymestere iránt érzett hódolat és tisztelet, mert Virchow épen a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának újjászülésénél — magyarán mondva — a keresztkoma szerepét vitte. Az ő agilitásának egyik végtelenül jellemző vonása az, hogy a hova megy, a hol megjelenik, az általa képviselt tudományok érdekében mindenütt agitál s nincs oly meddő talaj, a hol az ő agitációjának magvai ki ne csiráznának, életre ne kelnének, új életet ne ébresztenének. S ma száz és száz múzeum és intézet mondhatja el ugyanazt az egész világon, a mit a mi múzeumunk Néprajzi Osztálya, hogy Virchow a keresztapja. Mikor 1896. augusztus 31-én múzeumunkat először meglátogatta, Néprajzi Osztály még alig volt, akkor mi magunk sem biztunk ügyünk sikerében, az elégtelen anyagi eszközök mellé a legkisebb buzdítást sem kaptuk, a kik hivatva lettek volna arra, hogy vezessenek, irányítsanak, óvatosan félreálltak s visszavonást szitottak. Csak mikor Virchow megjelent, gyűjtéseinket mintegy négy órán át tanulmányozta, s ő, az általunk művelt tudományszakok atyamestere maga mutatta meg nekünk, hogy tőlünk lépten-nyomon mennyit tanul, csak mikor ő méltányolta a nálunk akkor garmadában rendezetlenül heverő, de az utolsó darabig magunk által kevés pénzen gyűjtött anyagot s méltányolta úgy, mint a kiállítás területén több helyen levő nagy költséggel beszerzett s külső hatásra számítva felállított többi

néprajzi csoportokat, csak akkor hittük el és győződünk meg arról, hogy helyes úton járunk s hogy a megkezdett nyomon tovább kell haladnunk. S hogy e haladásban meg ne álljunk, arra épen Virchow kényszerített rá morálisan, mikor kijelentette, hogy két év mulva ismét köztünk lesz, mert látni akarja, mennyire haladtunk, s hogy addig is bármiben legyen szükségünk reá, forduljunk hozzá feltétlen bizalommal, a mi hatalmában áll, megteszi értünk. Magyar ember így sohasem beszélt velünk s hogy ez nem udvarias köszönet volt a kalauzolásért, a következő két évben bebizonyult, mert ismételtén fordultunk Virchowhoz, ő kéréseinket sohasem tagadta meg, tanácsaival mindig készen volt, befolyását érdekünkben sokszor érvényesítette; és bebizonyult két év mulva akkor, mikor 1898. augusztus 28-án ismét köztünk volt. És a mit nálunk akkor látott, meglepéssel láthatta! A kiállítási év egész anyaga, a néprajzi falu, a Zichy-kiállítás, a Missió-kiállítás, az ösfoglalkozási csoport, az általam gyűjtött munka-eszközecsoporthoz mind a Néprajzi Osztályba olvadt, kibontakozott már Biró új-guineai gyűjtéseinek értéke is, én magam ugyanakkor Ázsiában gyűjtöttem. Virchow ez alkalommal is több mint négy órát töltött a Néprajzi Osztályban, támogatását újra felajánlotta, s azóta az osztály és tisztviselői nem egyszer kérték is, élvezték is, itthon is nálunk Budapesten s otthon is nála Berlinben. Ezért vettem igaz örömmel a M. N. Múzeum igazgatóságának megbízását, mely alkalmat adott megmutatni, hogy hálás szívvvel gondolunk rá s osztozunk örömeiben.

I.

Pénteken, okt. 11-én este a berlini Hotel Bristol egyik termében gyülekeztek össze mindazok, a kik a Virchow-ünnepségen valamely intézet, társaság vagy állam képviselőjében veendettek részt. A gyülekezeten Waldeyer tanár elnökölt s megállapították az ünnepségeken tartandó szónoklatok s a különböző küldöttségek felvonulásának sorrendjét. Ez alkalommal kellett megállapítani, hogy én, mint a Néprajzi Osztály képviselője melyik csoporthoz csatlakozzam. Volt egy csoport, melyben a német anthropologiai és természettudományi társulatok egyesültek; e csoporthoz csatlakozott csodálatosképen az osztrák bécsi anthropologiai társaság is oly módon, hogy ennek képviselője Andrian-Werburg báró lett az egész csoport szónoka. Ez a csatlakozás valóságos kis politikai tüntetés számba ment, mely az osztrák társaságnak és elnökének nagynémet érzelmeit fitogtatta;

ebbe a csoportba akarták bekebelezni a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályát is; egyedül Waldeyer tanár, a ki a magyaroknak őszinte jó barátja s a ki a mi közjogi helyzetünket is alaposan ismeri, értette meg ez elleni protestálásomat, s így a magyar orvosok kéttagú küldöttségéhez csatolt, hogy hárman együtt Magyarország képviselőiként szerepeljünk.

Szombat, október 12-ike, volt az ünnep tulajdonképeni napja. Ennek első pontja volt déli 12 órakor az új kór-boncztoni múzeum megtekintése. Ez alkalomra a múzeum előadási terme zsúfolásig megtelt, a baloldali két első sorban Virchow családja foglalt helyet, a többi sorokat ministerek, a belföldi és külföldi intézetek képviselői töltötték meg, s mikor pont 12 órakor Virchow az előadó asztal elé lépett, az egész hallgatóság felállt és szünni nem akaró lelkes tapsviharral üdvözölte az agg tudóst. Virchow egészen fesztelenül állt, s jókedvűen és jóságosan mosolygott s mikor a hallgatóság elcsendesült, megkezdte előadásait, mely teljes hétnegyed óráig tartott. Előadását a következő szép mondattal vezette be, mely egyike Virchow azon mondásainak, melyek örök életre számíthatnak:

„Ha végigtekintek — úgymond — e diszes gyülekezeten és látom jóakaratuknak megtisztelő lelkes nyilvánulását, úgy valóban büszke és elbizakodott lehetnék. De a tudomány nem engedi meg, hogy büszkék legyünk, mert hiszen látjuk, hogy minden egyes nap új igazságokat hoz és sok igazságnak tartott tétel idővel tévesnek bizonyul. Az igazságnak a keresése és a haladásnak az érzése az, a mi ezen hullámlásban boldoggá tesz. Azt hiszem, hogy ezen új ház (a kórboncztoni múzeum) is műhelye lesz új igazságoknak, hogy ebben együttes erővel fognak munkálkodni azon s tovább fogják vinni azt, a mit mi kezdtünk“.

Előadása folyamán aztán beszélt az orvosi tudományok fejlődéséről; hogyan került az orvostan az araboktól egyfelől, Mesopotamiából másfelől Európába, hogyan tértek át Paracelsus vegytani alapjáról Vesalius boncztoni irányára, megvázolja a pathologia (kórbonczton) határait, aztán áttér az új alakoknak keletkezésére, kimutatja, hogy a pathologiai jelenségeknek ebben mily szerepük van, hogy az átalakulás a tyustól való successiv eltérést vagyis metaplasiát jelent. Már most a pathologiában a legnagyobb jelentőségük épen azoknak a tényeknek van, melyek a metaplasia létezését feltétlenül kétségtelenné teszik; az új pathologiai múzeum épen ezeket a tényeket gyűjtötte és gyűjti s ezeknek megtekintésére szólítja fel Virchow hallgatóit.

Az óriási tetszéssel fogadott előadást vetített képek bemutatása fejezte be, majd az agg tudós szétosztotta a múzeum leírását tartalmazó „Das neue pathologische Museum“ című füzetkójét, melyet e jubiláris alkalomra írt, s azzal a hallgatóság szétoszlott a múzeumban, hogy azt megtekintse.

Nem lehet feladatomban e helyütt a pathologiai múzeum tüzetes leírása, de meg kell jegyezni azt, a mi minden muzeológust érdekel. A gyűjtemény, mint múzeum, mintaszerűen van berendezve. A készítmények száma 20.833, legnagyobb részük újabb időkben való ugyan, de azért a múzeum anyaga több mint 200 esztendő szakadatlan munkájának gyümölcse. Az épület öt emeletes, az alsó két emeleten kizárólag olyan anyag van kiállítva, melyet a nagyközönségnek szántak; a válogatás rendkívüli kritikával történt. A három felső emelet a tudományos gyűjteményeket foglalja magában s csakis orvosok, orvostanhallgatók és buvárok látogathatják. A készítmények alacsony, vasvázás üvegszekrényekben vannak kiállítva, még pedig ideálisan úgy, hogy azok minden oldalról megtekinthetők. A múzeum építői szakítottak a muzeális építkezés azon hagyományával is, hogy a termeknek magasoknak kell lenni; a kiállítási termek négy méternél nem magasabbak.

A pathologiai múzeum vendégei csak három óra után oszlottak szét, hogy az esti ünnepre készüljenek. Ez az ünnepély két részből állott. Este hat órakor a rendező bizottság a porosz képviselőház egyik termében diszebédet adott a delegáltak tiszteletére. A mintegy 1000 kiküldöttből e diszebédre csak 200-at hívtak meg. A külföldiek csaknem mind megjelentek. A magyar delegáltak: Genersich Antal, Pertik Ottó és e sorok írója az ebédre való meghívás kitüntetésében szintén részesültek. Virchow kedvéért minden poszt félretettek s bár meg volt állapítva minden vendég helye, az utolsó perczben a jegyeket visszavonták, üljön ki-ki oda, azok közé, a kik közt legjobban éri magát. Ez a német kedélyesség egyik igazán meghatározó vonása volt az ünnepnek. Az első toastot Posadowsky miniszter mondta az uralkodóra s ezzel a hivatalos toastoknak vége is volt. Felállt a 84 éves Körte sebész-tanár, s üdvözölte Virchowot, nem mint tudóst, mint tanárt, mint jubilarist, hanem mint ifjúkori jóbarátot; aztán megszólalt a 82 éves Langerhans tanár, a ki Virchow áldott lelkű feleségét éltette; majd a szintén galambösz öreg de fiatalosan eleven Meyer (Aachenből), Virchow egyik legelső tanítványa emlékezett vissza a multakra. Az öreg Virchow erre ezt a három régi jó barátját mint az

orvosok mintaképét üdvözölte s azt kívánta, vajha a föld minden népének volna ilyen triumviratusa. Ezeken kívül még csak Baccelli az olasz miniszter és Althoff titkos tanácsos beszéltek tisztán a benső családi barátság hangján.

Bármennyire is kedves és bizalmas volt Virchownek ez az ünneplése a fehér asztal mellett, annak véget kellett venni, hogy a nagy, a fő ünnep kezdetét vehesse. Este $\frac{1}{2}$ 9 órakor az egész társaság átvonult a parlament gyűléstermébe s itt folyt le éjjel után $\frac{1}{2}$ 2 óráig az az ünnepély, melyhez hasonlóval tudóst sehol a világon még nem ünnepeltek. A terem zsúfolásig tele volt a tudomány képviselőivel, a karzatokat hölgyek foglalták el, az elnöki emelvényen az ünnepi elnökök ültek, a miniszteri padokat a külföldi képviselők árasztották el, mikor Waldeyer tanár, az ünneprendező bizottság elnöke harsonák hangjai közt bevezette az agg tudóst, ki a babérral diszitett tiszteleti helyet foglalta el. Waldeyer ezután az elnöki székéből megnyitotta az ünnepet, mely hódolat Virchownek, a tudományok emberének.

„A mai ünnep — úgymond — bizonyosságot tegyen Önnek, ünneplelt férfiú, arról, hogy az egész világ szívből és őszintén örvend, hogy Ön tetteiben gazdag életének 80-ik évét testi és szellemi frissességben elérhette. Az ünnep tanúságot tegyen Önnek arról a háláról, melyet az egész világ érez azon adományokért, melyekkel Ön az egész emberiséget megajándékozta. Ön a tudományos munka tekintélyét felmagasztosította és értékét a népben közzelfogássá emelte. Ön a maga nemzetének, az egész emberiségnek, humanitásban, erkölcsben, műveltségben hatalmas előmozdítója, részben vezére volt. Tegyen a mai ünnep nyilvános tanúbizonyosságot arról a nagy tiszteletről, arról a nagy megbecsülésről, melylyel a mi népünk és az egész művelt világ a tudomány iránt és tisztán annak szentelt gazdag élete iránt viseltetik.“ A szónok beszéde befejeztével átadta az ünneplottnak azt az 50.000 márkát, melyet a német orvosok a Rudolf-Virchow-alapítvány emelésére gyűjtöttek Virchow 80. születésnapja alkalmából.

Waldeyer után dr. Studt vallás- és közoktatásügyi miniszter vette át a szót, a ki felolvasta a császárnak Virchowhoz intézett kéziratát s átadta „a tudományért való nagy arany érmet“. S azzal megindult a deputatiók sora: A királyi múzeumok igazgatósága, a porosz hadügyminiszterium, az olasz kormány, a porosz képviselőház, a tudományos Akadémia, a Lipót-Károly-akadémia, a berlini egyetem, az állatorvosi főiskola, a berlini egyetem orvosi fakultása, a német orvosi fakultások, az orvosi kamarák bizottsága, a berlin-brandenburgi orvosi

kamara, a hamburgi orvosi kamara, a hamburgi orvosi és korházi kollégium, Berlin város előljárósága, a Frigyes-gyermekekórház, Schivelbein, Dürckheim városok, Virchow falu, a berlini orvos-egyesület, a többi berlini orvosi egyesületek, a német orvos-társulatok, a német városok orvos-egyesületei, a berlini anthropologiai és természettudományi társulatok, a német anthropologiai és természettudományi társulatok s végül a német halászlati egyesület mindegyik külön-külön küldöttséggel képviseltette magát, melyeknek mindegyike külön szóval üdvözölte Virchowot, átadván neki az ez alkalomra készített tiszteleti oklevelet, üdvözlőt, érmet vagy egyéb más emléktárgyat. A német küldöttségek után következtek a külföldiek és pedig hogy minden neheztelést elkerüljenek, abc rendben. Egyenkint vonultak fel Belgium, Dánország, Franciaország, Görögország, Nagy-Britannia és Irland, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Ausztria, Oroszország, Svédország, Svájc, Magyarország, azután Amerikából Missouri és Brazília s végül Ázsiából Japán. A felvonulók harmadik csoportját Virchow régebbi és mostani asszisztensei (ma valamennyi professzor), az egyetemi hallgatók és a Vilmos-császár akadémia hallgatóinak küldöttsége képezte.

A magyar küldöttségre éjfél után $\frac{1}{2}$ 1-kor került a sor. Pertik tanár a magyar orvosok nevében rövid latin beszédben üdvözölte Virchowot, Genersich tanár pedig a beszéd után átnyújtotta a budapesti kir. magyar tudomány-egyetem addressét, melyet Hegedüs István a classica-philologia tanára fordított latinra. Harmadikul e sorok írója üdvözölte az agg tudóst, a ki még akkor is, éjfél után $\frac{1}{2}$ 1-kor, oly elevelességgel kérdezősködött a Néprajzi Osztályra vonatkozó apró részletekről, mintha nem várt volna mögöttünk egyetlen küldöttség sem.

Az egész ünnepély utolsó szónoka dr. B. Fränkel volt, a ki $\frac{1}{2}$ 2-kor reggel azzal fejezte be azt, hogy az ünnepély, mely Virchow 80-ik születésnapjának előestéjén kezdődött, ime az ő születésnapjának első hajnali órájában ér véget és a közönség nevében — annak szünni nem akaró éljenzése és tapsvihara között — újból kifejezi hódolatát és szerencsekívánatait az ünnepeltnek.

Öszintén szólva, megkönnyebbülten lélekzettem fel erre. Ki voltam merülve, pedig csak nézője voltam az ünnepélynek. Körültekintettem s a kiket közelemben láttam, mindről ugyanaz a fáradtság ritt le s valamennyi örvendett, hogy az ünnepnek vége van. Tekintetem még egyszer megpihent Virchow alakján s csodáltam a benne rejlő ős

germán erőt; ez ember úgy ünnepelte meg 80. születésnapját, hogy egy hétnegyedórás tudományos előadást tartott a patheologiai múzeumban, a parlamentben pedig $\frac{1}{2}$ 9-től $\frac{1}{2}$ 2-ig fogadta az egész világ küldöttségeit, mindegyikhez volt néhány kedves szava s tette ezt 5 órán keresztül állva, a nélkül, hogy csak egy perczre is leült volna. Csakis ily szervezet volt képes arra az óriási tevékenységre, melyre Virchow nyolczvan év után visszatekinthet s mely, hiszszük és reméljük, még soká nem szűnik meg tudásunkat gazdagítani, irányítani, vezetni.

II.

Virchownak az anthropologiai tudományok terén kifejtett munkásságát ismertetni, jellemezni óriási és sokoldalú tevékenysége folytán, mely csaknem mindenütt úttörő volt, a legnehezebb feladatok egyike. Mikor Virchow 1893-ban doktorságának 50 éves jubileumát ülte meg, a „Berliner Klinische Wochenschrift“ az ez alkalomból kiadott ünnepi számban a nagy tudósnek anthropologiai és archaeologiai jelentőségét is méltatni akarta s a berlini anthropologiai társasághoz fordult czikkért. Virchow munkásságát röviden de erősen jellemzi a válasz, mit a társaságtól a szerkesztőség kapott: „Az ünnepeltnek tevékenységét az anthropologia terén vázolni egyszerűen ezen tudományág legújabb történelmének a megírását jelentené. Az ő közreműködése e tudományág legújabb fejlődéstörténetével oly szervesen összeforrt és benne annyira uralkodó, hogy e kettőnek szétválasztása lehetetlen“.

És valóban! Vegyük csak figyelembe azt, hogy ma az anthropologus, archaeologus és ethnographus munkásságát a „Zeitschrift für Ethnologie“ nélkül el sem tudjuk képzelni s hogy ezt a folyóiratot, mely ma az egész világ ethnologiai irodalmának élén áll, több mint 30 éve maga Virchow szerkeszti, hogy annak csak első 20 évfolyamában Virchow több mint 100 tanulmányt tett közzé, gondoljunk arra, hogy az „Archiv für Anthropologie“-nak több mint 20 éven át egyik állandó és vezérmunkatársa, hogy ezeken kívül a tud. akadémiák, az anthropologiai és archaeologiai kongresszusok kiadványaiban mindenütt első helyen találjuk Virchow sokszor köteteket kitevő munkásságát, valóban csak akkor tudjuk megérteni, mit jelent az ő személye e tudományágak fejlődésében!

Az anthropologia köréből meritett tudományos tanulmányait a legrégebbektől a legújabbakig egy és ugyanazon szellem lengi át,

az a szabad philosophiai szellem, mely a tudományt és az életet egymástól elválasztani nem tudja, hanem a kettőt együtt egységes egésznek vallja és egymással való összefüggésében vizsgálja. Ez vezette Virchowot a holt ember vizsgálatától az élő ember tanulmányozásához, a kraniológiától az ethnológiához és archaeológiához, s ennek a kapcsolatnak helyes felismerése, teljes méltánylása vezette épen azoknak az ethnognomonikus jellegeknek nyomozásához, a melyeknek felderítésében annyi eredményt ért s a melyeknek felderítésével anthropologiai munkálkodása korszakalkotó és vezető lett.

Virchow már legelső munkájában, abban, a melyet a frankok cretinismusáról és pathologiai koponya alakokról írt, pontosan kifejtette a maga módszerét, a mi egész későbbi anthropologiai munkásságát jellemzi. E módszer két részből áll. Az egyik az, hogy az anthropologiai kutatásokhoz mindenekelőtt a biztos tényeknek természettudományi módszerrel való lankadatlan gyűjtése, a másik hogy a gyűjtött anyagnak mindenekelőtt pathologiai szempontból való megvizsgálása szükséges. Virchow mindenkor rendkívül súlyt helyezett a tények sokaságára, s mind a mai napig állandóan küzd azok ellen, a kik egyetlen koponyából vagy általában adatból indulnak ki s abból vonnak le messzire menő következtetéseket; e tekintetben egész háborúja keletkezett annak idején, mikor a híres neander-völgyi koponya-töredékből egy külön emberi rasszt akartak felfedezni s szemben állott és áll maig is a zoologusokkal és palaeontologusokkal, kik közt teljesen jogosultnak van elfogadva az, hogy egyetlen individuum alapján is új fajokat irjanak le.

Az anthropológiának tudományos vagyis anatómiai alapját Virchow 1857-ben megjelent azon munkájával vetette meg, a melyet a koponya-alapnak egészséges és beteg állapotban való fejlődéséről írt. E könyv csakhamar annyira elfogyott s jelentősége oly nagy volt, hogy ennek ma egy példánya többre kerül, mint a mennyi honorariumot a szerző az egész kiadványért kapott. Virchow ebben a koponyaalak, az arczképződés és az agyvelő fejlődése közti összefüggést kutatta, megállapította, hogy az os tribasilarenak mily nagy befolyása van az egész koponyának és tartalmának kifejlődésére, hogy az arczalakulat minden tipikus különbözősége mindenekelőtt a koponya-alap képződésének különbözőségétől függ; így a koponya-alap kyphoseja és az arcz prognathismusa rövid ik- és rostacsonttal, míg a koponya-alap orthoseja és az arcz orthognathismusa hosszú ik- és rostacsonttal fordul elő.

Az ethnognomonikus jellegek kutatásában Virchow előtt továbbra is a koponya maradt első helyen. E téren egyik kiváló munkája volt az, melyben az alsóbb rendű emberfajták azon koponyajellegeiről értekezett, a melyeknek a normától való eltérése bir anthropologiai, illetőleg ethnognomonikus jelentőséggel. Így ebben a halántékcsonthomloknyujtványáról megállapította, hogy az olyan pithekoid thero-morphia, a mely hasonlithatlanul gyakrabban fordul elő a nem árja, mint az árja törzseknél s hogy a homloknyujtvány, valamint általában a halántéktájak megkeskenyedése — stenokrotaphia — alsóbb rendű rasszjelleg. Az os Incae-ről megállapította, hogy az a régi peruiaknak vagy inkább bizonyos ősperei törzseknek kiváló jellege s hogy hozzájuk e tekintetben legközelebb a malajok sorakoznak. A katarrhiniáról, vagyis keskenyorrúságról, melyet igen kicsiny s fent hegyesen kifutó orrcsont idéz elő, megállapította, hogy az különösen a Szundaszigetekről származó koponyákat jellemzi kiválóan, bár előfordul más törzseknél is, és hogy mindenesetre pithekoid jelleg, noha pathologiai folyamat eredménye is lehet, p. o. a vendeknél és lappoknál. Ezekhez csatlakozik egy későbbi tanulmányának azon eredménye, hogy az os malare bipartitum az ainóknál és japánoknál ethnologiai jelentőségű.

Virchow az amerikai koponyákról irt munkájában (*Crania ethnica Americana*) a koponyatorzításokat tárgyalta behatóan; megkülönböztette a pathologikus vagyis időelőtti synostosek által keletkezett deformatiót a mesterségestől, a mely véletlen vagy szándékos nyomás hatása alatt keletkezett s tanulmányának végeredménye az, hogy a szándékos vagyis valóban ethnikus deformatio, mely valószínűleg az occiput véletlen belapulásával kezdődik, a divat hatalmánál fogva fejlődött általános népszokássá.

De Virchow nemcsak a koponyákon, hanem az emberi test többi részein is kereste az ethnikai értékű jelleget. E téren különösen két munkája vált híressé. Az egyikben az emberi farkról értekezett s kimutatta, hogy kifejlett embernél igenis előfordul az állandó fark, mely centrumában a gerincoszloppal igenis genetikusan összefüggő szövettömeg, de csont és porc nélkül, s így az csak lágy, vagyis tökéletlen és nem teljes farknak mondható; ellenben teljes farkat csonttal és porcczal embernél eddig konstatálni nem lehetett. A másik tanulmányban a régi trójai sirok (*Hanai Tepé*) csontanyagát vette vizsgálat alá s ez különösen a hosszú csontok ismeretére volt fontos; e helyen csak a tibiákon észlelt platyknemiát (vagyis azoknak oldalt való ellapulását, kardélúségét) említjük fel, melynek eredete akkor

nagy vitát keltett egész Európában. Broca azt pithekoid jellegnek vette, Pruner Bey rachitikus eredetűnek tartotta, Busk a nép életmódjából származottnak jelentette ki. Virchow ugyan az utóbbi véleményhez csatlakozott, de ugyanakkor kimutatta a sirokban talált gyermek-tibiák alapján, hogy ez nem rasszjelleg, ennek a jellegnek ethnikai értéke nincs, mert az nem öröklődő.

Virchow, mint német ember, a saját fájának anthropologiai megismerése terén is úttörő volt; az exotikus népek anthropologiai kutatásáról a német anthropologusok egy részének figyelmét ő fordította a német fajra s az ő munkássága nyomán virult fel az óriás anyaggyűjtés. Virchow maga különösen a frizek anthropológiájával foglalkozott, mert germán karakterüket ezek őrizték meg legjobban; kutatásaiban azt találta, hogy a koponya magassági méretei fontosabbak, mint a hosszúságiak és szélességiak s végeredményében a germán koponyákat dolichocephaliával (hosszúfejűséggel), a friz koponyákat chamaecephaliával (alacsonyfejűséggel) jellemezte. Ám a dán kőkori sirokból, melyek népét szintén germánnak vették, rövid és magas koponyák kerültek elő, míg az alacsony és hosszú koponya-alak először a bronzkorban lépett fel s a vaskor elején terjedt el különösebben. Ezek a tények ellent mondanak Virchownak s az ő igazságszeretetét az jellemzi legjobban, hogy mikor ő később kőkori, de határozottan szláv sirokban is megtalálta a dolichocephaliát, még pedig elég gyakran, nyíltan kimondta, hogy az a régi, hagyományos, csaknem vérré vált nézet, hogy az ősgermán koponya dolichocephal, megdőlt, az tévtan, melynek terjedését határozottan meg kell akadályozni. Ez a sajátos eredmény sarkalta Virchowot arra is, hogy a germán őstypus vizsgálatát a holtakról az élőkre is kiterjessze; ennek eredménye volt a haj, bőr és szem színére vonatkozó azon óriási arányú összeírás, a melyet a német iskolás gyermekeken végeztek s a mely az európai államoknak csakhamar mintául szolgált; ebből pedig ismét sajátságos eredmény tűnt ki, hogy t. i. az ősgermán typus történeti jegyei, a szőke haj, fehér bőr és kék szem, Poroszországban az iskolás gyermekeknek csak egyharmadánál, Bajorországban meg épen csak egyötödénél egyesülnek.

Virchow az általános anthropológiában is önálló egyéniség, a változatok keletkezésének és a leszármazásnak kérdésében neki is megvan a maga tana, melylyel bizonyos részben a darwinistákkal szemben áll. Ő azokból a zavarokból indul ki, melyek a szervezetet rendes működésében külső hatás folytán megtámadják s melyek szerinte három-

félék: ha a zavar csakhamar kiegyenlítődik, *physiologiai*; ha az tartós, *pathologikus*, végül ha általa az életfolyamat újabb s veszedelmes jellegű megzavarása (betegség) keletkezik, *nosologikus*. Szerinte eredetileg minden változat, vagyis a *typustól* való eltérés a szülői szervezet életfolyamának állandó zavarása alatt keletkezett s ily értelemben *pathologikus*; ez az állapot azonban az utódok öröklése útján ismét *physiologiai* lesz; miért öröklődik az egyik zavar hatása, miért nem a másiké, most még teljesen ismeretlen. Így a *rasszok* is csak örökölt változatok, melyek eredetileg a szülők szervezetében beállott *pathologikus* zavarok hatásán alapulnak. A zavaró hatást legtöbbször ugyan a *milieu* szüli, de gyakran a szervezetben rejlő okokból is keletkezhetik. Ám a *darwinisták* ezt a hármas megkülönböztetést nem fogadták el s ebből hosszú, mind a mai napig tartó hadjárat keletkezett, melynek sorsa még eldöntetlen. *Virchow* álláspontját e hadjáratban jellemzi az, hogy ő a *leszármazás* tanát elfogadja *logikusnak*, a tudományra szükségesnek, sőt *erkölcsi* *postulatumnak* is, de nem *dogmának*, mert máig sincsen meg az az átmeneti alak, mely az ember és a majmok közti ürt áthidalná, hiszen a *Dubois Pithekanthropusa* sem más, mint egy kihalt gibbon faj. Ő nem a *theoriák*, hanem a *hypothésisek* ellen küzd s ma még hiányzik a hiteles tények egész sorozata, mely e kérdéseket eldönthetné.

Általában mint *anyaggyűjtő* *Virchow* csaknem páratlanul áll az *anthropologia* terén. *Koponyamérést* és *leírást* egy maga annyit gyűjtött, hogy az *valóságos* *kincsesbányája* az *összehasonlító koponyatanak*. S a gyűjtés *buzgalmát* az sem csökkentette benne, hogy a *rengeteg* *mérési* *anyag* a *rasszoknak* *kranologiai* *megkülönböztetésénél* — eddigelé *legalább* — nem vált be. A *merre* csak *járt-kelt*, *mérő* *eszközeit* *mindenütt* *magával* *vitte*, a *hol* csak *arra* *alkalom* *kinálkozott*, *méréseket* *mindenütt* *végzett*. A *lappokról*, *eszkimókról*, *patagonokról*, *tűzföldiekről*, *kafferekről*, *ausztráliaiakról* és *más törzsekről* *közölt* *anthropologiai* *elemzéseit* *mindenütt* *mintakul* *használják*. *Nálunk* *Magyarországon* is *minden* *útját* *felhasználta* *mérések* *eszközlésére* s még *egy* *olyan* *rejtett* *néptöredékünknek*, *mint* a *sokaczkok*, *az* *anthropologiajáról* *sem* *irhatunk* a *nélkül*, *hogy* *Virchow* *ide* *vágó* *kutatásait* *figyelembe* *ne* *vegyük!*

Ezek mellett *Virchow* *foglalkozott* a *különböző* *rasszok* *acclimatisatiójával*, a *kriminalanthropológiával*, a *néprajzzal*, az *archaeologia*ba ő *vitte* *be* a *természettudományi* *módszert*, *agitáló* *erejével* *óriási* *anyag* *egybegyűlését* *tette* *lehetővé*, *mikor* *Schliemann* *ásatásait* *az*

archaeologusok gúnyolni akarták, ő vette azokat védelmébe, maga is több munkát írt Troasnak és a Kaukázusnak archaeologiai viszonyairól, valamint írt még az alakos urnákról, a házurnákról, a czölöpépítményekről, a bronzok öntéséről és még sok egyéb másról.

Sem terünk nem engedte, sem czélunk nem volt Virchow hosszú életének óriási munkásságát rendszeresen ismertetni, még az anthropologiai tudományok terén sem,¹ hiszen az általa írt tanulmányoknak csak a repertoriuma kitesz egy 8 íves kötetet, melyet jubileuma alkalmából barátai adtak ki; anthropologiai tevékenységéből csak azokat a legkimagaslóbb eseményeket vázoltuk meg, a melyek az anthropologia fejlődése terén egy-egy újabb utat törtek meg, egy-egy újabb irányt jelöltek meg, a melyen és a melyben haladnia kell. Ez az áldásdús élet még nem szünt meg, Virchow 80 éves teste-lelke oly ép, oly friss, emlékező tehetsége oly üde, munkakedve és munkabírása oly lankadatlan, hogy tőle még sokat várhatunk. Csodálatos szervezet ő, ötven év óta naponkint 4—5 óránál többet nem alszik s mindenre talál időt s ha munkáról van szó, ifjúi kedv és energia pezseg benne. Adja az isten, a ki őt jó kedvében teremtette a németiség és az egész emberiség dicsőségére, hogy Virchow mester sokáig kalauzoljon minket a tudományok azon ösvényein, melyeket ő tört meg s melyeket először az ő tudásának fáklyája világított be.

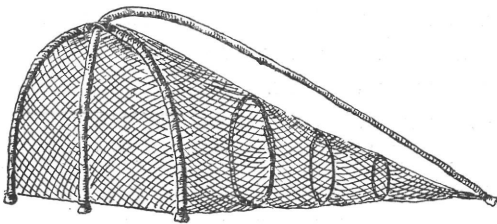
Dr. Jankó János.

A HALÁSZÓ HETÉSI EMBER.

A *kártya* elszoktatta a hetésit a vadászattól. Régebben sokat kitarító, fortélyos, ügyes vadászszá nevelt a vadászat öserejű szenvedélye; tolvajmódra ma is sok áldoz neki s egyik-másik egész vagyont fizetett el, hogy a hibát korigálja. A szomszédos uradalmak erdeinek nagy vadját éjjeli alkalommal ejtette el. A rókát pontosan megfigyeli

¹ A kit ez bővebben érdekel, azt figyelmeztetjük dr. A. Lissauer-nak „Virchow als Anthropologe“ című cikkére, mely a „Deutsche Medicinische Wochenschrift“ 1901. okt. 10-iki számában jelent meg s melyet Virchow anthropologiai tevékenységének megvázolásában mi is felhasználtunk. Virchow jelentőségét az orvostudományok terén és a jubiléris ünnepek lefolyását az orvosok számára dr. Pertik Ottó egyetemi tanár ismertette az „Orvosi hetilap“ 1901. (XLV. évf.) 42. számában.

s vagy az odúból ássa ki, vagy esti lesen lövi, ha „mukucs után hajszolódik“ (a fára menekült mókus után felszorgolgat a fára). Tudja, hogy a madarak „rének rá“, ha a bokrok alatt eloson. — A mókust is lövi, húsát megeszi, lenyúzott bőrét pedig farkánál fogva felakasztva bérétva-toknak használja. Ügyes lövő; a törözésre nem tudok példát. A madár nem kell neki, legfeljebb a foglyot csipi el, ha a szegény sovány madár a hóba takarózik téli időn. Kamasz-korában a töklevél alatt szunyító nyúlra egész teste nagyságával reádobja magát. A hidvégiek valamikor ügyes vidravadászok voltak. A vadászat szokása babonáival együtt erősen kipusztult. Téli hajtáson hallani tőlük, hogy „a nyúl a falu tőjibe (tövébe) szalad“, srétes-szarujában kigyófejet

tart, hogy sohse hibázzon, s ha elültöltőjébe sörétet ereszt s egy kiszalad a földre, megkeresi a többihez, mert az a „tréfülő“.

A halászatnak inkább hódolhat. A koothiak és petesháziai a Murát halászszak, a többi a lendvai

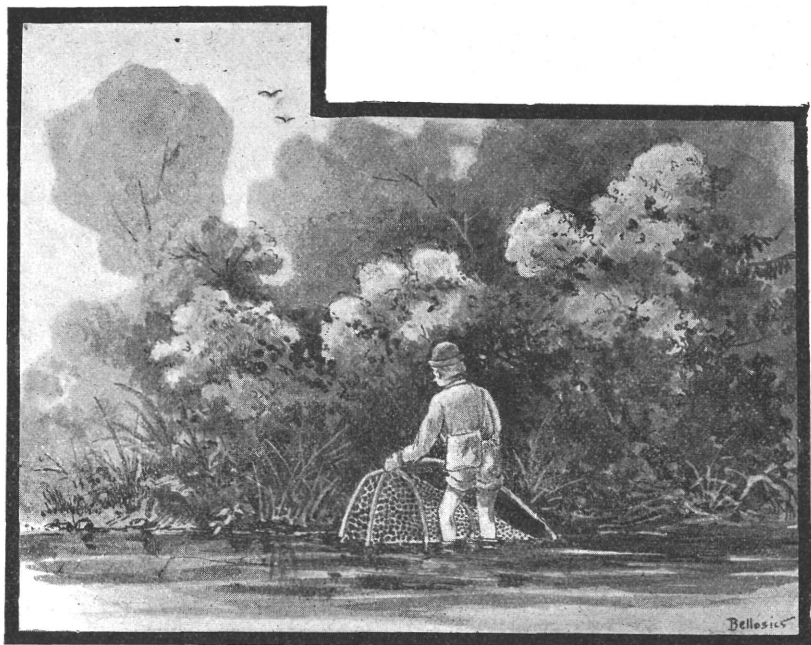
vizeket és a Kebelét. A hol a halászatra alkalmuk van, majd minden faluban van egy-egy nevezetes halász. Emlékszem, bár már régebb idő óta nem láttam használatban, egy varsa-szerű rekesztő hálójukra, melylyel szélteben elzárták a patakot. A míg volt rák vizeiben, *rácsával* fogta. Ez a rácsa egy behálózott faabroncs, mely három összefutó zsinórral egy vastagabb vesszőn lógott alá. A vesszőt úgy dugták a partoldalba, hogy a rácsa a reakötött nyúzott békával a rák lyukainak mélységéig sülyedt a vízbe.

Legelterjedtebb s még ma is használt kedves szerszám a *vonyu-háló* vagy *huzu-háló* (vonó-háló). Elül egy félkörre hajlított fán kezdődik a háló olyan formán, hogy fenéken járó része a félkört összetartó erős zsinórra kötődik s hátrafelé kúpalakúan szűkül belékötött egyre kisebbedő karikákon. A hálót a fenékrész zsinórjának közepéhez kötött s a félkörű husáng közepénél is megerősített s végül a kúp végéig érő hajlított rúd feszíti ki. Maguk kötik.

A hálót feszítő rúdjánál fogva vállra akasztva indul a vízhez. Levetkőzik a kötényig, melyből úszónadrágot formál, vagy ha erősen jár és csip a *dongu* (marhalégy), akkor piszkos inget ölt ezen kívül, kis vászontarisznyát akaszt a nyakába s aztán beleáll a vízbe. Kiváncsi

gyerekeik a parton czipelik összekötött ruháikat. Ha egymaga van, a partszélt halászsza meg olyan formán, hogy a háló nyilasával szembe áll s a feszítőrúdnál fogva *vonja* a part mellett. Egy-egy helyen a vízfolyás felé néző szájjal jól oda illeszti az ígérő partoldalhoz, a háló parttól eső széléhez áll s lábával a part felé *hajt*, majd lábbal, majd bottal a partszélt *zabarintya meg* s élénken figyel *mégremmenyik-ë* (megremeg-e) a *háló*. Ha igen, rögtön kiemeli s tarisznyába kebelezi a halat.

A *dőlis fátú* (vizbe dőlt fatörzstől) fél, mert a *víz kiköszörütő*, s meghasítja vele lábát, azért vigyázattal, *hakkê jár*; de el nem kerül, mert alatta is hal lakik. — Ha többen vannak, kettő a két part mellé áll, a többi a patak közepét zárja el. Ha partoldalon nőtt s vízbe gyökerező bokrok közelednek, megszólal a vezető: „Ezt a bokrok allát húzzok még!” Ezt a helyet szereti a *fehírhál* a *ményhállal* együtt. Néha *remmenyik a háló*, megemeli, mert *arra vétë* (azt vélte) nagy hal, pedig *nëm birgya még a háló*, azaz olyan picziny, hogy átesik a háló lyukain. *Csindeszszén* beszél, mert a hal nagyon vigyáz; különösen a *fehírhál hunczuttyabb* a csukánál, *hamar kitudja a halász czilját*. A *mëllëbe*

(mélybe) nem áll be, hanem hálójával elállja a *csörgü-t*, *szoritu-t*, azt a helyét a pataknak, hol a meder elcsékyesül s arra felé hajtja meg a mély vizet, arra *szorítja* a halat. Keresi a csörgü *bábittus* (sárga vizirózsás), *vizibuzás*, rogaszos (kákás) helyét, mert *tippanu* (tikkasztó) melegben a levelek alá fekszik el a csuka s onnan vadász. Messziről megtudja, merre az ilyen hely, ha nem ismerné is, mert fölötte jár a *kigyupásztor* (szítakötő).

Halai közül az én gyűjtésem a következőket ismeri: *kelen* (pontyféle, farka-széle fekete; Munkácsi szerint a szláv eredetű szó a scardinius erythrophthalmus neve ¹); *vorgahal* (vargahal, sügérféle); *csuka* (van fekete-, zöld- és sárgahátú); *fehíshal* (fehérhal, pontyféle; kopolyűfedője hátrafelé hegyesedő); *fűszhal* (süllőféle, kényes); *czompu*; *menyhal*; *kárász*; *pozsár*. A *kelen-t* Koóthon *boling-nak* nevezik.

A patak kis gödreit hamarosan kimeríti s aztán vár, a míg a *forgu-víz* újra hoz halat. *Forgu-víz* pedig akkor kerül, ha a pataki *mónár zúggója* (zsilipje) fölött annyira *meggyölik* (gyülemlik) a víz, hogy örülhet egy-két óráig. A leszaladó víz egyik mélyedésből a másikba viszi a nagyobb halat. De *forgu-víz*-ben, a zsilip meggyült és lefolyó vizétől megáradt patakban nem lehet halászni, mert a nagy vízben könnyebben *elugrik a szökeminy hal*.

A csíkot nagyobbrészt rostával meritik, de a csíkvarsát is ismerik.

B. B.

SZEGED ÉS NÉPE.

Szeged Ethnographiája. A „Dugonics-Társaság“ által pályakoszorózott mű. Írta: *Kovács János*. Szeged. Kiadja a „Dugonics-Társaság“. 1901. Nagy nyolczadrét. 33 iv, 157 javarészt eredeti ábrával.

A mű az 1901. évi magyar néptani irodalom nagyobb szabású terméke, mely ép ezért, ha pályakoszorúval nem ékeskednék is, már jelentékeny terjedelmével is számot tarthat reá, hogy e helyt bővebben méltassuk.

Megvallom, hogy a pályakoszorú és a vele járó pályadíj kiadásának „elégge lármás“ híre abban a kellemes illúzióban ringattuk magunkat: íme megszületett az Alföld metropolisának az idevágó hazai irodalom színvonalán álló, tán egyenesen mintaszerű néptani monographiája.

¹ A magyar népies halászat műnyelve. Ethn. IV. évf.

Hogy a könyv maga ez illuzióinkból mennyit váltott valóra, mennyit nem, a következőkben igyekszem körvonalozni.

Lássuk mindenekelőtt magát a pályakérdést, mely a Dugonics-Társaság szövegezésében a következő: Irassék meg „Szeged és Népe, népszerű geographiai és ethnographiai értekezés, tekintettel a történelmi fejlődésre“.

A pályakérdésből kitűnik, hogy szerző könyvének főczimét nem szabadon választotta. A főczim ellen egyébként semmi kifogásom. Ez alá ugyanis a város geographiája, históriája, valamint Szeged népének ethnographiája nagyon jól elfér. Csakhogy a főczim elfogadásából az következik ám, hogy akkor a szerző választotta legalább is fölösleges alcím: „Szeged ethnografiája“, teljesen helytelen, mert a főczimnél sokkalta kisebb körű, a könyv tartalmának pedig, a mennyiben 502 lapból az ethnographiai részre összesen csak 91 lap (a 185. laptól a 276. lapig) esik, mintegy ötödét jelzi.

Jó magam is kicsinyeskedésnek tartom, hogy már a címbe is belekapaszkodom, de azért teszem ilyen jókor, mert a könyvön végéig épen ezeknek a kisszerű fonákságoknak száma egyenesen megdöbbentő. Egyébként nyíltan bevallom, hogy ezekért nem is magát a szülői szeretet vakságában sinlődő szerzőt, hanem a Szegeden fölös számmal termő könyvesináló barátait, első sorban magát a bíráló bizottságot okolom.

Ilyen megkorholandó kicsiség magában az előszóban többek között a következő kezdő passzus: „Nemcsak hazánkban, hanem a külföld előrehaladottabb ‚nemzeteinél‘ is a legfiatalabb tudományágak közé tartozik a néprajz (rendszeres művelése).“

Ha baráti kéz a zárójelbe rakott két utolsó szót kiszedi, a mondat kifogástalan — így nem az.

Ugyanebbe a kategóriába tartozik az előszó következő mondata: „4—5 évtized előtt még a „legősibb“ (?) karántól a kontyos és mindenféle (?) kunyhóktól a földházakon, az ereszes falu (?) házakon keresztül (tán végig?) egész a módos polgárházakig látható volt a házépítés-fejlődésnek története“. A megkérdőjelezett szóktól eltekintve a mondatot bezáró hármas szóösszetétel szintén a javító kéz után kiáltó tautologia, mely a két alapszó akármelyikének kihagyásával azonnal correctté válik.

Már inkább a szerzőre háramlik — mert ebbe baráti kéz sem igen avatkozhatik, — a mikor az Előszó II. lapján, könyvének mindkét címével ellentétben meglehetősen önhittséggel egyszeriben így szól meg: „jelen munkában veszi az olvasó Szeged és népének *ethnographiai*

történetét, melynek anyaga az *Ethnographia* 1890. évi folyama 2. füzetében a *Katona Lajos* által közölt értekezésben foglalt elvekhez alkalmazkodottan van csoportosítva és elhelyezve; mert ezen értekezésen kívül irányt adó rendszeres munka a magyar néprajzi irodalomban alig van.

Hogy az „ethnographiai történet“ eléggé tetszetős fogalmát honnan szedte, nem tudom. *Katona Lajos* dr. hivatkozott értekezéséből bizonyára nem s így csak azt tehetem fel, hogy szerző *Helmoldt*-ék legújabb világtörténetéből merítette ennek a szónak megalkotására az ösztönt, no de minden nagyobb baj nélkül, mert Kovács úr könyvében van ugyan föld- és természetrajzi, régészeti és történelmi kivonat, valamint *ethnographia*, *somatologia* (?) és *folklore*, de sem ethnographiai történetet, sem történelmi ethnographiát nem leltem benne.

A mit pedig arról mond, hogy *Katona* értekezésén kívül irányt adó rendszeres munka a magyar néprajzi irodalomban alig van, abban Kovács úrnak hál' Istennek tévedni méltóztatik. Mert hogy a régebbi, a tudomány akkori álláspontja mellett igazán az aprólékosságig és részletességig menő munkákat ne is említsem, ott vannak a legújabbak között *Jankó*, *Czirbusz*, *Pápai K.*, *Lázár*, *Istvánffy*, *Lehotzky*, *Bellosics* tán kevesebbet markoló de mindenkép „rendszeres“ munkái, Kovács János úr számára megannyi minta.

No de térjünk át az egyes részek bemutatására. Ezek a következők: I. Földrajzi és természetrajzi rész (1—44 lap.), II. Történelmi rész (47—102. lap) és III. Néprajzi (ethnographiai) rész (103—503 lap), mely utóbbi azonban a 276. laptól kezdve tisztán *folklore* s nem *ethnographia*. „A földrajzi részben szerző a város belső területéről és határáról oly alapos és érdekes leírást nyújt, a milyen *Szeged*ről még eddig nem jelent meg. Azonban egy kis összehasonlítás a szomszédos községek és az alföldi nagy városok területével, az oro-hydrographiai részt sokkal érdekesebbé és tanulságosabbá tette volna; a klimatikus és geologiai viszonyok leírása helyes, a mennyiben a szerző fölhasználja a meteorologiai megfigyeléseket és a talajfurási adatokat is“. Az idézőjelek mutatják, hogy itt Kovácsnak egy másik kritikusat szólaltattam meg, kinek e részben való kijelentéseit a magamévá teszem s a magam részéről mindössze a következőkkel toldom meg. Kovács úr, mint azt könyvének fentebb kifogásolt alcíme mutatja, első sorban *ethnographus*nak érzi magát, ki a föld- és természetrajzi no meg a történelmi részt csak azért adja, mert *Katona L.* rendszeres útmutatásában ezt is megköveteli. Csakhogy figyelmét elkerülte, hogy *Katona* a geo-

graphiai (mint ő mondja, helyesebben chorographiai) rész. *b*) kikezdésében a floráról és faunáról a következőket jegyzi meg: „az illető vidék növény- és állatvilága; természetesen nem önmagának, hanem csak a nép életére vonatkozásának tekintetéből.“ Olvasni tudó ember azonban azonnal észreveszi, hogy ez a zárójelek közé rakott megjegyzés az *a*) pont alatt foglaltakra is érvényes.

Ezt a mértéket a geographiai részre reá alkalmazván „néprajzi művében“ a szegedi terek és utcák területének, ... a vasúti állomáshoz vezető utak száma, az egyes terek és a felső- és alsóvárosi tanyáknak magassága az adriai tenger színe fölött teljesen irreleváns tényezők. Ezek miatt egyetlen szegedi magyar haja szála sem változott meg, sem a háza, sem gunyája, sem semminemű néprajzi karaktere.

A természetrajzi részről jobb lenne hallgatni. „A flora és fauna nem egyéb száraz tudományos nomenclaturánál (talán enumeratióanal?) Mi azonban nem ezt kívántuk, hanem népszerű ösmertetést. A természetrajzi részben egy-két kijavítandó hibás kifejezés is található.“ A kijavításra ú. l. nem vállalkozott senki, s hogy ezt bebizonyítsam, csak a következő classikus passust czítalom: „A hártvás szárnyúak közül egész csoport cynips-faj (gubó darazsak) ismeretes itt s a szitakötőtől (libelulla) kezdve a lepkék (újfajta hártvás szárnyúak!), pillangók (sic!), vanessák (hát ezek miféle állatok?) csoportján át egész rajban tarkítják a város virágos rétjeit és mezőit“.

Hát vigasztalódjék Kovács János uram, olyan universalis tudós, a ki mind arról, a mit a könyvébe felvett csak minimalis hozzáértéssel írhatna, boldogult emlékü *Brassai* bácsi elhunytá óta sem a magyar hazában, sem széles e nagy világon többé nem él. Ő reá ebből vajmi kevés baj háramlik, de annál több arra a baráti czeruzára, mely az ilyen csudabogarakat a könyvből kiküszöbölhette volna.

A II. történeti részhez én nem igen értek; mindössze csak azt konstátálom, hogy szerző a pályakérdés alapos félreértésével a helyett, hogy a lakosság mai ethnicumát történelmileg is megvilágítaná, előbb a város archaeológiáját majd történelmét adja — mindezt javarészt saját ollózmányok alapján, a minthogy, a hogy azt egy másik kritikus is mondja, mind ezek „Reizner János monographiájában *mind* föltalálhatók. Itt csak annyit kellett volna adnia, a mennyi a szegedi nép fejlődésének és megalakulásának illusztrálására multhatatlanul megkívántatik“. Arany szavak, de szerző nyakas ember, a ki ú. l. a 48-ból sohasem és senkivel szemben sem enged.

Sok-sok használható, részben nagyon becses anyag mellett elha-

ladván a 136. lapon végül elérkeünk az embertani (anthropologiai) vagy mint Katonától is megtanulhatta volna, jobban mondva somatologiai részhez.

Ez az egész mű fénypontja. De ebben sem annyira a szerző, mint inkább a baráti kéz a bűnös; ez utóbbi még hozzá az egyszer nem mulasztása, hanem pozitív ténykedése folytán.

A levelet ugyan *Kovács* uram szolgáltatta, ő tartja azt az egész újabb anthropologiai irány souverain megvetésével, hogy „a régebbi lakosság physikai jellemére és a törzsökös nép typusára nehéz határozott következtetést vonni“, továbbá ő vizsgált meg 300—300 felső- és alsóvárosi ujonczot, kik közül csak 6 alsóvárosi és alsótanyai nem volt sehogysem fésülve, s ugyan ezeken ő figyelte meg a „hosszukás-szabályos, a rövidpörge (?), a sas- vagy vastagvégű (szeretném ezeket látni) és a szabálytalan (?) orrúakat“ stb., de már a méréseket nem ő végezte. Erre megnyerte dr. *Neumann Ármán* és dr. *Baneth Samu* központi orvos urakat, kik kérésére, „mérő-szalaggal ugyan, de teljesen pontos és megbízható méretekben tüntetik föl a külterületen, kevesebb keverődésen átment népnek anthropometrikus adatait“.

Az orvos urak neve méltó arra, hogy itt megörökítem, mert anélkül, hogy az ember egyetlen sor útbaigazítást kapott avagy valami könyvből elolvasta volna, hogy pl. a fej legnagyobb hosszának a világ valamennyi buvárja a glabellának az inion-tól való távolságát méri, stb. a mint azt ők tették, már csak mégsem szabad *Kovács* uram és a bírálók szemébe tudományos port hinteni. Ha valaki valamit meg nem értett s ebből folyólag mond helytelent (s ez mindnyájunk mindennapos sorsa), az érthető és megbocsátható, az ő eljárásuk nem az, ők az emberméréstani előtanulmányt fölöslegesnek tartották. Pedig de kár, mert Szeged az ő százados, eredeti nemzetiségük szerint pontosan ismert civis-családaival a mint az a következő, sajna, feldolgozatlan fejezetekből kitűnik, a somatológiának kész paradicsoma.

A most következő fejezetek a legjobbak. Szerző ismeri népét, s nem egy olyan vonását közli, melyet a gyütt-ment ethnographus észre sem vesz.

A ruházatról szóló fejezet történelmileg is fel van dolgozva, ugyanúgy a foglalkozások fejezete is, ellenben a halászat körül ú. l. kevés az eredeti tanulmánya. Ezek között, a mint azt már előbb kellett volna mondanom egyedül a szegedi parasztház tárgyalása kezdetleges. A miket ő typosoknak bemutat, semmikép sem azok, sem külsejük, sem belsejük szerint. Jól mondja e tekintetben már többször említett

másik kritikusa, „hogy a mit Szegeden ma már meg nem találni, megtalálhatta volna a szomszédos helységekben — ezeket azonban kevés kivétellel az Alföld és a többi magyarság ebbéli állapotával egyetemben még csak összehasonlítólág sem vette figyelembe.“

A folklorisztikus részben *Kálmány L.* három kötete után vajmi nehéz dolog lett volna az eddigi véleményeket alapján megváltoztató újdonságokkal előállani, de ép ezért Kovács úrnak ezen a téren „az összehasonlításra kellett volna súlyt fektetnie“, a mit azonban elmulasztott.

Nem folytatom tovább. *Kovács János* úr könyvének tárgya, Szeged népe irányában érzett hő szeretete engem is megperzsel. Munkát is sokat végzett, mikor könyvét összeállította, és bátran mondhatta magáról: „Ego feci quod potui, faciant meliora potentes“. Ha kevesebbet markol, feladatának bizonyára jobban megfelel, mert teljes ethnographiai monographia megalkotásához nem volt sem tudományos látóköre, sem módszere. De ugyanebben a hibában sinlödtek hivatalos bírálói is, kik Kovács János uram mellett könyvének minden hibájáért ketszeresen felelősek, és kik, ha csak valamicskével szerényebbek, okvetlenül bevallják, hogy szerző könyvében föltalalt, valamennyi tudományághoz bizony-bizony ők se érhetnek.

De hát ú. I. Szegedében mindenki önféjű. A szöke Tisza, Kovács János uram, bírálói, de még a könyvnek különben szép és költséges kliséi is; a klisék közül különben a zöld színűek nem a maguk helyére, hanem jó mélyen a szövegbe, a mondva csinált magasra vetett ágyat ábrázoló pláne fölfordítva kívánczoltak a könyvbe. Szeged népének ethnographiája tehát még megírását várja.

Dr. Semayer Vilibáld

A MAGYAR HALÁSZAT EREDETÉRŐL.

(Válasz U. T. Sirelius bírálati megjegyzéseire.)

Herman Ottónak a személyeskedés szenvedélyétől izzó, Schurchardt Hugónak rendkívüli tudományos készültséggel megalapozott és dr. Brücknernek teljesen objectiv bírálata után több mint egy félévvel „A magyar halászat eredete“ czimű könyvemről ismét egy bírálat jelent meg Mag. U. T. Sireliustól a „Finnisch-Ugrische Forschungen“ I. kötetének II. füzetében 26 sűrűn nyomtatott oldalon.

Első három bírálóm európai nevű ember, nagy és érdemdús tudományos munkásság van mögöttük, U. T. Sirelius ellenben eddig semmiféle tudományos munkát nem írt, ez a bírálat első irodalmi fellépése a nemzetközi tudományosság színe előtt s mindenesetre nagy önbizalomra vall, hogy tudományos pályáját bírálattal és nem önálló észleleteken alapuló eredeti anyagközléssel kezdi meg. De hát ez mellékes; a fő az, mily eredménnyel szól a dologhoz, lássuk tehát magát a bírálatot.

Öt lapnyi bevezetés után a 6. lapon megkezdí annak bizonyítását, hogy én a kölcsönszavak jelentőségét nem mindig fogtam fel helyesen. Én ugyanis a fertői vejszét a délorosz földről származtatom, mert eddigi adataink szerint udvaros és szárnylészás vejszék csakis a magyar és a délorosz földön ismeretesek. Ezzel a typologiai úton elért eredménnyel egybevág az, melyet Munkácsi nyelvészeti úton ért el, a menyinyiben a vejsze egyes részeinek (kotrócza, pelőcze, peletér, lésza) sajátos műszavait szláv eredetűeknek találván, azt sejtí, „hogy legalább egyes formáiban e halászszerző alkalmazása szláv kulturbefolyás eredménye“. Sirelius szerint az adott esetben kölcsönzésre következtetni nem lehet és pedig azért nem:

1. mert a fertői és a délorosz alakok egymástól alakilag nagyon is különböznek. Hát az bizonyos, hogy különbség van s mert Sirelius ép úgy nem fedezte fel azt a mértéket, a melylyel e különbséget abszolút biztossággal lehet megmérni, mint én sem, a különbség megbecslése, mindenesetre egyéni. Csakhogy én megmondom, mért tartom a különbséget kicsinek, Sirelius ellenben nem mondja meg, miért tartja nagynak;

2. mert a magyarok már az ősidőkben ismervén a vejszét, a szárnylészás udvaros alakot is igen könnyen *föltalálhatták*. A kérdés nem az *feltalálhatták-e* vagy sem, hanem az *feltalálták-e* vagy sem? Sirelius erre a kérdésre nem tud felelni; meg sem kísértí azt;

3. mert szerinte a szláv kölcsönszavaknak semmí bizonyító erejük nincs és abból, hogy egy vejsze alak a kisorosznál és a magyarnál megvan, a többí ugor népeknél azonban hiányzik, még nem következik, hogy az a kisorosz szerzője, azért az még eredetileg magyar is *lehetett*. Hogy lehetett elismerem, de Sirelius nem magyarázza meg, hogy ha az udvaros szárnylészás vejsze magyar találmány, miért adtak az *udvarnak*, *lészának*, *kotróczának*, *pelőczének*, *peletérnek* csupa szláv nevet. Konstatálom, hogy az általam typologiai és Munkácsi által nyelvészeti úton elért eredmény erősségeit Sirelius bizonyíték nélkül való *lehetőségei* semmível sem gyengítették meg;

4. mert Sirelius „az én biztosításom daczára is tudja, hogy az osztják területen udvaros szárnylészás vejszék vannak!“ Ez már bizonyíték s Sirelius bátran ezzel kezdhette volna. Ha elmondja, hogy ő az osztják földön itt és itt ilyen vagy olyan körülmények között a szárnylészás vejszék ilyen vagy olyan alakját találta meg, ha ennek és a fertői alaknak typologiai hasonlóságával, biológiai megokoltságával valószínűvé teszi, hogy azok nem az osztjakok és magyarok külön válása után, hanem a két nép közös életének korából származnak s kimutatja, hogy mindez az én következtetéseimet így, vagy amúgy módosítja, akkor Sirelius a tudományt egy új adattal és egy következtetés módosításával előbbre viszi, behozza a magyar részről való feltalálás lehetőségét, noha még mindig nem oldja meg a részek szláv elnevezésének kérdését. Ám Sirelius mindezt nem teszi, egy szóval sem mond többet, mint a mennyit fennebb idéztem, s úgy látszik nem tudja még, hogy ha bizonyos adatokból levont következtetéseket új adattal akar megcáfolni, az irodalomba bevett szokás szerint magát az adatot is *illik* közölni.

Sajátos önteltség hangja szólal ki Sirelius e szavaiból: „rezensent gegen Jankó's versicherung weiss“. Ugyan kit biztosítottam én és hol, hogy ilyen vagy olyan vejsze ennél vagy annál a népnél egyáltalában nincsen? Senkit és sehol. S mert Sirelius ismételten szeretné elhíttetni az olvasóval, hogy szerintem mindaz, a mi forrásaimban nincs meg, egyáltalában nem létezik, kérdem, micsoda jóakarát hallgattatja el benne azt az igazságot, hogy könyvemben ismételten hangsúlyozom, hogy minden következtetésem csakis az általam eddig ismert anyag alapján áll. „Ne felejtjük azt, — irom a 40. lapon — hogy a jelen munka csak az első kísérlet az orosz halászati irodalom forrásainak megnyitására, abból a célból, hogy összehasonlító anyagot nyerjünk s kétségtelen, hogy bárki is folytatni fogja e kísérletet, új anyag fog előkerülni... Teljességre én, a ki ezt az utat megtörtem, a legkevésbé gondolhattam... Az anyag hézagosságából következik, hogy e munka sem teljes, sem tökéletes nem lehet... Nem vitatom, hogy e következtetések idővel és újabb anyagok felmerülésével nem módosulnak...“ A 101. lapon a vejszék felsorolása után ez irom: „Ezzel persze nem mondjuk sem azt, hogy ez irodalmat teljesen kimerítettük, sem azt, hogy a terület bármely részén is ne volna már tenni való s még kevésbé azt, hogy új adatok elő nem kerülhetnek, melyek egyes alakok geographiai kiterjedését ki ne bővítenék s a levonandó következtetéseket egyes részeiben ne módosítanák“. Az 581. lapon ezt irom: „Az

előző szakaszban felsoroltuk egyenkint azt, hogy a magyar halászat eszközei, szerszámai a rendelkezésünkre álló anyag megvilágításában milyen eredetűek“. Ha Sirelius könyvében ezeket a helyeket olvasta, hogy foghatja rám az idézett helyen majd a 9. lapon és később több helyen is, hogy én annyira hiszek forrásaimnak, hogy a mi azokban nincs meg, azt nem létezőnek tartom és fogadom el? Igaz, hogy ezt a természetes álláspontot nem ismétlem minden lapon, minden fejezetben, de hát fel kellett tennem, hogy a kik könyvemmel foglalkoznak, legalább olvasni tudnak.

Azt állítom több helyen — mindenkor Danilevszkij és Szabanyejev orosz halászati írók adatai alapján — hogy a vejsze a nagy oroszoknál hiányzik. Sirelius ezt sem tartja igaznak s ismét szememre hányva forrásaim csálhatatlanságába vetett hitemet, sensatiós bizonyítékként idézi Poljakov I. S. egy művét, mely nagy orosz területről közöl vejszékét. Nem idézem megint azt a Sirelius által nem olvasott 40., 101. és 581. lapokat, hanem konstátálom, hogy miután Poljakov könyve a nyugaton — legalább a halászati írók előtt — nem ismeretes s úgy látszik, az orosz halászati írók sem ismerik, Sireliusnak, ha a tudományt tartja szem előtt, kötelessége lett volna a vejsze alakját ismertetni, továbbá kritikailag megvizsgálni, hogy az az ú. n. nagyorosz vejsze az egész nagyoroszországnál van-e meg, vagy annak talán csak egyes a dél-oroszokkal vagy ugorokkal érintkező részeinél fordul elő, mert hiszen lehet az korlátolt területű átvétel is. Sirelius mindezt nem tette s be kell látnia, hogy ilyen kritikátlanul odadobott adat semmit sem bizonyít, legfeljebb azt a személyeskedő tendenciát, melylyel e cikk megíródott.

A vejszék orosz elnevezései közül *kot*, *kota*, *kotecz*, *kutecz* egy közös *kot* tőből származnak, melyről Munkácsi megállapította, hogy az a finn-ugor nyelvekből került a szlávba s én ezt könyvem 133. lapján pontosan idézem. Sirelius ezt a nyelvi származtatást nagyon kétségesnek tartja, mert a rokon nyelvekben azok nem vejszét jelentenek. Jellemző Sireliusra, hogy e támadásnál Munkácsit, az adat általam pontosan idézett forrását meg nem nevezi, hanem az olvasót abban a hitben hagyja, hogy ez a nyelvi származtatás is az én „behauptung“-om. De hát illetékes-e arra Sirelius, hogy Munkácsi nyelvészeti származtatásait megbírálja, elvesse? Erre a kérdésre csak a nyelvi bizonyítékok felelnének, ha ilyeneket Sirelius egyáltalában közölné! Már pedig így egy kezdő ethnographusnak nyelvi érvelés és bizonyító adatok nélkül felállított „kétélyei“ elvégre is komolyan nem vehetők Munkácsi nyelvészeti megalapozott származtatásaival szemben.

Azt kérdi Sirelius tőlem, hogy én a finn katiska szót finn-ugor eredetűnek tartom-e? Én e szó eredetéről sehol sem szólok, mert a szónak a magyar halászat eredete kérdésében semmi jelentősége nincs; de hát akkor miért e kérdés? Csak azért, hogy Sirelius Setäläneek erre vonatkozólag publikált adatait közölhesse?

A vejszék kapcsán a 38. és 45. ábrákon bemutatok két vejszealakot, melyek egymástól csak abban különböznek, hogy az egyiknél az udvarnak nincs nyaka, a másiknál elnyult s egyre jobban összehúzóuló nyak vezet az udvarból a fejbe. „Nem tudjuk — írja Sirelius — mit mondjunk ez éleslátásáról, két eset lehetséges, vagy a szerző lát olyat, a mit más nem lát, vagy fölöslegesen lát oly élesen.“ Nem tehetek róla, hogy Sirelius nem olvasta el Herman Ottó könyvében a 234. és 235. lapon azt, hogyan kell a pontyot méregbe hozni, abból megérthette volna, hogy a fertői vejsze két udvarának hosszú szűk nyaka mily részt vesz abban s hogy legalább az adott esetben az elnyújtott és szűkülő nyak biológiailag a legfinomabban van megokolva. Ezért helyezek én súlyt arra a Sirelius szerint kicsinyre becsült különbségre s így az a harmadik eset állott elő, melyre Sirelius nem gondolt, hogy a bíráló nem látta meg azt, a mit mások már régen megláttak.

Hogyan fér meg „éleslátásom“ e kigunyolásával az, a mit Sirelius a 25. lapon ír rólam, hogy t. i. elismerés illet azért az éleslátásért, a melylyel általánosságban a hasonlítást végeztem, mert a magyar halászat történetéhez csak így irhattam kemény tűzpróbát is kiálló lapokat, — azt nem tudom, de hogy az egyik esetben Sireliusból az őszinteség teljesen hiányzik, az bizonyos.

Könyvem 68. ábráján bemutatok egy a Nagy-Jugán völgyében észlelt kétnyilasú vejszeformát s abban én a külön lészából beállított öblöcskét a parikkaljai és az ú. n. „magyar vejsze“ udvarának előképét látom s ez alapon az utóbbi kettőt a nagyjugáni alak származékának tartom. Sirelius kijelenti, hogy ő az öblöcskében ilyen udvarfélét nem bir felfedezni (miért nem, azt nem mondja meg), konstatálja azonban, hogy analog formákat az osztják földön ő is talált (leírásuk, rajzuk persze most is elmarad) s ezek alapján arra az eredményre jut, hogy az én származtatásomat ugyan biztosan megvédeni nem lehet, de némileg azért igenis lehetséges. De hát hogy lehet a származtatás, ha nem is biztos, de lehetséges, ha az az öblöcske nem az udvar első csirája? Az ilyen okoskodás, még ha mellettem szól is, fölösleges szószaporítás a saját bizonyító adatainak közlése nélkül.

A 94. lapon elmondom, hogy a Varpakhovszkij által ismertetett szögletes falú vejszealakot én az irtys-melléki osztjácoknál nem találtam meg. Sirelius nagy diadallal akar erre ráczáfolni azzal, hogy ő igenis talált ilyeneket, de aztán legott kiderül, hogy nem az irtysi osztjácoknál ám, a kikről én szóltam, hanem a tobolszki tatároknál, a kikről én nem beszéltem. Ismételjem-e a 40., 101. és 581. lapokon mondottakat?

Mikor a szalymi vejszénél elmondom, hogy az osztjácok a hallal megtelt vejszefej nyilását a kiszákolás előtt egy deszkával elzárják, hogy a hal ki ne szökhessen, Sirelius azzal támad rám, hogy „tudnom kellett volna, hogy a vejszenyilás elzárása másutt is s így Finnországban is megtalálható!” Kérem Sireliustól, honnan tudhatnám én ezt? Schwindtnek a finn, Sireliusnak az osztjác halászatról szóló munkáiból nem, mert azok nem jelentek meg, a helsingforsi néprajzi múzeumból sem, mert az ott levő modelleken ilyen rekeszték nincs, nincs a finn tavakban általam észlelt alakoknál sem, nincs a magyarságnál sehol, s nem találok nyomát az orosz halászati irodalomban sem. Már ezekből is eléggé kitűnik, hogy e rekeszték egyáltalában nem olyan általánosan elterjedt szokás (Sitte), mint a minőnek azt Sirelius feltüntetni akarja.

A kutyogatóról kimutattam, hogy az a Dnjepr környékén oroszok révén került a magyar halászatba. Ezt Sirelius nem támadja meg. Én azonban azt a formát, a melynek talpa szaruból van, a dnjepr-völgyi fakutyogatóktól a nyemen-völgyi szarvkutyogatókhoz vezető átmeneti alaknak tartom s ezt Sirelius már nem fogadja el, a fenforgó különbségek miatt lehetetlennek tartja:

1. mert a nyemeni alak üregével, tehát szélesebb részével nyomul a vízbe, míg a dnjepri a hegyes, tehát keskenyebb végével, sőt oldalfelületével (? !); azt persze nem veszi észre — mert kutyogató a kezében sohasem volt, — hogy mindkettőnél az a fő, hogy hangot adjanak s hogy így persze másképp ütik a vízbe az üres, mint a teli talpú szerszámot;

2. mert az egyik szaruból van, a másik fából; s elfelejti, hogy egy és ugyanazon népnél ő maga is talált p. o. horgot fából, csontból és vasból s hogy ezeknek egymásból való fejlődése maig is pontosan kimutatható;

3. mert a nyemeni alak egy, a dnjepri két darabból áll; itt már Sirelius fantáziája működik, mert sem Faljejev, sem én olyan dnjepri

kuttyogatót, mely két darabból állana, sehol le nem irunk (l. 523. és 540. l.).

A bocskorvarsás czégéről azt írom könyvemben, hogy mikor a hal e czégét útjában találja, azon orrával végig tapogat (vagyis átjárót keres), így a szádhoz jut, mely a szűk bocskorvarsába csalja őt s a mint abba bekerült, veszve van. Sirelius ezt képtelenségnek mondja, ebből biológiai tudatlanságomra következtet s azt állítja, hogy a hal nem azért jut a varsába, mert nem talál utat (a lészának szerinte ritka szövevényén bizony található), hanem mert a lésza ágainak mozgásától és zajától megijed. Ezt az ijedtséget azonban sem Sirelius, sem senki más nem konstataulta, ellenben az, a mit én megírtam, épen nem biológiai képtelenség s ha már Sirelius előtanulmányainál fogva biológiai észleleteket nem is tehet, legalább olvassa el mesterét, Herman Ottót, a ki könyve 228. lapján így ír: „a rekesztő (tehát vejszével, czégével, varsával való) halászat a hálnak iránytartó tulajdonságára számít, t. i. arra, hogy bizonyos irányban elindulva, csak akkor változtatja azt, ha le nem győzhető akadályra talált s erről meg is győződött. A hal orrával végig tapogatva az akadályon, átjárót vagy átbusvót keres“. Olvassa el Sirelius ezenkívül a 235. lapon azt is, hogyan kerül a ponty a vejszébe s akkor talán megsejti, hol is kezdődik az a biológiai tudomány, a mit tőlem megtagad.

Sirelius annak bizonyítására, hogy „egyáltalában fel sem fogtam azt a különbséget, a mi ezen (bocskorvarsás) és más czégék közt van“, felemlíti, hogy én a bocskorvarsás czégét a 175. lapon *var*-nak nevezem, a mely pedig „léczekből összekötött sűrű czégét jelent“. Én a 175. lapon két vart írok le, az egyiknek, az uszanovinak a 110. ábrán képét is adom, tehát Sirelius erre nem gondolhatott; a másiktól, a nevojlokiniról elmondom, hogy „alapja léczkerítés, de a víziránti oldalán végig még gallyakkal és rudakkal is meg volt erősítve“ s elmondom azt is, hogy varsát (s nem bocskorvarsát!) állitanak bele. E részletekből, melyeket Sireliusnak el kellett olvasnia, kitűnik, hogy én a vart és a bocskorvarsás czégét, melynek részletes leírását a 180. lapon, képét a 112. ábrán adom s melynek leírásában megvan a *poszpon* osztják elnevezés is, semmiképen sem téveszthettem össze s a különbségeket nemcsak felfogtam, hanem le is írtam. Már most a dolog úgy áll, hogy az uszanovi és nevojlokini két var némely, a folyók nagyságából származott különbségen kívül egymástól abban is különbözik, hogy az utóbbinak léczkerítése még gallyakkal is sűrűbbé van téve s különösen rudakkal is meg van erősítve s e miatt, meg

egyenes vonala miatt, hasonlít a poszponhoz, a bocskorvarsás czégéhez. Ez alapon tehát a var tüzetes leírását így fejezem be: „Eine derselben ähnliche zeigt Fig. 112.“, vagyis a poszpon. Én csak annyit mondok, hogy *hasonló*, nem hogy egyező vagy azonos, de arról nem tehetek, hogy Sirelius még olvasni sem tud németül s az idézett négy szó alapján rám fogja, hogy én a bocskorvarsát nevezem var-nak s nagyképpen megmagyarázza nekem a vart, melyet én fényképben és pontos leírásban mutattam be neki.

A kolydan nevű hálóról többek közt ez írom: „Der Fischer, wenn er das Anschlagen des Fisches an die Garnwand fühlt, die Fühlleine fallen lässt, wobei das Netz zuklappt und der Fisch in die Fülle geräth“. Sirelius ehhez ezt írja: „Wie der Verfasser das zuklappen des Kolydan's verstanden hat, bleibt in der zitierten stellen ungesagt, vermuten lässt sich jedoch . . .“ s ezután következik Sirelius fantáziájának szörnyszülötte, a mit minden bizonyíték nélkül — mint azt maga is bevallja — nekem tulajdonít csak azért, hogy a mit én nem mondtam és meg nem irtam, annak ellenkezőjét bizonyithassa be. Végre arra az eredményre jut, hogy: „dieses zusammenklappen ist nicht die Wirkung des loslassens der fühlleinen“. Erre csak azt jegyzem meg, ne ereszse ki Sirelius az őrfonalat a kezéből, tartsa azt mindig feszesen, aztán majd meglátja, összecsapódik-e a háló szája s fog-e vele halat? A különbség köztünk az, hogy Sirelius csak látott kolydant, míg én halásztam is vele.

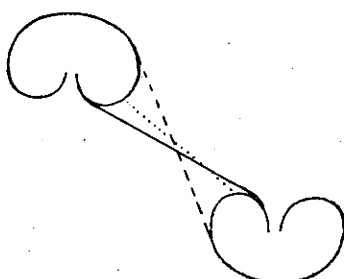
A 19. lapon megint irodalmi forrásaimba vetett hitemért támad meg Sirelius s azt mondja, hogy a mért én a dugát az orosz irodalom alapján csak a Kaukázusból ismerem, nem következik, hogy másutt nincs meg. Ezt én sehol egy szóval sem mondtam. Vártam már most a bizonyítást, egy új adatot s ime Sirelius kisüti, hogy a dugának ha nem is az alakja, de legalább az eszméje (!) az osztjákoknál is megvan. Hogy ez az eszme miből áll, egyelőre véka alatt marad.

Majd azon töpreng Sirelius, hogy ha én a gyalmot török-, az őreghalót, német- vagy szláv-, ellenben a méthálót ugoreredetűnek tartom, mért nem fedezhette volna fel az ugor gyalomhálót is? Sirelius a kérdést fölveti, hozzá azonban nem szól, ellenben sejtetni engedi, hogy ezzel a témával ő is foglalkozott. Nem naiv reklám ez az ő megjelenendő halászati munkájához?

Szememre veti Sirelius, hogy én az 593. lapon a varégokat oroszoknak tartom; én az idézett lapon az oroszokat háromszor nevezem meg, de mindig csak oroszokról beszélek; ellenben ugyanott szó

szerint idézem Márki egy tanulmányának néhány sorát, melyben Márki a varég-oroszokról ír. Hát Sirelius még annyit sem tud, hogy az idézetben javítani nem szabad?

Sirelius egyébként azt hiszi, hogy a mit ő nem látott az osztják földön, az nem létezik. Ilyen alapon kétségbe vonja az én vazsan rajzom helyességét, sőt az orosz Sosztakovicsét is; de ezen kívül még vagy három rajzomat, melyek közül a legérdekesebb a következő: Én a 73. szám alatt bemutatom egy osztják vejsze alaprajzát, melyen a lészak nem a kürtő szájához, hanem annak oldalához tapadnak (l. a rajzon a - - - - - vonalat). Sirelius konstatálja, hogy ilyen vejszét ő is talált az osztjákoknál, de a lészak „könnyen érthető okokból“ egyenesen a szájakba vezetnek (l. a rajzon a ————— vonalat). Ámde Sirelius elfelejtette, hogy 1899. márcz. 6-án kelt levelében közölte velem a vejsze-alakot még pedig nem a szájtól-szájig menő, hanem csak a falakat összekötő lészakkal (l. a rajzon a ..... vonalat). Hát már most melyik az igazi a Sireliuskét alakja közül? Kétségtelenül a ..... vonalas (melyet az én észlelésem is megerősít), csak hogy Sirelius ezt az időközben fölmerült „könnyen érthető okokból“ (a mi alatt Herman Ottónak a vejszék fogósságáról irt fejtegetései értendők) utólagosan kijavította. Ha Sirelius többi önálló észlelete is ilyen utólagos javításokkal fog megjelenni, mily bizalommal forduljunk megjelenendő könyvéhez?

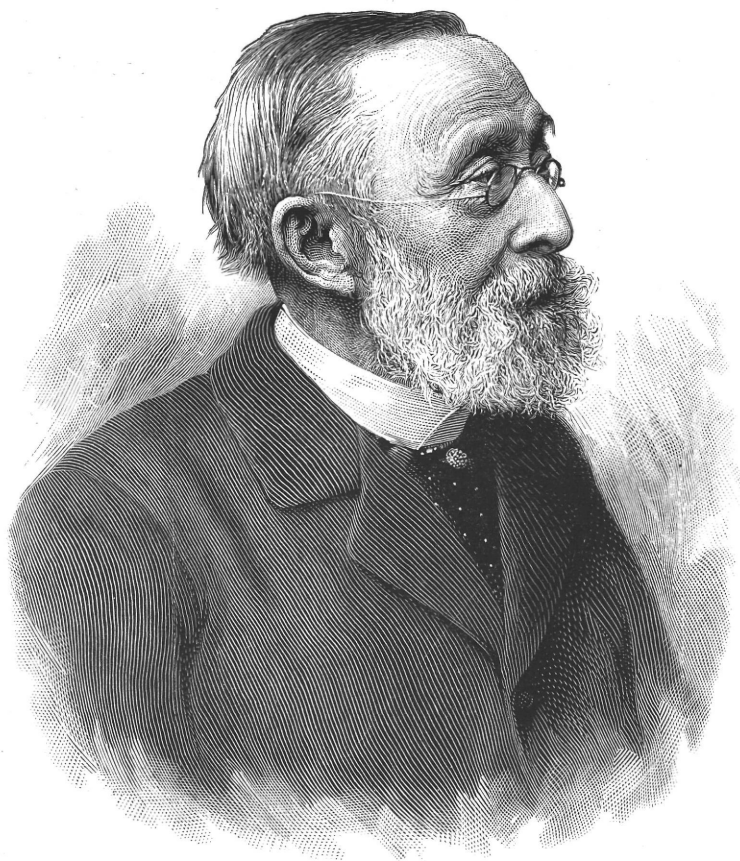
Sirelius a szórszálhasogatásba annyira elmerül, hogy a 24. lapon nem veszi észre (vagy nem akarja észrevenni, hogy az én szövegemben a *szinki* (őrfonal) szó orosz helyett csak sajtóhibából van *osztják*-nak jelezve, felfedezi nekem, hogy azt osztjákul *lorom*-nak hívják, a melyről azonban vagy nem tudja vagy elhallgatja, hogy azt a 214. lapon már én is közöltem. Egyébként elismeri, hogy a 635 oldalas kötetben jelentékeny sajtóhiba nincs; sajnos, ezt az ő 25 oldalas dolgozatáról nem mondhatjuk. Czikkének legfontosabb lapján, az 5.-en, a hol épen összehasonlító módszerének alapját teszi le, két olyan sajtóhiba van, hogy az egész fejtegetést érthetlenné teszi: a 17. sorban kimaradt egy „welche“ szó („die typen zweier ... előtt), a 23. sorban pedig a „nicht“ fölösleges. A 22. lapon is 35-nek írja a 37-et. Azt a hanyagságot, a melylyel ez a német bíráló megiratott és

korrigáltatott, jellemzi az is, a mit Sirelius a 14. lapon ír: „es befand sich aber auch unter den quackhölzern, die Herman aufzählt eine an ein horn erinnernde form und zwar aus einem blechstreifen hergestellt.“ Ilyen alakot sem Herman könyve, sem az enyém egyáltalában nem ismer.

Sirelius ezután könyvem legutolsó fejezetébe köt bele, a mely tulajdonképen nem szerves része munkámnak, mert nem foglalkozik a magyar halászat eredetének kérdésével, hanem megkíséríti a magyarok őshazájának megállapítását. Sirelius egész okoskodása a legnehezebb logikai akrobata mutatvány, melylyel azonban itt foglalkoznunk nem kell, fölöslegessé teszi ezt az a kis mondat, melyet kritikája e részének első soraiban gondolatjel közé zártan mond el s mely az egész kérdésben elsőrendű jelentőségű. Midőn ugyanis felemlíti, hogy az én elméletem alapját képező magyar harcsa és ponty szavak Munkácsi származtatása szerint ugor eredetűek, ezt teszi hozzá: „die gültigkeit des beweises dürften die fachleute nicht mehr für sicher ansehen“. De hát kik ezek a szakemberek, hol írták meg ezt, hol mutatták ki a bizonyítékok érvénytelenségét? E tudósok incognitójukat gondosan megőrizték, nem írtak sehol, nem bizonyítottak semmit s nem fejtették ki, hogy a harcsa és ponty ezért vagy azért nem lehet ugor, tőlük Munkácsi származtatásai széles körben terjedtek el, sőt tankönyvekbe is bejutottak. Az ethnographus, a ki egyszerre nem lehet nyelvész is, régész is stb., a mennyiben a tudományok adataira, eredményeire szorul, szintén kénytelen a meg nem czáfolt adatokat való értékűeknek elfogadni s így teljes joggal használtam fel én is. S most ime kiderül, hogy e származtatások helytelenek, melyekre ha az ethnographus épít, kártyavárat épít. A szakemberek most sem lépnek előtérbe, hanem vizsgálataik eredményeit — nyilván szóbeli közlés alapján, mert hiszen Sirelius nem tud irodalmi idézettel bizonyítani — egy fiatal kezdő ethnographus közli. Mert a mi abban a mondatban foglaltatik, feltétlenül igaz, ha nem lett volna az, egy Setälä szerkesztői czeruzája nem kegyelmezett volna meg e mondatnak. Hogy ezek után az én teoriám összeomlik-e vagy sem, teljesen mellékes, hanem hogy a nyelvészek ilyen példaadással a más szakon dolgozók bizalmát teljesen elvesztik, az súlyos erkölcsi csapás, melyért azok felelősek, a kik az ilyen hibákat, ha felfedezik, meg nem írják, ki nem javítják, hanem szaktársukat — lemosolyogják.

Végül Sirelius azt mondja, hogy a köztem és Herman Ottó közti polemia abból származott, hogy én Herman irodalmi tevékenységét a

VIRCHOW RUDOLF.

legelutasítóbb módon bíraltam meg. Ezzel szemben kijelentem, hogy Herman könyvét soha senki annyira nem méltányolta, mint én a 2—4. lapokon. Könyvemben csakis származtatásait bíraltam; igaz, hogy a tévedések lélektani okát is kerestem, de az egy olyan zsenge korát élő tudományban, mint a néptan, kötelességem volt.

S így végig vettem Sirelius minden adatát. Sirelius nem az egész könyvet bírálja meg, hanem kikap belőle egy-egy dolgot; ha én arra azt mondom, hogy fehér, ő bebizonyítja, hogy nem az; piros-e, kék-e, azt, ha tudja, nem mondja meg, tudományát véka alá rejti; a kákán csomót keres, ha nincs, ráteremti a saját fantáziájával; a mily keveset ér bírálatában a czáfoló rész, ép oly keveset ér elismerése is, melyet az utolsó betűig szintén meg lehet czáfolni, annyira nem őszinte. Ez a bírálat szörszálhasogatás, logikai akrobata mutatvány minden őszinteség nélkül, mely a tudományt egyetlen adattal, egyetlen gondolattal, de még csak egyetlen javítással sem vitte előre. Sireliustól a reá fordított munkásságom után joggal várhattam egyebet s bírálata után többé nem érzem illetékesnek magamat arra, a mit leveleiben ismételtén kért tőlem, hogy jóakaró tanácsokat adjak neki.

Dr. Jankó János.

BUDAI SZERENCSEPÉNZEK.

Tisztelt Szerkesztő Úr! Két tömött (hizlalt) liba gyomrának mind-egyikében egy-egy közepén átyukasztott krajczárt vagy kétfillérest találtam s ide mellékelve van szerencsém a Néprajzi Osztálynak beküldeni. Két libában találtam ilyent s így ez már nem lehetett véletlenség. Utána jártam a dolognak s azt láttam, hogy ott, a honnan a libák hozzánk kerültek, a disznóól-vályúnak feneke s egyáltalában minden edény, a melyből a jószág eszik-iszik, szakasztott ilyen rézdarabokkal van kiverve, az ól tetején pedig ugyancsak dögvész elleni védelmi eszközképen felborított ép és törött lábasok vannak, a tulajdonos pedig azt állítja, hogy mióta ezt teszi, jószága nem döglik s szépen hizik, úgy hogy a hatás fokozására most már minden hizó jószágnak zsirozott kukoriczával egy-egy ilyen pénzt be is ad. S miután azt a kovácsot is kipuhatoltam, a ki ezeket a pénzeket kilyukasztotta, csakhamar rájöttem arra, hogy ez más budai kültelki gazdaságokban is szokásos. Az ismeretes volt előttem s ismeretes általában is, hogy

a kisebb hentes, mészáros és szatócsboltokban a küszöbre is ilyen szerencsehozó kilyukasztott rézpénzt szegeznek (hasonlóképen patkót, sőt élő denevért is, Ethnographia IX. 90. és 252. l.), de hogy a rézpénzt a jószággal meg is etetik, azt új keletű szokásnak tartom. Vajjon megvan-e az országban másutt is? Tisztelettel stb.

H. Gabnay Ferencz.

A RONTÓ-BÁBURÓL.

A rontó-báburól irt kis czikkünk (Értesítő 1901. 123. l.) a „Globus“-ban is megjelenvén (LXXX. évf. 23. f. 373. l.), a lübecki múzeum öre levélben felkérte H. Gabnay F. urat, a cikk szerzőjét, hogy szerezzen a lübecki múzeum számára is egy ilyen rontó-bábut. H. Gabnay Ferencz úr tehát ismét felkerestette a temesmegyei Petris községben azt a vén oláh boszorkát, a ki a Néprajzi Osztály rontó-bábuját készítette. A banyának persze fogalma sincs arról, mi a múzeum, s mikor az új megrendelést kapta, szentül meg volt győződve arról, hogy mi a rontó-bábut tényleg arra a célra használtuk fel, a mire az való (t. i. a hűtelen szerető megrontására), hogy a megrontás sikerült s ezért rendelünk most bizonyára más valakinekilyent. A banya az új bábut meg is csinálta s bár a megbízó siettette annak átadását, a banya nem engedte magát munkájában zavartatni s kijelentette, hogy annak hatása csak úgy lesz, ha a keresztelést s a többi elengedhetetlen szertartást azon maga végzi el. Meg is tette s ma már a bábú a lübecki múzeumban várja, hogy valaki vele a kedvesét megrontsa.

a.

*Haj is van van az összes iskolás nappal gyerekek
nél a tanítók segítségével. —*

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : Dr. JANKÓ JÁNOS.

III. évf.

1902. márczius

3. szám.

CSENDES-OCZEÁNI UTAZÁSAIM VÁZLATA.

A Csendes-oczeán szigetségeiről származó néprajzi gyűjteményeimet a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának ajándékozván, munkában levő útleírásom megjelenéséig van szerencsém „Tolna“ nevű yachtom úti vázlatát a következőkben ismertetni.

Hajómmal, a „Tolná“-val, mely mindössze 76 tonnás goëlette volt, 1893. október hó 9-én hagytam el *San Francisco* kikötőjét s legelőször a Havai-szigetekre rándultam, hol úgy a főbb rangú ben-szülöttek, mint az angol és amerikai hadi tengerészlet ott állomásozó hajóinak tisztjei a legszivesebben fogadtak s a hol egy álló hónapot töltöttem.

Innét *Tahiti* felé tartottam. Útközben azonban a hajógépben kisebb baj történt s ez arra kényszerített, hogy a *Fanning*-szigeten hosszabb ideig tartózkodjam. Ez volt az első atoll vagyis koráll-sziget, a melyet láttam; felületét hatalmas kokuszpálma erdők borítják, a tenger vize pedig körülé annyira tiszta és átlátszó, hogy leláthatunk a meglehetősen mélységű fenékre is, a hol a tenger alatti élet részletei is jól kivehetők, oly gyönyörű látvány ez, hogy szinte azt hiszszük, hogy a korallak és madreporak azurkék, bíbor- és aranyszínű reflexképeit valami belső fény löveli a tenger színére.

Kikötöttünk még a Manahiki-szigetsoportnak *Reirson* (*Rokahanga*) nevű szigetén, melynek lakossága annyira vendégszerető, hogy csak azért, hogy senkit meg ne sértsünk, sorra meg kellett látogatnunk az egyes házakat s minden házban meg kellett izlelnünk az ételeket, a melyekkel megkínáltak. Meglátogattuk ezután a szigetsoport főszigetét, *Humphrey* (*Manahiki*) szigetet, hol most két angol kereskedő tele-

pült meg, végül a lakatlan *Bellinghausen* szigetet, a hol a madarak az embert annyira nem ismerik, hogy őket a fákról puskatussal vagy bottal le lehetett ütni, mert az elrepülésre nem gondoltak.

Tahitiben 1894. január 10-től 1894. április 16-ig tehát egy negyed évig tartózkodtunk s ez idő alatt megismertük ennek a szigetnek mindazon bájait, melyekről már a régi hajósok is megemlékeznek. Bemutattak bennünket a régi királyi család tagjainak s ezekkel több kirándulást tettünk úgy a sziget belsejébe, mint a szomszédos *Morea (Eimeo)* szigetre.

A Cook-szigetekhez tartozó *Rarotonga* felé vitorlázva érintettük a *Kis Rurutu*, *Rimitara*, *Maria* és *Mangaia* szigeteket, melyeknek benszülöttei protestáns vallásúak és a londoni misszió-társaság befolyása alatt állanak.

Rarotonga-ban két hetet töltöttem és meglátogattam Marken királynőt, ki a szigetet angol fenhatóság alatt kormányozza.

Megálltam *Penrhyn (Tongareva)* szigeten is, melynek szirtjein már sok hajó pusztult el; itt talákoztam két hajótörött matrózzal is, kiket a benszülöttek mentettek meg.

Majd *Szuvarov*-szigetet érintettem; ez azelőtt lakatlan volt, jelenlegi birtokosa egy ausztráliai kereskedelmi társaság, melynek mintegy egy tuczatnyi alkalmazottja népesíti be ma a szigetet.

1894. július hó első napján érkeztem meg *Manna* szigetére, mely már a *Szamo*a-szigetekhez tartozik. Királynője fiatal leány, de mihelyst férjhez megy, trónját azonnal elveszti. Szolgálatában férfi nem állhat s ha lakását elhagyja, megszólaltatják a dobokat s így értesítik a lakosságot, hogy vonuljon vissza házaiba vagy térjen ki a királynő elől. Én azonban mégis engedélyt kaptam meglátogatására, sőt le is fényképeztem őt. Ajándékkal is kitüntettet a királynő, egy főnöki gyékényt adott, melynek birásával egy földbirtok élvezete jár együtt.

Apiába épen a polgárháború idejére érkezünk meg. A háború lefolyása fölött angol, német és amerikai hadi hajók örködtek. Itt oly eseményeknek voltam tanuja, melyek a szamoai főnökök lovagias jellemének megbecsülésére tanítottak. Alig vetettünk horgonyt, Stevenson, a nagy amerikai író látogatott meg, s magával hozta Wurmbbrand-Stuppach Robert osztrák gróf hozzám írt levelét, a ki Apiát néhány nappal előbb hagyta el.

Utamat folytatván, megálltam *Szuwában*, a *Fidzsi*-szigeteknek egyetlen művelt városkájában a *Viti-Levu*-szigeten, a hol az angolok-

nak virágos kertek ölében fekvő nyaralói közvetlenül a benszülöttek lombos tetejű kunyhóinak tözsomszédságában emelkednek.

Majd az *Ellice* (*Laguna*) szigetek csoportjához tartozó *Funafuti* szigetet látogattam meg. Minthogy itt a bibliának szamoai-nyelvű fordítása jött forgalomba, ezen a réven a szamoai nyelv a közéletben is annyira elterjedt, hogy a benszülöttek ősi nyelve ma már teljesen feledésbe ment. A szigetet a munkáshajók gyakran látogatják meg, hogy innen benszülött munkásokat szegődtesse, kiket három évre szóló szerződéssel részint Ausztráliába, részint más az angolok kezén levő szigetek viruló ültetvényeire szállítanak.

Érintettük *Levukát* is s aztán néhány napon át egy tájfun-viharral párhuzamosan haladván *Sydney*-ben vetettünk horgonyt.

Minthogy tervem az volt, hogy a déli tenger vadon szigeteit is rendre meglátogatom, *Sydney*-ben jól kiválogatott kíséretet állítottam össze, azt katonailag fölfegeztem és begyakoroltam.

1895. június 22-én aztán elindultam *Sydney*-ből az *Új-Hebridák* legdélibb fekvésű szigetére *Aneityumba*; ennek lakói rendkívül lusták s épen nem harciasak.

Innen átvitorláztunk *Tanna*-szigetre s a *Port-Resolution*-ban horgonyt vetettünk. E sziget lakosai már az emberevés hírében állanak. Az itt felvett fényképeim a benszülöttek szokásait hiven tükröztetik vissza. Nappalaikat a tűz mellett kuporogva töltik el, melyet erdei fák nyers gallyaiból raknak s melynek füstje tagjaikat megdermeszti, este a kávétól lerészegednek s mámorban töltik az egész éjt.

Tannáról kirándultam *Vila-Harbour*-ba, mely az *Új-Hebridákhoz* tartozó *Sandwich* (*Efát*) szigeten fekszik s egy francia misszióknak székhelye. Lakói tehát római katolikusok.

Innen *Api* (*Tasziko*) szigetre mentünk, a hol a benszülöttekkel folytatott s kezdetben barátságos viszonyunkat egy véletlen esemény egyszer ugyancsak rosszra változtatta. Utunk folytatása céljából ugyanis elhagytuk a szigetet, az áramlat és a szél hiánya azonban arra kényszerítettek, hogy visszatérjünk s másodszor is horgonyt vessünk. Ezeket az egymásnak ellentmondó intézkedéseket pedig a jó benszülöttek elhatározásunk gyengeségének tulajdonították s becsülésüket annyira elvesztették, hogy végül támadással fenyegetődtek. Szerencsénkre az éjszaka beálltával megeredt eső szétkergette őket.

Reggel aztán *Ambrym* felé vettük útunkat, a hol *Rhanone* falu benszülöttei kunyhóik teteje alatt kiszáritott emberi testeket (mumiákat) őriznek; ezek a hullák rendes alvó helyzetben az élők hálójelye

fölött lógnak úgy, hogy az alvók arcza a hullákéval szembe néz. A benszülöttek rendkívül szeretnek csereberélni s hogy a szomszédos szigetek lakóit, kik néha eserélgetés czéljából hozzájuk ellátogatnak, személyes biztonságukról meggyőzzék, olyankor, ha ezek látogatását várják, fegyvereiket tabu alá helyezik.

A *Pünkösöd (Araga)* sziget különböző pontjain vettem horgonyt s a sziget belsejében meglátogattam egy falut, melynek benszülöttei halottjaikat nem temetik el, hanem kunyhóikban az ágyon hagyják s mindamellert ők is ezekbe a kunyhókba járnak aludni s ott élnek az oszlásnak indult rothadó hullák mellett. A bűz oly nagy volt s oly messzire terjedt, hogy a kiséretemben levő négy matroz egymás után dőlt ki s feküdt le a cserjésbe s vezetőmmel csak magam érkeztem a faluba.

Azután a *Leprások* szigetén levő *Bice-Roadba* vitorláztam, majd *Espiritu-Santó (Merena)* szigetnek több pontján vettem horgonyt, a többi közt *Port-Obry*-ban is, a hol a katolikus hittérítő épen egy munkáshajó kapitányát készült eltemetni, a kit pár nappal azelőtt gyilkoltak meg a vadak a bozótban.

Következő állomásunkon *Vanikoro (Lapérouse)* szigeten a nedves és egészségtelen éghajlattól sokat szenvedtünk. A benszülöttek is alattomosak és kegyetlenek. Miután hajómat nem hagyhattam el és a sziget északnyugoti részében fekvő *Vanon*-ba sem vezethettem el, kormányosom vezetése alatt néhány emberrel egy csónakot küldtem a partra, hogy az ottani állapotokról nekem jelentést tegyenek. Vanikoro lakosai telefüstölik a házaikat, hogy távol tartsák a legyeket, melyek a szigetet nyugtalanítják s melyeknek csipése annál veszedelmesebb, mert a sikságon roppant sok az eltemetetlen halott. A sziget főnöke Basszi azzal dicsekedett előttem, hogy egy háromszáz főnyi lakossággal bíró falut koncizolt fel. Ezeknek a szétszórt hulláit magam is láttam annak a *Tevai* szigetnek magas fűveseiben, a melylyel szemben volt horgonyzó helyünk. A főnökök házában mindenütt van egy sarok, mely tabu alatt áll s hová senki se mehet be, kivéve ha foglyot kell benne kivégezni.

Santa-Cruz (Ndeni) szigeten két helyütt is, *Carlisle* és a *Graciosa*-öblökben vetettünk horgonyt. A benszülöttek ezeken a helyeken athleta természetűek s óriási ivekkel vannak felfegyverkezve. A nőket teljesen elzárják. A szigetcsoport valamennyi szigetén a partokon élő nőknek nem szabad anyákká lenniök. Ezeket a nőket a férfiak a sziget belsejében levő vadonban veszik s ott veszik az egészen felnőtt gyermekeket is, hogy ezekkel népüket szaporítsák.

Ezután a *Salamon*-szigetekre, a fejedáraszok lakóhelyére hajóztam, a hol egymásután a következő helyeken kötöttem ki: *Santa-Anná*-ban, mely *San-Cristoval (Bauro)* szigetén van, továbbá az *Ugi*, a *Malaita* szigeten, *Guadalcanar (Gelo)* sziget Szio-öblében, melynek lakosai a lagunákban uszó eródtiményeken laknak, *Florida* szigetén, a hová csónakon rándultam át, *Marová*-ban, *Bendová*-ban, a hol egy ott talált angol hadihajó társaságában töltöttem hosszabb időt.

Innét *Rubiana* felé vettem utamat, mely a fejedáraszok metropolisának tekinthető. Itt Tugora királynak, a fejedáraszok egyik hősenek, a kinek különben diadalmi emléket is emeltek, a szép harczi csónakjait fényképeztem le. A főnököknek a vadonban egy-egy tabuházuk van s azokban őrzik a különböző expeditiók alkalmával szerzett fejeket. Egy ilyen házat le is fényképeztem, bár a népben ez a művelet meglehetősen elégületlenséget ébresztett fel. Fényképező készülékem különben is mindenféle nagy bizalmatlanságot gerjesztett a benszülöttek közt. Hol ágyúnak nézték, hol valami varázsló gépnek, mely rájuk betegséget hoz. Akárhány szigeten pedig csak úgy fényképezhettem, hogy előttem is, mögöttem is fegyveres matróz állott.

Narovo szigetén egy egész hetet töltöttünk. Ezen a szigeten egy krater oldalából meleg források buzognak elő s a benszülöttek nemcsak ételeiket főzik ott meg, hanem ismerik a forrás gyógyító hatását is különösen a sebek s az e tájakon oly gyakori bőrbajok ellen.

Ronongo szigetének partjait követve időről-időre cserélgetés czéljából megálltam. Így jutottam el *Choiseul*-szigetre, mely részben teljesen elnéptelenedett a fejedáraszok gyujtogatásai következtében; ezekről különben itt sok érdekes feljegyzést volt alkalmam összegyűjteni. A *Bambatani* öbölből, a hol először vettem horgonyt, a *Choiseul* öbölbe mentem át, a hol az öbölbe ömlő folyót a víz által elragadott fatörzsek annyira elzárták, hogy dynamittal nyitottam utat; a torkolattól öt mérföldre felfelé aztán csodás szépségű vizeséseket találtam, melyek a völgy mindkét oldalán nagy magasságból és széles kiterjedésben omlottak alá.

Treasury-sziget felé való útunkban egy forgószél fogott el s tartóztatott fel egy egész napig, míg végre egy erősebb szél abból kiragadott. *Treasury*-sziget lakói házaik belsejét teljes sötétségben tartják, így védekeznek a rovarok ellen, melyek a szigetnek valóságos csapását képezik. A nők égett sebhelyekkel díszítik mellüket és ha gyászban vannak, mézszszel kenik be testüket.

Bougainville körül még több apró szigetet is meglátogattam,

a melyeken kereskedéssel foglalkozó fehérek telepedtek meg. Itt föld-rengésekben is volt részem; ezeket a tüneményeket, melyek e vidéken időszakosak, *Sanaiban*, a hol akkor épen tartózkodtam, néha oly tengerjárás (szökőár) követi, hogy az egész sziget víz alá kerül. Ezt előre látván, a benszülöttek, a mint az első lökéseket érzik, csónakjaikkal együtt azonnal a hegyek csucsára sietnek fel, a hol a csónakokat a fákra vízszintesen oly módon kötik fel, hogy azok szabadon úszhassanak és nekik biztos menhelyet nyújtsanak, ha a víz egészen odáig felemelkednék.

Fergusson király, a ki az én ott tartózkodásom idején *Bougainville* és *Shortland* szigetén uralkodott, angol nevét atyjától Gorai királytól kapta egy kereskedelmi hajó hasonnevű kapitányának emlékére, a kinek az öreg jó barátja volt, s a kit kíséretével együtt *Muna-Muna* vademberei Bougainville keleti partján felkoncizáltak. Shortland lakói különben rendkívül babonásak; többek közt azt hiszik, hogy a halottak lelkeit összegyűjthetik nádcsővekben; az ilyen nádat aztán gondosan megőrzik, beszélnek hozzá, hogy tanácsot kérjenek tőle. s fülükhöz emelik, hogy feleletet kapjanak tőle. Fergusson nekem ajándékozta azt a szent nádat, a melyben az atya lelkét őrizte; ez az ajándék a közvéleményt annyira megbotránkozttatta, hogy valóságos zendülés tört ki, de Fergusson, bár azt ajánlottam neki, vegye vissza ajándékát, igen nemesen visszautasította az ajánlatot. Itt sikerült megszereznem Gorai királynak egyik szertartási öltönyét, mely szétmetszett kagylókból készült; ilyen az egész Bougainville szigetén csak három volt s azok is különböző királyoktól származtak. Az ilyen ruhát a király feleségei készítik s az alatt, míg munkájuk tart, naponkint egy-egy foglyot kell kivégezni. Ha aztán a kész ruhát a király felölti, tudja mindenki, hogy ez egyszersmind jeladás egy nagy emberevő ünnepre, melyhez mindkét nembeli rabszolgákat gyilkolnak le. Megállottam Bougainville déli partján is egy *Sirioi*-nak nevezett helyen, hogy egy lepkefajt gyűjtsek, mely csakis ezen a szigeten s ennek is csak ezen az egyetlen pontján található. Majd a keleti partra vitorláztam s azt bejártam egyik végétől a másikig, a mi eddig még egy hajónak sem sikerült.

Ezután a *Refuge*-szigetre mentünk, majd a *Tobera* öbölbe, a honnan *Numa-Numa* szigete felé irányítottuk hajónkat és szirtekben bővelkedő és sekélyvízű lagunákon és gyakran oly keskeny szorosokon hajóztunk át, hogy sokszor igazán lehetetlenségnek látszott, hogy a yacht ezek közé beférkőzzék. Egy benszülött, a ki arra vállalkozott,

hogy hajónkat kalauzolja, áruló módon zátonyra juttatott s el kellett fogadnunk ép oly áruló társainak segítségét, hogy kiszabaduljunk. Valahogyan mégis csak megérkeztünk Numa-Numába; a lakosság barátságosan fogadott, de aztán hirtelen ellenséges tüntetésekbe csapott át, úgy, hogy éjjel-nappal fegyverben kellett őrködnünk a fedélzeten.

Utunkat folytatva kissé távolabb, benszülöttekkel megrakott csónakok egész serege támadott meg bennünket s mérgezett nyilakat lődöztek reánk: gyorsítottuk hajónk járását s csak így menekültünk meg.

Buka és *Petat* szigeteket érintvén, december 24-én indultunk el *Uj-Irland* és *Uj-Britannia* felé. Ezeken a szigeteken a benszülöttek pénze fonalra fűzött és koszorú alakra összecsavart kis kagylólemezekéből áll. Vételeknél nem számolják a kagylókat, hanem levágnak a motringból egy-egy fonalat s azt a saját testüknek egyik vagy másik tagjához, mely egységül szolgál, mérik. Pörös ügyeiket a dukukok (erdei ördögök) intézik el. Ezek tulajdonképen papok, kik álarczban járnak és sűrű levélkoszorúba pólyázzák magukat, ha nyilvánosan szerepelnek, folytonosan énekelnek és tánczolnak s egyetlen pillanatra sem állnak meg; még a csolnakban is, mely őket egyik szigetről a másikra viszi, folyton mozognak. Azért mégis rábirtam őket arra, hogy hagyják magukat lefényképezni.

Meglátogatván *Herbertshöhét*, *Matupit* és *Meokot*, *Kapvan* és *Nura* szigeteket kerestem fel, a hol a szülék maguk csábitják egészen kicsiny gyermekeiket a legutálatosabb erkölcstelenségekre, mert ebben a világban nem ismerik sem a szégyent, sem a szemérmet.

Némi időt töltöttem *Uj-Hannoverben* is, mert yachtomat itt kellett előkészítenem a Japánba való hosszú átkelésre.

Utolsó állomásom az *Admiralitás*-szigeteken volt, melynek lakói kiváló kereskedelmi képességekkel vannak megáldva; itt sorra látogattam *La Vandola*, *Jesus-Maria*, *St.-Georges* és a tulajdonképeni *Admiralitás*-szigeteket. Azoknak a szigeteknek, melyek mellett yachtunk elhajózott, lakosai vendéghajós-csónakjaikban többször közeledtek hozzánk s jelekkel hívogattak, hogy menjünk hozzájuk „aludni“, becsukták szemüket s fejüket kezükre hajtották, mintha aludnának.

Japán felé 1896. április 15-én indultam el, érintvén a *Palau*- és *Karolin*-szigeteket, honnan a *Borodino* és *Bonin*-szigetek közt egyenesen Yokohamába tartottam. A tengeren ezúttal teljes negyvenegy napot töltöttünk. Japán közelében rettenetes tájfun támadott ránk,

összetépte valamennyi vitorlánkat s már már a parti szirtek közé hajított, mikor hirtelen megfordult s a nyílt tengerre dobott ki.

Japánban 1898. január haváig maradtam, aztán *Hongkongba* és *Singaporeba* mentem, honnan a *Philippinekre*, a *Szulu-szigetekre* és *Borneoba* rándultam ki.

Visszatérvén *Singaporeba*, a *Vörös-tengeren* keresztül Európába akartam visszatérni, mikor *Guardafui* fok földrajzi szélessége alatt az e helyen rendkívül heves muszson-szelek vitorlázatomat annyira tönkre tették, hogy a sérülések kijavítására vissza kellett fordulnom *Colomboba*. Már útban voltam visszafelé, mikor egy rendkívül sötét éjszakán kormányosom, ki, mig én aludtam, helyettesített, yachtomat a *Maledivák* egyik szirtjére vezette rá. Talán meg lehetett volna menteni, de a benszülöttek zsákmányt reméltek s minden segítséget megtagadtak. Ellenségeskedéseik elől menedéket kerestem *Minicoi* világító tornyában, hol három hónapot töltöttem, mig végre gőzhajóra szállhattam, mely *Trieszbe* vitt. Hajóm szétroncsolódott, részeit magam gyűjtöttem fel, hogy a benszülöttek, kik cserben hagytak, ennek se lássák semmi hasznát. Gyűjteményeimet azonban megmentettem s boldog vagyok, hogy most, utazásaim befejeztével s épen a *M. N. Múzeum* százéves fennállásának jubiláris évében nemzetemnek felajánlhatom; legyen az szerény bizonyosága annak a ragaszkodásnak és hűségnek, melyet a messzi idegenben töltött évek alatt hazám iránt mindenkor éreztem.

Gróf Festetics Rudolf.

A FESTETICS-GYŰJTEMÉNY.

A *M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya* a folyó év márczius havában egy rendkívül értékes és tekintélyes gyűjteménnyel gazdagodott, a mennyiben *Festetics Rudolf* gróf a *Néprajzi Osztálynak* ajándékozta azt a gyűjteményét, melyet a „*Tolna*“ yachton tett utazásai alkalmával a *Csendes-oczeánon* szedett össze. Az utazások vázlatát a gróf úr folyóiratunk számára maga írta meg s azt az előző cikkben közöljük is; ez rövid itinerarium a gyűjteményhez, mely addig is, mig a gróf úrnak az utazásokról szóló nagy munkája a sajtó alól kikerül, a követett út irányáról tájékoztat. A néprajzi gyűjtemény immár szintén megérkezett, a *Néprajzi Osztályban* ki is pakkoltatott s így már most

— a felállítás küszöbén — nemcsak az utazásról, de magáról a gyűjteményről is nyújthatunk tájékoztatást.

Ha a Csendes-occeán térképére tekintünk, látjuk, hogy az amerikai kontinens meg Ázsia és Ausztrália között óriási szigettenger terül el. Az egyes szigetcsoportok bizonyos rendben helyeződnek el a rák- és baktérítő közt az egyenlítő két oldalán olyképen, hogy míg Ázsia felé sorozatuk sehol meg nem szakad, Amerika felé áthidalások nincsenek, ezeket a szigetcsoportokat az amerikai szárazföldtől óriási területű, nagy mélységű és szigettelen tengerek választják el. Ezek a szigetek tehát még Ausztráliához tartoznak s nem Amerikához. A szigetcsoportok három fővonalban három óriási ívben sorakoznak. Az első ív Ausztrália éjszakkeleti partvonalá előtt mintegy hatalmas védőgát húzódik északnyugat-délkeleti irányban; kezdődik Új-Guinea szigetével s a Bismarck-, Salamon-, Sta-Cruz-, Új-Hebrida- és Új-Kaledonia szigeteken végig a Fidzsi-szigetcsoporttal zárul. Ez a szigetvilág az úgynevezett Melanezia, a melynek lakói is meglehetősen azonos anthropologiai típusúak, a mennyiben gyapjas haj és sötét barna testszín jellegzi őket. A szigetcsoportok második íve Melaneziával csaknem párhuzamosan halad, legnyugatibb csoportjával a Palau-szigetekkel a Filippin-szigetekhez csatlakozik, majd a Karolina-, Marian-, Marshall- és Gilbert-szigetekeken át keleten az Ellice-csoporttal végződik; ezt az ívet Mikroneziának nevezik. Mikronezia tulajdonképen csak nyugati szakaszát képezi annak a Polineziának, mely harmadik ív alakjában a Fidzsi-szigetekkel szomszédos Szamoa-szigetekkel kezdődik, keleten a Tuamotu-csoporttal végződik, melyhez éjszakra a Havai-szigetcsoport is hozzátartozik s melynek népét göndör haj és barna bőrszín jellemzi.

Ennek az óriási szigetvilágnak a néprajzban rendkívüli jelentősége van; a mikor az európai ember ugyanis ezeket felfedezte az itt élő embereket a művelődés oly fokán találta, mely még a fémeket nem ismerte, hanem minden eszközét kőből, csontból, kagylóból és fából készítette. Ezen a művelődési állapoton az európai ember sok-sok ezer évvel ezelőtt maga is keresztül ment, de erről a korról írott történelem fent nem maradt, ennek emlékeit a földből kiásott tárgyak különösen a kőeszközök képezik, melyekről magát a kort kőkornak nevezik. Ennek a saját kőkorszakunknak megértéséhez adta kezünkbe a kulcsot a déli tenger szigetlakóinak megismerése, ezzel értettük meg a saját multunkat, ez világosította meg azt a kőkori életet legegyszerűbb kérdéstől, hogy p. o. a talált kőfejszéket (a nép mennykő-

nek tartja és nevezi) őseink miként erősítették nyelvhez és hogyan használták, a legbonyolultabbakig, a melyek az ősemler vallási világára vonatkoznak.

Ez a ma is élő korszak a Csendes-oczeán szigetének egy részéről már teljesen eltűnt, más részén félbe maradt, vagyis a régi eszközöket az európai hatás alatt keletkezett újak mellett még használják, de újat már nem készítenek, néhol bizony már igen kis területen, — még megmaradt. E kőkorszak gyors letűnése az európai művelődés terjesztésének hatása alatt az oka annak, hogy az ethnographus világ kettőzött buzgalommal igyekszik megmenteni ennek a ma még eleven kőkorszaknak minden tárgyi és szellemi termékét, hiszen ezek az emberiség legfiatalabb korának lelki és testi világát tárják fel előttünk. Minden múzeum törekszik arra, hogy ebből a világból, a mennyit csak lehet, magának megszerezzen, nem azért, hogy kinései nek sokaságával tündököljön, hanem mert az egész emberi művelődés legalsó fokát bírhatja benne.

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya a nemzetközi ethnografiának, az exotikák gyűjtésének szűkös viszonyai mellett csak annyiban enged tért, a mennyiben a magyar földön ez az egyetlen intézet, a mely a világ valamennyi népének tárgyait bemutatja; ám ezekre vajmi keveset áldozhat, hiszen még hazai kötelezettségeinek sem tud eleget tenni. Hiába látjuk, hogy a külföld múzeumai mily buzgalommal versenyeznek a Csendes-oczeán néprajzának felgyűjtésében, nekünk be kell érünk azzal, a mit a véletlen és a szerencse kedvezése juttat nekünk.

Ilyen szerencsénk volt az, hogy az Új-Guineában fiatalon elhalt Fenichel Simon hazánk fia nyomán Biró Lajos a magyar természetbuvár 1896-ban elment Német-Új-Guineába s ott 6 évig dolgozván a M. N. Múzeum Néprajzi osztályának oly néprajzi gyűjteményt állított össze, a mely nem ugyan tárgyainak sokféleségénél fogva, hanem azok szakszerű leírásai révén az összes európai gyűjtemények között páratlan értékű. S ez volt a Néprajzi Osztálynak egyetlen gyűjteménye, arról az egész csendes-tengeri szigetvilágról, melyet fentebb megismertettünk. Mikroneziából semmi, Polyneziából semmi, Melaneziából is csak Új-Guinea, annak is csak német része! Bármily nagy és értékes is Biró gyűjteménye, hogy ez arról az óriási szigettengerről mily csekély, akkor értjük meg teljesen, ha tudjuk, hogy itt csaknem minden szigetcsoportnak külön kifejlett sajátos kulturája van.

S így eljutottunk ahhoz a néző ponthoz, a honnan legott teljesen megérthetjük a Festetics-gyűjteménynek a Néprajzi Osztályban való

jelentőségét. Ha áttekintjük a gyűjtemény katalógusát, látjuk, hogy Mikroneziából a gróf úr gyűjteményében semmi sincs s így ezt a területet mind a mai napig egyetlen darab sem képviseli nálunk.

Polyneziából a Néprajzi Osztály gyűjteményében eddig semmi sem volt (az „Értesítő“ I. k.-nek 37. lapján mindössze 1 darab van felemlítve a Tonga- és egy a Samoa-szigetéről). A Festetics-gyűjtemény 60 darabot tartalmaz Polyneziáról és pedig a Havai-, Penrhyn-, Rakahanga-, Manahiki-, Tahiti-, Tubuai-, Cook-, Samoa- és Ellice-szigetsoportokról. Ez tehát nekünk alapvető gyűjtemény, mely főnökbuzogányokból, táncdárdákból, csónakmintákból, evezőkből, tapakból és tapaverőkből, fonott szőnyegekből, övekből, faragott botokból, kőbaltákból, ijjakból, kagyló-nyaklánczokból, tolldiszkekből, kalapokból, ivó poharakból, egy dobból és egy czápahorogból áll.

Melaneziából való a Festetics-gyűjtemény túlnyomó része s előttünk kiválóan értékes azért, mert nem Új-Guineából (a honnan mindössze csak 36 darab való), hanem Melaneziának többi szigeteiről származik, a honnan nekünk eddig igen kevés és nagyon is egynemű anyagunk volt, s mert az ő gyűjteményében Melaneziának csaknem minden nagyobb szigetsoportja képviselve van. Ezzel tehát egy oly hatalmas gyűjtemény birtokába jutottunk, mely immár Biró Lajos új guineai gyűjteményével együtt egész Melanezia néprajzát mutatja be legjelentősebb s egyszersmind legjellegzetesebb tárgyaiban. Ebben a tényben domborodik ki legjobban az egész Festetics gyűjtemény jelentősége, s ezért tartozunk hálával a nemes gróf úrnak hazafias megemlékezéseért.

Melanezia szigetsoportjai közül a Bismarek-szigetéről származik a Festetics-gyűjtemény 94 darabja; képviselve vannak Neu-Pommern, Neu-Mecklenburg és Neu-Hannover szigetek; e gyűjtemény kiváló darabja egy 5 m. magas dukduk maszk, ezenkívül vannak benne a tánczokhoz való mankók, buzogányok, dárdák és csónakminták, a női ruházat tartozékai, mint kagyló karpereczek, diszkorongok, fej- és nyakdiszkek, fonott övek, továbbá kagylópénz, kőbalták és kőbuzogányok s végül fából faragott bálványok, házoromzatok stb. A Bismarek-szigetéről eddig 95 darabunk volt s így most e gyűjteményünk megkétyszerződött.

Az Admiralitás szigeteiről osztályunknak eddig csak 42 darabja volt, a Festetics gyűjtemény kilencszer annyi anyaggal, összesen 345 darabbal járul e csoportunk gazdagításához, kiegészítéséhez. Első helyen kell felemlitenünk azt a mintegy 50 darabból álló obszián

lándzsagyűjteményt, mely csupa feltűnően régi darabból áll s ép ezért a legbecsesebb szerzemények egyike; vannak továbbá fatálak, viztartók, meritők, mésztartók a mészpornyaló kanalakkal, bálványok, buzogányok, török, balták, vakarók, csónakok és horgok, a ruházathoz tollforgók, övek, fésűk, kéreg és kagyló karpereczek, díszkorongok, füldiszek, tapák, gyöngykötények, fű- és rostfonadékokból zsinórok, táskák, szőnyegek s különféle hangszerek.

Ezeket egészíti ki a Matty-szigetről származó 31 darab tárgy, köztük 5 darab pompás rövidnyelű balta hatalmas négyszögletes csont pengével, és az Anachoreta-szigetről származó három darab.

A Bismarek-szigetekhez csatlakoznak kelet felől a Salamon szigetek, a honnan eddig nekünk mintegy 349 tárgyunk volt, de meglehetősen egyneműek (nyilak p. o. százával). A Fesztetics gyűjtemény révén ez az egyetlen csoportunk mintegy 552 darabbal gyarapodott, melyek a szigetcsoportnak csaknem valamennyi szigetét képviselik; így szerepelnek Tigy, Treasury, Malaita, Santa Anna, Vela Lavella, Neu-Georgien, Ranongo, Edison, Shortland, Rubiana, Choiseul, Szimbo, Bougainville és Buka szigetek. Vannak itt paizsok, dárdák, buzogányok, ívek, nyilak, parittyák, karvédők; tánczbotok, — dárdák és — csörgők; csónakminták, csónakdiszek, halászdárdák, halászfáklyák, horgok; fésűk, karpereczek (fonatból, kéregből, csigákból stb.) díszkorongok, mellgyűrűk, fejdiszek, forgók és bőbiták, övek, kötények, ruhák, orrpálczikák; hangszerek; gyermekjátékok, hánccok, kötelek, fonalak, zsinórok, bojtok: fatálak, mészportartók, mozsarak, kosarak, edények, kanalak stb. Kiválóan szépek a bálványok s különösen nagy értékű közülök az a három, mely puha kőből van faragva.

A Salamon-szigetekhez csatlakoznak a Santa Cruz-szigetek, ezekhez pedig az Új-Hebridák, azokról eddig egy tárgyunk se volt, ezekről egyetlen egy! A Fesztetics gyűjtemény révén azokról 177, ezekről 145 tárggyal gazdagodott gyűjteményünk. Végül bezárják a melaneziai szigetek sorát keleten a Fidsi-szigetek, melyekről eddig 32 tárgyunk volt s melyek most ismét 14 darabbal gyarapodtak.

Amde Fesztetics gróf ajándéka nemcsak ebből az 1460 darab tárgyból áll, hanem ehhez járul még 361 darab eredeti fényképfelvétel is, melyeket a gróf úr a hely színén készített s yachtján legott feldolgozott s melyek úgy az anthropologiai tyusokat, mint a tárgyak használatát, valamint e népek életének természetadta kereteit is bemutatják s a gyűjteményt a legelevenebben illusztrálják.

Végül birjuk a gróf úr azon ígérését is, hogy az ez idő szerint

még Amerikában és Párisban levő gyűjteményeivel annak idején jelenlegi ajándékát ki fogja egészíteni.

Festetics Rudolf gróf a M. N. Múzeumban ezzel az ajándékával örök emléket és nemes példát állított fel. Vajha főuraink minél gyakrabban követnék e példát!

Dr. Junkó János.

TEMETŐFEJFA, KOPJAJFA.

A „Magyar Iparművészet“ czimű folyóirat ez idei I. száma „temetői fejfákat“ közöl Csányi Károly rajzai nyomán Albert-Irsárol, Zseliz, bars megyei községből és szorosabb meghatározás nélkül Pestmegyéből ismertető szöveggel együtt Cz-től. A temetőfejfák vagy kopjafának jelképes, talán vallási jelentősége és ezekkel esetleg kapcsolatos, tradicionális alakja oly fontos ethnographiai kérdés, hogy tisztázásuk bárhol és bármily világitásban jelenjék is meg, az ethnografust mindig érdeklő kérdés marad. Ezért nem hagyhatjuk szó nélkül a Magyar Iparművészet Cz-betűs cikkét, mely eltekintve a pontos és igazán becses rajzoktól, kellemtelenül hat a tárgyat valamennyire is ismerő olvasóra, mivel a már köztudomású és már régen jól megírt anyagot írja át, mint sajátját, a források pontos megnevezése nélkül. Az olvasó tájékoztatására elengedhetlen ma már ugyanis a tárgyról szóló addigi irodalom ismertetése, mert nemcsak a tudományos kritika kívánja meg ezt a teljes kép kedvéért, hanem a tudomány művelője erkölcsileg is tartozik elődeinek azzal, hogy forrásait megnevezze, különösen akkor, mikor mint az adott esetben is — a cikkben egyetlen adat sem eredeti. Mivel cikkező ezekre ügyet sem vet, alábbiakban összeállítjuk, mit ő elfelejtett. A „Magyar Iparművészet“ cikkének az elején így szól: „A nélkül hogy délibábos gondolatok hevitenének tisztán a tudományos nyelvészet és népisme segítségével speciális nemzeti izlésű temetői diszeinknek történeti multját illetőleg meglepő felfedezésre jutunk“. E felfedezés abból áll, hogy Budenz 1897-iki adatai alapján a csuvas sírczölöpnek és a zürjén *bálványnak* a magyar fejfa a szórokonságból ítélve is hasonmása. Felfedezését a „*bálványra*“ vonatkozólag azonban már rég megírta Munkácsy B. az Ethnographia 1896. évfolyama 226—228. lapján a hol a szószármaztatás és hasonlítások után kimondja a *bálvány* szó török eredetét, így végezvén fejtegetéseit: „Igen jól megérthetjük e nyelvtények mellett, hogy miként válhatott

a török *balbal* azaz „emlékkő“ az „idolum“ és „statua“ jelentések hordozójává, tudván azt, hogy az ó török hősök sirhalmain emelt oszlopkövek — a mint ezt a déloroszországi és szibériai leleteken láthatják — kezükben áldozati serleget tartó, kucsmás ember-alakokat ábrázolnak, melyek vallásos tiszteletnek voltak tárgyai“. Tovább pedig még azt mondja, hogy a tor és koporsó török szavaink mellett a török eredetű *bálvány* szóban a halotti kultusz emlékeit láthatjuk. A mi fejfánkat sehol sem hívják bálványnak. Van ugyan, „bálványkő“-vünk, „csürbálvány“-unk, „kapubálvány“-unk, „sóbálvány“-unk és „malombálvány“-unk, de „temető-bálvány“-unk nincs, hanem csak kópjafánk. Bálvány szavunk, a nyelvészeti bizonyítékok szerint, a halotti kultuszból, a temető eszmeköréből való ugyan és mégis alig akad eddig ismert fejfánk között olyan, mely ne inkább [a bojtos kópjanyélhez, mint fejesbálványhoz hasonlítana.

A „Magyar Iparművészet“ a tárgyalás folyamán felemlíti a kópjafát is, sőt tudja, hogy némely fejfát török eredetűnek is tarthatunk (20 lap 2. oszlop, első kikezdés), az Arany: Szondi két apródjáról is tud, — de itt is elhallgatja a forrást és így folytatja. „De, mint láttuk, régibb nyomok után is indulhatunk“ (t. i. bálvány szó után, mellőzve a kópjafát) „és pedig olyanokon, melyek ezredéves multat is sejtetnek“.

A nagyon közelinek talált kópja és török temetői alakok elhallgatott forrása: a „Művészi Ipar“ 1888. évi számának 8—11. lapja, és Huszka: Székelyház 1895. című könyve 59—60. lapjai. Ugyane cziknek a debreczeni fejfáról mondott eredetiségét szintén a „Székelyház“ debreczeni fejfái értetik meg. Ezt azonban Cz. sehol sem mondja meg.

A mit a fejfa előállításáról, faragásáról és szimbolizmusáról tud, azt Szinte Gábornak az Ethnographia 1901. évi melléklete 7. számában megjelent „Kópjafák a székelyföldön“ című ismertetéséből tudja. Innen már hoz idézetet is, az egyetlent, de nem mondja meg olvasóinak, hogy hol található az a czikk.

A befejezésben a „Magyar Iparművészet“ arról szól, hogy mi hasznát vehetni a műiparban a kópjafáknak. Ajánlja a tervezőknek, de hallgat arról, hogy hol jelentek meg rajzok a hazai kópjafákról. Hogy csakugyan hasznát vehesse a kópjafáknak ethnographus és tervező, ide iktatjuk az általunk eddigi ismert irodalmat megjelenésük időrendjében.

| *Művészi Ipar*: 1888. évfolyamban szöveg 8. lap rajzok 11. lap.

Dr. Jankó J.: Kalotaszeg magyar népe. 1892. f. 164—167. lap szövegrajzok VI. tábla.

Fuchs: Wiener Anthr. Mitth. 1901. VI. f.

Huszka I.: Székelyház 1895. Szöveg 59—60 lapon; rajzok 65, 75, 76 lapokon.

Munkácsy B.: Ethnographia 1896. évf. 226—228. lapján a *bálvány* szó.

Budenz Józs.: Bálvány és fejfa. Ethnographia 1897. évf. 117—124 lap.

Szinte Gábor: Kopjafák a székely földön. Ethnographia melléklete 7. sz. 1901. rajzok és szöveg.

Magyar Iparművészet 1902. I. szám. „Magyar temető fejfák“ jó rajzokkal a 19—20 lapokon. —f.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK GYARAPODÁSA 1902. ELSŐ (JAN.—MÁRCZ.) NEGYEDÉBEN.

Az 1902. év első negyedében az osztály gyűjteménye 250 drb tárgygyal szaporodott, a 34,612. leltári számról a 34,862. számra. Ezen gyarapodásból vétel 148, ajándék 102 drb tárgy.

Vételek: 41 drb ruházati czikk; 3 drb lakásberendezési és 63 drb pásztoréleti tárgy, csaknem kizárólag a Nagy-Alföldről; 13 drb n.-új-guineai kultusz-tárgy; 21 drb színes kép ruházatról és 7 fénykép építkezésről.

Ajándékoztak: Wersényi Róza selmeczbányai óvónő egy 10 daraból összeállított, svéd női kosztümöt, 5 drb husvétii tojást, egy régi puskaagyat és egy kaptisztitót; ifj. Dörner István kéthelyi segédjegyző egy nyüvedzőt; Kiss Péter tihanyi halászmester egy halászczehartikulust (könyv); dr. Jankó János osztályigazgató Csopak községnek egy a halászatra vonatkozó adatokat tartalmazó jegyzőkönyvét 1815-ből és kalotaszegi férfi és női típusokról készült két rajzot; Dénes Béla kézdivásárhelyi főgymnasiumi tanár egy agyagkorsót, egy tálat, két tányért és 17 drb agyagkancsót; Nagy József bezdáni tanító 2 drb faragott botot, egy kévekötfát és egy tükörfát; H. Gabnay Ferencz kinestári főerdész Budapestről két drb „szerencsepéznz“; Győri Vilmos kapuvári polgáriskolai tanár a M. Néprajzi Társaság közvetítésével 21 drb, a köpeczi templom mennyezetének rajzairól készített színes másolatot, egy székely varrottas-mintarajzot, egy szé-

kely galambúgos kapufa rajzát és egy kapuvári patyolat fejkendő fényképét; Herman Ottó egy havasi üveg-pásztorkürtöt; végül Toffier György, az 1900. évi párisi kiállítás madagaszkári csoportjának kormánybiztosa 28 fényképet a csoport kiállított falujáról, egyes házairól, tárgyairól.

Ezen negyedévi szaporodásból, a tárgyak eredéshelyét illetőleg, egy kosztümkép-kollekció színes rajzaival mind az öt válogrészre kiterjeszkedik, a többi 249 tárgyból 173 magyarországiival szemben 76 drb külföldről származik. Az osztály gyűjteménye az egész évnegyeden át zárva volt.

Dr. Jankó János.

† NÉCSEY ISTVÁN.

Lapunk zártakor kapjuk a mélyen megrendítő hirt, hogy Nécsey István festőművész, a M. Néprajzi Társaság választmányi tagja, márczius hó utolsó napjaiban Münchenben meghalt.

Nécsey festőnek készült s az állatfestésben páratlan volt. Illusztrálta a földmívelési ministerium által kiadott nagy madártani munkát s megcsinálta egy lepkecsalád monografiáját több százra menő olyan miniature színes lepkeképpel, a melyhez fogható széles e világon nincs. A néprajz terén 1896-ban tünt fel először az ősfoglalkozások köréből vett azon képekkel, melyeket Matlekovics S.-nak a kiállítási főjelentés számára készített. Aztán illusztrálta a Zichy-expeditio néprajzi és archaeologiai eredményeiről szóló munkákat, Biró L.-nak néhány nap mulva megjelenő katalogusát, Jankó J.-nak a balatoni néprajzról szóló művét, stb. Mind e munkák hiven mutatták, hogy feladatát teljesen átérezte s az új mezőn is szeretettel munkálkodott.

Az „Értesítő“-nek egyik megalapítója volt Nécsey. Nélküle ez illusztrált vállalat megindítására nem is gondolhattunk volna. A kezdet nehézségeit önként osztotta meg velünk, művészi rajzait egy évig ingyen bocsátotta rendelkezésünkre. A rajzokhoz írt cikkei nagy kulturhistóriai készütségről tanuskodtak s a néprajzi tárgyaknak maga is szenvedélyes gyűjtője volt; bars megyei gyűjteményével a Néprajzi osztályban is maradandó emléket emelt magának.

A kik ismerték, szerették; nagyratörő s a legtisztább ideálmussal telt lélek, nemes kedély, alapos készütség, szerény és egyszerű modor jellemezték; a könyörtelen halál ifjúsága legszebb virágában törte le. Szeretteivel — megtört szülőivel és testvéreivel — együtt siratjuk őt. Nyugodjék békében.

α.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : Dr. JANKÓ JÁNOS.

III. évf.

1902. április

4. szám.

A VILLÁMLÁS, MENNYDÖRGÉS ÉS MENNYKŐ A GÖCSEJI NÉP HIEDELMÉBEN.

A villámlás és mennydörgés, ép oly régen szerepelhetnek a népek hiedelmében, mint az égi testek s más égi jelenségek. E föltevés természetes, mert hisz az emberre való hatásuk egyidőbeli.

A villámlás s a nyomában hallott dörgésben nyilatkozó titokzatos erő félelmet, rettegést keltett s kelt ma is az emberben, különösen a köznépnél; érthető tehát, hogy különösen régebben állandóan foglalkoztatta az emberi képzeletet s különböző hiedelmek megalkotására szolgáltatott alkalmat.

Hogy mily hatalmas erőt képzeltek már a legrégibb korban a villámban, azt több körülmény tanúsítja. Tudjuk, hogy a pogánykor isteneit villámmal fegyverezte fel. A finneknél *Ukkónak* a kardja villám volt, melyet tüzes hüvelyben tartott. Borzasztó volt a hangja, midőn a felhők mögött megszólalt (Szinyey J.: Ezer tó országa, 52. l.). Az indeknek a Védák korából való főistene *Indra* a villámlás és zivatar Istene is volt. Mennykő-buzogánnyal fölfegyverkezve szállt szembe *Susna*, *Vritra* és *Ahi* gonosz szellemekkel, a kik a nap sugarainak földre jutását igyekeztek meggátolni. A mythológiában az istenek több ágú villámot tartottak kezükben.

A magyarok istenének is volt — mint a nép között fenmaradt átkozódások, káromkodások is tanúsítják — villámja, *nyíla*, az ú. n. „isten nyíla“. Ebben mutatta meg haragját, bosszúját s most is ebben nyilvánítja — a nép hite szerint — egyesekkel szemben büntető, megsemmisítő karját.

A villámot isten tüzének, isteni harag nyilvánulásának tekintették s tekintik ma is.

Az isten nyílára, mennydörgésre és mennyköre vonatkozólag — a mint egyes néprajzi művek szórványos feljegyzései bizonyítják — a nép közt még ma is számos hiedelem él. E hiedelmek egy része ősi, pogány eredetre vall, keresztény színezettel, itt-ott azzal egészen átítatva. A régi pogány alakok helyett keresztények szerepelnek. Találunk köztük Illést, angyalt, szent családot, ördögöt stb.

Itt közölni fogom mindazt, néhol kissé megkurtítva, a mit a czimül vett tárgyank körébe eső hiedelmekből, szokásokból *Göcsej* vidékén eddig összegyűjthettem.

Az *égiháborút, dörgést*, a göcseji nép hiedelme szerint, a garabonczias („gabronczás“) diák csinálja, midőn a földből sárkányt visz fel a levegőbe. (Cserta melléke.) Dörög akkor is, midőn a felhőben táltosok verekesznek (Rózsásszeg), vagy Illés „hajgálódik“, lödöz kőpuskájából, futtatja — dübörögve — szekerét (Cserta melléke, Rózsásszeg).

Dörgéskor azt szokta a nép mondani: „Csatáz az Illés!“ „Hajgálódik az Illés!“

Illéssel kardos angyal is jár, ki kardjával vág. (Vakonya.)

A döbrétei nép szerint dörgéskor az angyalok verekesznek; az ő kardjuk csattogása hallatszik, az ő mérgük „sugallik le“.

Illésnek nem szabad megtudnia, hogy mikor van a nevenapja, mert ha megtudná, olyan nagy „parádét“ csapna (villámlás és dörgés alakjában), hogy még a föld is megremegne belé s összetörne mindent. (Vakonya, Döbréte.)

Illés sokszor kérdezi az Úristentől:

— Uram, mestér, mikor lesz az én nevem naptya?

— Az soká lesz!

Ha más alkalommal megint kérdezi erről Illés az Úristent, azt a választ kapja: „A te neved naptya már régén emut“. Erre Illés bosszujában dörgést csinál. Nyáron, dörgéskor azt szokják mondani: „Illés keresi a névnaptját!“ (Vakonya.)

Illés az ő mennyköveit rendesen oda eregeti, a hol gonosz ember, állat (különösen kutya, macska) képében bujt ördög, vagy lidérc (ludvérz) van. („A menkü oda ver, a mēre ludvérz van“). (Ballahida.)

Erre több esetet tudnak, melyek közül e helyütt az alábbiakat közöljük:

Egy jáger, midőn csöpörögni kezdett, fa alá húzódott, várva az

eső elálltát. Véletlenül a fára tekint föl, hát mit lát ott? Egy emberi alakot, ég felé fordított lábbal, a ki folyton azt kiabálta: „Lűjj meg Illés, ha tuccz!” A jáger elővette puskáját, kivette belőle a golyót, helyette pipaszárt dugott bele s rálőtt az emberre. Eltalálta. Erre ez az ember rögtön fekete kutyává változott s döglötten leesett. Ördög volt emberi formában. Ekkor egy ember termett a jágernál s azt mondta neki: „Hét esztendejé, hogyhét határon kergettem azt, a kit lelőtté; sok fát leütöttem végétté, de nem tuttam etalányi. Te lelütted, hát mond meg, mit kívánsz ezér a tettedér?” A jáger azt kívánta, hogy puskájából a golyó ne fogyjon ki soha, s a mire puskáját ráemeli, eltalálhassa és hogy csutorája mindig tele legyen. „Jó van, meglész“, mondta az ember, meg is lett. Holta után pedig megüdvözült. Ez volt a jutalma. A jutalmazója — *Illés* volt. (Vakonya.)

Egy jáger a nagy égiháború elől bokor alá menekült, melynek közelében nagy tölgyfa volt. E tölgyfa legfölső sudarain ördög ült, macska képében. Ehhez, mint a jáger megfigyelte, a villám hétszer hozzávágott egymásután, de nem találta el, mert a macska minden leütéskor farkát félrehúzta s hátsó részét fölfelé tartotta. Látva ezt a jáger, pipaszárát hamar kikapta, bagós feléből egy kis gyűrűt levágott s azt a puska csövébe tette. Megvárt egy villámlást s annak világitása mellett lelőtte a macskát. A macska (ördög) a fa tövébe esett le. Ekkor megjelent Illés s oda szól a jágernek: „No te mégis tudálékos ember vagy, én hécczer csaptam lē az ördöghő, még se tuttam agyonvágnyi, te meg egyszerre agyonlütted. Ezit ajándékot kapsz tülem, de csak máho egy esztendüre. Gyere ere a helre, a hun mast vaunk“. A jáger egy év mulva megjelent, de — másodmagával, Illés azonban nem jutalmazta meg, mivel nem magánosan jelent meg. (Bánok-Szt-György.)

Ugyancsak zivatar alkalmával egy másik jáger cserfa alá állt, melyen egy meztelen gyerek volt. Hasonlított a cigánygyerekhez. Ez is ördög volt. A jáger pipaszárral lelőtte. Illés itt is megjelent s azt mondta a jágernek: „Má hét esztendejé kerügettem eszt a mesztelen gyereket, de nēm tuttam agyonütnyi; mive tē agyonütötted, megajándékozlak. Mit kívánsz?“ A jáger Illés kőpuskáját szerette volna, hogy avval egyet lőhessen. Illés a kőpuskát átengedte neki, de figyelmeztette, hogy meghal, ha mer vele löni. A jáger nem tudott vágyának ellentállni; lőtt a kőpuskával s önmagát lőtte agyon. (Rózsásszeg.)

A villámsujtástól, mint Isten haragjától, a nép nagyon félvén, hogy ebbeli félelmétől megszabaduljon s a veszély elől kiterjen,

különböző szokásokat gyakorol. A ki ezeket betartja, nyugodtan várhatja a zivataros idő végét; sem magában, sem barmaiban, sem pedig ingatlanaiban kár nem esik. A régiek meg is tartották hűségesen. Innen maradhatott fenn az az átkozódás: „A menkü üssön agyon dörgés nekü!” Vagy: „A menkü dörrencsen agyon, miko legtisztább üdü van!” vagyis akkor, midőn sujtására nem lévén elkészülve, ellene nem védekezhet. (Csömödér.)

A villámlástól s mennydörgéstől való félelem eltávoztatására s általában a villámsujtás elkerülésére gyakorlott szokások Göcsejben:

Dörgés alkalmával buzgón imádkoznak. Némelyek a ház valamelyik mellékhelyiségébe zárkoznak. (Barabásszeg.) Szentelt gyertyát gyujtanak s a míg a dörgés meg nem szűnik, az asztalon égetik. (Nagy-Lengyel.) Jégeső alkalmával az, a ki először kifuthat, három szem jeget kap fel s azt a tűzbe dobja. (Döbréte.) A templomból nagyszombaton hazahozott szentelt „maczukát“ (barkát) úrnapi rózsával vagy fehér és fekete¹ nyirfaággal együtt morzsolnak a konyhában rakott tűzre, hogy annak a kéményen keresztül menő füstje a villámot tartalmazó felhőt megszakgassa. (Páka.) Bánok-Szent-György vidékén azért füstölnek fehér és fekete nyirfa keverékével, hogy a füst a házat átjárva, eljessze az ördögöt. Mert ha az ördög nincs a ház körül, a mennykő sem csap a házba. (Vakonya.)

Néhol, midőn látják, hogy valami veszélyes felhő kerekedik s dörog, gyorsan a háztetőre futnak s a kémény lyuka fölé nyirfa ágakat raknak.

A maczukát és az úrnapi sátoroknál használt ágakat az ágy szalmazsákjába dugják, hogy a villám a házat elkerülje. (Tárnok.) Hásvétkor a háztetőn piros tojást dobnak át s a hol leesik, ott elássák. (Cserta melléke.)

A gazda ökörszajkosarat tesz fejére s azzal a házat gyorsan megkerüli, akkor nemcsak a házat, de pinczét s a földön levő gabonakepét is elkerüli a villám. (Csonkahegyhát.) A mely épületfa faragás közben sziporkát vet, azt a házba nem szabad építeni, mert az a ház villámcsapás következtében fog elpusztulni. (Döbréte.)

Azon forgácsot, melyet a villám a fáról lehasított, nem szabad elégetni, mert annak még a füstje is veszedelmes. (Barabásszeg.)

A ki kora tavasszal (Szent György-nap előtt) dörgést hall, a közelében talált mesgén húzódó kerítést rázza meg s utána a földön

¹ Fekete nyirfa az, a melynek a kérge barna, levele pedig hamuszínű. Ebből nem készítenek, mint a fehér nyirfából, söprfít. (Csömödér.)

hármat „hömpölyögjön“ s e közben a földet csókolja meg, akkor az illető abban az évben nem lesz beteg, különösen hasfájásos és köszvényes nem. (Egész Göcsejben.)

Némelyek megrázzák a közelbe eső fát, hogy ne fájjon abban az évben a hasuk. (Vakonya.) Egyesek fejüket a falhoz verik, hogy fejfájásak ne legyenek. (Vakonya.)

Óvakodnak a kedden és pénteken — különösen újhold-pénteken — a kántorhéten való mosás- és párolástól, „dergálástól“ (mángorlástól), mert a kin égiháború alkalmával párolt ruha van, azt a villám kerülgeti. (Vakonya.) A hol kántorhéten dergálnak, ott a ház fölött mindig dörög. (Bucsuta.)

Égiháború alkalmával nem jó gombolyítani, mert a villám a ház fölött keringöl. (Vakonya.)

Villámláskor nem tanácsos a „tóapon“ (talp, küszöb) állni, mert a villám oda csap. (Cserta melléke.)

Égiháborúkor senkinek sem szabad semmiféle ruháját sem fel fogni, mert azzal villámot fog fel s midőn a ruhát leereszti, a mennykő megcsapja. (Döbréte.)

Mennydörgéskor az embernek semmiféle oly gazdasági eszközt, a melyben vas van (kapát, ásót, fűrészt stb.) nem szabad magával vinnie, mert megcsapja a villám. Ilyenkor ezen eszközöket távolítsa el magától. (Döbréte.)

Zivatar idején, künn a szabadban, legjobb nyirfa alá állani, mert a villám mindenféle fába belevág, csak a nyirfába nem. Nincs hozzá hatalma, mert a szentcsalád valamikor az alá húzódott a zivatar elől, a mely szépen eltakarta s megvédte. (Páka.)

Villámlás és dörgés alkalmával különösen a viselős asszonynak kell „gondosnak“ lennie, mert ilyenkor, ha csak meg is ijed, gyermekének szája, vagy orra, sőt — esetleg — a feje is hasított lesz. Hogy az meg ne történhessék, a viselős asszonynak a szoknyáját nem szabad felfognia, mert akkor az ördög hozzáférközik s a villám (mely mint láttuk, az ördögöt szokja keresni) megüti. Különösen óvakodják a szoknyát felhúzni, magára teríteni.

A viselős asszonynak ilyenkor mindenesetre köténynyel kell járnia s ha villámlást lát, vagy dörgést hall, kötényének egyik sarkát hajtsa fel s csücskét az átelleni felső sarokban dugja a kötény kötésebe. Így a kötény háromszög alakot nyer. (Egész Göcsej.) Néhol mind a két csücsköt felkötik az átelleni sarokba, mely esetben ezek keresztezik egymást. (Lásd a 71. lap ábráit.)

13.

Allo M. ülés.

Az is megóvja a viselős asszonyt a villámütéstől, ha akkor, midőn dörög, bal kezének hüvelykujját a kötény kötésének közepe alá dugja s ott tartja, a míg csak az égiháború meg nem szűnik. (Csonkahegyhát.)

A terhes asszonyhoz ütődött villámszellet voltaképen nem is magának az asszonynak, hanem magzatjának árt. Az asszonynak legfőlebb hasfájást okoz, míg a gyermeknek a szája, orra, vagy füle hasított, vagy csorba lesz. (Egész Göcsej.)

Az ilyen testi fogyatkozással bíró gyermeket általában villám-vágottnak tartanak. Különben némelyek meg azt tartják, hogy a hasított testrészszel bíró gyermeket az Illéssel járó kardos angyal vágja meg. (Vakonya.)

Különben némelyek megálmodják a villám által való agyonsujtásokat. Ime erre egy állítólag megtörtént eset:

Egyszer egy asszony három egymásután következő éjjel azt álmodta, hogy leánya öblire (kebelére) három piros alma esett. Elment a paphoz, megkérdezni, hogy mit jelent az s adjon neki tanácsot, mit tévő legyen. A pap azt a tanácsot adta, hogy égi zivatar alkalomával leánya haját oldja ki s így küldje ki az utcára. Az asszony így járt el. Alig ért ki a leány az utcára, a tüzes menkü agyon csapta. (Vakonya.)

A göcseji nép a lecsapó villámot általában szilárd testnek véli, és pedig — mint a szlávok és németek is — *kőnek*. Erre vall népies elnevezése is: *menkü* (mennykő). A villám czikázását csak mintegy előhírnökül, kísérőül tekintik a mennykő csapásának.

A leütés dörgéskor történik, a mikor is a mennykő a fenmaradt hiedelmek, átkozódások és káromkodások szerint *villog*, *sziporkázik*, *csattog*, *csatározik*, *harsog*, *dörög* és *durrog*. Különben a villám magyar nevének alapgondolata is a ragyogás, tündöklés. (Vámbéry A.: A magyarok eredete 285 l.)

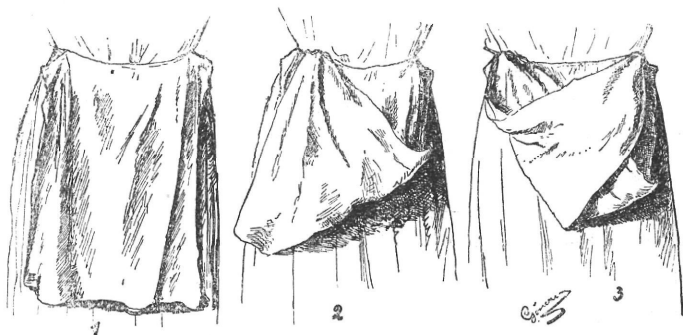
A göcseji nép nem minden villámlást talál veszélyesnek, különösen azokat nem, a melyeket száraz időben a távolban lát. A nagy rázkódással, „csattogással“ járó dörgésben (mely a nagy melegségek után a „legmérgeesebb“) mindenkor mennykőcsapást vél.

A mennykő a nép hite szerint tehát valóságos kő, mely rendszeren véső, kalapács, kaszakó, szekercze, fejsze s három vagy négyszögletű ékalakú. A szerint azután, a milyen a kő alakja s a milyen a lecsapásból származó baj, különböző elnevezéseket adott a mennykőnek. Ezen kövek — mint tudjuk — a neolith-korból való csiszolt,

vágóeszközök maradványai, melyek, mint Magyarországon csaknem mindenütt, Göcsejben is szép számmal találhatók.

A göcseji ember, főleg az öregebbje, a villámsujtásnak úgyszólván minden alakját ismeri, azokat rendkívül éles megfigyeléssel osztályozza.

Legemlegetettebb a *tüzes menkü* s ettől legjobban is tartanak, mert az gyujt. A tüzes menkü rendszeren keresztösen villámlik (Döbréte), sötétkék lánggal villog, tüzesen esik le. Egy kicsit morog is. (Csonkahegyhát.) A lecsapás helyén úgy sziporkázik, mint mikor a kovács a tüzes vasat üti, vagy mikor tüzes kanóczot „csórnak” (lebegtetnek). (Döbréte.) Úgy szórja a tüzet, mint a tüzkő. (Csonkahegyhát.)

A viselős asszony köténye dörgés alkalmával.

1. Rendes helyzetben. — 2. Egyik oldalról felhajtva. — 3. Mindkét oldalról (keresztben) felhajtva.

A hová vág, ott gyujt, perzsel. Meggyujtja a házakat s az épületet, élő fát is és általában a könnyen égő tárgyakat. Megüti továbbá a gonosz embert és az ördögöt. Az embernek és állatnak legtöbbször csak a szőrét perzseli le s testét koromfeketévé változtatja. (Barabásszeg.)

A vakonyai nép hite szerint az, a kit tüzes menykő megüt, nyomban meghal. Különbén a tüzes menykü rendszeren oda üt, a hol a gonosz, az ördög van. Ez ide-oda futkos előle; a villám kergeti, azért villog össze-vissza.

Egy helyen a villám bucsú napján körös-körül szaladgált, keresve az ördögöt. A benn levő emberek között senkit sem ütött meg. Midőn az ördög észrevette, hogy a menykő keresi, kiszaladt a templomból; a villám utána s a templom közelében utólérve, agyoncsapta. (Vakonya.)

Ha a tüzes menykő leütésekor az embert nem horzsolja, csak

szelletével éri s az ember mégis belehal, akkor a belőle kiömlő kén szagának ereje fojtotta meg. (Barabásszeg.)

A tüzes mennykőnek pörkölt szaga van (Csonkahegyhát); vagy olyan szagú, mint a pallos tojás, mikor sütik. (Döbréte.)

A tüzes mennykő ékalakú (Cserta melléke), vagy olyan, mint a ruha-téglázóvas, két ujjnyi vastag, nagyon sima és könnyű. (Bucsuta.) Színe vörös, kékes, szürkés, vagy olyan színű, mint az öntött vas.

A vakonyai nép hiedelme szerint a tüzes mennykőt nem lehet megtalálni, mert az csak tűz, láng.

A tüzes mennykő csak azt a házat hamvasztja el, a melybe beleütött. Az így támadt tűz más házra nem csap és pedig azért nem, mivel az ily módon keletkezett tűz Isten büntetéséből eredvén, csak azt az illetőt sújthatja, a ki isten haragját magára vonta, a kire — ennek következtében — Isten „rászántó“.

Ezen hiedelemből kifolyólag a házakat a legtöbb helyen nem is védik, fölöslegesnek tartják.

Egyes helyeken azonban, nagyobb biztonság okáért a mennykő által sújtott szomszédos ház zsupjának alsó szélére, mely az égő ház felől van, egész kenyeret szoktak helyezni. De csak olyan kenyér használhat, vagyis óvhatja meg a házat a veszélytől, melyet sütésekor legelőször vetettek a kemenczébe s ez alkalommal az illető nő mutató ujjával a közepébe bökött. (Döbréte.)

A villámütés következtében égő házat csak aludt tejjel lehet — keletkezésekor — eloltani. Vizzel hiába is öntözik, az mit sem használ. (Csaknem egész Göcsej.) Minél jobban esik az eső, annál jobban ég az ilyen ház. (N.-Lengyel, Cserta melléke.)

Ha a tüzes mennykő fába üt, a tüzet földdel el lehet nyomni. (Vakonya.)

A tüzes mennykő által meggyújtott ház rendesen földig leég. Az ilyen ház maradványát nem jó felépíteni, mert újra mennykőcsapás éri, akárhányszor építik is fel. (Vakonya, Barabásszeg). A leégés után maradt házromot egészen lerombolják s csak azután építenek arra a helyre.

Néhol egyáltalán nem építenek az ily módon leégett ház helyére, sőt még takarmányt sem helyeznek oda, mert arra lévén a „ménkü járáso“, folyton a leégés veszélyének van kitéve. (Csonkahegyhát.)

Igen figyelemreméltó a göcseji népnek az a meggyőződése, hogy a villám által agyonsújtott egyénnek nemcsak a teste, de a lelke is megsemmisül. Egyesek szerint elkárhozik, mások szerint pedig üdvözülni

a villám által sujtott egyén. Erre nézve a hiedelmek ellentétesek. Ez utóbbi hiedelemben levők azt mondják, hogy tapasztalatuk szerint a villám rendszeren a jobb embereket csapta agyon. „Csollánba nem üt a menkü“.

A *kójtorgu menkü*, melyet néhol (mint Bánok-Szent-György vidékén) *furó menkünek* is neveznek, a házakba szokott becsapni, és pedig az épület nyílásain; ha az ablak, ajtó nyitva van, azokon át, azért zivataros időben ezeket gondosan becsukják.

A kójtorgó menkü megkerüli a hajlékot, bejárja a szobát, konyhát stb.; leveri a falon függő tárgyakat (képeket, fogasokat, órát stb.); összeszakgatja a bútorokat, szétszór minden útjába kerülő tárgyat; fel-fut a padlásra s az embert is lesujtja. Tehát összekujtorogja az egész hajlékot s csak azután fut ki, a nélkül, hogy égetne, vagy gyujtana.

Egy házban a kójtorgó menkü a lakodalmások közé ütött. Fel-futott az asztalra s onnan mindent leszórt, az embereket azonban érintetlenül hagyta. (Döbréte.)

Bánok-Szt-György vidékén azért mondják furó menkünek, mert a hová lecsap, ott — hiedelmük szerint — lyukat csinál. A furó menkü „karikásan“ fut le. Középe lyukas, vége pedig csigaalakú. Ha az embert vagy állatot megüti, a megütött testrészt megkékül és az illető azonnal meghal. (Vakonya.) A barabásszegi s azon vidéki nép hite szerint ennek csak a fojtó ereje öli meg az embert. A kít csak a szele érintett s elájul, söprúpálinkát adnak neki s testét ugyancsak ezzel dörzsölik. (Vakonya.)

A *lánzos menkü* vízszintesen, vagy koszorúsán futó, ragyogó villámlás mellett, nagy zörgés és csörgéssel üt le. Zörög-csörög, mert láncza van, mintegy hét centiméter láncszemmel, végén gombbal. (B.-Szt-György.) Lefutáskor úgy csilingel, „mint mikor két nagy pinczekucs (kulcs) összüverüdik“. (Döbréte.)

Ez, noha tüzesen fut le, nem éget s nem gyujt, csak tör, szakgat, némelyikben 2—3 lyuk is van. Rendszeren fába üt s annak ágait letördeli, kergét, héját lehányja. Néha az embert is megkeresi.

A *szekerczés vagy fejszés menkü*. „Gyorsan fut le“. Már hangjáról rá lehet ismerni. Leütés közben eleinte „rastog“, azután „sujént“. (Döbréte.) Fába, vagy földbe üt. Barabásszegen s környékén azt hiszik, hogy csak a földbe üt, melyet egészen feltúr, mintha ásóval hányták volna fel.

Ha fába üt, azt vágja, hasítja, nem ritkán „széle dobgya“. A leggyakrabban gyümölcs- és cserfákba üt, azért ezen fákat építkezé-

seknél felhasználni nem tanácsos, sőt olyan eszközt sem jó belőlük készíteni, mely az állat elé kerül, pl. vályut, jászolt. (Döbréte.)

A szekerzés vagy fejszés menkünek az alakja, természetesen szekerzéséhez vagy fejszéséhez hasonlít. Némelyikbe lyuk is van.

A *vizes vagy nedves menkü* nem olyan veszélyes, mint az előbbiek. Nem gyujt, sőt némely helyen azt hiszik róla, hogy élő lényt sem öl, csak fába csap. Azért nevezik vizesnek, mivel vizes helyre, vagy oly tárgyba csap, mely nem gyujtható. Cserta mellékén azt hiszik róla, hogy ez egyszerűen csak lefut, azután eltűnik. A barabászegi nép hiedelme szerint fába üt. Lefejti a fa kérgét, az ágakat letördeli. A tornyokat szétrepeszti, az épületek falait lehorzsolja stb.

Bánok-Szt-Györgyön történt. Egy háznál nagymosás volt. Három asszony végezte a szobában. Mosás közben dörgött, villámlott és esett az eső. A szoba ablakai nyitva voltak. Egyszer csak beütött rajta a vizes menkü. Még a falak is vizesek lettek. A három asszony a nagy kénzagatos levegőben összeesett s elájult. Az egyik megfeketült s olyan bűdös lett, mint a pallos tojás. Alig tudták őket életre kelteni. Közülök az, a ki a villámütés következtében megfeketült, Isten verésének tartotta szerencsétlenségét. Oda volt minden nyugalma. Egy évre rá meghalt.

A *kénköves menkü* gyujt s agyoncsapja az embert s állatot is. Nagyon kénes szagú. A szelletétől, ha gyenge, az ember elbódul, ha erős, belehal. Különben ennek a menykőnek a meghatározása zavaros, akármelyikre is rámondják, hogy kénköves menkü, ha erős kénes szagot éreznek lecsapása után. Ez az elnevezés tulajdonképen a meteoritra vonatkozhatik, mely tudvalevőleg fénynyel, durranással hull a földre s napokig tartó kénes szagot áraszt magából. A bucsutai nép hite szerint a kénköves menkü bűdös és a kövén sárgás foltok vannak. Páka vidékén Sodoma és Gomorrha elpusztulásának emlékeül tekintik.

Ezekon kívül még többféle elnevezése is van a menkünek a göcseji népnél; azok voltaképen az itt felsoroltak valamelyikéhez vehetők. Villámlásuk, nyomuk vagy a mennykő külső alakja után nyertek más nevet. Ilyenek:

A *likas menkü*, mely négyszögletű, rajta „öreg likacsok“ vannak. Lecsapás közben a likacsokon láng lobog. A földbe fut. (Bánok-Szt-György.)

A *lapis-menkü* olyan nagy, mint a bárd. Feltűnően lapos. Foka nincs. Ezcsak egyet villan s sujt. Ha az embert találja, azon testrésze, melyet megcsapott, megkékül s az illető egyén elnyomorodik. A lapis

menkü nem gyujt s leütése után úgy eltűnik, hogy nehéz megtalálni. (Vakonya.)

A *kócosz menkü*. Bánok-Szt-Györgyön ezelőtt két évvel nagy égiháború volt. Ez alkalommal a mennykő nyárfába vágott le. A lecsapásnak szemtanuja volt egy helybeli földmives. Láttá, hogy a nyárfának minden ága úgy lobogott, mint mikor a kócz ég és oly bűdösséget érzett, mint a milyen a puskából kilőtt fojtás szaga. Másnap az ember megnézte azt a nyárfát, melybe a villám belecsapott. Semmi baja nem esett. Csak az alatta levő fű pörkölődött meg.

Az *ékes menkü* ékalakú. Hatása ugyanolyan, mint a szekerczés menküé. (B.-Szt-György.)

A *lobogós menkü*, mely lobogóan, vakító villámlással üt le s azonnal lobogóan ég az a tárgy, a melybe belecsapott. (Bucsuta.) Ez tulajdonképen tüzes-menkü.

A *keresztes menkü* keresztes villámlással üt le. (Szilvág.) Ez is tüzes menkü.

A *pántlikás menkü* az, a mely annak, a kit megüt, ruháját, testét összehasogatja. (B.-Szt-György.)

A *göcsörtös menkü* kavics alakú, „forácsos“ (forradásos). (Bánok-Szt-György.)

A *paragi menkü* kaszakó alakú s nagyságú; színe szürke „pötytyögetett fé'vörös“. Ez a mezőn, főleg a parlagokon üt le s a künn dolgozó emberbe, állatba csap. (Döbréte.)

A *száraz menkü* rendszeren este s éjjel villog „felhü nékü“. Akkor csap le, mikor még az eső nem esik. (Bucsuta.) Nem rongál, semmit meg nem üt, csak a fák tövébe hagy maga után egy kis lyukalakú nyomot. (Barabásszeg.) A csonkahegyháti nép szerint az emberbe nem *vág*, a szellelte azonban *üt*. Lecsapás közben szűken fut le, „mind a ludvérez, de csak úgy ragyog, mind a tűz“.

Tehát a göcseji nép *16-féle* menküt ismer, illetőleg annyiféle elnevezést tud a villámra s mint láttuk, mindegyik elnevezésnek elég bő okát, magyarázatát adja.

Ha a göcseji ember a földben, különösen faásás alkalmával annak tövében, az épület körül a már föntebb jelzett alakú köveket talál, azt menkünek tartja. A talált kőre alakja szerint, mindjárt rá is mondja, hogy az előbb elősoroltak közül melyik.

Hogy a talált kő csakugyan mennykő-e, arról úgy bizonyosodnak meg, hogy madzagot tekernek rá s madzagostól bedobják az égő kemenczébe; ha a madzag nem ég le róla, tényleg mennykő, ellen-

kező esetben nem. (Bucsuta, Por-Szombat.) A kik ezt a kísérletet megpróbálták, bizonykodnak, hogy ez csakugyan így van. A kő egészen tüzes volt s rajta a madzag — ép.

A lecsapott mennykő a földbe fűrődik. A legtöbb helyen azt hiszik, hogy hét öltre jut le s csak hét év múlva, minden évben egy-egy öllel emelkedve (Bucsuta, Döbréte) jut fokozatosan a föld színére. Néhol azt tartják, hogy a mennykő egy „sukk“ mélységre megy a földbe, de azért ez esetben is hét év múlva jut felszínre. (Bánok-Szt-György). Másutt 12 öltre fut le s ugyancsak 12 év múlva jut fel ugyanazon a lyukon, repedésen, melyen lefutott. (Csonkahegyhát.)

A hol lefűrődik, ott a föld megreped. (Vakonya.) Ha a leütés helyét meg tudják határozni, meg is szokják jelölni, hogy hét vagy 12 év múlva ott ráakadhassanak. A földből felszínre került mennykő előbbi erejét teljesen elveszti. (Barabásszeg.)

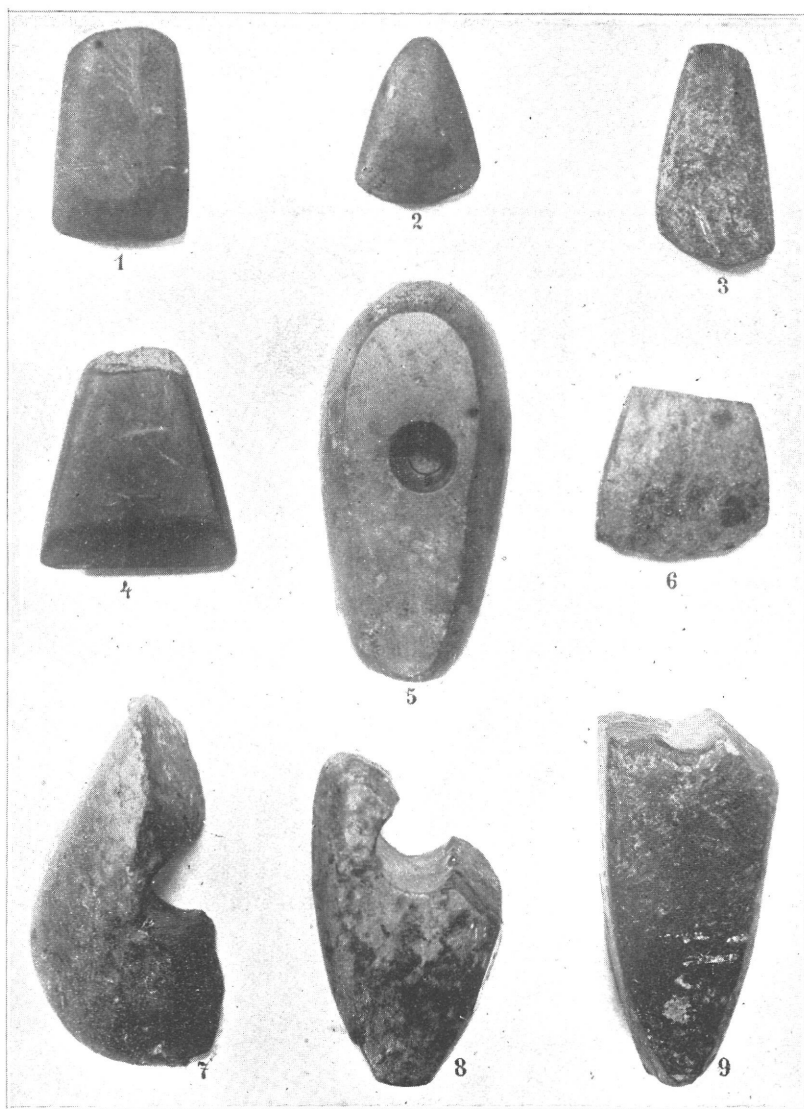
A talált mennykőt hazaviszik s gondosan elteszik, hogy alkalomadtán, egyes betegségeknel, orvoslásra használják. Némely háznál évszázadokon át tartogatják mindaddig, míg csak el nem vesz. Az asszonyok úgy őrzik, mint valami ereklyét. Rendesen a mestergerendán, üstökben, padláson, a ház „keresztvégében“ s a talp boronájában tartják, azt hívén, hogy az elhárítja a mennykőcsapás veszedelmét. Az ilyen házhoz még csak nem is közelít a mennykő. (Egész Göcsej.)

Régebben igen sok háznál volt mennykő, mostanában azonban — miután a hozzákötött hiedelem csökkenőben van — csak itt-ott akadunk egyre. Náprádfán, egy patriarchalis életet élő soktagú családnál három mennykőre akadtam. Kettőt megszereztem s fényképmásolatban itt közlöm. Egyet a család megtartott a már előbb említett okokból.

A II. táblán bemutatott mennykövek Göcsej különböző helyeiről valók, s ma a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának tulajdonát képezik.

Az első és harmadik számút *Bán János* barabásszegi földbirtokos úr volt szíves számomra megszerezni. Az ő értesítése szerint Barabásszegen mind a kettőt vizes menkünek tartják. Volt tulajdonosuk állítása szerint e mennyköveket cserfa tövében találták. A második számú kő *ékes menkü*. Bánok-Szt-Györgyről özvegy *Stampf Béláné* úrhölgy küldötte. Érdekes, miként jutott volt tulajdonosa, egy ottani paraszt-asszony hozzá. Ez a kis mennykő, az ő állítása szerint 12 évvel ezelőtt a tejesfazék tartójába csapott s onnan, miután két tejesfazekat darabokra zúzott, lángolva a földbe sietett lefűrődni. Az asszony azonban gyorsan felkapott egy „sérhákli“ (piszkáló vasat) s még egész melegeben piszkálta ki a földből. Azóta minden karácsonykor az asz-

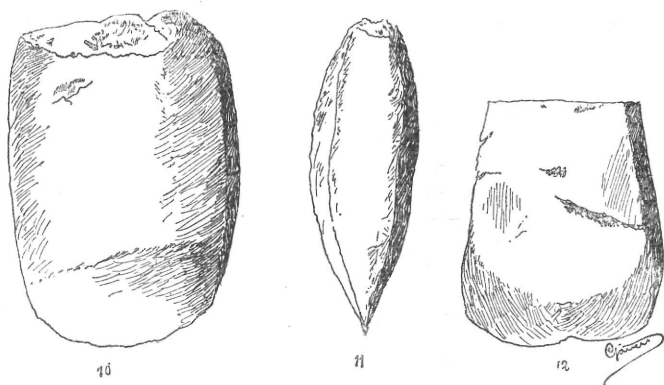

1. Vizes menkü Barabásszegről. — 2. Ékes menkü Bánok-Szt-Györgyről. — 3. Vizes menkü Barabásszegről. — 4. Szekerczés menkü Náprádfáról. — 5. Fűrő menkü Bánok-Szt-Györgyről. — 6. és 7. Szilvagyról. — 8. Lánzos menkü Bánok-Szent-Györgyről. — 9. Lánzos menkü Náprádfáról.

talra volt téve, hogy ott arra az évre gyógyító erőt véve magába, egyes betegségeknél használják. A negyedik kő *szekerczés menkü*, Náprádfáról. Foka le van törve. Szépen csiszolt kő. A 77. lapon levő 10—12. számú kő szintén *szekerczés menkü*. Az első kettő Csonkahegyhátról. Erősen zöldes-barna színű. Mintegy 100 esztendeje, hogy a család tulajdonában van; a második fehéres-szürke. Döbrétén akadtam rá. Tulajdonosa borotvakőül használja. Különben mind a kettő gyógyításra s a villám elhárítására szolgál. Pénzért sem kaphatván meg, lerajzoltam félnagyságban. Az ötödik számú kő *furó menkü*, Bánok-Szt-Györgyről. Szabályos alakú kőbaltta. Különösen a benn levő lyuk van igen szépen kicsiszolva. A hat és hetedik sz. kövekhez *Kily*

Szekerczés menküvek.

10—11. Csonkahegyhátról. — 12. Döbrétéről.

Nándor szilvágyi néptanító úr útján jutottam. Nevüket nem tudta jelezni. A hatodik számút a falu mellett elterülő réten „köhasonlatosságú talajban“, a hetedik számúpedig az erdőben agyagos földben találták. Ez utóbbi a mint a meghatározásukat ismerem, vagy szekerczés, vagy lánczos menkü. A nyolcz és kilencededik számú *lánczos menkü* egyike (nyolcz) Bánok-Szent-György, a másika (kilencz) Náprádfáról való. Ez utóbbit *Németh Mihály* gutorföldi tanító úr volt szives megszerezni a főntebb már jelzett szekerczés menküvel. Mind a kettőnek le van törve a foka. E lyukakban a nép hiedelme szerint láncz volt. (Pákán egy ember — állítólag — olyan lánczos menkünek volt birtokában, melynek lyukában két lánczszem még benne volt. Háza leégésekor vészett el.)

A göcseji nép indulatkitöréseiben, a *nyila*, *menkü* sokat szerepel. Meglepetéseiben önkéntelenül fut ki szájából egészen ártatlan alakjában: „A *nyila*“ „*Nyila vügyö el!*“ „*Nyila egyé meg!*“ Tünődéseiben:

„Há a zisten nyilábo gondusz!“ „Nyila vággyon belé!“ Bosszuságában: „A zisten nyiláját neki!“ „A tüzes nyila vessé fő!“ „A tüzes nyila vergyë meg!“ „Lánczos, lobogus teremtötté!“ (Egész Gúcsej.)

Hevesebb felindulásaiban már a menyköt emlegeti átkozódásainál és pedig minden fajtájában, mint: „A kójtorgu mênkü üssön beléd!“ „A kójtorgu mênkü furgyon kérésztü!“ „A mëndérgus mênkü sustorgasson beléd!“ (Szt-Adorján.) „A mênkü üdüzzik a házadná két hétig!“ (Bucsuta.) „Hogy a tüzesmênkü apricson széle!“ (Csömödér.) „A lánczos, lobogus mênkü vergyën széle!“ (Cserta melléke.) „A ragyogusmênkü vággyon még!“ „A tüzes-mênkü vággyon még födestü, házostu, anyástu, apástu!“ „A tüzes istennyila csaptyon agyon!“ (Vakonya.) „A tüzes-mênkü símogassa még a pofádat!“ (Szt-Adorján.)

Végső dühében pedig a sokféle menykő összefoglalásával átkozza haragja okozóját: „Hogy a kutya, lánczos, lobogus, tüzes-mênkü csaptyon agyon!“ (Vakonya.) „A csatirázós, kénköves, harsogu mênkü üssön még!“ (Barabásszeg.) „Hogy a tüzes, csatogtu, villogtu, sziporkás, mëndérgus mênkü dörrencsen agyon!“ (Cserta melléke.)

A régi öregeknek ezek voltak a legnagyobb káromkodásaik. Nagy káromkodás is volt az, ha meggondoljuk, hogy a nép hite szerint az ilyen átkozódások, káromkodások be szoktak teljesedni.

Különösen égiháború alkalmával kell tartózkodni az átkozódásoktól, mert ilyenkor még a „felfujóskodások“-nak (elbizakodott nyilatkozatoknak) is rossz következménye van. „Óvajkonnyi köll“ minden kitérésről. Ha valaki menydörgés alkalmával épen akkor találmenykővel káromkodni, mikor az angyalok alleluját zengenek, biztos, hogy az átkozódót a mennykő agyoncsapja. (Döbréte). Hogy különösen másokon megvalósul az ilyenkor kiejtett átok, arra itt a példa:

Egy asszony valami dolgot parancsolt leányának. A leány nem fogadott szót, mire anyja ezt találta neki mondani: „A villám vággyon még, a szenkérészt törgyön még!“ Egy alkalommal a leány egy Zala vizin levő malomba ment s ott a „malomfejre“ állva, nézegelődött. Égiháború lévén, a menykő megcsapta, mely után a vízbe esett a malomkerék alá, mely „megtörte“. Anyja átka tehát beteljesedett: a leányt a villám megvágta és a malomkerék megtörte. (Döbréte).

Bánok-Szt-Györgyön történt, hogy egy apa 13 éves fiának, ki öt dühbe hozta, azt mondta: „A pántlikás, tüzes mênkü üssön agyon!“ Az nap a fiú kiment az uradalmi mezőre szántani. Zivataros idő lett; dörgött, villámlott. E közben a fiú egy mellette haladó embertől kést kérve, az ekétől az illetőhöz akart menni. Alig tett két lépést, a

menykő agyon vágta, még pedig úgy, hogy ruháját leégette s egész testét pántlikákba hasogatta. A lovaknak semmi baja sem történt. Itt is beteljesült az átok.

A villámlásból a göcseji nép jövendöl. Ha felhő nélkül villámlik, abban az évben szárazság lesz. (Döbréte.) Ha tavasszal olyankor dörög először, mikor még a fák nem zöldültek ki, abban az évben sok dörgés lesz, mert „száraz fáro dörgött“. (Bucsuta.) Azt is tartják, hogy ez esetben rossz termés lesz. (Barabásszeg.)

A mennykővet — mint már érintettem is — különösen orvosláshoz használják. Ha a háznál nincs, kölcsön kérnek valahonnan.

A mennykőveket karácsony előtt való este, többféle terménnyel együtt a szoba asztalára teszik. Az ilyen háznál az állatok nem döglenek el. (Bánok-Szt-György.)

Ha a tehén tőgye, vagy a ló csöcse, különösen fiadzaskor „becsomusodik“, megdagad, mennykővel „kenyik“, huzogatják meg, rendszeren háromszor. Ennek következtében a daganat eloszlik. (Egész Göcsej.)

Ha a tehén tejelésben megromlik (a mi az által is könnyen bekövetkezik, ha a hasa alatt fecske repül el) vagy a boszorkányok megrontották, mennykővet izzítanak s azt vízzel leöntve, a tehén tőgyét gőzölik. Azt a tejet pedig, a mit ilyenkor elfejnek, vályuba öntik s tüskével megcsapkodják. Ha „emberi állot“ rontotta meg a tehenet, meg tudják ki volt, mert annak a teste kisebesül. (Bak.) A szoptató asszony csöcseit is ezzel kenetik, ha megdagad. (N.-Lengyel.) Ha valakinek a foga fáj, abból a faszilánkból, melyet a menykő a fáról lehasított, egy szálkát vesz s azzal a fájós fogát megpiszkálja, minek következtében a fájás megszűnik. (N.-Lengyel.) A marhakereskedők a mennykővet tarisznyába téve, vásárra viszik, hogy adás-vevésükben szerencsések legyenek. (Pór-Szombat.)

Az itt felsorolt hiedelmek, szokások, természetesen csak töredékei a hajdaninak s ezek egy része is — a mint láttuk — a keresztény vallás módosító hozzájárulása folytán, eredetiségéből sokat vesztett, de mint ilyenek is, mythologiai vonatkozásuknál fogva, kiváló beccsel bírnak.

Gönczi Ferencz.

AZ ALMÁSY-GYŰJTEMÉNY.

Folyóiratunkban (1901. év: 30. l.) már ismertettük dr. Almásy György középázsiai utazását a k. m. természettudományi társulatban tartott előadása alapján. Almásy úr nemes elhatározással most az expedíciójából származó néprajzi gyűjtéseket a M. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztályának ajándékozta. E gyűjteményt a mi szempon-tunkból nemcsak az teszi becsessé, hogy Ázsiának oly területéről való, a honnan Osztályunknak eddigelő egyetlen egy darabja sem volt, hanem különösen az, hogy a Zichy Jenő-féle középázsiai expeditio gyűjtéseit szerencsésen egészíti ki az orosz Közép-Ázsia keleti felén a Balkhas tótól délkeletre lakó török-tatár népek néprajzi anyagával s így azt a feladatunkat mozditja elő, hogy tőlünk telhető mértékben gyűjtsük össze a velünk akár nyelvíleg, akár vérbíleg rokon népek ma még megszerezhető kulturális vagyonát. Almásy nem nagy, de minden darabjában értékes gyűjteményében a kirgizek s ezeken kívül a szártok, kalmukok, tarancsik és dungánok vannak képviselve.

Legnagyobb s legértékesebb darabja egy teljes kirgiz jurta, a nomád népek vándorló kerek sátora. A hol a kalandozó család megállapodik, az asszonyok kifeszítik kerekre, helyet hagyva az ajtónak a méternyi magas pálczikából összekötözött, kitégíthető rácsozatot s a körbe állva magasra tartott fakorongba beledugdossa a sátor bordázatát képező rudakat s ezeket hozzákötözi a rácsozathoz: ezzel készen van a sátor váza. Most csak a rácsozathoz dülő nádfonadékot, a bordázatra a nemeztakarókat kell felrakni, hosszú szalagokkal lekötözni, az ajtófüggőnyt feltenni s belsejébe diszképen széles szalagokat applikálni, ekkor megvan a ház. A munkával 2—3 m. átmérőjű sátort véve fel a kirgiz asszonyok 8—10 perc alatt elkészülnek. Egy másik érdekes készség a solymászati. A sólyommal és sassal való vadászás, mely Európában ma már csak a törököknél honos, itt még teljes virágjában van meg. A készséghez tartozik a solymász keztyű, a mankó, a melyen a lovon a sólyom nyugszik, a sólyombékó, sólyomsipka s egypár özbórból készült bábalak betanításra, a mit hosszú kötélén a lovas maga után húz, hogy a fiatal madarak futó állatnak névén, rácsapjanak. Ki kell emelnünk néhány bőrből készült spirális karczott vonalakkal ékes kumisztartó kulacsot a bőrtömlőket, mint a melyek a puszták állattenyésztő népeinek legjellegzetesebb productumai, egy kovácsolt vasmécesest, továbbá a hangszereket, a gyermekjátékszereket, s néhány női ruházathoz való régi ékszer, egy lóháton hordható bölcsőt s végül az opium-termelés szerszáma.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : Dr. JANKÓ JÁNOS.

III. évf.

1902. május

5. szám.

VIDÉKI NÉPRAJZI MÚZEUMOK.

A múzeumok és könyvtárak országos felügyelőségének 1901. évi működéséről szóló s éppen most közzétett jelentése alapján.

Az ország különböző részeiben létező autonom múzeumok és könyvtárak működési körének fontossága a nemzet szellemi életének fejlesztése körül hosszú ideig várakozott az állam részéről öt megillető méltánylásra. Bármily nagy szerep jutott is az állam tulajdonát képező központi nagy közgyűjtemények mellett a vidéki múzeumoknak és könyvtáraknak a tudományos érzék ébrentartásában s a közművelődési szükségletek kielégítésében, az állam kulturális politikájának természetszerűleg első sorban az országos intézetek fejlesztésére kellett törekednie, s mindaddig, míg ezeket a hivatásuknak megfelelő színvonalra emelnie nem sikerült, lehetetlen volt gondoskodását bármily kis mértékben is kiterjesztenie a vidék hasonló természetű gyűjteményeire.

Annál nagyobb elismerés illeti meg azokat a társadalmi tényezőket, a melyek e gyűjteményeket saját erejükből létre hozták és fenntartásukra filléreikkel adóztak. És ha a vidéken az alkotmányos időszak kezdete óta keletkezett nyilvános gyűjtemények a rendelkezésükre álló eszközök csekély volta miatt igen kis eredménnyel felelhettek meg a reájuk váró fontos feladatoknak, jelentőségüket fejlettségük kezdetleges állapotában is fokozta az a körülmény, hogy létezésük és fenntartásuk kizárólag a nemzeti társadalom műve volt. Nem kis áldozat volt ez az annyi oldalról igénybe vett vidéki társadalom részéről, melynek a legtöbbször nem is valódi szükségéret, hanem

egyed tudománykedvelő hazafi ösztönzése adott irányt s melynek lelkesedését igen sok esetben mesterséges eszközökkel kellett felköltetni s ébren tartani. De éppen az a kezdetleges állapot, a melyben az ekként létesült gyűjtemények tengődtek, az a sok nehézség, melybe fenntartásuk és fejlesztésük anyagi eszközök hiányában minden oldalról ütközött, tette az állam erkölcsi köteletségévé, hogy az országos gyűjtemények fejlesztése mellett a vidéki múzeumi és könyvtári ügyre is kiterjessze figyelmét, s a társadalom különböző tényezői által fenntartott gyűjteményeket felügyelete alá vonva és fejlesztésükhöz erkölcsi és anyagi támogatásával hozzájárulva, az ország összes közgyűjteményeit egymással szerves kapcsolatban illessze be a nemzeti kulturát szolgáló közintézmények szervezetébe.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelői állásának szervezése 1874-ben rendszeres munkakör, hivatali személyzet és anyagi eszközök híjával az állam részéről oly rég várt érdeklődés felébredésének csak látszólagos jele volt. A vidéki gyűjtemények állami felügyelet alatt való szervezésének eszméje igazi alakot akkor öltött, midőn a vallás- és közoktatásügyi miniszterium javaslatára a törvényhozás 1897-ben az állami költségvetés keretében a vidéki múzeumok és könyvtárak támogatására 15,000 forintot, a vidék számára eszközrendő képzőművészeti megrendelésekre és vásárlásokra ugyanily összeget szavazott meg s egyidejűleg a sajtótermékek köteles példányainak beszolgáltatása tárgyában alkotott 1897: XLI. törvényezikk által módot nyújtott arra, hogy egyes vidéki könyvtárak anyagi áldozatok nélkül jussanak az őket területileg közelebről érdeklő hazai irodalom újabb termékeihez. Az ekként megteremtett anyagi eszközök adták meg a biztos alapot az állami felügyeletnek állandó alakban való szervezésére. A vallás- és közoktatásügyi miniszterium ez irányban tett lépései találkoztak azzal a mozgalommal, mely a hazai közművelődési egyesületek képviselőiből alakult országos múzeum- és könyvtár-bizottságban egyesítette a fontos közművelődési érdekek ápolására hivatott társadalmi tényezőket. Az állam és a társadalom egyidejűleg megindított és egymást kiegészítő akciójának eredménye volt a törvényhatósági, községi, felekezeti és egyesületi múzeumok és könyvtárak országos felügyeletének, szervezésének és gyarapításának állami szabályozása, melynek keretében a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége és a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa egymás működését kiegészítve képviselik a vidék autonóm közgyűjteményeivel szemben az állami gondviselést, s a harmadik tényezőnek, a társada-

lomnak, mely ez intézeteket fenntartja, az országos múzeum- és könyvtár-bizottságban lett az öt megillető befolyás e fontos kulturális ügykörre biztosítva.

Ilyen előzmények után 1898-ban az ő cs. és apostoli kir. Felsege által legkegyelmesebben jóváhagyott szervezeti szabályzattal a miniszterium kinevezte a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének tagjait és pedig Fraknoi Vilmost főfelügyelőnek, Szalay Imrét főfelügyelő-helyettesnek, továbbá Hampel Józsefet régészeti, Fejérpataky Lászlót könyvtári, Krenner Józsefet és Horváth Gézát természetrajzi, Radisich Jenót iparművészeti, Kammerer Ernót szép-művészeti felügyelőkné s végül Schönherr Gyulát előadó-titkárnak. Ebben az első testületben, mely mandátumát három évre kapta, a néprajznak külön referense nem volt. Az 1900. december haváig terjedő első három év tapasztalatai a mindennapi élet által szolgáltatott adatokkal igazolták be ama szükségletek valódiságát, melyek a magas kormányt a hazai művelődés ez új intézményének szervezésére indították s egyúttal teljes szabatossággal jelölték meg a kereteket, a melyek közt annak a jövőben működni kell, hogy a többi országos intézményekkel összhangban teljesítse a hazai közművelődés szolgálatában hivatását. A tapasztalatok alapján a három év leteltével a szervezeti szabályzat is revízió alá került s a miniszterium immár annak alapján a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének megbízását újabb, most öt évre terjedő évkörre újította meg, tagjaiul meghagyta az eddigieket, de dr. Jankó János személyében néprajzi felügyelőt is nevezett ki s az időközben lemondott Hampel Józsefet Wosinszky Mórral helyettesítette. A néprajz tehát az 1901. év elején kapott a főfelügyelőségben referenst s így ez alkalommal a néprajz terén kifejtett munkásság első évéről kapunk jelentést.

A nyilvános jellegű vidéki múzeumok számát, eltekintve az iskolai czélokra szolgáló vagy egyéb zárt jellegű gyűjteményektől, a hivatalos jelentések 1889-ben 22-re, 1894-ben 28-ra tették, de ezek közül a kolozsvári, szegedi és kassai múzeumokat kivéve, a többiek alig emelkedtek felül egy helyi érdekű, többé-kevésbé rendezetlen gyűjtemény színvonalán, s valamennyi kizárólag a fenntartó hatóság, illetőleg a társadalomnak egyesületek útján megnyilatkozó áldozatkészségére volt utalva, mely kevés kivétellel alig nyújtott megfelelő módot e gyűjtemények tudományos irányban való fejlesztésére.

Az országos főfelügyelőségnek első megalakulása után első teendője volt jegyzékbe venni azokat a törvényhatósági, községi, felekezeti

és egyesületi gyűjteményeket, a melyek állandó helyiségben, rendszeresen felállítva és évi javadalommal ellátva, kellő szakképzettséggel bíró vezetők gondjai alatt megfeleltek mindazon feltételeknek, melyekhez az országos felügyeletet szervező szabályzat az állami támogatást kötötte.

1897-ben, midőn a törvényhozás a vidéki múzeumi és könyvtári ügy fejlesztésére első ízben gondoskodott anyagi eszközökről, e gyűjtemények közül csupán kilencz volt az állami támogatás kedvezményében részesíthető. A kilencz közül pedig egyesegyedül a sepsi-sztgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum volt az egyedüli, a melyben néprajzi tárgyakat is őriztek, a többi közt egy különösen becses székely himzési gyűjteményt, a mely Huszka József „Magyar diszitó styl“ című s Budapesten megjelent munkájában nagyobb részt feldolgozásra is talált. Bár 1897-ben e múzeum is részesült állami támogatásban, de a néprajz czimén, néprajzi csoportjának fejlesztésére még semmit sem kapott.

1898-ban 28 könyvtár és múzeum vétetett fel az országos főfelügyelőség hatáskörébe tartozó tudományos közgyűjtemények közé s ezek közül még további 11 s így összesen 20 könyvtár és múzeum részesült állami segítségben. Ezek közül a sepsi-sztgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumon kívül még öt oly múzeum volt, a melyekben valamelyes néprajzi anyag már összegyűlt, ezek a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat dévai múzeuma, a kecskeméti városi múzeum és könyvtár, az erdélyi Kárpát-egyesület kolozsvári múzeuma, a tolnavármegyei múzeum Szegszárdon és a múzeumi tót társaság turóc-szt-mártoni gyűjteményei. A hat múzeum közül azonban néprajzi csoportjának fejlesztésére 1898-ban még egy sem kaphatott állami segítyt.

Az 1899. évben már 35 gyűjteményre terjeszkedett ki a főfelügyelőség hatásköre, melyek közül összesen 19 részesült segítségben az állami javadalomból. A néprajzra nézve ez az év különösen fontos volt, mert ez évben adatott ki az első néprajzi segély és pedig 1000 korona az erdélyi Kárpát-egyesület kolozsvári néprajzi múzeuma számára. Ezzel megtörténvén immár az első lépés, a néprajz ügye is rohamosan hódított tért a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségében.

Az 1900. évben a főfelügyelőség hatásköre alá tartozó múzeumok és könyvtárak száma 17-tel azaz 52-re emelkedett, melyek közül már 38 részesült állami segítségben. A 17 új gyűjtemény közt ismét kettő

volt olyan, a mely a néprajzi gyűjtésekkel foglalkozott, illetőleg azt programjába vette, az egyik a nagyszebeni Kárpátmúzeum, a másik a szolnok-doboka-vármegyei történelmi, irodalmi és ethnographiai egyesület deési múzeuma. Ez évben már a néprajzi gyűjtemények fejlesztése czimén állami segélyben részesült múzeumok száma is egyről háromra emelkedett, a mennyiben az erdélyi Kárpát-egyesület néprajzi múzeuma Kolozsvárott 1000, a nagyszebeni Kárpátmúzeum 1000 és a tolnavármegyei múzeum Szegzárdon 400 koronát kaptak s így az 1900. évben néprajzi segélyezésre fordított összeg már 2400 koronára emelkedett.

A vidéki néprajzi múzeumok ügyében jelentékenyebb fordulat állott be az 1901. évvel. A néprajzi szak ez év folyamában nyervén külön képviselőt az országos főfelügyelőség kebelében, az új szakfelügyelő, Jankó János, első teendőjeül az erdélyi részekben létező néprajzi gyűjtemények meglátogatását tűzte ki magának, tájékozást óhajtvá szerezni a felől, hogy azok megoszlása Erdély területén miképen felel meg a föld- és néprajzi viszonyoknak, a magyarság és a nemzetiségek kulturális állapotainak. Szemléljét Kolozsvárott kezdte meg, hol az erdélyi Kárpát-egyesület őt kérte fel a néprajzi múzeuma részére megindítandó rendszeres gyűjtés és a múzeum rendezési munkálatainak közvetlen vezetésére. Megtekintette továbbá a sepsi-szentgyörgyi székelly nemzeti múzeumot s a nagyszebeni Kárpát-egyesület néprajzi múzeumát, Déván és Nagy-Enyeden a néprajzi gyűjtés rendszeres megindítása czéljából tanulmányozta a helyi viszonyokat, végül Deésen és Nagybányán résztvett a néprajzi gyűjtemények létesítésének előmunkálataiban. Ezenkívül Fiumében is járt hivatalosan a végből, hogy a városi múzeum állami segélyezésének ügyét előkészítse, és Kecskeméten megtette a lépéseket arra, hogy a Kúnság ethnographiai emlékeinek a városi múzeumban való összegyűjtése megindíttassék. A szakfelügyelő az ezen utazásokban tett tapasztalatok alapján tette meg az 1901. évben 6000 koronára felemelt néprajzi javadalom felosztására vonatkozó javaslatát.

Az 1901. évben az országos főfelügyelőség 54 törvényhatósági, községi, felekezeti és egyesületi múzeum és könyvtár felett gyakorolta az állami felügyeletet s ezek közül hat részesült néprajzi segélyben is és pedig:

1. a kecskeméti városi múzeum néprajzi gyűjtemény létesítésére 600 koronát;
2. az erdélyi Kárpát-egyesület kolozsvári múzeuma néprajzi gyűjteménye gyarapítására 1650 koronát;

3. a nagybányai városi múzeum néprajzi gyűjtemény létesítésére 500 koronát;

4. a nagyszebeni erdélyi Kárpát-egyesület múzeuma néprajzi gyűjteményének gyarapítására 1000 koronát;

5. a vasvármegyei kulturegyesület szombathelyi múzeuma néprajzi gyűjtemény létesítésére 400 koronát;

6. a tolnavármegyei múzeum Szegzárdon néprajzi gyűjteményének gyarapítására 1600 koronát.

Lássuk már most, hogy a segítéyzések a főfelügyelőségi jelentés alapján miképen használtattak fel.

1. A kecskeméti városi múzeum a néprajzi gyűjtemény létesítésére kapott 600 koronának felhasználására a néprajzi szak felügyelőjétől kapta meg a szükséges utasításokat. A felhasználásról eddig jelentés nem érkezett be.

2. Az erdélyi Kárpát-egyesület kolozsvári múzeuma szintén egyike azoknak a vidéki gyűjteményeknek, a melyeket a fentartásukra tömörült társadalmi tényezők áldozatkészsége és az ügy élén álló vezetők lelkes buzgalma fokozottabb mértékben tesz méltóvá az állam támogatására. Az egyesület a Kolozsvár sz. kir. város által átengedett ú. n. Mátyás-házati múzeumi czélokra teljesen átalakítva vevén birtokba, hozzálátott az államtól 1899 óta kapott évi 1000 korona segélyből és egyesek adományából beszerzett gyűjteményei rendezéséhez és saját jövedelméből 9920 koronát szavazott meg az erdélyi néprajzi tárgyaknak rendszeres összegyűjtésére. A gyűjtés, valamint a rendezési munkálatok vezetését az egyesület óhajtására Jankó János orsz. felügyelő vállalta el, kinek ilyenmő megbizásához az orsz. főfelügyelőség a maga részéről készséggel hozzájárult. Jankó Jánost a tervszerő gyűjtés munkájában az egyesület által alkalmazott tisztviselő támogatta, a ki a munka megkezdése előtt a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályában egy havi gyakorlat útján igyekezett az ahhoz szükséges előismereteket megszerezni. A gyűjtemény felállítására az orsz. főfelügyelőség a párisi kiállítás szekrényei közül 13 darabot bocsátott 1950 kor. értékben a múzeum rendelkezésére. Minthogy e múzeumnak az 1902. évben a Mátyás-szobor leleplezése alkalmával kell megnyílnia, az összes szervezési, gyűjtési és rendezési munkálatokról szóló részletes jelentést is ez alkalommal várjuk. Az egyesület vezetői más irányban is igyekeznek annak tevékenységi körét kiterjeszteni, ez által még jobban remélve fokozhatni iránta a társadalom érdeklődését. Nyil-

vános könyvtár alapítására irányuló kérésüket az orsz. főfelügyelőség meleg ajánlattal tolmácsolta a nem tudományos jelleggel bíró gyűjtemények segélyezésére hivatott országos tanács előtt; azt a másik óhajításukat azonban, hogy szépművészeti gyűjtemény létesítésére állami támogatásban részesüljenek, nem tehette magáévá, sokkal kívánatosabbnak tartván az adott viszonyok között, hogy az egyesület kizárólag néprajzi múzeuma fejlesztésére fordítsa erejét s a többi múzeumi célok ápolása a jövőben is maradjon az arra első sorban hivatott erdélyi múzeum-egylet feladata.

3. A nagybányai városi múzeum létesítésére alakult múzeum-egyesületnek a néprajzi tárgyak gyűjtésére 1901-ben adott 500 korona segély felhasználására néprajzi szakfelügyelőnk személyesen adta meg az utasításokat; az ez irányban eddig elért eredmények felől még nincs hivatalosan tudomásunk.

4. A nagyszebeni Kárpát-egylet múzeuma az 1900. és 1901. években 1000—1000 korona segélyben részesült; az első évi segélyt iparművészeti tárgyak megszerzésére használta fel, miről szabályszerűleg benyújtott jelentését a főfelügyelőség azzal a megjegyzéssel vette tudomásul, hogy az állami segély ezentúl kizárólag néprajzi gyűjtésre, és pedig első sorban a szász néprajz tárgyainak összegyűjtésére lesz felhasználandó, a mire vonatkozólag a néprajzi szakfelügyelője a múzeum megtekintésekor élőszóval is megadta az utasításokat. A szakfelügyelő jelentése különben a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg e múzeumnak eddigi néprajzi működéséről, arról a szakértelemmel párosult ügybuzgóságról és úgyszeretetről, mely minden csoportjában megnyilvánul.

5. A vasvármegyei kultur-egyesület szombathelyi múzeuma az 1901. évre kapott 400 koronányi néprajzi segély felhasználásáról részletes jelentést adott be, melyet a főfelügyelőség helyeslőleg vett tudomásul. Ezen múzeum néprajzi gyűjteménye is csak most alakult meg s erőteljesebb fejlődését a jövőtől várjuk.

6. Az 1901-ben államilag segélyezett néprajzi múzeumok közül egyedül Tolna vármegye szegzárdi múzeuma az, mely nyomtatott hivatalos jelentést terjesztett elő. A múzeum első segélyét e célra 400 korona összegben még az 1900. évben kapta, majd 1901-ben újabb 1600 koronát kapott (mely összegből 1000 korona szekrényekre fizettetett ki); a múzeum néprajzi tárgyainak száma 1899 végén 1296 volt, mely a kapott segélyekből (s részben ajándékokból) 1900 végén 1858-ra, 1901 végén 2168-ra emelkedett. A múzeum jelentésének a

néprajzi osztályra vonatkozó részét úgy az 1900., mint az 1901. évekről alább az I. függelékben külön közöljük.

Mint örvendetes tényt regisztráljuk, hogy a vidéki múzeumok néprajzi gyűjtemények létesítésében nem mindenkor várták be a főfelügyelőség kezdeményezését és az állami segedelmezést. Ez évben erre a szolnok-dobokamegyei irodalmi, történelmi és ethnographiai társaság nyújtott példát, mely saját anyagi eszközeivel indította meg a vármegye néprajzi emlékeinek összegyűjtését; a főfelügyelőség szívesen gondoskodott a felől, hogy a néprajzi szak felügyelője közvetlenül is befolyhasson a gyűjtés vezetésére s midőn a gyűjtés az 1901. évre befejeződött, a főfelügyelőség költségén a M. N. Múzeum egy szakemberét, dr. Semayer Vilibáld néprajzi osztályi segédőrt urat küldtük ki Deésre a néprajzi gyűjtemény rendezésére és felállítására, a ki e feladatának meg is felelt. S a társaság e kezdeményezésével egyszerre biztosította magának azt, hogy a jövőben állandóan az állami támogatásban részesülendő múzeumok közé vétessék fel.

Ugyancsak újabb és nagyobb fellendülésnek indult a Székely Nemzeti Múzeumban is a néprajz ügye, mely a főfelügyelőségtől 1901-ben iparművészeti vásárlásokra kapott összeget használta fel néprajzi beszerzésekre. A múzeum jelentésének ide vonatkozó részét a II. függelékben adjuk s igen örvendénk, ha a Székely Nemzeti Múzeum saját házának felépítésével alkalmat nyujtana a főfelügyelőségnek, hogy ez a néprajzi osztály szervezése érdekében minél nagyobb áldozatot hozhasson.

Az 1901. év folyamán immár nyolcz vidéki néprajzi múzeumról számolhatunk be. Ezekben a munka már megindult s ezek állami felügyelet alatt és állami támogatással néhány rövid év alatt erős vidéki centrumokká fejlődhetnek s részt vehetnek a magyar művelődés kiépítésének nemzeti munkájában.

I. Függelék.

Tolna vármegye szegárdi múzeumának jelentéseiből.

Az 1900. évről.

A múzeum igazgatósága a felette fontos néprajzi osztály gyarapítására szélesebb körű tevékenységet fejtett ki ezen évben.

Néprajzi tárgyak gyűjtése. Azon sajnos tény, hogy népünknel mindinkább kiveszőfélben van mindaz, a mi ősi és eredeti szokásokra mutat s hova-tovább a tárgyakkal együtt azoknak használati módja is feledésbe merül, arra készítette az igazgatóságot, hogy minél hama-

rább összegyűjtse mindazon néprajzi tárgyakat s feljegyezze előállításai és használati módjukat, melyek a nép ősi szokásokon alapuló beléletére élénk világot vetnek.

Ezen czél elérésére leghathatósabb módnak mutatkozott az, hogy az igazgatóság *kirándulásokat* rendezett, egyelőre ez évben a vármegyei *Sárköz* községeiben, nevezetesen *Öcsényre, Decsre, Pilisre, Alsónyékre* s néprajzi tekintetben ezen népszigethez tartozó, de ma Pest vármegyéhez csatolt *Bogyiszlóra*, valamint az *iccsei* pákásztanyához. Ezen kirándulások egyikében részt vett dr. Jankó János, az országos néprajzi múzeum őre is, — ki ez időben több napon át Szegzárdon időzött.

A decsi kirándulásban, melyet a vármegyei múzeum-egyesület rendezett, részt vett az egyesület számos tagja családjaikkal együtt.

Hogy az igazgatóság működése minél eredményesebb lehessen, az említett községek előljárói felkérettek, hogy hívják fel a község lakosait s gyűjtsék egybe a kitűzött napra — rendszeren egy-egy vásárnapon — a néprajz körébe vágó s velük részletesen megismertetett tárgyakat, hogy így a gyűjtést és vásárlást megkönnyítse.

Az igazgatóság ebbeli kérelmét úgy a községek jegyzői, mint előljárói szíves készséggel teljesítették s ennek köszönhető jó részben az, hogy az ezen osztály gyarapítására nyert 400 korona államsegélyből, az alább községenként felsorolt elég szép számú tárgyakat lehetett megvásárolni.

Ajándék útján is szaporították ezen osztályt a következők: *Bacsó János, Bálint György, Bárdi Mihályné, Bötös Jánosné, D. Asztalos Sándor, Erb Györgyné, Hoffmann Sándor, Kovacsevics Julia, Kandó Ferenczné, Keserü Lajos, Kati István, Laky Gusztáv, Mazolai István, gróf Széchenyi Alice, Szőke István, Szücs István, Szegedi Ferencz, Tiringner Vilmos, Tóth Istvánné, Tóth Erzse, Vancsai István, Ujlaki Mór és N. Zsikó Péter.*

Ajándékozás és vétel útján a következő tárgyakkal szaporodott ezen osztály:

Ajándékozás: 12 drb rokkaszeg, ezekhez 3 drb öntő-minta; egy nagy és egy kis félig készített tekenő, a hozzávaló szerszámokkal; 3 drb villa és 3 drb kanál finom faragásokkal; 2 drb mosófa; 10 drb papirból összeállított szövő-minta; 2 drb horog; egy lőporszaru; egy pár szőrharisnya; egy régi kerepü; egy csontból faragott óraláncz; egy faragásos gyufatartó, 33 drb gabóczafa; egy gazvágó; egy régi fa-gyertyatartó; egy sótartó.

Vétel: *Alsónyékről:* 9 drb pruszlik; egy fátyol 7 drb gyűrűvel

és egy lánczczal; 4 drb hosszú fátyol; egy kis és 3 drb magas pártá; 15 drb fátyolvég; 10 drb himzett reczefőkötő; 8 drb fátyolbojt; 4 drb különféle fehérhímzés; 5 drb tekerődző tű, fátyoltűzésre; 6 himzett ing; egy himzett kötény; 12 drb diszesen faragott gabóczafa; 14 drb birkajelző drót; 85 drb birka-rovás; egy faragott mosófa. *Decsről*: 25 drb fátyol és fátyolvég; 4 drb hajdiszítéshez való tekerődző tű; 4 drb jegykendő; 5 drb reczefőkötő; 1 fiú és leány kis főkötő; 5 drb czafring; 8 himes selyemkötő; 1 himzett bőrködmény; 2 himzett párnahéj; 9 drb más hímzés; 4 drb más apró néprajzi tárgy. *Pilisről*: 9 drb reczefőkötő; egy reczeháló; 4 homlokdisz; 2 fátyolvég; egy jegykendő; egy buzogány; egy farkas-csapda; 1 vasból készült mécses; 2 szigony; 1 kerékkötő; 1 tulipános fejfa; 2 drb felírástó téglaféj; 1 meritő háló; 1 szénahúzó; 1 jégbaltá; 4 hálópára és 4 drb más aprólékos tárgy; 1 csettentő motolla. *Bogyiszlóról*: 18 főkötő; 5 himzett kendő; 1 pruszlik; 2 kendő; 1 himzett vánkoshéj; 5 farkokaszeg; 6 ólomrokkaszeg; 1 öntő-minta; 1 faragott kanál; 3 faragott mosófa; 1 főzőkanáltartó; 1 fejőszék; 1 meritőlapát; 1 pár fazcipő; 3 pár jégpatkó; 2 szigony; 1 csáklya; 1 kaszaüllő; 1 szak-háló; 1 meritő hálófa; 1 háló; 1 sor fenékhorg; 5 hálókötő; 1 kuszakecze-háló; 2 ötös varsa; 2 evezőlapát; 2 himes ködmény; 1 fejőszék. *Iecsei pákásztanyáról*: 4 drb börczfa; 3 háló-tű; 1 fűző-tű; 1 keverő-kanál; 1 háromláb; 1 rézbogrács; 1 bográstartó; 1 apacs; 1 nádvágó; 1 vízhányó lapát; 1 varsa-karóverő; 1 varsa; 1 fesztörőd; 1 szak és ezeken kívül még különböző helyekről származó 36 drb különféle néprajzi tárgy. Összesen 562 darab.

Népdalgyűjtés phonograph-felvételek. A néprajzi tárgyak gyűjtésén kívül szükségesnek tartotta az igazgatóság, hogy a nép kedélyvilágába is behatolva, a népköltészet termékei is össze legyenek gyűjtve nemcsak, hanem azoknak dallamai úgy, a mint azokat a nép a maga kifejtésével, hangsúlyozásával énekli, tehát a maguk eredetiségében megörökíthetők legyenek. A szöveggyűjtésre vonatkozólag az igazgatóság a vármegyei tanítókat kérte fel, hogy a nép ajkán még fenmaradt ballada vagy romáczszerű népénekeket, továbbá régebbi vagy újabb keletű, de ott helyben szerzett népdalokat írják össze s küldjék be a múzeumba. Azonkívül jelöljenek meg néhány egyént, kik ezen dalokat eléggé tiszta hangon énekelni is tudják. A felhívásnak ugyan kevés helyen lett eredménye; alig néhány községből kaptunk szövegeket, ezeknek is legtöbbje nem eredeti helyi termék, hanem országszerte ismeretes népdal. Különös köszönetünket érdemli Bocskár Ferencz ősényi ref.

tanító, ki az igazgatóság intenczióit felfogva, Ócsényből több mint 300 népdalt gyűjtött össze. Mivel a szöveggyűjtésnek oly csekély eredménye volt, hogy a népdaloknak phonographba való beéneklése végett az illető községekbe külön látogatást tenni nem lett volna érdemes: ennél fogva az igazgatóság ezen működését leginkább a néprajzi tárgyak gyűjtése végett rendezett kirándulásokkal kötötte egybe. Decsen, Alsó-Nyéken, Bogyiszlón és Ózsák-pusztán 40 drb hengert énekellettünk be.

Typologiai felvételek és fejmérések. Ugyancsak a néprajzi tárgyak gyűjtésével kötötte össze az igazgatóság a typosoknak fényképezés útján való megörökítését, valamint ennek kiegészítésére az élőkön való fejmérést, hogy ezáltal a vármegye területéről egy fényképsorozat a hozzátartozó fejméretekkel együtt összeállítható legyen. *Fényképfelvétel* végeztetett Decsen, Alsó-Nyéken, Pilisen és Bogyiszlón; miután azonban kedvezőtlen világításban s nyugtalan nagy népcsoportban a felvételek kevésbé sikerültek, azért az igazgatóság utalványokat osztatott ki az előre kijelölt egyéneknek, kik azután Szegzárdon a kijelölt fényképező teremben lefényképeztettek. Ilyen utalvány ki lett osztva: Ócsényben 24 drb, Decsen 30 drb, Alsó-Nyéken 14 drb, Pilisen 7 drb, Bogyiszlón 21 drb és Szegzárdon 56 drb. Minden egyénről két felvétel készült: szemközt és oldalról. *A fejmérésre* dr. Jankó János tanította be a múzeumi tisztviselőket s a pilisi kirándulás alkalmával vétettek fel első ízben fejmérések, a további használatra pedig átengedte a nemzeti múzeumnak egyik anthropométerét. *Szegzárdon* 56 egyénen végeztünk méréseket. Felhívást is bocsátott ki az igazgatóság a vármegye magyarajkú községeinek előljáróihoz, hogy olyan egyéneket irjanak össze, kik azon községnek benszülöttei, apai és anyai ágon másodizig törzsökös magyar családból származottak és 24 éves életkorukat túlhaladták. Ezen felhívásnak kellő eredménye volt, mert az összes községek beküldték jegyzékeiket. Így ezen jegyzékek alapján az igazgatóság minden évben folytathatja a helyszínen kijelöltekből kiválasztandó egyéneken a méréseket.

Az 1901. évről.

Múzeumunk régészeti osztálya mellett, ezen osztály az, melyre az igazgatóság különösen kiváló gondot fordít, mert éppen a vidéki múzeumok egyik legfontosabb feladata, sőt mondható, hogy különös hazafias kötelessége első sorban is a magyar néprajzi tárgyaknak lehető egybegyűjtése. Vármegyénk múzeuma ezen fontos feladatának

csak úgy felelhet meg, ha kellő anyagi segélyben is részesül. Az országos főfelügyelőség a folyó évben ezen osztály gyarapítására 600 korona államsegélyt eszközölt ki. Ezen összeget az igazgatóság a múzeum igazgatója, a múzeumőr és múzeumi titkár között úgy osztotta fel, hogy mindegyik elég összeggel rendelkezett arra, hogy múzeumunk bevásárlás folytán tetemesen gyarapodhasson s mindhárman azon igyekeztek, hogy minél több tárgy legyen beszerezhető. Ugyanezen alkalommal mint általánosabb érdekűt kell felemlitenünk, hogy az új múzeum épületben elég tág térrel rendelkezvén, az igazgatóság a néprajzi tárgyak elhelyezését két részre osztotta s külön teremben helyezte el az ősfoglalkozást, úgymint a halászat és pásztoréletből összegyűjtött tárgyakat, egy másik teremben pedig kizárólag a népviseletet s a nép himzéseit vagyis a női kézimunkákat és aprólékos házi eszközöket. Továbbá, hogy a vármegyei múzeum-egyesület 1901. év utolsó választmányi ülésében a vármegyei Sárköz néprajzi adatainak gyűjtésével és annak szakszerű feldolgozásával Kovách Aladár múzeumi titkárt megbizta s ugyanezen téren már eddig kifejtett tevékenységéért is költségei fedezésére 100 korona jutalmat utalványozott. *A szaporulat ajándékozás útján a következő volt: Lovas Andrásról* egy jegykendő, egy jegying; *Osvald Erzsédtől* 4 drb fejkötő; *Döme Sárától* egy pruszlik; *Bójtös Annától* egy vászoning; *Jelki Henriktől* egy csiszoló aczél; *Desszancsics Sárától* 2 drb himzett főkötő, egy baba; *Dorkó Sárától* egy fátyolvég; *Nikitics Elektől* egy béklő, 2 drb jégsarkantyú, 2 drb szállóvágó; *Smick pécsi osztálymérnöktől* 24 drb himes tojás, egy szöttes; *Szabó Péternétől* egy szobacsim, egy kis kosár; *Keserű Lajosnéól* 2 drb rokkaszeg, egy fakés és egy villa; *Czinder Károly* mohácsi papnövendéktől 4 drb lábszárcsont, egy szigony, 12 drb horog, 5 drb bőrczfa, 45 drb para; *Berecz János* kajdacsai plébánostól egy cserény, 3 drb madáralak tojásból; *Francsics Pál* regöli vikáriustól egy csiholó; *Téry Emiltől* egy csiholó; *Bálint Jánosnéól* egy pendely; *Benedek Jánosnéól* egy deréköv; *Pintér Gézáól* 2 darab kosszarv; *Kis Jánostól* halsütő rács, egy gyalufa; *Perczel Kreszcsenstől* egy csiholó; *Vulcsek Sándortól* egy sárközi kis lány teljes öltözete, 3 drb főkötő. Összesen 133 darab. *Vétel útján szereztettek:* 4 drb fejdisz, 4 drb himzés, 2 drb faragott fadugó, egy mosófa, 2 drb himes tojás, 1 tejszűrő, egy vetéllő, 15 darab tányér, 3 drb csafring, egy sótartó, egy játékszobor, egy fekete nyakgyöngydisz, egy színes nyakgyöngydisz, 7 drb főkötő, 1 párnahéj, 3 darab fátyolvég, 4 vizipuska, egy szoknya, 6 drb hajtü, 2 szöttes, 1 vánkös,

egy gyöngy-főkötő, 8 drb kis korsó, 2 drb gyertyatartó, 3 drb méces, egy szagosító, egy pruszlik, 2 drb mécestartó, egy svábfésű, egy fehér himzett kendő, egy vánkoshéj, egy rokka, egy evező, egy szállókaczor, 2 drb korsó, 3 drb baba, 2 drb szöttes, egy motolla, egy fogas, öt drb bajuszpedrő-tartó, 2 drb zsebtükör, 2 drb fűrészkeret, egy fapohár, egy rokkaszeg, egy himzett ing, 2 drb islangos ümög, egy kerítőháló, egy kutyogató, egy haltartó-háló, 4 drb horog, 3 darab fenékhorg, 2 drb pléhdarab, egy csipkekötény, egy csipkekendő, egy cserény, 2 drb kendő, egy kis hajó, egy szőring, egy királyszin kendő, egy tornyos ágy, 2 drb csüngő tálal, egy szunyogháló, egy tulipántos láda, egy huzó-háló, 3 drb szigony, 3 vánkos, egy gyermek-ümög, egy gyermekpendely, egy ágytorony, 2 drb korsó, egy méhkas, 5 drb főkötő, egy csiholó, egy pártal, 2 darab főkötő, egy busó-tülök, egy busó-buzogány, egy busó-álarcz, egy busó-kürt, 2 drb himzett ümög, egy mosófa; *kölesdi népviselet*: egy bodros homlokkötő, egy konty-szalag, egy kontykendő, 3 drb fehérszoknya, egy zöld félselyem szoknya, egy ing, egy ingváll, egy kendő, egy gyöngyfűzér, egy melltű, egy pár czipő, egy pár harisnya, egy kötény és egy kis kendő. Összesen 177 drb. Ezen osztály szaporodása tehát 1901-ben mindössze 310 drb, melylyel a néprajzi tárgyak összes száma 2168-ra emelkedett.

Phonographiai és *photographiai* felvételeket a lefolyt évben is készített a múzeum igazgatója és pedig fényképfelvételeket nemcsak típusokról, hanem régi magyar házakról, halásztanyák és kunyhókról, melyek mind keretbe foglalva vannak a néprajzi osztályban kiállítva.

II. Függelék.

A Székely Nemzeti Múzeum 1901. évi jelentéséből.

A Székely Nemzeti Múzeum (Sepsi-Szt-György) életében az elmúlt 1901. esztendő mind anyagi, mind szellemi fejlődése tekintetében a sikeresebbek közé tartozott. A múzeumok és könyvtárak országos felügyelősége útján nyert magasabb államsegély és a múzeumunk sorsát szíven viselő közönség áldozatkészségének intensivebb megnyilatkozása eredményezte, hogy céltudatos munkával a múzeum egyes osztályai az eddigieknél nagyobb mértékben gyarapodhattak.

Így a néprajzi osztály számára az iparművészeti czélokra kapott államsegélyből vásároltunk Háromszék megye területén gyűjtött 739 drb székely bokály kancsót, melyekből és múzeumunk többi bokályaiból kiváló becsű kollekcziót állíthatunk össze, továbbá 69 drb régi kályhacsempét (kályha-fiók) és 2 drb XVIII. századbéli ónkannát 1728 és

1723 felirással s 2 drb óntányért. Ugyancsak az államsegléyből vásároltuk meg azt a nagyértékű rajzgyűjteményt is, mely 107. lapon 858 drb háromszékmezei válogatott husvétii írott tojásnak a színek és alakok pontos megtartásával készített rajzát foglalja magában. A gyűjteményt Balázs Márton kézdivásárhelyi polg. isk. tanár állította össze és értékét nagyban emeli, hogy „*A háromszékvármegyei husvétii írott tojásokról és népszokásokról*“ című tanulmányában nagy körültekintéssel és tárgyismerettel fel is dolgozta ezt a gazdag anyagot. Egy másik rajzgyűjteményt is vásároltunk. Ez az előbbieknél megfelelő kivitelben 23 drb háromszéki népies himzés és varrottas, továbbá 51 drb székely bokaly-kancsó színes rajzát foglalja magába. Mindezeknek a tárgyakkal a megvásárlásával azt hisszük, hogy a múzeum speciális, székely érdekeinek tettünk eleget. *Bacsó János* gymn. tanuló 1 bőrből készített díszes pénzes zacskót, 1 szintén bőrből készült tulipános női övet és egy régi csángó szoknyát ajándékozott. Mindhárom tárgy Tüzkösről való. *Gyárfás Géza* gymn. tanuló egy MDL felirású réz-mozsarát, *Zayzon Sándor* kézdivásárhelyi polg. fiúiskolai tanár egy gyapjufonó pásztor-orsót és 4 drb rovátkolt és részben diszitett havasi pásztor-botot, *Róth Mór* helybeli lakos pedig egy achát-gombokkal diszitett, szegzett montenegrói bőr-övet ajándékozott. Ezen osztály összes gyarapodása 1011 tárgy.

Múzeumunk 23 éves fennállása óta egészen helyes okokból a székelység multjára vonatkozó emlékek összegyűjtésére és megmentésére helyezett nagyobb súlyt. E nemű gyűjteményeink (a régiségtár, éremtár, könyvtár és oklevéltár) ha a teljesség színvonalára nem is emelkedhettek és még hosszú időn keresztül itt is sok a tennivaló, mégis gazdagoknak és — a mi a legfontosabb — *szervezetteknek* mondhatók az ethnographiai osztályhoz képest, melyre vonatkozólag ma is áll, mi 10 évvel ezelőtt állott, hogy nagy hézagai vannak, melyeket egyes értékesebb tárgyak nem tölthetnek be. Eljöttnek láttuk az időt, hogy ezen gyűjteményünket is, a tátongó hézagok betöltése által, rendszeres és öntudatos munkával *szervezetté* tegyük, mert csak ez által leszünk abban a helyzetben, hogy a magunk körének mivellődéstörténeti képét a maga egészében bemutathassuk. Ezen okokból részletesen indokolt felterjesztést intéztünk az országos főfelügyelőséghez és kértük, hogy hathatós közbenjárásával, a magas kormánynál a Székely Nemzeti Múzeum ethnographiai osztályának gyarapítására is megfelelő általány-összeg folyósítását kieszközölni kegyeskedjék. Kifejtettük, hogy ezen tárgyak összegyűjtésének munkája múzeumunkra

nézve mennyire sürgős, hogy az idő szelleme az anyagiakért vívott mind nehezebb és nehezebb küzdelem, a kultúra terjedése az ipar és közlekedés fejlődése a Székelyföldön is mily rohamosan tüntetik el az ethnosra vonatkozó tárgyakat s ha sokáig késünk, nem lesz mit megmentenünk.

Reményünk van, hogy kérésünk teljesítettni fog s hogy jövő évi jelentésünkben múzeumunk ezen osztályainál is megfelelő fejlődésről számolhatunk be.

Das Bauernhaus in Oesterreich-Ungarn und in seinen Grenzgebieten. Herausgegeben vom oesterreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereine. Lieferung 1. 1901. (Ismert.)

A németek ugyancsak alaposan hozzálátnak népi építkezésük tanulmányozásához és ismertetéséhez. Talán nem mindenki tudja, hogy a leíró néprajznak ez az ága a kultúra története búvárlásának egyik hajtása gyanánt fakadt és fejlődött ki a németeknél. A német jogtörténet azon ágában talált először méltánylásra, mely a germán törzsek településének és ősi birtokviszonyainak állapotát búvárolta s azokat tiszta világitásba helyezni törekedett. Ennek az iránynak mestere és atyja August Meitzen, ki a népi építkezést háromkötetes hatalmas munkájában (Siedelungen und Agrarwesen der Ost- und Westgermanen, etc. 1895.) a germán, kelta, szláv stb. törzsek primitív birtokviszonyainak mélyreható tárgyalásával egyesítette, azon megokolással, a mit egy másik munkájában fejtett ki (Das deutsche Haus in seinen volksthümlichen Formen, 1882.), hogy a népies házhoz szükségszerűen kapcsolódik a fölmivelés és falusi élet primitív állapotának ideája, az ősi paraszt-existentia gondolata. Ugyancsak ő mondja: „nem ok nélkül érték el e tanulmányok éppen a németeknél a legnagyobb kiterjedést és mélységet, mert a németek Tacitus óta sem tagadták meg előszertetüket a falusi élet iránt“.

Elég legyen még csak annyit említenem, hogy éppen abban az évben, t. i. 1882-ben, melyben Meitzen alapvető munkája a német parasztház főtypusairól megjelent, egy másik, nemkülönböztető alapvető munka is napvilágot látott, mely a német ház történeti fejlődését tárgyalja s ez a következő: „Das deutsche Haus in seinem historischen Entwicklung, von Rudolf Henning“. Hogy azóta mi történt e téren, elképzelhetni. Egész sereg kitűnő monographia jelent meg, melyek

egyres vidékeknek népies építkezését úgy a jelenben, mint a visszanyomozható legrégibb multban s általában a falusi életet (jobb szó híján) a lehető legmélyebb-reható alapossággal tárgyalják. Az elmúlt évtizedben az osztrákok fejtettek ki nagy tevékenységet. Ezeknek élén a bécsi házbúvárló iskola áll, a mint azt a fáradhatlan Bancalari elnevezte s munkálkodásáról az „Anthropologische Mittheilungen“ évfolyamai tanúságot tehetnek. Jól tudjuk azt is, hogy a magyarországi németiség házának tanulmányozását anyagilag is előmozdítja s így jöttek létre a részletes ismertetések a szepesi, az erdélyi szászok s a nyugotmagyarországi német „parasztházakról a Mittheilungen több évfolyamában. Az osztrák iskola vezérei: Bancalari és Meringer új nézőpontról vizsgálták különösebben a parasztházat, vagy korrektebben e nézőpontnak nagyobb befolyást engedtek a megismerésre irányuló búvárkodásban s ez volt a ház belső életének ismerete.

A gazdaságtörténészek és néptanítók mellé új munkások sorakoztak, az építő technikusok. A német, osztrák és svájci mérnök- és építő-egyesületek összefogtak, hogy a maguk és kormányaik támogatásával egy olyan munkát adjanak ki, mely a német, osztrák-magyar és svájci parasztházat ábrázolja építészeti szempontból. A hármasszövetségből az osztrákok léptek legelőször actióba. Az egész mű (t. i. az osztrák) 4 füzetből fog állani, minden füzet 15 táblával; az utolsó füzethez jön a körülbelül 50 oldalnyi szöveg. A mint a cím mondja, jelenleg az első füzet jelent meg. 15 nagy folio lapon pompás fénynyomatokban és tollrajzokban, mérnöki pontosságú metszetekben s alaprajzokban vannak bemutatva parasztépületek Felső- és Alsó-Ausztriából, Salzburgból, Karinthiából, Tirolból, Csehországból és Sziléziából. Kiválogatásuknál az építészeti szempontok mellett, főképen a régiségre voltak tekintettel, hogy mindegyik bemutatott typus a saját vidéke mai jellemző építkezési formáinak őst mutatta be, vagy pedig a belőlük fejlett mostani alakokat óhajtották representálni. A képekhez adott szöveg csak pár sornyi. Érdeklődéssel várjuk a következő füzetet. Most még csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy a magyarországi parasztházakat is az osztrákok fogják-e felvenni, vagy esetleg a mi mérnök-egyesületünk? Hire járt, hogy mérnök- és építész-egyesületünket felszólították a részvételre s a kutatás körébe a magyar parasztházat is felveszik, de később úgy hallatszott, hogy a részvétel pénz hiányában abban marad. Tehát mégis eljőnnének az osztrákok! Akkor aztán végleg „oberdájcs“ lesz a házunk!

Bátky Zs.

Szamosujvári turkajárás: A menet.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : Dr. JANKÓ JÁNOS.

III. évf.

1902. június

6. szám.

TURKAJÁRÁS SZOLNOK-DOBOKÁBAN.

Szolnok-Doboka vármegye millenniumi monographiája utolsó kötetének, a vármegyei lakosság néptanának előkészítésében, mult évi augusztus havában Magyar-Décsén és környékén, majd ez idei április havában Szamos-Ujvárt és vidékén tanulmányoztam a turkajárást.¹ Előbbi a nagyszamosmenti Árpástó községtől alig 2—3 kilométernyire, magas hegy tetején épült falu, melyet már a XIII. században emlegetnek s melyet épen elrejtett fekvése miatt sem török sem tatár nem pusztított. Jelenleg körülbelül 1500 főnyi, testben s lélekben egészséges, szálas, többnyire szőke hajú, kék szemű „székely“ nép lakja, mely Kálvin vallását követi. Mindezt azért emelem ki, mert a népszokások tanulmányozásánál, mint látni fogjuk, az a kérdés sem mellőzendő, hogy mely népszokások, mely fajú lakoságnál támadtak, maradtak gyakorlatban — mert ez természetszerűleg a nép lelkületétől, valamint vallási viszonyaitól is függött.

Magyar-Décsén a turkajárás immár csak rudimentum, mindössze arra szorítkozik, hogy húshagyókedden a turkás többedmagával, és ha akad, két szál muzsikus cigánynyal, állkapcsát csattogtatva végig vonul az elég terjedelmes falun. Közben betérnek a jobb módú gazdákhöz, kiknél a turkás esetlen ugrásait, valamint abbeli ügyességét fitogtatja, hogy a földre dobott krajczárt vagy piczulát mily könnyűséggel szedi fel, hogy feneketlen zsebébe csusztassa. Hogy útjában

¹ Lásd Ethnographia 1901. 201. lap. Czárán Gyula; Aradmegyei kolindálás és turka tánczoltatás.

a falu aprósága, sőt még a suhancz gyerekek is házról-házra kísérik, úgy szinte fölösleges megjegyezmem.

A magyardécsei turkások egyébként, ha idejük marad, a szomszédos falvakba is ellátogatnak, a mit annál könnyebben tehetnek meg, mert azok oláh lakossága teljes két héttel későbbben lép a bőjtbe, a meddig a kálvinista hushagyókedd után is, a bőjtől oláhokat még nem botránkoztatják.

A Magyar-Décsével határos Bálványos-Váralján — mint hallomásból tudom — szintén van turkajárás, sőt az idevalók, de meg némelyik évben, ha a turkás vállalkozó természetű, maguk a magyardécseiek is, a vármegye székvárosába, Deésre is belátogatnak, a hol természetesen csak a félreeső külvárosi részekben üzik játékukat.

Bálványos-Váralja községének lakossága javarészből (1500 közül körülbelül 1150) szintén magyar és ev. ref. vallású, azonban nem oly egységes, mert többszörös elpusztulása után csak lassú, észrevétlen betelepülés révén szaporodott fel mai magasságára. A szokás eredetének megállapításánál tehát nem jöhet szóba.

A décsei turkás szerszámát, egy a Czárán-félével teljesen egyező turkafát, megmentettem s az jelenleg a báró Bornemissza Károly volt főispántól alapított szolnokdobokamegyei múzeumban van elhelyezve. Lokális eltérései, hogy a Czárán közölte turkás kartonruhája helyett fehér vászonabroszt használnak, valamint, hogy a mozgatható állkapocs fölött diszelgő szarvakat nem „román nemzeti színű“ (sárga-kék-vörös) pántlikával, hanem az idevaló székelységnél lakodalmak s egyéb ünnepek alkalmával, valamint a temetői kopjafák díszítésére is használt fehér tollas pálczikákkal (tollúval) van feldíszítve.

Szolnok-Doboka vármegyében a bővebben leírandó, több képen is bemutatott szamosújvári, ill. szamosújvárnémeti turkajáráson kívül még csak Csáki-Gorbó vidékén akadtam egyes nyomokra, melyekből kitűnik, hogy ott vagy régebben volt, vagy hogy egyes elrejtett falvakban egyik-másik évben még most is dívik. A láposi vidékén a turkajárásnak semmi nyoma.

Ezzel beszámoltam a turkajárás szolnok-dobokamegyei elterjedéséről, melyhez a várakozáson felül teljesnek talált szamosújvári turkajárás részletes bemutatása előtt még a szokásnak a számomra ezúttal hozzáférhető irodalmából merített elterjedését szeretném csatolni.

A régebbi magyar irodalmi adatok gyéreknek bizonyultak, de biztosak. A „Nyelvtörténeti Szótár“-ban a következőt leltem: turka: Nyelvőr III. 374 (1874), mely lapon a turka szónak nyomát sem leltem,

Nyr. IV. 328. (1875.) melyen Balla Károly székelységi tájszókat közölven, ezek közt turka: maszcura is előfordul; Nyr. IV. 374. Lőrincz Károly: háromszéki tájszói között turka: farsangi bohóka váz és végül Nyr. XXVIII. 234. László Géza zilahi közlése: „turka: egy hosszú botra felerősített fából készült „madárcsőr“, melyet farsang alkalmával az ú. n. turkás hordoz. Olyan hosszú szoknyaféle ruhát öltve magára, melyből csakis a turka látszik ki s csakis egy kis nyílás van a ruhán, melyből kiláthat. A többi maszcurások között a turkás megy elől, egy zsinag segítségével csattogtatja a turkát, hogy a báméskodó gyermekeket ijesztgesse. Ilyenkor, ha pénzt dobnak eléje, a földre lehajolva a turkával veszi föl s átadja valamelyik társának.“

Ennyi volt az, a mit a turkáról tudhattunk, mikor Czárán Gyula fentebb hivatkozott cikkét az aradmegyei kolindálókról és turka-tánczoltatásról, a turka és szép fényképek kíséretében beküldte. Cikkéből célomhoz képest a következőket kell kiemelnem: „azokban az aradmegyei oláh (megnyomom a szót: nem magyar) községekben, a melyeket ismerek, karácsony első és másodnapján (tehát nem mint eddig élé mindenütt láttuk hushagyókedden) mindenütt divatban van a pogány-eredetűnek tartott kolindálás és a vele kapcsolatos turka-tánczoltatás.“ A kolindálók csapata (nála is) 18, avagy 24 tagból áll. A résztvevők rendszerint 15—24 éves legények (mint látni fogjuk a szamosújvári turkajárást ezzel szemben a nyúzóok rendezik, kik a legtöbbször feleséges emberek). Czárán azután közelebről a somoskeszi és halmágyi turkajárást ismerteti, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának beküldött első (!) turka-jelmezét is ott szerezte be. Ez utóbbiról adott bő leírásához nincs mit hozzátennem csak azt, hogy az egyes, noha jellemző alaki kicsiségektől eltekintve, úgy a décsei, mint a szamosújvárival, valamint az alább ismertetendő galicziai lengyel turoñ-nal annyira egyezik, hogy azonos voltak felől semmi kétségünk sem támadhat. Hogy a mozgatható állkapcsot madárcsőrrel hasonlítja össze, Czáránnal is megesik. Az aradmegyei turkajárás tulajdonképen karácsonyi kolindálás is, s úgy is nevezik, de már az a kolindavers, melyet Somoskeszen énekelnek és melyet szó szerinti magyar fordításban ép ezért egész teljességében kell ide iktatnom, a rendes karácsonyi nótáktól meglehetősen távol áll és magában véve is eléggé jelzi azt az utat, a melyen a turkajárás valódi mivoltához közelebb férközhetünk.

Szól pedig ez a kolindanóta a következőleg:

„Azon a szép virágos réten — Urunk, istenünk! — Micsoda

juhkarám támad? — Urunk, istenünk! — Hát a juhoknak ki a pásztora? — Urunk stb. — Hát a pásztor az úr isten — egy szögletes baltával — és egy vasalt furulyával. — Furulyája úgy szólalt meg, — hogy minden juh sirna — csak a vezér ürü mondja: — Urunk, drága urunk — vezess ki bennünket a télből, — mert mi jól megbecsülünk — Szentgyörgynapkor szép báránynyal, — Virágvasárnapkor meg sajtot adunk — Urunk, istenünk!“

Más megítélés alá esik a halmágyi kolindanóta, mert míg az előbbi minden szavával a tavaszt emlegeti, s a tél-tavaszi játékok ismert dalaival majdnem teljesen egyezik, addig ez beéri azzal, hogy a tulajdonképeni kolindák módjára jótékony adományért könyörög — semmi másért.

A turkás eszeveszett tánczáról mondottakat csak az tudja igazán megérteni, a ki látta. Ha pedig, a mint Czárán emliti, Aradmegyében a közoláhság azt tartja, hogy a turka még az özönviz idejéből maradt fenn, valamint, hogy a turkatánczoltatót félévig kerüli az őrzőangyala, úgy ezek a szokás pogány eredetére valló, nem mellőzhető adatok.

Czárán úr azóta már egy újabb turkát is küldött, melyet maga kíván egy legközelebbi értekezésében bemutatni. Jelen czikkecske szerzője pedig arról értesült, hogy a turkát Nyitra vármegyében is ismerik, s ennek most jár utána. Ez volna mindaz, a mit a magyarországi turkajárásról megtudtam. Ám ez a szokás ez ország határain kívül is ismeretes, még pedig, mint a következőkből azonnal ki fog tűnni oly vidéken és oly nép között, mely a mienkkel mindenkor a legszorosabban közlekedett. Az immár elkészült Osztr.-Magy. Monarchia leír. 1899-ben megjelent galicziai kötetének 309. lapján u. i. Barwinskij Sándor: a galicziai lengyel nép szokásairól értekezve, a következőket írja:¹ „Szent-István napja (nagy-karácsony után való nap) mozgalmas élet kezdete. . . E nap estéjén kezdődik az ú. n. „kolenda“ járás, vagyis karácsonyi énekekkel való házalás és tart egész Gyertyaszentelőig. Minden faluban összeáll vagy tíz-tizenkét fiú s esténkint házról-házra járnak kolendát énekelni. Künn az ablakok alatt, de esetleg a házbüliek kívánságára benn a szobában is, hallatják éneküket, a miért némi enivaló ajándékot, vagy pénzt kapnak, a minek szintén kolenda a neve. Az énekesek vagy csak maguk járnak, vagy velük

¹ Ugyancsak az Osztr.-Magy. Monarchia galicziai kötetében a 349. lapon a „tur“-ral (ökörrel) való járásnak rajzát is látjuk. Kissé gyenge, mint a díszmű annyi más, művész — de nem ethnographus szemével készült rajza.

van a *tur* (bölény), másként *toruú*, a *koza* (kecske) a szopka (jászol) és Három-király napjától kezdve a *gwiazda* (csillag) is.“

„A *toruú* és a *koza*, vagy a *miš* (medve) tulajdonkép ugyanazon jelmezes alak háromféle változata s egy suhancz ábrázolja, a ki előre hajlott derékkal állva, egy nagy botra támaszkodik, melynek a hegyére kifaragott szarvas állatfő van illesztve; a póznáról az egész előre hajlott alakot beburkoló bő lebernyeg lóg le. A fej borjú- vagy őzbőrrel van bevonva, az alsó állkapcsa mozgatható s a *toruút* ábrázoló suhancz időnként egy madzaggal rángatja. A szörnyeteg szája piros posztóval van bélelve s a fogai helyét patkók pótolják, a melyek az állkapocs mozgata-sakor hangosan összekoppannak. A *toruúnak* továbbá csengettyű van a nyakán, mely minden mozdulatánál megcsendül. Az énekes fiúk egyike kötélen fogva vezeti a *toruút*, a másik meg lámpát visz mellette; a kísé-rethez még egy hegedűs és néhány énekes tartozik. A mint az egész menet belépett a szobába, legelőbb is valami karácsonyi éneket zengenek, mely után megkezdődnek a *toruúnal* való dévajkodások. Vezetője parancsára a „medve“ mindenekelőtt üdvözli a ház urát, majd a gazdasz-szonyt s meghajlik előttük, mintha a kezüket akarná megcsókolni. A kisebb gyermekek természetesen ijedve szaladnak el előle. Most a hegedűs egy nótát húz, mire a „maczkó“ mulattató esetlenséggel tán-czolni kezd. Tánca után, ha nagy leányok is vannak a családban, fölszólítják, hogy csókolja meg szépen a leányokat, vagy húzza le a csizmáikat. Van aztán erre nagy lótás-futás, vihánczolás, visitás és kaczagás! Végül még egy kolendát énekelnek, megköszönik a kapott ajándékokat és eltávoznak, miközben a *toruú* vezetője így szól:

„Gyere maczkó futva
Ne állj itt az útba,
Nem itt a szállásod
Itt nincs maradásod.“

Ehhez a leíráshoz alább még azt a megjegyzést fűzi, hogy: „a vízkereszt napján csillaggal járók csapatja is néha a *toruúnal* járók-hoz csatlakozik, sőt a betlehemesekhez is, és ilyenkor mind a három csoport együtt jár“.

Azt hiszem ahhoz, hogy itt több helyi vonással elvegyülten a tipikus magyarországi turkajárással van dolgunk, szó sem férhet. Idejére nézve a leírt galicziai *toruúnjárás* az aradmegyeivel esik egybe és nem a szolnok-dobokai, szilágysági és székelységivel, azaz az eredeti időtől a katolikus vidékeken a szent karácsony tájékára, a protestáns vidékeken húshagyó keddjére tették át, tekintet nélkül arra, hogy magyarországi vagy galicziai

turkajárással van dolgunk. Hogy ebben a papságnak, mint lelki hatóságfélének okvetlenül része volt, ismét kézen fekvő dolog.

S ezzel áttérek a jelen értekezésem legfőbb tárgyára, a szamosujvári, illetőleg szamosujvárnémeti, ez idő szerint legteljesebb turkajárásnak részletes ismertetésére. Szamosujvárnémetinek itt-ott azért mondom, mert a szamosujvári turkajárásban részt vevő személyek közül 5—6-an, köztük maga a turkás is, nem szamosujváriak, hanem a szomszédos községből, mely régebben, mint neve és a falu építkezése is elárulják, német telepítvény volt. Szamosujvárt egyébként, mint azt fentebb Bálványos-Váraljánál és Magyar-Décsénél is megtettem, néptanilag három szóval a következőleg jellemezem. A jómódú, előkelő intelligenciájú város csak I. Lipót korában alakult és tudvalevőleg a magyarországi örménység metropolisa. Az örmények mellett újabb időben, különösen az oláh püspökség és a vele járó közművelődési intézmények révén, az oláhság terjed mindinkább, de mindkettő mellett a magyarság is elég tekintélyesen van képviselve. Így maga a szamosujvári turkajárást vezető nyuzólegény, valamint pajtásai is egytől-egyig jó öblös szájú magyarok voltak, noha többen közülök a gör. kath. egyház hívei. Ám tudjuk, hogy ép Szolnok-Doboka megye az a terület, melyen a legtöbb ecclesia deserta található, és a hol, mint azt embertani tanulmányaim is kimutatják, az eredetileg református magyarság előbb csak papját, majd vallását elvesztvén, végül magyarságát is föladta és ma görög katolikus vallású oláhnak vallja és érzi magát. Ez utóbbi megjegyzést azért kell kiemelnem, mert különben ellentmondanék fentebb kifejezett észleletemnek, hogy a turkajárás katolikus területen karácsonyra, protestáns vidéken húshagyókeddre szorult.

A szamosujvári vezető körök a turkajárást egyébként ősrégi örmény szokásnak tartották s fenmaradása körül is az örmény intelligentiát illeti az érdem Tanulmányaim alatt is ennek két érdemes tagja Mártonfi Lajos dr. főgymn. igazgató és ebben az esetben még nála is buzgóbban Gopcsa Jakab dr. előkelő orvos voltak a segítségemre. Hogy az örmények véleménye téves, a fentebb felsorolt elterjedési, no meg a nyelvi adatokból, mintegy magától is kiderül, noha az igazság kedvéért konstatalem, hogy a turkajárás egész területén (épen csak Nyitramegyét kivéve) mindenütt találkozunk örményekkel is, így Szolnok-Dobokán kívül Háromszéken, a Szilágyságban, hol nagyobb tömegekben, Aradmegyében, hol szórványosan, Galicziában, hol a múlt században Lembergben nagyobb coloniájuk volt, sőt hol Kuty határszéli városkában számuk ma is az 1200-at meghaladja. Tán

terjesztői voltak a turkajárásnak, én legalább fültanuja voltam. mikor egy láposvidéki (szolnok-dobokamegyei) éltebb örmény hölgy ezt a szamosújvári csodadolgot, melyet ő fiatal korában és azóta sem látott, ragyogó szemmel mesélte szép számú unokáinak, kik közül az egyik váltig ígérgette, hogy biz ezt a szép szokást Láposon is bevezeti.

No, de térjünk magának a szamosújvári turka-tánczoltatásnak tüzetes leírásához.

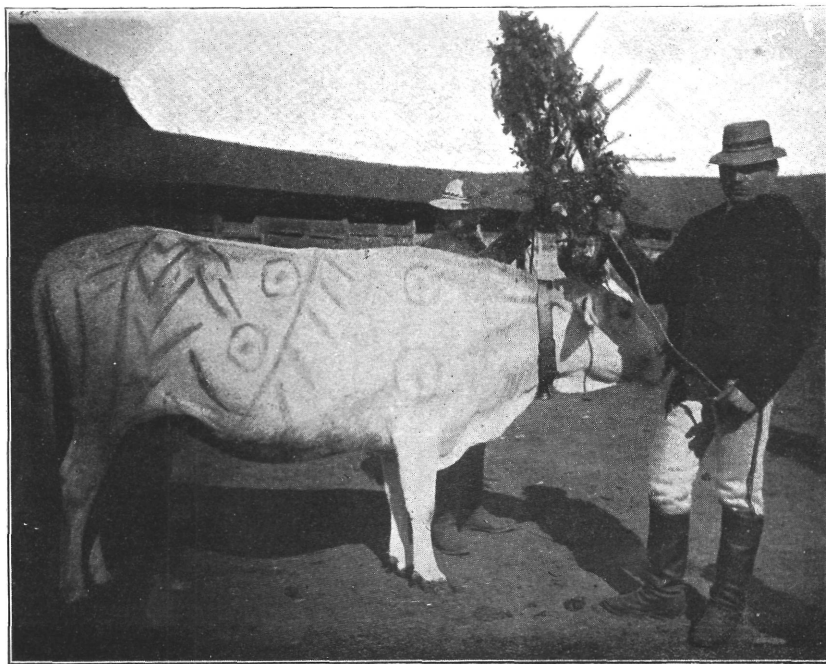
Szamosújvárott a turkajárás nem a fiatalok, sem az öregek kiváltsága, hanem a nemes vágóczéhé (vulgo — nyúzóké), mely itt, a báránybőr-termelés országában. nem csekélyszámú tagú. Ez azonban csak ma van így, mert régebben bizonyára itt is az egész lakosság vette ki részét a turkázásból. Csakhogy mint valamennyi pusztulófélben levő népszokás, a turkajárás is végtére rendesen gyermekek, vagy a mi ezzel körülbelül egyre megy, a manapság igazán „nagy gyermekeknek“ mondható czéhbbeliek között huzódott meg. Erre egyebütt is vannak példáink, melyek közül csak a híres müncheni bodnártánczot (Schäfflertanz) akarom kiemelni. A vágólegények közül a turkatánczoltástól egyetlen egy sem marad el, hanem valamennyien az örmény, illetőleg római kath. egyházban elfogadott hushagyókedd napján, korán reggel összegyülekeznek a vágóhidon, a honnan valamivel később a város felé indulnak. A vágólegények (I. V. tábla, 1. ábra) ünnepi ruhát öltenek, s frissen mosott fehér kötényt viselnek. Kezüikben mindegyikük kis füleskancsót tart, mely vászonnal be van kötve. A vászon közepén szegélyvarrásos hosszanti rést nyitnak, melyen át a turkajárás „költségét“ gyűjtik, a mi, a mint maguk is bevallják, a gazdag városkában néha jócskán kitenni szokott. Mögöttük lép a „turkás“, jobbra-balra tőle a két „goczoj“. Utánuk a két szál hegedűsből és egy dobosból álló zenekar lépked s csak ezek mögött a szamosújvári turkajárás második főhőse a festett, szarvára kötött csengő-bongó koszorúval diszitett tehén, melyet két markos béreslegény vezet. A menet befejezője a „taligás“, ki apró kézi kocsifélén, esetleg eketaligán nyitott szájú fahordót czipel, hogy azok, a kik a pénzt sajnálják, boradományyal járulhassanak a vigasság költségeihez. Képünkön (I. III. tábla) a turkajárók a most jelzett sorrendben állottak fel, mindössze hogy arczczal a fényképező készülék lencséje felé fordultak.

A turkás leírását a következőkben kísérlem meg. A turkafa körülbelül 2 méter magas 5 czm. átmérőjű rúd, melynek felső, szabad végébe az adott esetben vörösre festett, zöld csikos, zsineggel mozgatható, a zsineg lerántásakor zajosan összecsapkodó állatfej (Czárán és Barvin-

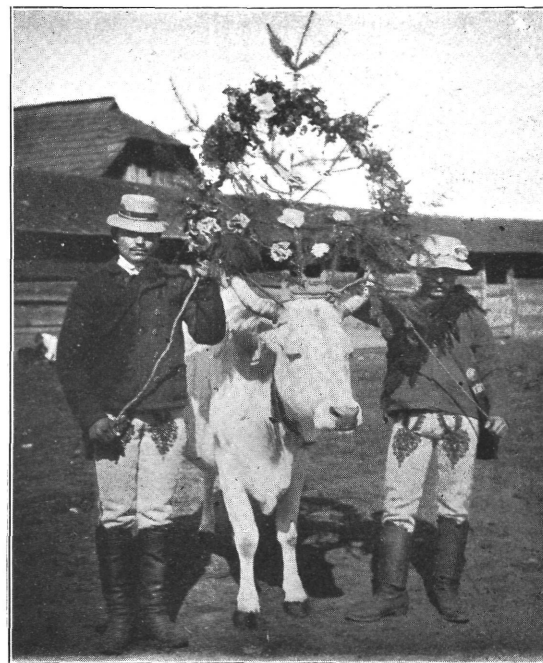
szkij madárcsőre) van reáerősítve. A turkás ruhája, mely Szamosújárrott két vörös-zöldszínű gyapjú-szöttesből állott, mint az a III. táblán egészen tisztán kivehető, olykép van összealkotva, hogy az összevarrt végek elől találkozzanak, háta pedig sima legyen, azonfelül pedig jó szorosan reá van szögezve, úgy magára a turka felső mozgathatatlan, állkapcsára, mint pedig a turka rúdjára. Szintén a turka mozgathatatlan állkapcsára van reá alkalmazva két szarvalakra megörbített pálczika, mely pántlikával, örökzölddel, borostyánnal, bolti virággal, csengetyűkkel és ú. n. kakasharangokkal lehetőleg gazdagon van földiszítve. (Lásd V. tábla 2. ábra.) A felpántlikázott szarvakon kívül a szintén a turka eredetileg állati jellegére utaló nyúlborók erről a turkáról is lelőgnak, akár a magyar subáról a fekete báránypőr. Sőt ezzel sem elégedtek meg a szamosújvárnémetiek (mert a turka fája, de meg gazdája s egyszersmind tánczoltatója is odavalósiak voltak), hanem még bőrrrel bevont özagancscsal, tehát valódi szarvakal is szaporították a turka fejdíszét. Egyáltalán az a komolyság, melylyel ezek az egyszerű emberek a turkajárást rendezték, hogy még egy pántlika vagy kakasharang elhagyásáról sem akartak tudni, igazán megható volt. Volt a szamosújárrott turkán még két olyan apróság, melyet máshonnan eddigelé még nem említettek, t. i. elől egy két fehér nyúlborzegélyből összerakott s a turkaruhára reávarrt Andráskereszt (lásd III. tábla) és ugyancsak egy hasonló anyagból összerótt latin kereszt, mely a turka háta közepét díszítette (lásd V. tábla, 4. ábra, a turkás piczulát szed a földről). Az sem érdektelen, hogy a turka alább magyarázandó nevével ellentétben, a szamosújárrott örmények és oláhok a turkában képzelt állatot *capra silvaticának* (erdei kecskének) mondták. A turkás leírása kapcsán én is kiemelem, hogy tánczoltatója legény legyen a gáton. Ugrándozásait t. i. szünös-szüntelen végzi s olyankor mindig két lábával egyszerre ugrik, harmadik lábul a turkafa rúdját használván, a mi rendkívül fárasztó munka. Még ennél is nagyobb izomerőt, no meg ügyességet akkor fejt ki, mikor állkapcsaival az elébe a földre dobott krajezárt, piczulát föl-szedi. (Lásd V. tábla, 4. ábra.)

A turkás hadsegédei, a két „goczoj“ Ezeknek kizárólag az a feladatuk, hogy a gyereksereget tőle eltávolítsák és a körülöttük forgólódókat bohókáikkal mulattassák, szóval teljesen Harlekin szerepét teljesítik. Ruházatuk (I. V. tábla. 3. ábra) téli ruhájuk fölé huzott gatyá, kilógó ing, bocskor, bolti álarcz, kalap, fegyverük egy-egy jókora, kiszáritott disznó- vagy ökörhólyag, melyet botra kötnek és

1.

2.

Szamosujvári turkajárás: A napkoszorús tehén.

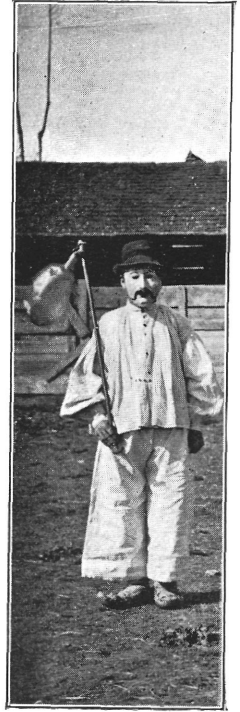

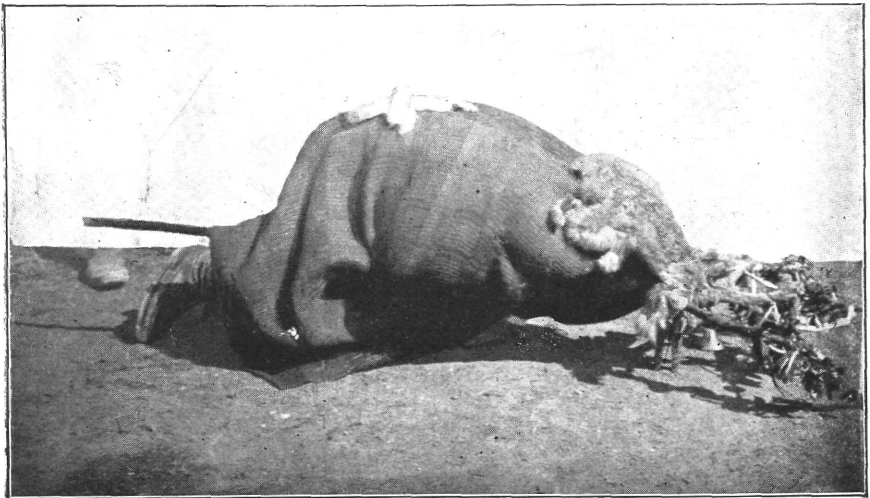
1.

2.

3.

4.

Szamosujvári turkajárás.

1. vágólegény, 2. a turka, 3. a gocozj, 4. a turkás krajczárt szed a földről.

„prics“-nek használnak. Érdeemes megjegyezni, hogy arra a kérdésemre, hogy hívják ezt a hólyagot a pust szót mondották, mely majdnem valamennyi szláv nyelvben egyszerűen farsangot jelent. A goczojoknak is van bekötött kancsójuk, melyekbe ők is pénzt gyűjtenek.

A turkás és a goczojok mögött a muzsikusok helye. Ezek rendszeren csak hárman vannak, bérük ki van alkudva, a bevételben tehát nem osztozkodnak. Egyikük feltétlen dobos kell hogy legyen. A dobot a városi hajdúnak, mint Szamos-Ujvárt mondják, a városszolgának kijáró 1 pengős tallérért a városházáról veszik kölcsönbe. S ezzel áttérhetek a szamosujvári turkajárás utolsó, tán legfontosabb szereplőjére, a festett, felkoszorúzott szarvú tehenre.

Közvetőleg legyen elmondva, hogy a turkatánczoltatás tulajdonképpen azzal veszi kezdetét, hogy a vágólegények már húshagyó hétfő délutánján a másnapra szükséges a rendesnél nagyobb mennyiségű húst a városba szállítják, úgy hogy húshagyó keddjén már semmi dolguk, mert a beálló nagy bőjt miatt a rendkívül vallásos örmények hamvazó szerdától kezdve már nem esznek, jobban mondva azelőtt nem ettek húst.

Már ezenközben, t. i. mikor az utolsó marhákat vágják, kiválasztanak egy lehetőleg fehér, hibátlan tehenet, melyet a IV. táblán látható módon mindkét oldalán vörös és kék festékekkel bemázolnak. A rajz a tavasz hirnökeit, a leveles ágakat s a nap ősi jegyét, a már a kőkorszaki ember csont eszközein is előforduló korongot tünteti föl. A tehen további diszei: a nyakán lógó harang, valamint a turkás szarvaihoz hasonlóan fenyő- és télizöld-ágakkal, csengetyűkkel és szalagokkal megrakott merev vázos koszorú, melyet a két szarva közé helyeznek el. (Lásd III. tábla és IV. tábla 1—2. ábra.)

A taligás rendszeren valamely szegény ördög, kire egy évben csak ez egyszer bizzák a hordó tartalmát.

Így fölfegyverkezve megindul a menet. A muzsikusok a külön turkanótát huzzák (gyorsütemű délszláv jellegű 'nóta), a dob pereg, a goczojok oda ütnek, a hová találhatnak, hisz kárt senkiben sem tesznek, s a megállás nélkül tánczó turkás eszeveszetten csattogtatja állkapcsát. Megvallom, borsódzott a hátam, mikor ez az ősi maradék előttem rövid fél órára föléledt. A menet a városba érkezve, különösen a korcsmákat látogatja meg, de a módosabb lakók házai előtt is meg-megáll s ezenközben a pénzgyűjtő kancsók egyre telnek.

Ennyi az, a mit a nagyközönség a turkajárásról lát, mert az utolsó,

az ethnologusra legfontosabb, mert felvilágosító jelenete zárt ajtók mögött folyik le.

A mikor ugyanis a délebéd ideje elérkezett, az egész menet a szamosujvári vágók főgazdájának, Pap uramnak, házába vonul, hol csörögéből és borból álló ebéddel várják a turkásokat.

A mikor pedig ezt elfogyasztották, a gazda családotul kivonul a ház elé, a két goczoj tánczra perdül, maga a turkás is utólszor emelgeti otrorba testét, a zene moll-hangnembe csap át, a mitől megindulva a turkás egyszerre csak földre rogy . . . meghal. A két goczoj sirva-ríva reáborul — birodalmuknak vége. Örökükbe az ősi napisten-nel diszitett tehén lép. Ez néhány perczig is eltart — akkor az egyik goczoj fölugrik „pustjával“ (hólyagpriesével) nagyokat üt társának és a turkásnak hátára, mire ezek is mindannyian fölugornak s a gazdától elbucszúva szakadó estig jó kedvvel, friss erővel tovább járnak a város házait, korcsmáit, hogy a füles kancsók mentől jobban megteljenek. Hogy a goczoj egy nap hányat üt, a turkás egy nap hányszor fekszik a földre, hogy a krajezárokat fölszedje, ki a megmondhatója?

Hogy a szamosujvári turkajárás a mondottak után nem egyéb, mint egy a maga teljességében reánk maradt „téltemető játék“, fölösleges bizonyítanom, bizonyítja ezt két főalakja, a telet ábrázoló, szarvas állat maskurája alatt föllépő, délben halállal kimuló turkás és a tavasz-ébresztő napnak rajzaival, koszorúképeivel földiszitett fehér tehén, melyet valamennyi árja nép mindenkoron és mindenütt a megtermékenyített anyaföld symbolumaként tisztelt.

Egyetlen hiánya, hogy a régi dalszövegek nem maradtak fenn, minek főképp az az oka, hogy a turka ma itt olyan kézben szerepel, mely az árja népektől távolabb állott, t. i. magyarok kezében, kiknek ez nem eredeti tulajdona volt, hanem kik a szokást, úgy látszik, a körülötük élő szlávoktól kölcsönözték, hogy azoknál sokkal jobban megőrizték.

Hogy ez így van, azt a fölhozott „pust“ s a szintén szlávosan hangzó „goczoj“ szón kívül a magyar játéknak a lengyellel egyező elnevezése is bizonyítja. Mindkettőben ugyanis bennfoglaltatik a „tur“ szó, melyről Miklosich szláv etymologiai szótára a következőket mondja: turu: ószlovénül turъ taurus, auerochs, turica, litvanъ turъ, újszlóvenül: trjaki pfingstfest habd., wahrscheinlich nach irgend einem volksfest, trjak Auersberg O. N.; tótul turice pfingstfest; csehül, lengyelül, felső szorábul tur, kisoroszul bujtur, tur, turyca fr braut, bräutigam; fehér-oroszul turica; oroszul turъ — poroszul tauris, wiesent, hüffel; románul turice art pflanze. Magyarul tehát bikás, bölényes a turkás szó

jelentése. — Ezeket egyébként csak tájékoztatás céljából jegyzem meg. Hogy a szó maga hová üt, valamint hogy mit jelent a goczoj szó, azt megállapítani a nyelvészek dolga marad.

Végül pillantsunk széjjel a bennünket körülvevő szláv népek hasonló tavaszi szokásain. A szlávok, közül az északi szlávok állván hozánk legközelebb, kezdjük körutunkat ezeknél, már csak azért is, mert ilyképen arról is tájékozódhatunk, hogy a turkajáráson kívül a tavaszi játékoknak, mely fajtái lappanghatnak hazánkban. Előre is megjegyzem, hogy roppant nagy a változatosság s a mieinkhez hasonlókkal nem igen találkozunk.

A szlávok téltemető szokásait Hubad Ferencz állította össze,¹ ki mindenek előtt arra mutat rá, hogy a tavaszi ünnepek legfontosabbika tulajdonképen a karácsonyi ünnep maga, mert a természetes népek már korán észrevették, hogy a tavasz felé tulajdonképen a téli napfordulótól kezdve közeledünk, miért is karácsonytájt még a kereszténység elterjedése után is, alapjában véve legtöbb helyütt solaris ünnepet ültek, noha egyes pápák, így Nagy Leo is váltig megrótták, hogy a hivek az új Krisztus helyett az új Napot ünneplik.

A tavaszt bevezető ünnepségeknek ebbe a kategóriájába a germán „jul“-tüz és a francia „souche de Noël“-lel analog szerb „badnyákot“ sorolja, mely utóbbi ünnepség abban áll, hogy a legények körüljárják a falut és az asszonyoktól tejet koldulnak, hogy abban a fiatal bozsicsot (istenkét) megfüröszszék. Itt ime meg van mondva, mire kell az az adomány, melyet a karácsonyi énekesek, mintegy áldozatképen ma is kérnek. Nálunk Magyarországon a Székelyföldön és Túl-a-Dunán a regös énekek képviselik a tavaszi játékoknak ezt a korai téli alfajtáját, a nem protestáns alföldi és erdélyi részekben pedig — mint fentebb láttuk — a turkajárást is ebben az időben tartják meg.

A tulajdonképeni tavaszi ünnepek sorából a szlávoknál a következőket említem meg. Már a közeledő tavasznak előjeleit is óvatosan figyelik meg, s a mikor a téli jég megszakad a nép azt tartja, hogy most ébredt fel a vizek szelleme, ki ilyenkor éhes és haragos. Hogy menten kibékítsék, a parasztok közköltésen, alku nélkül, lovat vásárolnak, melyet három napig kenyérrrel és olajos pogácsával etetnek, mire békót raknak a lábára, fejét mézszel kenik be, sörényébe piros pántlikát fonnak és éjféltajt a jégbe vágott léken át a legközelebbi folyóba lökik. A ló helyett néhol csak kanczafejet, másutt fekete

¹ Globus 38. 312. lap.

disznót áldoznak. A magyar határszéli vend halászok már csak kendőbe kötött gyűrűvel engesztelik meg a vizek urait.

Ugyancsak az orosz parasztok a „nagy“ márcziusi hó 1., 9. és 25. napján fölmennek a legközelebbi halomra, hogy a veszná-t, a közeledő tavaszt, énekekkel fogadják. A Rhodusz-szigeti gyermekek ősrégi szokása, hogy a tavaszt dicsőítő énekek eléneklése mellett fából faragott fecskét vagy madáralakú süteményt visznek házról-házra, Kis-Oroszországban, de meg Német- és Franciaországban ma is él.

A mikor aztán a tavasz tényleg közeledik, ekén lovagol be az országba, a mit épen a mi határszéli vendjeink olyképen jeleznek, hogy több legény álarczot ölt, az egyik pláne az ördögnek öltözködik. Ez utóbbi húzza az ekét, egy másik az ostoros, s így ezek is házról-házra járnak, mely fáradságukért természetesen szintén adományban részesülnek. A bolgárok márczius elsején napfölkeltetkor kenyeret tartanak a napisten elé; a fehéroroszk ugyanezt a gondolatot olykép symbolisálják, hogy a napon künn a mezőn vadonatúj vászondarabot teritenek a földre s erre kalácsot tesznek, miközben azt mondják: Im! Veszna anyóka! Erre azután eltávoznak, abban a hitben, hogy a tavasz, melyet ők tulajdonképen csinos fiatal leánynak képzelnek, a vászont ruhául, az ételt pedig éhsége csillapítására használván, azt a bekövetkező új évben gabonával, kenderrel bőven visszafizeti.

A fehéroroszk másik tavaszköszöntő ünnepe a lyalynik. A leányok valamelyik ligetben találkozva, közülök egyet lyalyává (a tavasz női személyesítőjévé) választanak, kit fehér patyolatba öltöztetnek s kinek kezét-lábát megkoszorúzzák. Erre a többiek körtánczot lejtenek körüle, miközben áldást könyörgő dalokat énekelnek. A lyalynik a magukkal hozott ételneműek elköltésével végződik.

A most fölemlített tavaszi játékoktól eltérőleg van egy másik fajta, mely nem a természet megfigyelésével, hanem symbolikájával költi fel figyelmünket, annyival inkább, mert tárgyánál fogva a turkajlás is ebbe a kategóriába tartozik. Persephone mythosa ugyanis, némileg megváltoztatva, valamennyi szláv népnél ma is él, kiknél a tél a halált, a nyár az életet symbolizálja, mely felfogás úgy a tiszta szláv, valamint a mai német, régente azonban szláv területeken a „halál kihordása“ (Todaustragen) nevezetű tavaszi szokásban jelenik meg. A halál kihordásának lényege, hogy a tavaszi vasárnapok egyikén (laetare vagy judica) a falu népei rőzséből, rongyból, zsupból stb. emberi bábút kötnek, még pedig, miután a halál a szláv nyelvben

női nemű, vén anyókaképű bábút, melyet azután dalok között az utcákon meghurczolnak. Végül a bábút a vízbe dobják, de néha a szomszéd határra is áthajítják, miből akárhányszor verekedések is támadnak. A közben énekelt dalok rövid tartalma: a halál a vizen úszik, — az új év beköszönt; a mikor pedig a faluba visszatérnek: kihordtuk a halált, az új évet a faluba hordjuk.

A krajnai szlovénok ú. n. „farsangégetése“, azaz a szurokba mártott seprők elégetése, az ószerbiai „Maja“-égetés sem más, valamint a Lepa-kasuboknál és Magyarországon dunántúli szláv területein (Nagy-Kanizsa vidéke) ó-év napján divó eszeveszett csengetés és lövés is ugyanaz, csak hogy ez a szokás is az idők folyamán más időszakhoz, a természet új évének kezdetétől a mondva csinált polgári új-év kezdetéhez szegődött. A halálkihordás Oroszország Kaluga és Orlovsk kormányzóságaiban, továbbá Horvát- és Szlavonorságokban is divik. Amott a parasztok farudra megerősített zsupbábút égetnek el, emitt bőjtközepén vén asszonyt ábrázoló bábút fűrészelnek ketté, mely ünnepség a Barcelonában és majdnem valamennyi olasz városban divatos scampanellá-ban is teljes analogonját találja.

A most érintett, mondhatnám idyllikus és tragikus tél-tavaszi játékok mellett a szláv népeknél még közép fajtájú játékok is vannak. Ilyenek az uszkoknál és szlovéneknél a „kolos“, és a „jürek“ (zeleni Juri) = zöld Gyuri név alatt leírt tavaszi maskara, ki tetőtől-talpig zöld levelekbe burkolózik, miközben valamelyik társa a sipot fújja, a házak előtt tánczát lejt. Harmadik társuk ezalatt adományt gyűjt. Ennek a maskarának értelme is világos, mihelyt megtudjuk, hogy régen a zöld Gyurit is vízzel öntötték le, csakúgy mint a szerbeknél játékát űző „Dodolát“ és a bolgároknál a „Peperugát“, mely két utóbbi a tavasz elején, de nagy szárazságok alkalmával is esőtkérő alakoskodások prototyponjai.

Folytathatnám a különböző szláv vidékekről ismeretes télbucsúztató, illetőleg tavaszköszöntő szokások felsorolását. Új típusokra azonban már aligha akadnánk, úgyszinte szebbre és teljesebbre sem igen, mint a milyen a szamosújvári turkázás.

Dr. Semayer Vilibáld.

A C. W. WAHLE-FÉLE COLUMBIAI
KERAMIKA GYŰJTEMÉNY.

Az a különböző niveaura emelkedett s különböző centrumokban kifejlett virágzó indián kultúra, melyet a Közép- és Dél-Amerikába behatoló első felfedezők és hódítók ott találtak s melyről áradozó leírásokban tettek jelentést az odahaza lázasan várakozó honfiaknak és kormányoknak, az európaiak beözönlésével csakhamar elhanyagolt. Nem tudjuk mennyi része volt ebben az új, idegen művelődésnek, de ha úgy van is, hogy az ősi művelődés már ekkor is sok tekintetben hanyatlásnak indult, mégis bizonyos, hogy e hanyatlást sikeresen és gyorsan segítette előhaladásában a keletről beáramló új kultúra. A sirbaszállott művelődés emlékeit rohamosan kutatja a késő utókor s ma e kiásott emlékek egyik legbecsesebb kincsei a néprajzi múzeumoknak. Nemzeti múzeumunk néprajzi osztálya e kultúrelmékekből mind ez ideig igen szerény, mintegy kétszáz darabra tehető Mexicoból, Guatemalából és Peruból származó gyűjteménnyel rendelkezik. Apró cserépidolumok, egy-két nagyobb alakos kőedény s néhány obszidián tárgy az egész. Most váratlanul ajándékozás útján 102 drb kisebb-nagyobb praecolumbianus agyagedényhez jutott Dél-Amerikából. A figyelmes ajándékozó C. W. Wahle úr, az osztrák és magyar monarchia costa-ricai tiszteletbeli konzula, a ki négyszáz darabot meghaladó edénygyűjteményét azzal a megjegyzéssel küldte el a cs. és kir. külügyminiszteriumnak, hogy abból a budapesti nemzeti múzeumnak is juttassanak. Így került e 102 drb edény hozzánk a k. k. Hofmuseum megrostálása után.

Érthető, hogy a szebb darabok s az oroszlánrész az udvari múzeumban maradtak s a mit kaptunk, annak is majd a fele cserepek alakjában érkezett meg. A gyűjtemény a Ris Cauca termékeny völgyében fekvő Cartago nevű városból származik s több gyűjtő ásatásaiból származik. Nekünk annyiban becses, hogy Columbiából eddig egyetlen darabunk sem volt. Valami kiválóbb példány, mint a milyenek teszem azt a „Kultur und Industrie der südamerikanischen Völker I. Bd. von M. Uhle“ című pompásan kiállított nagy munkában láthatók, sajnos, nincsen közöttük. Van egy csomó jókora almanagyságú, füles vagy fületlen, lábatlan agyagesupor s egy másik csomó ugyanilyen lapított gömbalakú, de nagyobb, kihajló peremű nagyszájú fazék, azonfelül néhány lapos kis csésze s háromlábú lábas. Az edények felületesen

iszapolt agyagból, gyengén vannak égetve, mázatlanok és festetlenek, néhány drb kivételével, melyek vörösre vannak festve. Diszítve csak egy részük van, kertületén körbe futó gödörkesorral, vagy a párkányon ülő erősen lekopott guggoló emberalakkal. Egy pár darabnál a fülek is stilizált emberarcot ábrázolnak. A gyűjteményhez tartozik egy likacsos vulcanikus kőből faragott egy láb magas, kezét a csipőtájon nyugtató emberszobrocska s egy baltakő. β.

A háromszék-vármegyei husvéti tojásokról és népszokásokról. Írta *Balázs Márton*. Megjelent A Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjében. III. Rész. Szerkesztették: ifj. Gödri Ferencz és dr. László Ferencz. Sepsi-Szent-György, 1902. 8°. 2 lev., 89 l., 4 színes táblával.

Több mint tíz évvel ezelőtt jelent meg a Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjének I—II. része Nagy Géza akkori múzeumőr szerkesztésében. Az I. rész a múzeum alapításának a történetét és a múzeum gyűjteményeit ismerteti. A II. részben Révay Lajostól, Téglás Gábertól, Huszka Józseftől és Nagy Gézától vannak székelytárgyú archaeologiai, történeti, iparművészeti és ethnographiai értekezések. A nem régen megjelent III. rész a múzeumra vonatkozó ismertetéseken kívül (a Sz. N. Múzeum rövid története 1890—1900-ig Péter Mózesztől és Jelentés a Sz. N. Múzeum 1901. évi állapotáról dr. László Ferencztől) fenti címmel egy nagyobb néprajzi tanulmányt is tartalmaz.

Az értekezés szerzője régibb idő óta gyűjti a háromszéki husvéti írott tojásokat és a husvétünnepre vonatkozó ethnographiai adatokat. A rendelkezésre álló gazdag anyagot lelkiismeretes munkával és szakértelemmel feldolgozva, szolgálatot vél teljesíteni nemcsak az ethnographiának, hanem a magyar művészetnek is, a mely csak a nép lelkében és keze munkájában letett kimerithetetlen kincsből nyerhet új erőt és megifjodást jövő fejlődéséhez.

A gyűjtés módjának ismertetése után szól a husvétünnep tojások jelentőségéről, majd pedig a tojásírás mesterségéről.

Husvét előtt már hetekkel megkezdődik a tojások összegyűjtése, kiválogatván kiki a megírásra a legszebb és legnagyobb példányokat.

Előkészítgetik megkészítés vagy tisztogatás végett az egész család ünnepi gúnyját, a gyermekek pedig a felnőttektől és egymástól husvétünnepi rigmusokat tanulnak s várva-várják vízbevető hétfőjét, a mely napon szép írott tojásokkal megrakodva térnek haza s előre szótt boldog álomképek megalósulnak.

Majd követi ezeket a festőanyagok előkészítése. A festékek legnagyobb részét még ma is házilag állítják elő vadalmafa, körtefa héjából, leveléből, zöld dióból, hagymahéjból, kökörösvirágból, bürök-ből, szülfüből, eperfahéjból, lencséből, gubacsból, cserfahéjból és más növényekből, melyeket nyáron át gyűjtenek össze s megszáritva bokálykancsóokban tartják el a következő husvétig.

A festéket, hogy a színek tiszták legyenek, új fazékban legtöbbször rézüstben állítják elő főzés vagy áztatás által. Csaknem minden festékbe ecetet és timsót is tesznek, hogy a festés minél tartósabb legyen. A tojásírás ideje a nagyhét négy utolsó napja.

A festésnél használt eszközök: kandér, egy cserépedényke a viasz megolvasztására, egy görbe likacsos fakanál a tojás kiszedésére, egy drót rostély a tojások szárítására és melegítésére, egy darab zsiros rongy a tojások fényesítésére és a festékes edények.

A székely tojásíró asszonyok kevés színt használnak, az oláhok sokszor 6—8 színnel is dolgoznak. A változatos színárnyalatokat a festék hígításával érik el.

A fehér tojásan az első munka a ráházás, mely által a tojás felületét mezőkre osztják. A ráházáshoz alkalmazkodik a diszitmények megírása is.

A tojásokon használt alakzatok népies elnevezése és magyarázata igen becses adatokat nyújt a néplélektan szempontjából, mert csak ezekből ismerjük meg azokat az érzelmeket, melyek a tojásíró lelkét eltöltik. Közel 200 ilyen népies elnevezés van összegyűjtve a munkában, melyek növényi, állati formák, nemzeti, vallási, szerelmi és más vonatkozású rajzok és mértani alakzatok csoportjába foglalhatók össze.

A növényi formák között első helyen áll a tulipános; van liliomos, havadis, rózsás, gránátalmás, rózsabimbós, bazsarózsás, szegfűves, hóvirágos, ibolyás, gyöngyvirágos, harangvirágos, napraforgós, papkiszúromszemedes, majoránás, galambvirágos, cseresznyevirágos, alma-
virágos, pálmás, farkasfogas, akác-, nyirfa-, nyárfa-, cser-, fűz- eperleves, szomorúfűz- és fenyőágas, továbbá cseremakkos, meggyágas, dióbeles, barackmagos, szilvamagos, mákfejes, kalászos, buzafejes, zabfejes, klárisos, fenyősuskás, szőlőfürtös és somos.

Az állati motívumok között van madárkás, galambos, madárfészkes, kakastollas, pávatollas, kakastaréjos, szárnyas, lúdlábás, fecskefarkú, pillangós.

Az értekezésnek másik becses része a közölt 62 husvét-i rigmus Háromszék különböző falvaiból.

Ism.: 5.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : DR. SEMAYER VILIBÁLD.

III. évf.

1902. szeptember

7. szám.

† DR. JANKÓ JÁNOS.

Lelkünkben mélyen megrendítve, e helyről is tudatjuk a megalapítóját, első szerkesztőjét vesztette „Értesítő“ olvasóival, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának nagyszámú barátjaival, a Magyar Néprajzi Társaság tagjaival és a magyar nemzet minden érző fiával, hogy a magyar néptani tudomány tüneményes művelője, jelenének szilárd oszlopa, jövőjének biztos reménye, Jankó János dr. 35 éves korban, a csikmegyei Borszék fürdőben f. évi július hó 28-án jobb létre szenderült. A megváltó halál munkája közepette lepte meg. Borszékra u. i. nem üdülni rándult, hanem oly czélből, hogy onnét mint központból kiindulva, a csiki székelységnek és a körüllakó hegyi oláh-ságnak egyes darabokból előtte már régebből ismeretes, minden ízében tősgyökeres magyar jellegű kulturális jószágait összegyűjtse, részint az igazgatása alatti múzeumi osztály, részint annak legfiatalabb testvér-intézete, az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek kolozsvári táj- és néptani múzeuma számára. Ez utóbbit a Mátyás-szobor leleplezése napján nyitják meg a nagy közönségnek s azért volt előtte rendkívül kedves, mert jóformán teljesen az ő műve volt, melyet a fentartó egyesület kebelében dült hosszú, kinos vajudás után mint a múzeumok és könyvtárak országos felügyelője alapjából átszervezett, és önkezüleg végzett gyűjtései, valamint egy múzeumi rendes alkalmazott betanításával s végül a begyűlt anyag felállításával rövid időn a teljes befejezés elé vitt.

Váratlan elhunytával a vezetésére bizott közművelődési intézeteket és a magyar néptani tudományosságot pótolhatatlan veszteség érte. Emléke azonban nem fog elenyészni, mert noha az isteni gondviselés túlságosan rövidre szabta életét, régtől fogva beteg szívének minden

vércseppjével szeretett tudományágának földjébe mélységes hármas barázdát szántott, melyet az idők szele nem fog elenyésztetni. E három közül az elsőt akkor vágta, midőn 24 éves korában megírta „Kalotaszeg magyar népe“, majd egy évvel rá „Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe“ című monographiáit, melyek noha különösen az első, a nem annyira buzdító és segítő, mint gáncsoskodó és elriasztó kritikától szokatlanul erős megtámadásban részesültek, mind máig a rendszeres anyaggyűjtő munkák mintaképei, melyeknél jobbakat, körültekintőbbeket a külföldi nagy népek szakirodalma sem képes fölmutatni. Ebben az irányban még két munkát ajándékozott nekünk, az egyik: Adatok a bács—bodrogmegyei sokaczkok néprajzához, a másik posthumus gyermeke: „A Balaton-melléki lakosság néprajza“, melyen egyetlen elkésetten készült térkép híján még boldogan legeltette szemét.

A Jankó János dr. szelte második elenyészhetetlen barázdának múzeumalkotásait tartom. Mikor a boldogultnak néhai főnöke Xántus János fölterjesztésében arra kérte a szintén már a holtak birodalmába költözött nagynevű Pulszky Ferencz, magy. nemz. múzeumi igazgatót, hogy az 1893-ban a néprajzi osztályhoz hosszas halogatás után rendszeresített segédi állásra „rendes pályázat mellőzésével az ethnographiával köztudomás szerint már régebben foglalkozó, fiatal „szorgalmas“ ifj. Jankó Jánossal töltsse be, Xántus János alig gondolhatta, hogy ez a fiatal ethnographus a kifürkészhetetlen isteni rendeléstől neki kimért rövid nyolcz évi munkaidőben a gondozására bizandó kisvárosi ritkasággyűjteménynek, de nem magyar nemzeti múzeumi tárlatnak beillő kisdud collectiót, eleven életet élő s az európai múzeumok között is számottevő magyar kulturális intézetté varázsolja — a mint ez megtörtént. És Jankó János dr. ezzel sem érte be. Éles szeme régóta fölismerte, hogy a magyar néptani tudomány is a magyar tudománynak általános öreg hibájában, a monopolizálásban és az ebből folyó gyarló ellenőrzésben szenved, mely bajából csakis a decentrálizáció útján létesítendő azonos irányú újabb kulturális központok alapításával gyógyítható ki. — A szakember munkáját csak az tudja igazán megbecsülni, a ki maga is ugyanazt a mesgyét rójja. Épp ezért életének utolsó két évében, a mióta a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősege, melynek ő is tagjává neveztetett ki, áldásos működését megkezdte — törekvéseinek java részét arra szentelte, hogy a vidéken is mentül több néprajzi múzeumot létesítsen. Sajnos, hogy e tekintetben már nem láthatta fáradozásának gyümölcseit. Azok között a vidéki

néprajzi múzeumok között, a melyeknek kezdeményezése vagy létesítése így is az ő nevéhez fog füződni, a kolozsvári, nyitrai, dési, jászberényi és kecskeméti múzeumok közül ez ideig csak az első helyen említett készült el teljesen.

Végül a Jankó János dr. szántotta harmadik barázdára térek, mely mindkét előbbinél mélyebb járású, olyannyira, hogy hosszú évek fognak elmúlni, míg ismét oly férfiú támad, a ki az ő kezén elejtett fonalat újra fölvéve, folytassa a magyar összehasonlító néprajznak azt a részét, melyet a megboldogult a Zichy-expediczió tudományos eredményei keretében megjelent főművében: „A magyar halászat eredeté”-ben megkezdett és első és sajnós utolsó e nemű művében már is annyira mélyített, hogy legkeményebb, de igazságos kritikusa, volt tanítványa, későbbi versenytársa, a finn Sirelius U. T. magister is bevallani kénytelen, hogy bár Jankó ezen művében sokszor rossz nyomon indul, avagy elhamarkodva vonja le következtetéseit, az mégis bőven tartalmaz új eredményeket, melyek az idők tűzpróbáját megállva, becsület minden időkre megtartják.

Kisebb értekezéseinek, átdolgozásainak, referátáinak se szeri, se száma. Valóban csodálat fog el, ha munkásságának jegyzékét átolvasva, meggondoljuk, hogy mindezt a rengeteg előtanulmányt kívánó munkát egy 34 éves ember végezte, ki csak az imént lépte át a férfikor küszöbét.

Példáját követni, szellemi végrendeletét az övénél sokkalta kisebb tehetséggel bár, de teljes erőnkől megvalósítani törekszünk. Ez legyen legszebb emléke.

Elhunytáról megtört családján kívül a Magyar Nemzeti Múzeum tiszti kara a következő gyászjelentést adta ki:

„A Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői kara mélyen megszomrodva tudatja, hogy szeretett kartársa *dr. Jankó János*, a néprajzi tár osztály-igazgatója, Borszéken folyó évi július hó 28-án, munkás élete 35-ik évében, szívszélhűdés következtében elhunyt. A boldogult hült tetemei pénteken, folyó évi augusztus hó 1-én, d. u. órákor a kerepesi-úti temető halottas házából fognak örök nyugalomra tétetni. Budapesten, 1902. évi július 30-án.“

A temetésen, mely a tudományos világ szokatlanul nagy részvéte mellett folyt le, a nagyméltóságú vall. és közoktatásügyi miniszter K. Lippich Elekkel, az elhunyt jó barátjával, vall. és közoktatásügyi min. oszt. tanácsossal, a múz. referensével képviseltette magát.

JANKÓ JÁNOS DR. ÉLETRAJZA.

Született Budapesten 1868 márczius hó 13-án. Édes atyját, a 60-as években új fejlődésnek indult magyar művészi életnek egyik oszlopos tagját, idősb Jankó Jánost, a nagyhírű festőt, genre- és caricaturarajzoló, a magyar nép utólérhetetlen ismerőjét és rajzolóját, jömagam élete utolsó éveiben, puritán egyszerűségű, derült kedvű, valódi művészléleknek ismertem meg. Az öreg Jankó János származására nézve a hasonnevű tótkomlósi (Békésmegye) ág. ev. vallású, szűrszabónak fia volt. Sok viszontagság után egyedül tehetsége emelte arra a fényes polczra, mely őt a magyar művészet történetében méltán megilleti. Fia mindvégig bálványozott atyjától ennek legfényesebb tulajdonságát: munkabírását és határtalan szorgalmát kapta osztályrészül. Az öreg mester u. i., mikor 1896 márcziusában, 63 éves korában meghalt, közel 70,000 darab rajzot készített volt, a szellemi és testi munkának oly summája, mely előtt minden dologtévő ember mély bámulattal, némán meghajol. Hozzáfogható kitartást azóta is csak boldogult „Jani“ fiában ismertem meg. Néhai ifj. Jankó János másik kiváló tulajdonsága, féket nem ismerő előretörekvése, mozgékonytsága, az embereknek a maga céljaira való megnyerése, noha az elsőt édes atyja is nagy mértékben kellett hogy bírja, mégis inkább a matrona korában is nagy szépségű, magyar gentry családból származott édes anyjától, a férjeért és két fiáért ma is hármás özvegyi fátyolt viselő édes anyjától, szül. Bajay Gizellától örökölte.

Tanulmányait a reformátusok pesti főgymnasiumában kezdte meg, de nemsokára a tanárképző gyakorló főgymnasiumában, az ú. n. mintagymnasiumban folytatta, melynek kiváló tanárai közül különösen Kármán Mór, Staub Mór és Marczali Henrik voltak reá nagy hatással.

Odahaza azalatt szorgalmasan nyelveket tanult, mely téren anynyira vitte, hogy egyetemi hallgató korában anyanyelvén kívül németül, francziául, olaszul és angolul folyékonyan olvasott és beszélt. Később ezekhez még az orosz nyelv is járult. Nyilvános irodalmi működését édes atyja egyik legjobb barátjának, Ágai Adolfnak égise alatt, annak „Kis Lap“-jában már gymnazista korában kezdte meg és folytatta azóta rendszeresen, a szónak abban az értelmében, hogy alig telt el nap, még ha utazva töltötte is, hogy néhány lapot tele ne irt volna. Középkisiskolái jeles befejeztével 1886-ban a budapesti egyetemen orvosnövendéknek iratkozott, de már egy év mulva odahagyta az ars medicát

és ezentúl a bölcsészeti karon földrajzi és természetrajzi studiumokat hallgatott, eleintén különösen a növénytantal foglalkozott kiváló előszeretettel, a minthogy első honoráriumát — 10 frtot — is a Magyar Salonban a növények védelméről megjelent botánikai czikkeért kapta. Idevágó dolgozatai közül még csak apai szülővárosának, Tót-Komlós-nak flórájáról és az Engler's Botanische Jahrbücher-eiben 1891-ben megjelent: *Abstammung der Platanen* címűt kell felemlítenem, mely utóbbi teljesen a későbbi Jankó Jánosra vall, s melyet eredeti felfogása miatt, különösen az utolsó években, a szakbotanikusok közül mind többen és többen kerestek.

De már ebben az időben tisztában volt magamagával és azzal, hogy életét ezentúl kizárólag a földrajznak és a néprajznak szenteli. Az atyai ház hatása és összeköttetései ennek a szándéknak rendkívül kedveztek, mert már III-ad éves egyetemi hallgató korában a budapesti kereskedelmi és iparkamara támogatásával Egiptomban, 1889-ben Tripolisban és Tuniszbán tett utazásokat, mely útjairól ebben az időben csak úgy ontotta az ujságcikkeket. Mellesleg azonban már ekkor is a hazai tájak ismertetésére fordította volt figyelmét, s e téren is először az előtte jól ismert Tót-Komlós viszonyait ismertette egy a Magyar Földrajzi Társaság által megdicsért és megjutalmazott magánrajzban, mely a békésvármegyei művelődéstörténeti és régészeti-egylet évkönyveiben megjelent. 1890-ben elhagyta az egyetemet és a vallás- és közoktatásügyi miniszterium megbízásából Anglia és Franciaország föld- és néprajzi intézeteit tanulmányozta. Ugyanebben az évben kiadta: „Gróf Benyovszky Móricz mint földrajzi kutató. Kritikai megjegyzések Kamcsatkától Makaóig tett útjára“ című elég vaskos doktori disszertációját, valamint egiptomi útjának legfőbb eredményeül: „A Nilus deltája. A delta földtani és földrajzi felépülése“ című, németül is megjelent munkáját, melyet egyrészt az adatok szorgalmas összegyűjtése, másrészt az jellemez, hogy benne a legfőbb geologiai tekintélyekkel is szembe száll. Nem hagyhatom szó nélkül egyik legszebb sikerét. Ez a Magyar Földrajzi Intézet megbízásából készült kis füzetecske: „Magyarország Hegyvidékének Csoportosítása“, mely a könyvpiacson rég elfogyott, s melyet különösen a tanuló ifjúság évenként rendkívül nagy számmal keresett. Ebben az időben vette őt Lóczy Lajos a földrajz egyetemi tanára, tanársegédi minőségben maga mellé. Volt tanárán, későbbi barátján, akkor is, mikor már az egyetemtől megválva a Magyar Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett át, mindenkor végtelen tisztelettel csüngött. Állásában először rendes keresethez jutván, ugyan-

csak ebben az időbe esik házassága is. Nejeül a nagymíveltségű Auer Paulát választotta, kivel haláláig, mindnyájunk által sokszor megbámult, mintaszerű házasságban élt. Frigyüket két kedves gyermek, a ma I-ső gymnázista János és az alig kétéves Dénes avatta a legbensőbbé.

A következő 1892. év hozza meg első nagyobb ethnographiai munkáját, a „Kalotaszeg magyar népét“, melynek kiváló tulajdonságait, a magyar tárgyi néprajzra korszakos voltát, már a gyászjelentésben kiemeltem. Ez időtájt megjelent apróbb dolgozatai már tisztán néprajzi természetűek. 1893-ban a Magyar Földrajzi Társaság, melynek akkor már titkára volt, kiadta „Torda, Aranyosszék, Toroczko“ című adatgyűjtő munkáját, melyben a Kalotaszegnek néhány fogyatkozását már gondosan elkerülte. A néprajzi kiállítás ügyében tett első alapvető javaslatát is ebben az évben tette meg, melynek utolsó napjaiban a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályához újonnan rendszeresített segédi állásra lón kinevezve.

E szerény kinevezéssel megkapta azt a hatáskört, azt a milieut, a melyben fényes tehetségeit szabadon bontogathatta. Akkori főnöke Xántus János akkor tette be utoljára a lábát a Néprajzi Osztályba, mikor abba a fiatal Jankó először belépett. De álljunk meg itt egy-két pillanatra, mert hogy Jankó János providentiális múzeumi működését igazán megérthessük és méltányolhassuk, tudnunk kell, hogy milyen állapotban leledzett a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya akkor, mikor Jankó János annak szolgálatába szegődött.

Az Ethnographia olvasói bizonyára tudják, hogy a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya 1873-tól 1898-ig a M. Nemzeti Múzeum palotájában, az ásványtár hosszú folyosóján volt elhelyezve. Az osztálynak nem volt irodája, helyisége, az újabb gyűjteményeket leltározni, revideálni, praeparálni, felállítani, de még csak látni sem lehetett. Ámde 1887-ben a kormány többé nem térhetett ki az osztály dotációjának megadása, 1893-ban pedig a helykérdés megoldása elől. Ez utóbbit az akkori vallás és közoktatásügyi miniszter úgy vélte megoldani, hogy a Néprajzi Osztályt a budai várkert bazár helyiségeibe költöztette, melynek nedvessége a gyűjteményt végromlással fenyegetvén, azt már egy évvel reá mai otthonába, a IX. ker., Csillag-u. 15. számú házba kellett átvinni. Az osztály itteni első helyisége előszobából, konyhából, két egy ablakos udvari és öt kétaablakos utcai szobából állott. A gyűjtemény maga 1893 végén 5622 tárgy, melynek rendezése az új segédnek első évi teljes munkáját foglalta le. Tulajdon-

képeni munkáját csak ezután kezdé meg. 1894-ben megvásároltatja az Új-Guineában meghalt magyar származású Fenichel Sámuel gyűjteményét, 1895-ben s részint a millenniumi évben az osztálynak biztosítja a kiállítási néprajzi falu, a Herman Ottó-féle ősfoglalkozás-collectió és Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai gyűjteményének egész anyagát. Ezen közben ráér arra, hogy a kiállítási falu előkészítésében résztvegyen a végrehajtó bizottság kiszállásaiban (ekkor vetvén meg fényképgyűjteményünk alapját), valamint arra, hogy a kiállítás számára a később helyszűke miatt kiszorult népies munkaeszköz-gyűjteményt rendezze. Ebben a három évben gyűjteményeink közel 20 ezer darabbal szaporodtak meg. A gyűjtemény megnövéseivel természetesen a helyiség megnövekedése is arányban kellett hogy álljon, és habár nem egyszer hihetetlen akadályok legyőzésével, mindig keresztülvitte, hogy helyiség hiányában a gyűjtemények rendezése s azoknak a molytól, portól való megóvása meg ne akadjon. Ebben az időben e sorok írója személyében az osztály egy tisztviselővel, továbbá egy laboránssal és egy szolgálival szaporodott. Irodalmilag a 894—97-es évek csak olyan termékenyek, mint akár életének legutolsó évei. 1896 elején megjelenik a bácsbodroghmegyei sokaczkok néprajza, a végén Slatin Rudolf pasa „Tűzzel-vassal a Szudánban“ című útleírásának magyar fordítása. Ugyanekkor az ezredéves kiállítás alkalmából Ribényi Antal kispesti plébános által, Jankó János igazgatása alatt a Magyar Nemzeti Múzeum palotájának előcsarnokában rendezett ú. n. néprajzi missziókiállítás kalauza.

Életének további lefolyására nézve a kiállítás éve más tekintetben is döntő lefolyású volt, ekkor ismerkedett meg gróf Zichy Jenővel, a magyar néprajzi tudomány eddig élt legnagyobb meczenásával. A megismerkedésre az adott alkalmat, hogy a nemes grófnak első és második expedíciójából magával hozott gyűjteményének a kiállítási falu templomában leendő sürgős rendezésére, leltározására és felállítására múzeumi szakértő kirendelését kérte és e feladatot maga Jankó vállalta magára. E körül szerzett érdemeiért a kiállítás bezárása után Ő Felsege a koronás érdemkereszttel tüntette ki. Reá nézve a külső disznél nagyobb öröm volt, hogy a gróf őt és az archaeologiai rész rendezőjét, dr. Pósta Béla akkori múzeumi őrt a gyűjteménye leírásával bizta meg. Ehhez mindenekelőtt az orosz nyelv tudására volt szüksége, melyet ettől kezdve bámulatos szorgalommal tanulmányozva, irodalmi használatra még idehaza teljesen a magáévá tett. Megjegyzem, hogy közben vakáczióját az 1896-ik évi niszijnovgorodi kiállítás

néprajzi anyagának, valamint a moszkvai, szentpétervári és helsingforsi néprajzi gyűjtemények megszemlélésére fordította, valamint hogy azt aényt, miszerint magyar tárgyi néprajzunknak, a magyar faj embertanának valamint folklóre-jának legmélyebb és legbővebb forrásait orosz földön kell hogy keressük, már jóval régebben fölismerte. A Zichy-gyűjtemény leírása tehát épen kapóra jött. Azt hiszem, gondolatban sem vétek immár örökre pihenőre tért főnököm és barátom ellen, ha ezt a munkáját: „Gróf Zichy Jenő gróf kaukázusi és közép-ázsiai utazásai. A néprajzi gyűjtemény leírása. 322 lap. Magyar és francia nyelven, félhasábos szedéssel. Budapest, 1897.“ — a többinél gyengébben sikerültnek mondom. Az első részben tisztán idegen szerzők után indulva, a kaukázusi népek rövid ismertetését, a másodikban az ethnographikumok túlságosan részletező, de nem eléggé plasztikus leírását adja. Kiemelem mégis, hogy a XIX. század egyik legnagyobb szelleme, az emberről szóló tudományok halhatatlan mestere, maga Virchow Rudolf dr. — mikor erre felszólították — Jankó Jánosnak ezt az összefoglaló munkáját is „a tudományos világ hálájára méltónak“ jelentette ki.

A kiállításról még egy munkát írt: Az ezredéves kiállítás néprajzi faluja. Budapest. Klvt. Matlekovits Sándor: „Magyarország az ezredik évben“ cz. kiáll. főjelentéséből, melyben elsőnek kimondta, hogy „népies építkezésünk utolsó kétszáz évét (a kiállítási falu házai mind ebbe esnek) a tiszta felnémet typus jellemzi.“

Elérkeztem Jankó János dr. életének fénykorszakához. A Zichy Jenő gróffal való megismerkedés reá nézve még azzal a haszonnal járt, hogy a harmadik ázsiai expedíciójára induló hazafias főúr ezen expedíciója ethnographusának őt szemelte ki.

Jankó a meghívást elfogadta és 1897 elején 15 hónapra a gróf expedíciójához csatlakozott. Alapvető orosz tanulmányainak kellő méltatása e néhány sorba úgy sem férvén, itt csak jelzem, hogy ezalatt az idő alatt valóban emberfölötti munkát végzett. Eleinte Pósta Béla kíséretében, később magányosan végig tanulmányozta a Helsingforstól Tifliszig orosz földön fellelhető valamennyi néprajzi múzeumot s azonkívül a Volga-delta halászatát, mindenütt a magyar ethnographikumok analógiáit kutatva, fényképezve és rajzolva. Hogy ez ethnographikumokat a maguk édes nyelvén is megszólaltassa, „fölfedezte“ számunkra az orosz szakirodalmat, melyet ott a helyszínén — sokszor a maga szerény anyagi eszközeiből — meg is vásárolt, hogy későbben osztályunk, igazán általa alapított, könyvtárának ajándékozza.

Oroszföldi kutatása második része az osztjákföldi expedíciója. Erre — Tobolszkban az expedíciótól elválván — 1898 július elején indult, csolnakon összesen 3000 versztet járván be, mely idő alatt feldolgozta az irtisi osztjákokat Djemjankától Szamarovóig, az obi osztjákokat Szamarovótól Szurgutig, behatolt a Djemjanka, a Szalim és Nagy-Jugán folyók völgyein és így a 3000 versztből több mint 2000-et, őserdőben tett meg. Ez útján kutatásait kiterjesztette mindenre, a mi az osztjákok ember- és néptanához tartozik. Azonkívül összeszedett egy nagy anthropologiai és néprajzi gyűjtést, mely nevéhez kötve, múzeumunk örök díszét fogja képezni.

Budapestre 1898 október 22-én tért vissza s haladéktalanul eredményeinek földolgozásához látott. Sejtette volna, hogy nem lesz hosszú életű e földön, pedig neki oly sok végezni valója volt. Életének legfényesebb emlékéen a 40 negyedrért iven megjelent a „Magyar halászat eredete“ nagy művén mindössze egyetlen rövid évet dolgozott. Jellemzését fönt a gyászjelentésben adtam. Ha egyebet sem írt volna, neve a magyar néptanban soha sem enyészhetett volna el. Közbe nyelbeütötte osztályunk első sorozatos kiadványát: „A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei“ című magyarázó lajstromokat. I. füzetében: Biró Lajos újguineai (berlinhafeni) gyűjtése az osztályhoz időközben kinevezett harmadik tisztviselővel és e sorok írójával egyetemben ő maga is dolgozott, a második füzetet az 1900. évi párisi embertani és ethnographiai congressus tiszteletére kiadott: Balatonvidéki magyar typosokat egyedül írta meg. Az „Ethnographiában“, majd későbbben az „Értesítőben“ oroszországi kincseiből is közölt egyet-mást: „Adatok a samán vallás megismeréséhez“. 1899-ben egyébként a kultuszminiszterium megbízásából résztvett a kijövi orosz archaeologiai congressuson.

Igazi ünnepet ez időtájt hármat ült: először, midőn a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői állásai rendezése alkalmából az osztály vezetése körül szerzett különös érdemeire való tekintettel egy csapással az osztályigazgatói díszes állásba, majd a múzeumok és könyvtárak országos fölügyelőjévé neveztetett ki, továbbá akkor is, a mikor a Balaton néprajzát — melyet tulajdonképen 1893-ban kezdett meg — teljesen befejezve, sőt kinyomatva maga előtt látta. Hattyúdala a Magyar Nemzeti Múzeum százados fennállása alkalmából kiadandó diszműbe írott cikkei voltak. Az elsőben az osztály történetét adja, egyúttal programját, melynek változatlan megvalósítása nemzedékek vállvetett munkáját várja. A másodikban a magyarral rokon népektől hozzánk került gyűjteménytárgyainkat bemutatva s az e téren a magyar-

ságra háruló erkölcsi kötelességet vázolja, szavait így végzi: „Az eddigi félszázados munka csak úttörés, példaadás, a kezdet kezdete, de eddigi eredményei talán biztosítanak annyit, hogy ez a munkálkodás immár meg nem szakad, hanem hagyományként szállva utódainkra, nemzeti kötelességgé fejlődik.“

Elköltözött! szózatodat megértettük. Lesz-e elég erőnk, ki tudja? A jövő Isten kezében van.

F. évi július hó elején, már évek óta beteg szívével, nyári üdülésre Abbaziába ment. Ő is tudta, mi is, hogy beteg, de biztunk az orvosok szavában, kik még hosszú élettel biztatták. 22-én Abbaziából Budapestre érkezett, majd ismét Kolozsvárra utazott, hol az E. K. E. múzeumának asszisztensét, Stripszky Hiador urat maga mellé véve, harmadnapra elindultak Borszékre, mint gyűjtési középpontra.

A hosszú (90 Km -nyi) kocsizástól kimerítve Borszékre már betegesen érkezett meg — és harmadnapra megállott beteg szíve, melynek minden dobbanása családját, intézetét és tudományát illette. Porát édes atyja közelében a budapesti Kerepesi-temetőben adtuk vissza a magyar anyaföldnek, melynek megismerése érdekében oly sokat fáradozott.

Legyen könnyű neki!

Dr. Semayer Vilibáld.

VIRCHOW RUDOLF †.

Folyóiratunk ez évi második füzetében számolt be Jankó János dr. arról az ünnepélyről, melyet körülbelül egy évvel ezelőtt október 12-én a 80 éves Virchow tiszteletére rendezett a német tudományos világ a külföld szokatlanul impozáns részvéte mellett. Ma egy év leforgása után pedig mindketten elköltöztek közülünk s a mi szomorú kötelességünk, hogy e folyóirat hasábjain elbúcsúztassuk őket.

A bibliai patriárkák kora adatott meg Virchownak, 81 éves korában szeptember 5-én halt meg Berlinben. 1821 október 13-án született Schievelbeinben, egy kis pomerániai városkában. Halálával oly férfiú távozott el az egész emberiség művelődését szolgáló nagy férfiak sorából, a kit még a széles látókörű tudósokkal megáldott Németország sem képes pótolni, mert nem találkozik senki a tudományos foglalkozás mai specializáló irányzata mellett, ki hozzá mérhető volna abban, hogy különböző tudományágakban a többség előtt elismert

vezérként tündökölhetne s e tudományágak téres mezején mély belátással oly ösvényeket kijelölni képes volna, melyek az egyedül célhoz vezetők, a melyen tehát a kutatók nagy seregének munkálódva haladnia kell az emberiség boldogítása céljából. Ilyen vezér volt ő az orvosi tudományok, az embertan és az őstörténet mezején. Nem szándékunk, nem is lehet célunk Virchow tudományos működésének ismertetése, de nincs is hozzá képességünk. Ez különben röviden megtalálható a fenti füzetben. Elég legyen csak annyit említenem, hogy egyedül a berlini anthropologiai társaság közleményei csak 1869-től 1888-ig a „Register“ szerint mintegy ezer kisebb-nagyobb közleményt hoztak tollából. De ugyancsak nem lehet célunk, hogy a meggyőződéséhez törhetetlenül hű s az emberiség legtisztább eszméiért küzdő politikust jellemezzük. Mert valóban az emberiség magasztos ideáljaiért küzdött egész életén át, akkor is, midőn tudományos búvárkodásának eredményeit hasznossá tette az egész világra, akkor is, mikor a lelkiismeret szabadságának megvédéseért szállott sikra. Mélyen jellemző az emberiség boldogításáért dolgozó nagy tudósra millennáris kiállításunkról a berlini „Verhandlungen etc.“-ben megjelent ismertetésének befejezése: „Egy engesztelő megemlékezéssel végzem, melyre annál szivesebben gondolok, mert a kiállítás tarka és változatos látni-valói mellett a látogatók nagy száma alig ismeri egészen, ez a Vörös-Kereszt-Egylet pavillonja.“ S örömmel látván a Magyar Vörös-Kereszt-Egylet szép reményekre jogosító haladását, így végzi: „Bárha működ-nék tovább az irgalmasság, mely ezen műben nyilvánul s töltene be minden résztvevőt a testvériség érzésével.“

És most, mikor az agg tudós képe előttem áll, visszaidézem emlékezetembe a millennáris évben osztályunkban tett látogatását, a mikor az asztalokra kirakott apró munkaeszközöket nézegette, magyarázgatta, többször helyeslőleg bólogatva mondogatta: ez az igazi néprajzi anyaggyűjtés s elővevén könyvecskéjét, az őt érdeklő tárgyakról jegyzeteket készített. Mindenki, a ki ott volt, úgy érezte, hogy emberi hiúság nélkül való nagy szellem volt közöttünk. Bennünket magyarokat becsült és szeretett úgy is mint nemzetet s ennek többször kifejezést is adott.

Áldott legyen emlékezte!

β.

GÖCSEJI HÁZCSÚCSOK.

A göcseji ház fedelén régebben elmaradhatatlan tartozék volt a *csúcs*, vagy mint még másként is nevezik: *katona*, *császárr*, *pap* és *gyugy*.

A csúcs a háztető gerinczének elejére és végére van elhelyezve. Egy házon tehát rendszeren kettő van.

Mostani rendeltetése a dísz mellett az, hogy a ház gerinczére sorakozó zsuppozat kiindulásához erős támaszték legyen. Használata azonban nem e szükségből eredett, mert hisz e nélkül megtudták volna készíteni, a mint ma is megtudják, a ház gerinczének zsuppozatát vagy zsindelezését. Valaha a csúcsnak mélyebb jelentősége lehetett. Valószínű, hogy Göcsejben is, mint más országokban, hol a csúcs el van terjedve, a rosszak távoltartására, az égháború, villámütés ellen szolgált.

Göcsejben a csúcs kétféle: szalmából és fából készült.

A *szalmacsúcs* készítése s elhelyezése a következőkép meg végbe:

A készítő egy jó csomó, hosszú szálú zsuppszalmát vesz (I. tábla, 1. ábra), azt eloldva kissé szétteríti a földön, vízzel erősen megöntözi, azután jól megtiporja, hogy puha, hajlékony legyen. Majd csomóba szedve, tövét néhányszor a földhöz „kocintja“, hogy egyenesre verődjék s a közepe táján sodort (II. t., 2. á.), vagy három ágban fonott (II. t., 3. á.) szalmakötéssel erősen átköti. E kötésből indul ki a szalmakéve körültekerése (II. t., 1. á.) a fejes (kalászos) része felé.

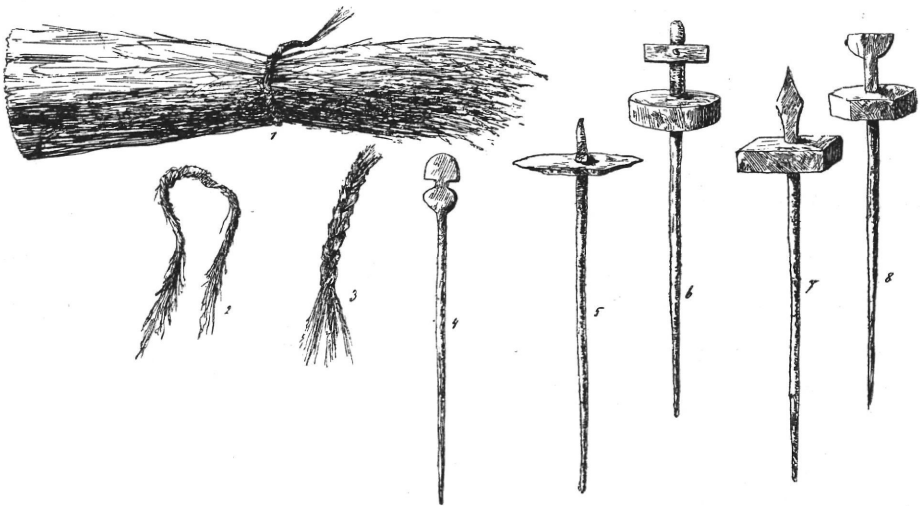
A *körülfonás* kétféle módon történik. Az egyik mód az, hogy a készítő a kévét vízszintesen a földön hagyja s egyik lábát rátéve, maga előtt előre hentergeti, hogy a szalmakötél e közben rátekerődjék. A sodrott szalmakötelet, a szükséghez képest, erre a célra készenlétben levő szalmából meg-meghosszabbítja. A fonott szalmakötelet előre megcsinálja; a csúcs készítésénél egyszerűen ráfonja a kévére. Midőn már a csúcsot elég hosszúnak találja, a kötélet végét a szokásos csavarintással erősen a fonás alá nyomja. Erre a kévét felállítja, fölül a kalászos végét egyenesre visszavágja, körben szétnyomja s azután a *nyársat* (karót, II. t., 2. á.), melyre előzőleg a karikat vagy szögletes deszkácskát ráteszi, hosszában keresztül veri. Végül a szalmakötél „czáfrását“ (kiálló borzas szalmaszálak) késsel letisztogatja.

A másik mód: a kévét fölállítják s derekát átölelve fonják a szalmakötéssel körös-körül.

Az így elkészített fonáson nyársnak kell keresztül húzódnia, mert ezzel erősítik a csúcsot a ház gerinczének végébe.

A nyárs 90 cm.-től 1 méterig terjedő hosszú karó, melyet rendszeren vastagabb keményfából kiasítva vagy lefaragva készítenek gömbölyűre s lehetőleg simára. Némelyek mind a két végét kihegyezik, mások meg, ha jó faragó emberek, a felső részét a III. és IV.

I. Tábla. Házesúcsba való nyársak. Göcsej.

Rajz. Gönczi.

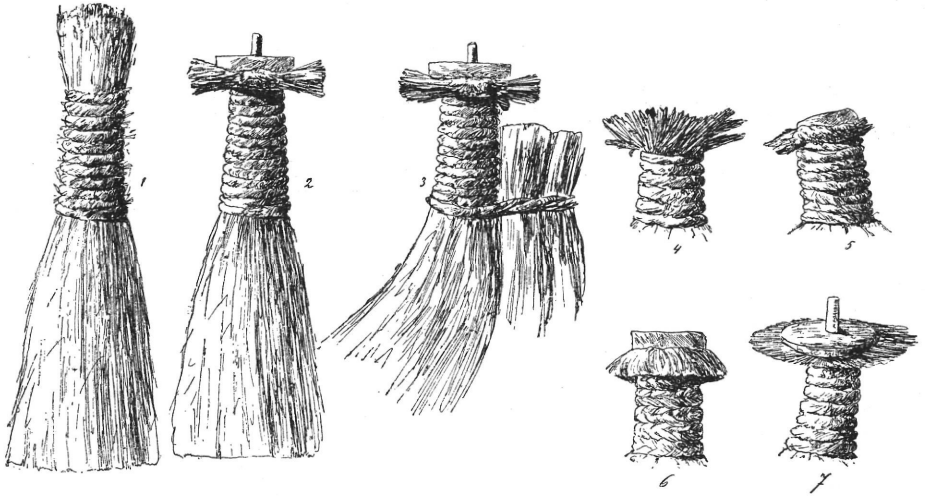
táblán látható alakban kiczifrázzák. A hol a felső rész hegyesen van kifaragva, arra külön készített faragásos deszkát illesztenek diszül.

A nyárs felső részére közepén kifűrt karikát vagy itt-ott formátlan, lapos deszkát húznak fel. (Lásd I. t., 5—8. ábrát.)

A nyársat néhol már a földön beverik a csúcsba. Ez esetben a csúcsot készen viszik a tetőre s ott az alsó, szabadon álló (össze nem font) részét előre hajlítva, a nyársat a szelemen végén fűrt lyukba verik. Másutt, pl. Pórszombaton, azt előbb a házfedél szelemenébe, avagy a szelemen fölött s annak irányában a ragok vége között húzódó úgynevezett „ormozási lécz” végébe verik, egész üresen, tehát karika és disz nélkül. Ez utóbbi esetben a félig körültekert zsuppkévé a nyársra ráületik úgy, hogy a nyárs hegye épen a közepén találja s fasulyokkal vagy kalapácsal a kellő távolságig leverik. A csúcs sza-

badon maradó alsó részét, uszályát a szelemen előtt eső tetőzet-részen félkörbe terítik, hogy az esővizet levezesse.

A nyársat, a hol rövidebb, nem eresztik át egészen a szelemenen; másutt egészen keresztül ütik a fűrt lyukon úgy, hogy vége a szelemen alatt jól lenyúljon. Gyakran a karót annyira beleverik a szelemenbe, hogy a csúcs fonásos része a szelemenre ül; ekkor a csúcs a rendesnél alacsonyabbra esik. Ez esetben a csúcsot meg szokják hosszabbítani, a mi a következőképen történik: Fognak egy csomó

II. Tábla. Házcúcsok szalmából.

Rajz. Gönczi.

zsuppszalmát, jóval kevesebbet az előbbinél és azt kévébe kötve, sodrott vagy font szalmakötéssel körültekerik, az uszályul kiálló alsó részt visszahajtják vagy levágják s azután felviszik a háztetőre s a másik csúcs fölé verik a karóra. Az ily csúcs tehát két részből áll (III. t., 14—15. á.). A felső, újabban oda illesztett rész jóval keskenyebb az alsónál.

A csúcs végére fazekat s ritkábban faládikát borítanak. Ha kariát vagy szegletes deszkácskát helyeznek a csúcsra, azokat közepükön kifurják, hogy a hegyezett nyárs végére ráhuzzassák. Rátévés után felülről ékeket vernek a nyárs körül, hogy erősen álljon.

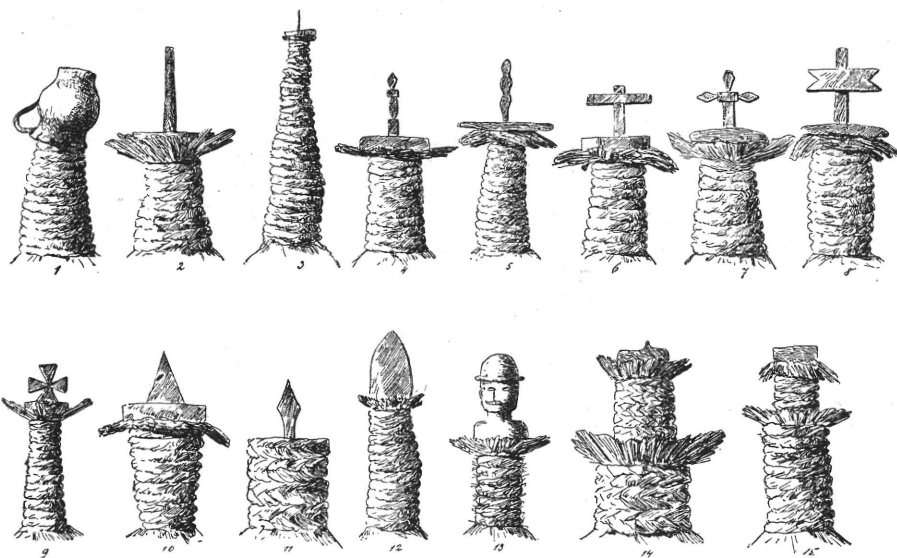
A csúcs képezvén az ormozásnál a kiindulást, ehhez erősítik szalmakötéssel a ház gerinczére jövő első zsuppkévé.

A csúcs, *nagyságára* nézve, vidékenként különböző. Hosszúsága

1—5 dm., szélessége $\frac{1}{2}$ —2 dm. között váltakozik. Némelyiken 4—5-ször, a másikon 15—20-szor csavarodik körül a szalmakötél.

A legalacsonyabbak, de egyúttal a legszebb csúcsok Bánok-Szt-Györgyön vannak. Itt majdnem mindegyiket három ágban fonott szalmakötéssel csavarják körül.

A csúcsok *alakja* is többé-kevésbé eltérő. Némelyik egyenes, a másik hajlásos, görbe. Van olyan, mely egyenlő szélességű az aljától

III. Tábla. Házcúcsok szalmából. Göcsej.

Rajz. Gönczi.

a fölig; másik fölül kicsúcsosodik; akad hordó alakú (III. t., 8. á.), sőt olyan is, mely tövénél keskenyebb, mint a végén (III. t., 9. á.).

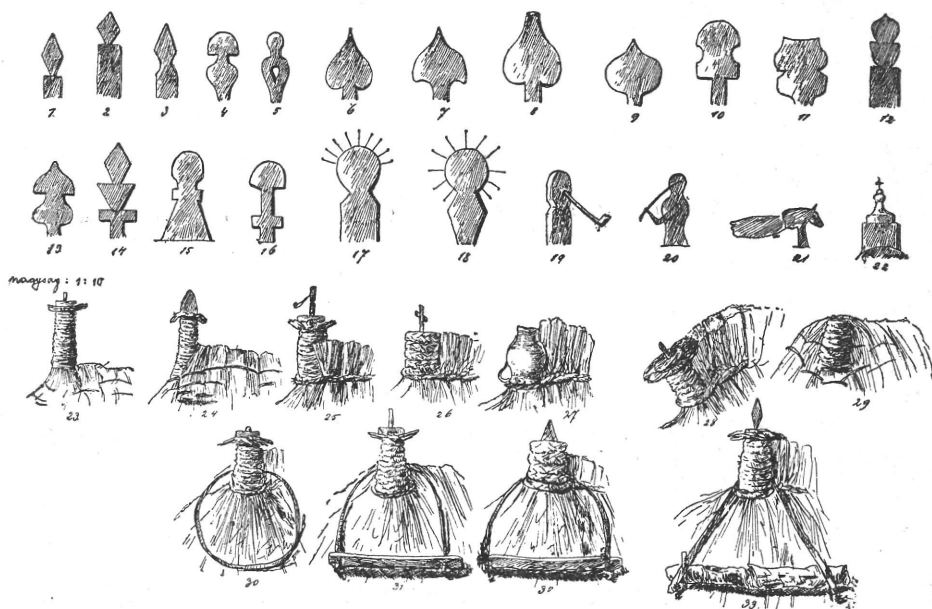
A csúcsnak fölül, szabadon álló szalmavége, háromféleképpen helyezkedik el: fölfelé (II. t., 4. á.), vízszintesen (II. t., 7. á.) és lefelé konyulva (II. t., 6. á.). Ez utóbbi a régiebb csúcsoknál található. Az eső veri le.

Néhol, mint Bánok-Szt-György vidékén, a csúcsnak ily szabadon álló vége nincs is (III. t., 11. á.). A szalmakötéssel való körülfonás alkalmával levágják.

A nyárs felső végein, mint már érintettem, faragott vagy rávert fából való *díszek* vannak. Ezen díszek alakján, faragásán valami gazdag változatosság nincs. Némelyik a lehető legegyszerűbb faragású. A madár-

alakok, madárfejek, csillagok, melyek Németország egyes vidékein oly gyakran fordulnak elő a csúcsoknál, itt hiányzanak.

A kereszt-alakot ábrázoló csúcs-díszekben (III. t., 6—9. á.) nincs jellemző vonás, jelentősége azonban nagyobb, mint a többi díszeké. Érdekesebbek — faragás tekintetében — a többiek. A IV. táblán levő 1—3. ábra kivágásai a vidékbeli kapufélfák fejeinek és pitarkerítéseinek kivágásaival azonosok. A 6—9. ábrák virágalakot mutatnak. A

IV. Tábla. Nyársak és házcúcsok. Göcsej.

Rajz. Gönczi.

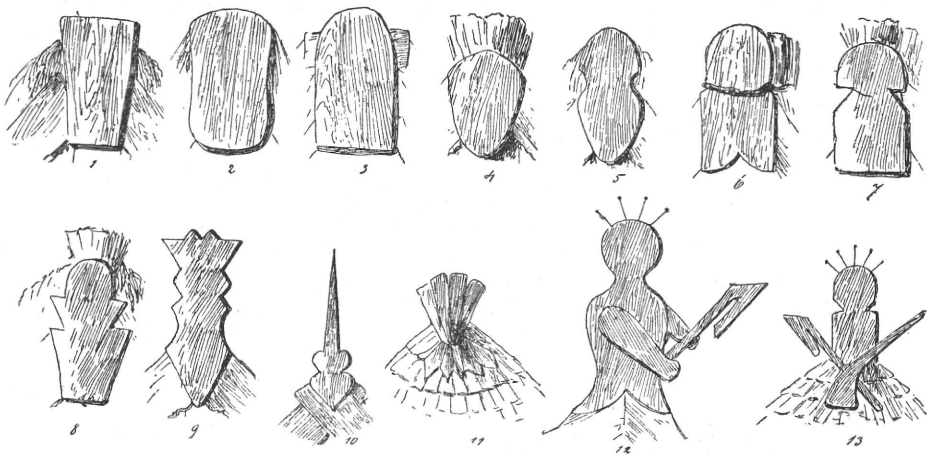
10—16. ábrák egyszerű ötletszerű (?) kivágásokat jeleznek. A 17—20. ábrák egyszerű ember-alakokat ábrázolnak. A 17. ábránál félig, a 18. ábránál egészen köröskörül van a fej drótszegekkel verve. A 19. ábra pipás alak, a 20. kardos katona. A 21. lovat ábrázol; vékony deszkából van kifaragva. Ennek már mélyebb ethnografiai jelentősége van. A lófej előfordul falyankint, szórványosan az Alpokban s egész Németországban, főleg a „szász“ háztípuson. Ez a hajdani ló kultusz maradványa lehet. Régebben a germánoknál a feláldozott lónak a fejét rudakra tűzték a kárttevő állatok, rovarok (patkányok, hernyók) ellen. Dél-Németországban a zivatar és állatdögvész eltávolítására a háztetőkre lókoponyákat aggattak. Ez aztán átszármazott a fedélépítésre.

Jelentősége elmosódott s már nagyobbbrészt mindenütt csak épületdisznek tekinti a nép is. Lófej alakú faragás már nagyon ritkán fordul elő Göcsejben a házcsúcsokon.

A IV. t., 22. á. zszindelyes házon van. Anyaga cserép.

Göcsejben a csúcsdiszkek legfejlettebb alakja a kifaragott emberfej (III. t., 13. á.). Ez azonban ritka helyen található. Az itt bemutatott egy csömödéri házon találtam.

Némelyik csúcson semmi dísz nincs. Egyszerűen csupasz karó áll ki. Több helyen ezt is lefűrészelik. Gyakori, hogy a csúcsra fadisz

V. Tábla. Házcsúcsok deszkából. Göcsej.

Rajz. Gönczi.

helyett használt, hibás fazekat helyeznek a karóra (III., IV. táblán). Ez is nagyon régi eredetű szokás.

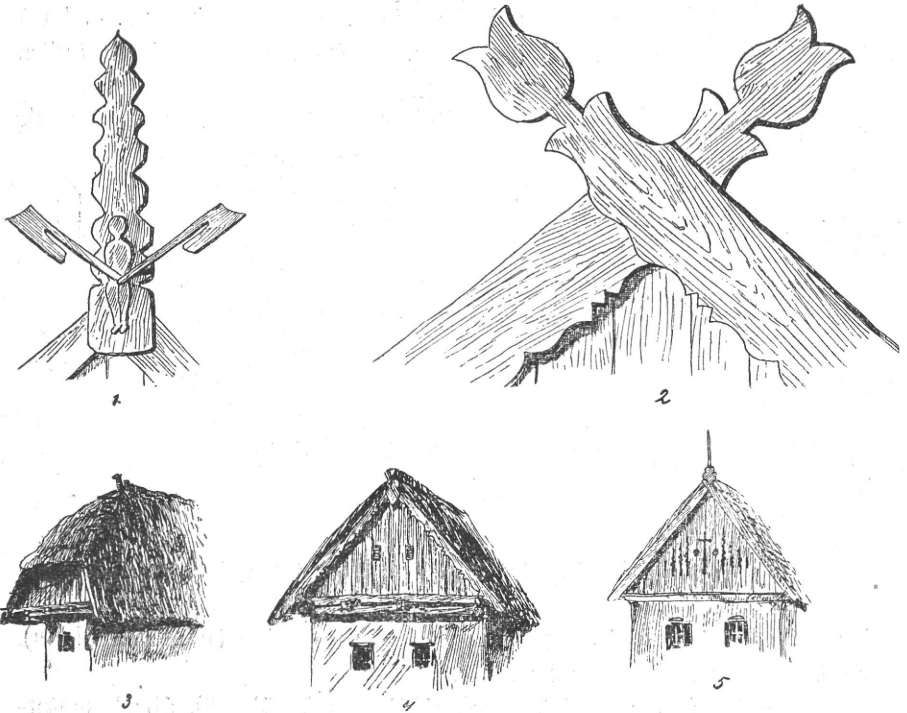
A csúcsok *elhelyezését* a IV. táblán levő 23—29. ábrák mutatják. Néhol a csúcs egészen szabadon áll (23. á.), másutt a gerinczen húzódo ormozás által hátul félig (24—25. á.), azután a végeig, sőt azon fölül (26—28. á.) is betakarva sorakoznak utána a zsuppok.

Megtörténik az is, hogy a gerincz javításánál a csúcs egészen a zsuppozatba kerül (29. á.).

Hogy a csúcsnak alsó, szabadon álló részét, melylyel félkör alakban a szelemen végét és a körjüli részt takarják be, a szél fel ne szaggassa vagy borzolja, *katonával*, melyet Szt-Adorjában *jäger-tarisznyának* mondanak, nyomtatják le. Némely házaknál ezt a szolgálatot egy fa- vagy vasabroncs teszi meg (IV. t., 30. á.). De a legtöbbön a 31—33. ábrán látható alakú katonák védik a csúcs zsuppos

részét. A katona felső része hajlított mogyorófa-vessző (31—32. á.), vagy faragott fa, mely vagy keresztül fut a vastag, vízszintesen álló fadarabon, vagy rá van szegezve.

A csúcsok különösen a *Cserta* s *Váliczka* folyók körül fekvő községekben láthatók még, mivel ezen községekben sok régi ház van. Főleg *Páka*, *Csömödér*, *Iklód*, *Bördöcze*, *Csertalakos*, *Náprádfa*, *Ze-*

VI. Tábla.

Rajz. Gönczi.

beczke, *Kissziget*, *Ortaháza*, *Kányavár*, *Lasztonya*, *Szt-Adorján*, *Lispe*, *Csehi*, *Várföld* és *Bánok-Szt-György* községekben, Göcsej északi részében *Pórszombaton* és *Döbrétén* fordulnak elő. E községekben találhatók Göcsejnek legjellemzőbb házai.

A többi községekben kevés házon van csúcs, csak itt-ott akadunk egy-kettőre.

A *kettős csúcs* (III. t., 14—15. á.) kevés községben látható, Göcsej északi részén, *Pórszombat*, *Bak* között eső vonalon. Ezt *Csertamellék* nem is ismerik.

A homlokfalás házaknál (VI. t., 4—5. á.) csúcs helyett *papot* alkalmaznak. A csúcsot is mondják néhol papnak, de ezen elnevezés voltaképen csak ezen alakot illeti. A „papak“ alakjai az V. t., 1—13. á. és VI. t., 1. á. láthatók. Rendeltetése a zsuppos házon ugyanaz, a mi a csúcsé. Ehhez illeszkednek a gerincez zsuppjai. A zsindelyes házaknál ezek is pusztán diszek (V. t., 9—13. á.). Legfejtettebb példányait az V. t. 12—13. és a VI. t. 1—2. ábrái mutatják. Úgy szegezik rá az alatta eső deszkára. Pap aránylag kevés házon található egy-egy faluban.

A VI. t. 3. á. voltaképen nem is pap, hanem a ház homlokzatát körítő deszkák kifaragott végei.

Az újabban épített házaknál a csúcs kezd elmaradozni, mivel a homlokzati résznek s a ház hátsó farazatának építése a régítől eltérő, másrészt most már a szegényebb ember is lehetőleg téglanyagú, cserép- vagy fazsindelyes házat igyekszik építeni, a hol a csúcsnak valóban semmi gyakorlati rendeltetése sincs.

Gönczi Ferencz.

KÖNYVISMERTETÉS.

Die Besiedelungsverhältnisse des oberösterreichischen Mühlviertels in ihrer Abhängigkeit von natürlichen und geschichtlichen Bedingungen. Von *Alfred Hackel*. 77 lap, 2 térképpel.

Egy kis munkát óhajtunk itt bemutatni és pedig czélzatossággal, azzal, hogy a benne megnyilatkozó irány bárha nálunk is követőkre találna s hogy azok, kik hazánk akár egyes vidékének, akár valamely vármegyéjének tágas körü néprajzi leírásával foglalkoznak, egy pár gondolatot vagy eszmét a feldolgozás módszerére nézve találjanak benne, melyet saját munkájukban is érvényesíthetnek s a melylyel az alaposságban és mélységben sokat fog nyerni.

A kis munka a következő czimű vállalat XIV-ik kötetének első füzeté gyanánt jelent meg: „Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde im Auftrage der Centralkommission für wissenschaftliche Landeskunde von Deutschland, herausgegeben von Dr. A. Kirchoff.“ A geográfusok jól ismerik Kirchoff nevét, az ethnográfust elég legyen utalnom azon remek szép tanulmányára, mely a német nép egyes törzseiről, a mint e kis értekezés is mondja, a természeti viszonyok megsabta környezetében bemutatva: Meyer „Das deutsche Volksthum“ cz.

nagyszabású munkájában megjelent. Ez új hatalmas vállalkozás alap-gondolata abban a munkában van lerakva. E vállalkozás célja, a mint a felhívás szól, az, hogy a hazai földrajzi és néprajzi tanulmányokat elősegítse, tehát e két tudomány minden részéből kiragadjon jelentősebb és kihatásukban a helyi érdeklődésen túlmenő témákat s azokról tudományos értekezéseket nyújtson.

Ilyen intenióval jelent meg ez a füzet is, 73-ik a sorban, mely mint czíme mondja, a felső-ausztriai Mühlviertel megtelepedési viszonyaival foglalkozik a természeti és történeti tényezők eredményeként. Lássuk most röviden, hogy e czím alatt mi foglaltatik a kis munkában.

Mühlviertelnek nevezik Felső-Ausztriának a cseh gránit masszív déli lejtősődéséhez támaszkodó részét. Kiterjedése 4248 km².

Az első fejezetben a felületi alakulással ismerkedünk meg. Szerzőn meglátszik, hogy Penck tanár iskolájába járt Bécsben. Túlságosan szereti az orometrikus morfológiát. A 100 méteres magassági lépcsők területét kiszámítja (később meglátjuk miért), sőt 100 méterenként a lejtésszögleteket is, hogy megtudhassuk, hogy általában szelídek a lejtők a szóban forgó földdarabon. A domborzati viszonyok ismeretét a geognosztika s rövid vizrajzi ismertetés egészítik ki. A hegyszerkezeteket magyarázó elég bő geológiai leírás mellett szivesebben láttuk volna a különféle talajnemek keletkezésének s elterjedésének tárgyalását, mint a melyek első sorban jönnek számításba a növényzet megélhetésénél s így az ember megtelepedésénél is s a denudatio (letarolás) és erosio (kivájas) szerepét a földfelület átalakításában is csak az emberhez való viszonyában szeretjük hallani. Szinte csodájuk, hogy egy pár hossz- és keresztmetszelvényt nem kaptunk a „Mühlviertel“-ről, melyek sokkal tisztább képet adnak a függőleges tagosulásról, mint a hosszú leírások.

A második fejezet a vidék éghajlatát tárgyalja. Ezt a fejezetet is bővebbnek szeretnénk látni. A klimatikus tényezők közül a két legfontosabbról, a hőmérsékletről s a csapadékról emlékszik meg. Az előbbinél 13 megfigyelő állomás 10 évnvi feljegyzéseiből kiszámítja azok havi és évi közepeit s ebből megtudjuk azt a régi ismert dolgot, hogy a hőmérséklet átlagosan $\frac{1}{2}^{\circ}$ -kal alább száll minden 100 méter emelkedésnél s hogy télen a magasabban fekvő helyek melegebbek mint a völgyben levők. A ki azonban klimatológiával foglalkozott, jól tudja, hogy mekkora értéket kell tulajdonítani a klimatographiában az ú. n. havi közepeknek, pláne 10 évből kiszámítottaknak. Ezek bizony nem mondják meg hogy születtek s azért szerepelnek ma már

mindeniütt a pentádok, s a különféle szélső értékek felsorolása. Itt azonban szinte bánt az évi amplitudo felkínálása. Azt hiszem, hogy a hőmérséklet évi menetének illusztrálásához, a növénytenyészet feltételeihez s az ember megtelepedetéséhez inkább szükséges az évszakok tartamát, a ködös, fagyos napok számát, a hőmérsék mindenemű ingadozásait, excessitásait stb. tárgyalni, bő időjárásleirást adni, mint a közepeket egyszerűen kiszámítani s azokat magyarázgatni. De nem akarok ismeretes növényföldrajzi tételekkel se előhozakodni. Szerzőnk érezte, hogy mint anthropogeografusnak a phytophainológiáról is meg kell emlékeznie s meg is tanuljuk tőle, hogy őt helységben mikor érik a rozs és zab. A növényzet viritására és érésére vonatkozó megfigyeléseket szívesen vennénk minél többet is.

A csapadékviszonyok tárgyalása abból áll, hogy a 13 megfigyelő állomás évi csapadékmennyiségének középszámát megtudjuk, továbbá hogy csapadékban, legszegényebbek a téli, legbővebbek a nyári hónapok s hogy a hótakaró körülbelül hány hétig tart. Ezt a fejezetet is kevésbé kidolgozottanak ítéljük, hogy akárcsak e megszabott keretben is elég legyen a „Mühlviertel“ csapadékviszonyainak, mint igen fontos anthropogeografiai tényezőnek illusztrálására. Bővebb magyarázgatás, úgy hisszük, itt is felesleges.

A „Bodennutzung“ című következő fejezet a mivelési ágakat s ezek arányában a termő területet perczentekben mutatja be s ugyan-ebből hámozható ki a vidék növénygeographiája is. Ipari növények közül a komló és takácsmácsonya van felemlítve.

E három fejezeten keresztül eljutottunk a népességnek a magassági zónák szerint való eloszlásához. Itt értjük meg, mi végből kellett a száz méteres magassági lépcsők területét kiszámítani. T. i. minden száz méteres magassági lépcsőre ki van számítva az átlagos lélekszám, a miből kiviláglik, hogy az, az illető terület tengerfeletti magasságától s a lejtési viszonyoktól függ, de a mi ismét természetes, nem szabályszerűen s a mint szerző is elismeri, „lehetetlenség számokkal kifejezhető viszonyt teremteni tengerfeletti magasság, lejtősődés és népsűrűség között“. Ismét ott vagyunk tehát, a hol a hőmérséki közepeknél, hogy nem közepekre van mindig szükségünk, hanem bővebb leírásokra, mert mint maga is mondja „itt az ember tevékenysége tükrözik vissza, mely nemcsak a természeti erők, hanem históriai tényezők befolyása alatt is áll“. De az anthropogeografia egyik követelményének becsülettel elég lön téve.

A következő két fejezet különösebb figyelmet érdemel. Az első

a település történetével, a második annak módjaival foglalkozik. Amabban a következő kérdéseket vizsgálja: mikor és milyen módon foglalta el az ember ezt a földet? miféle néptörzshöz tartoztak az első telepesek? s miféle politikai viszonyok alatt állottak? Itt elég legyen annyit mondanunk, hogy szerző a felvetett kérdéseket főképp a régi helynevek, határelnevezések alapján s nyelvészeti magyarázatokkal fejtegeti, támaszkodva a Nagy Károly óta elég részletes adatokra. A colonisatióknak megindulásáról, menetéről, módjáról e fejezet tömött összeállításban világos és tiszta képet nyújt. Elég legyen megemléstünk, hogy a végleges colonizálás a XIII. században következett el. E békésen (főleg bajor és szláv törzsek közt) tovahaladó kulturmunka azonban különféle ethnikai és politikai eredményeket szült, melyek a következő fejezetekben fognak kivilágosodni, a melyek a „Mühlviertel“-nek a mai települési állapotát mutatják be.

Szerző legelsőbb a település-módokat veszi vizsgálat alá s ezeknek illusztrálására egy 1:240,000 arányban rajzolt települési térképet készített a következő módon: A közigazgatási térkép segítségével a különleges térképbe berajzolta a községhatárokat s felkereste a községeket; a községeken belül a minden házra eső lakók számát középértékben kiszámította s ezzel a számmal minden magányos házat megterhelt, a maradékot pedig a községhatárban netán előforduló zárt telepéhez csatolta. Az így talált értékeket azután a térképbe konvencionális jelekkel bevezette; így külön jelekkel vannak megjelölve azon telepek, melyeknek lakossága 1—9, 10—29, 30—49, 50—99, 100—199 (innen kezdve a telepek valóságos területükkel), 200—499, 500—999 és 1000-en felül.

Ebből világosan kitűnik, hogy a terrain milyen formájú s mekkora telepekkel van elelve s most ezeknek leírása, történeti fejlődése, a fizikai viszonyoktól való függése kerül sorra. Megjegyezzük még, hogy a térképhez egy oleata van mellékelve, melyre a helységek nevei nyomtatvák s ezek ismét aláhuzott vonalakkal megjelölvék, hogy vajjon e falvak irtásokon keletkeztek-e? s hogy nevük szláv, sváb vagy frank eredetre vall-e?

E rendkívüli gonddal s nagy fáradsággal megszerkesztett térkép már most azt mutatja, hogy a „Mühlviertel“ nem egységes települési terület, hanem zárt falvak váltakoznak magányos telepekkel s hogy ezek élesen határolódnak egymástól, a minek mindenestre mélyreható ethnikus és oekonomikus okának kell lenni. Érdemesnek tartjuk e településmódokat néhány sorban bemutatni.

Nagyjában a Duna medenczéiben találhatók a nagyobb 200—500 lakosú telepek szabálytalanul csoportosuló paraszttelkekkel. Ezek az ú. n. „Haufendorf“-ok. Ez tehát zárt települési mód s a területen a népesség 95%-a ilyen telepekben lakik. A forgalmi utak keresztezésébe esnek az 1000 lakost elérő vagy meghaladó, régen megerősített helyek, a „Markt“-ok. A „Haufendorf“ a legrégebb települési mód területünkön, különösen jellegzetes az alacsony, termékeny, harmadkori vidékekre. A szláv helynevek azt mutatják, hogy itt előbb voltak a szlávok s csak később jöttek a bajor megszállók.

A „Mühlviertel“ közepét és keleti felét a „magányos“ telepek lepik el, szorosan elhatárolódva amattól. E településmódra a magányos, egy család számára való házak s e házak körül egy csomóba elterülő földparcellák jellemzők. Ezeknek a szétszórt gazdasági udvaroknak is van zárt központjuk, „Markt“-juk, melynek építésmódja az övéké-
től természetesen különbözik. Itt van a templom, iskola, bolt stb. A „Markt“-ok lakossága 200—500 között váltakozik. A lakosok 35%-a ezekben, 65%-a a magányos telepeken lakik. Míg a „Haufendorf“-ok harmadkori lerakódásokon vannak, a magányosan szétszórt udvarok gránit-talajon otthonosak. Időbelileg pedig fiatalabbak amazoknál, mert a XI. és XII., sőt későbbi századok colonisatiójára jellemző ez a magányos települési mód, mely oekonomiai tekintetből káros hatású.

Rationalisabb települési mód az, melylyel erdőborította vidéken találkozunk. Ez a „Waldhufendorf“, mely kiirtott erdők helyén jött létre. A falu egyetlen utczából áll s ez utca két szélén sorakoznak jó tágasan s mélyen a hosszú, négyszögű telkek s ezek folytatásába a földek. Ez is zárt településmód, csak kivételesen találhatók bennük magányos tanyák s itt-ott „Markt“-ok. E területen a lakosság 86%-a lakik ilyen egy utcás falvakban. A település ez a módja a lapos vagy hullámos fensíkokra vagy a patakok forrásvidékeinek medenczéire karakterisztikus s időbelileg a XIII. század megváltozott társadalom-gazdasági felfogásának szüleménye.

A megszállásnak egy más típusával találkozunk az egykori passauai püspöki dominiumon. Tanyák és apró falvak 50—100 lakóval, imitt-amott váltakozva „Markt“-okkal, vannak itt szétszórvva. Ezek a passauai püspökök nemzetgazdasági éleslátásának kreaturái s mint ilyenek a legfiatalabb colonisatiók. Ezekre területük népességének 72%-a esik.

Ha végül egybefoglaljuk az itt elmondottakat, úgy találjuk, hogy a tárgyalt területen — néhány város kizárásával — a lakosságnak

67%-a (314,000 lélek) zárt telepeken, 33%-a magányosan álló házakban lakik s az is kiviláglik, hogy ez utóbbi településmód, a népesség sűrűségét tekintve, káros s ez átvezet bennünket a következő fejezetre, mely a népesség vízszintes eloszlását tárgyalja. Ehhez pontosan szerkesztett kártya van mellékelve. Az imént tárgyalt egyes települések — természetesen mindig szem előtt tartva a fizikai körülményeket — különböző népsűrűséget eredményeznek. Legsűrűbb a lakosság a termékeny vidéken fekvő „Haufendorf“-okban, legritkább a magányos házakban, a melyeknél még a magasabban fekvő „Waldhufendorf“-ok is népesebbek. Átlag 64 lélek jut egy km²-re.

A következő fejezet azt vizsgálja, vajjon ezen egyes településmódoknak, melyek a falvak alakjával, nagyságával s helyneveivel a terület colonisatiójának történetéhez bőséges adatokat szolgáltatottak: nincs-e saját külön házformájuk? E vizsgálat azt mutatta ki, hogy igenis van és pedig a „Haufendorf“-oknak és magányosan álló házaknak a teljes és fél „Vierkant“, a „Waldhufendorf“-oknak a frank, s a passauai tanyás településnek az alpesi háztípus. Átmenetek és keveredések természetesen mindenütt előfordulnak.

Az utolsó fejezet a közlekedés történeti fejlődésének van szánva.

Ha pedig most ismertetésünk végeztével visszagondolunk a kis könyvecske címére, úgy tetszik, mintha ez az ismertetés hiányos, vagy talán nem elég kimerítő volna. Csakugyan úgy is van s azért ajánljuk az érdeklődőknek, hogy olvassák el. A mi célunk az volt, hogy felhívjuk rá a figyelmet.

Dr. Bátky Zs.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : Dr. SEMAYER VILIBÁLD.

III. évf.

1902. október

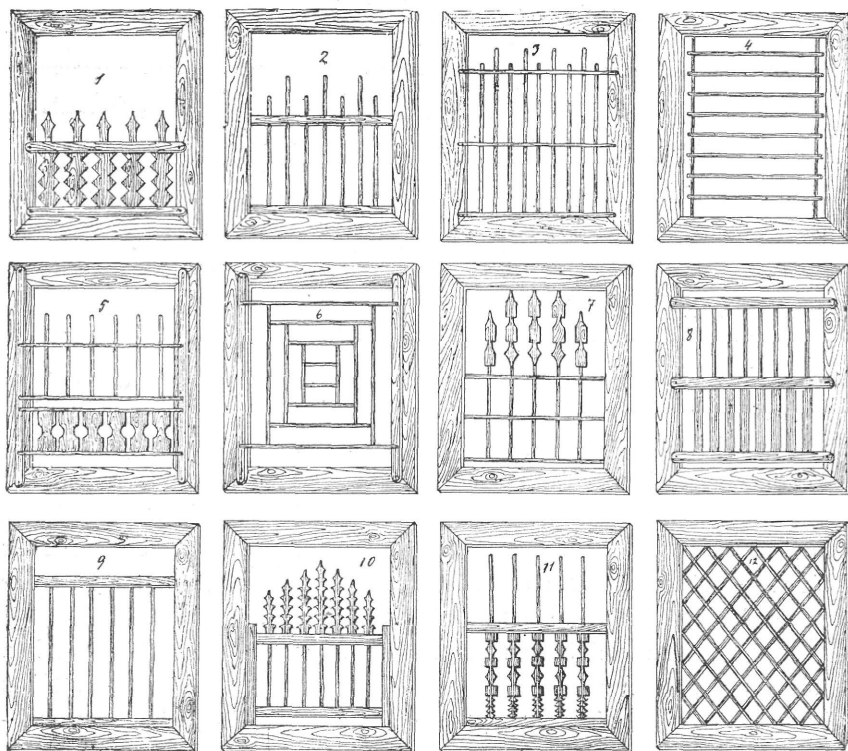
8. szám.

CSÍKI SZÉKELY ABLAKRÁCSOZATOK.

Az 1901. év nyarán tett csíki tanulmányutam első sorban ugyan a nyelvjárás tanulmányozásának volt szánva, de érdeklődtem természetesen ez alkalommal a lépten-nyomon szembeötlő néprajzi tények iránt is, főleg pedig a székely ház iránt. Tüzetes tanulmány tárgyává ezt nem tehettem, mert semmiképen sem készültem rá. Annyit mégis észrevehettem már az első-második héten, hogy a székely házról eddig megjelent tanulmányok még csak az alapvetés munkáját végezték el s korántsem tették fölöslegessé a további kutatást. Nagyon sok még e téren a néprajzi szempontból kiaknázatlan anyag, a mely pedig ugyancsak megérdemlené a részletes vizsgálatot.

Így pl. nem emlékezem arra, hogy az egyes épületeknek a ház telkén való elhelyezéséről s különösen a több tekintetben nevezetes csürről néhány szónál többet olvastam volna valahol. Azt sem említette meg eddig senki, hogy Gyergyóban egészen másképen építkeznek, mint Csikban, mert a mint az ember elhagyta Csik-Szent-Domokost és Gyergyóba érkezik, nem lát többé úgynevezett székely házat, hanem attól eltérő formát. Székely kaput még látni itt-ott Gyergyóban is, de csak *újabb* időből valót. A jellemző beosztásáról könnyen felismerhető székely ház azonban nem látható többé. Gyergyó néprajzának egyáltalán sokkal több vesztesége van a kultúra előhaladása miatt, mint Csiknak. Csak a népviselet dolgában áll jobban, mint Csik. De nemcsak Gyergyó népies építkezése különbözik Csikétől. A gyimesi csángók sem laknak székely házban, hanem csak nagyon egyszerű pásztor-kunyhókban, a melyek szintén nagyon megérdemlenék a pontos vizs-

gálatot és leírást. Ha ezt a körülményt összevetjük azzal, hogy nyelvjárásuk tökéletesen egyezik a felcsikivel, s hogy mai földbirtokuk, erdejük, legelőjük mind a szomszédos felcsiki községeké volt, a melyektől csak a legutóbbi években válhatták magukhoz, nagyon valószínűvé válik az a következtetés, hogy ezek a gyimesi csángók a

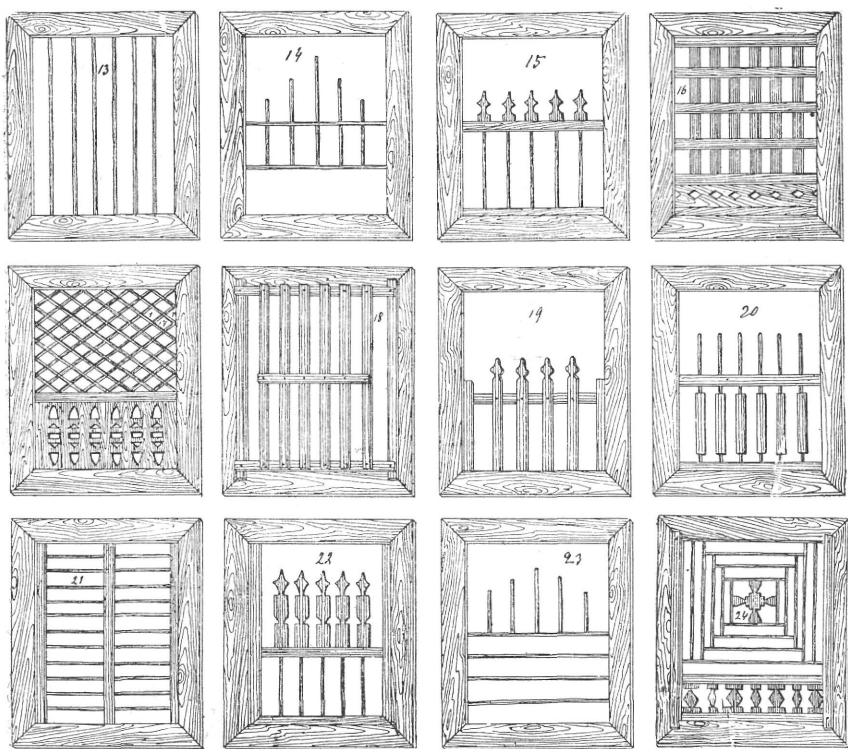
I. ábra. Csíki régi ablakrácsok.

legközelebbi csíki községekből származnak. Eleinte mint pásztorok jártak föl a havasokra, ott tavasztól ősziig szolgáló egyszerű kunyhókat építettek maguknak, majd később, az idők folyamán, végleg ott ragadtak.

Egyéb idetartozó észleleteim sorából még csak azt akarom közölni, hogy a deszkarácsozattal elzárt ereszek, a legősibb formának, gyönyörű példái legsűrűbben Menaságon és két-három vele szomszédos községben található, s hogy özv. Száva Jánosné madarasi udvarán

az udvar hátulsó balsarkában egy nagyon régi ház áll, a melynél a tornácot képező oszlopoknak teteje nagyon érdekesen faragott emberfejekkel van díszítve.

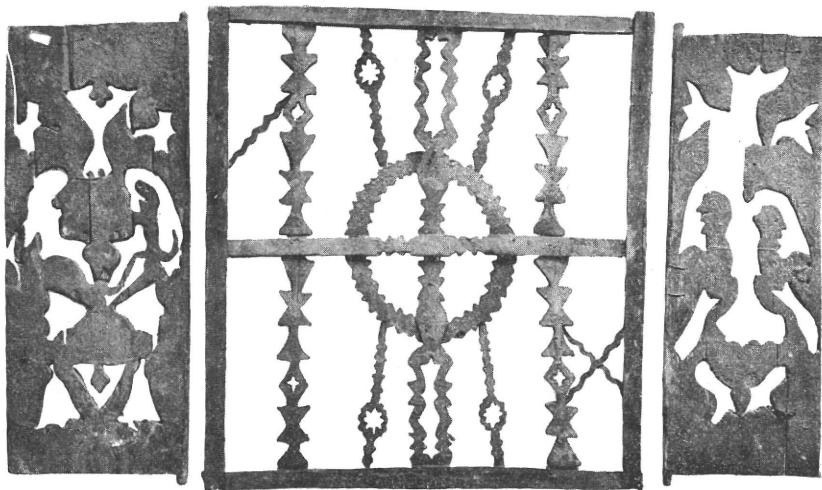
A csiki székelly házra vonatkozó összes megfigyeléseim közt leginkább megleptek az udvar felőli ablakok érdekes rácszatai, a

II. ábra. Csiki régi ablakrácsok.

melyekre vonatkozólag szintén úgy emlékeztem, hogy a székelly ház ismertetői hallgatnak felőlük, holott egész Csikban nagyon el vannak terjedve s a legtöbb falusi házon rajta láthatók. (De már Gyergyóban csak egyetlenegyét találtam, a II. táblán látható 16. számút). Acsikban jártomban még csak gyönyörködve nézegettem őket s egyre azon sajnálkoztam, hogy fényképező gépet nem vittem magammal; de már Felcsiknak felsőbb falvaiban nem tudtam többé ellentállani a kísértésnek és tökéletlenül bár, de a lehető legnagyobb hűséggel lerajzoltam egy

néhányat jegyzőkönyvembe. Végtelenül sajnálom, hogy nem gyűjtöttem őket már Alesikban is, mert onnan, a mennyire emlékezem, talán még érdekesebb formákkal is szaporíthattam volna gyűjteményemet. Így tehát csak kevés az, a mit közölhetek, de tudom, hogy e kevésnek közlésével sem végzek fölösleges munkát, mert talán kedvet ébresztenek ezáltal valakiben az idevonatkozó anyagnak szélesebb körben való összegyűjtésére. Erre annál sürgősebb szükség volna, mert tapasztalatból tudom, hogy a drót rohamosan pusztítja ezt a kedves famunkát. Gyergyóban az I. ábrán látható 12. számúhoz hasonló drót-

3. ábra. Kalotaszegi ablakrácsok.

fonadék már teljesen kiszorította a farácszatot s 10—20 év múlva Csik is Gyergyó sorsára jut. Ez a drótfonadék már most is sok helyen található Csikban is, de mindeddig szerencsére a faragott rácsozat van többségben.

Magukra az itt közölt rácsozatokra vonatkozólag kevés a mondani valóm; a mi bennük érdekes, azt elég világosan elmondja képük. Céljuk ugyanaz, a mi a *tyúkrepítőé*, melyet ugyancsak Csikmegyéből Szinte Gábor közölt, (Népr. Értesítő I. 128.), s a melyet én különösen Kászonban láttam gyakran, de Csikban már csak ritkán s Gyergyóban egyáltalán nem. Arra valók, hogy a tyúkok a nyitott ablakon keresztül be ne repülhessenek a szobába. A léczecskéket és pálczikákat fenyőfából, legtöbbször zsendelyből faragják, hol kisebb, hol nagyobb gondal, s

a kész rácsozatot vagy kívülről szegezik rá az ablakrámára, vagy alkalmasan beléillesztik a két ablakfélfa közé.

Még csak annyit kell megjegyeznem, hogy az itt közölt képeket a hely színéről való vázlataim és egyes útbaigazításaim alapján Égető Géza nevű derék tanítványom rajzolta.

Érdekes volna most már tudni, hogy ezek az ablakrácsozatok ismeretesek-e hazánk más vidékein és más népfajainál is?

Horger Antal.

Horger úr utolsó mondatában foglalt kérdésére feleletül itt közlöm a Magyar Nemz. Múzeum Néprajzi Osztályának Kalotaszegről származó ablakrácsozatait (3. ábra), melyek a tőle közölteknél sokkal fejlettebbek, mondhatni művésziek. Vajha akadna kutató, ki ezeket is összegyűjtené és a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya számára beszerezné.

A szerkesztő.

AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET KOLOZSVÁRI TÁJ- ÉS NÉPRAJZI MÚZEUMA.

Folyó évi október hó tizenkettedike az ősi fényre ébredő kincses Kolozsvár annaleseiben mindenkorra emlékezetes marad. E napon leplezték le Ő Felsége, a koronás király képviselőjének, József Ágost főhercegnek, továbbá a kormány és a törvényhatóságok képviselőinek jelenlétében a legnépszerűbb magyar királynak, az Igazságos Mátyásnak, Istentől ihlette magyar művésztől faragott ércszobrát. E napon falazta be az ország közoktatásügyi minisztere a Ferencz-József tudományos egyetem palotájának, az ország igazságügyi minisztere pedig az új törvénykezési palota záróköveit. — Megannyi alkotás, melyeknek nehéz körülmények között való kezdeményezése, megvalósítása és szerencsés befejezése a most élő nemzedéket dicséri de a melyeknek gyümölcsét igazában csak a jövő korszak boldogabb nemzedéke fogja élvezni.

És ugyancsak ezen a szerencsés napon nyitotta meg a daliás királyi herceg, magas rangjának kijáró fénytől övezve, az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek Mátyás király szülőházában elhelyezett Táj- és Néprajzi Múzeumát. Az előbbi három országos ügy, költségeit is Kolozsvár városának lelkes hozzájárulásával országos alapokból fődözték.

Ez utolsó intézmény ellenben — a mi nálunk ritkaságszámba megy — javarészen a tudatára ébredt társadalom, illetőleg a szerény turisztikai egyesületből kulturmissziót teljesítő tényezővé fejlődött Erdélyi Kárpát-Egyesület műve.

Az E. K. E. múzeumában fölhalmozódott tudományos kincsek, habár futólagos ismertetése céljából, de másrészt azért is, hogy a leendő vidéki néprajzi múzeumok megalapítói és gondozói számára a reájuk várakozó feladatok megoldásához vezérfonalat nyújtsak, megpróbálom, hogy a következőkben dióhéjban, de semmi fontosabb körülmény elhallgatásával, elsőben is az új intézmény történetét, majd pedig fényképeink során mostani állapotát vázoljam.¹

Magának az eszmének, hogy Mátyás királynak, a magyar nép legőszintébb barátjának, kolozsvári szülőházában néprajzi múzeum állittassék: kezdeményezője nincsen, mert néprajzi múzeum szervezése benne volt az E. K. E. első alapszabályaiban (Radnóti Dezső, lásd a jegyzetet). Az eszme azonban csak 1896-ban lép a megvalósulás stádiumába, a mikor az E. K. E. akkori vezetősége Kolozsvárott néprajzi bált rendezett, mely a létesítendő múzeum céljaira egyetlen csapással 3000 koronát jövedelmezett. Mégis másfél évig tartott, míg az E. K. E. 1898-ban a néprajzi múzeum eszméjének megvalósításával megbízott néprajzi osztályt létesített s ennek elnökévé a Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli elnökét, Kuun Géza gróf dr.-t, a kiváló tudóst nyerte meg. Az osztály rendkívüli nagy szorgalommal és lelkesedéssel kezdte meg a munkát. Külön bizottságot küldött ki Szádeczky Lajos dr., egyet. ny. r. tanár, az E. K. E. alelnökének vezetésével, mely a kérdést folyton felszínen tartotta és fölolvadások, ismertetések útján igyekezett a közvéleményt az eszmének megnyerni. Ebben fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki Herrmann Antal dr., az egyesület másik alelnöke, a ki a kolozsvári egyetemen éppen ebben az időben lett a néprajznak magántanára.

Hatalmas támaszt nyert az eszme ekkor abban a tényben, hogy József Ágost cs. és kir. főherceg úr Ő Fensége, az E. K. E.-nek akkoron már védője, a múzeumnak védőségét is elvállalni kegyeskedett, valamint hogy az időközben Wlassics Gyula vallás és közoktatás-

¹ A történeti részben elmondottakat majdnem szóról-szóra a következő helyről vettem át: Képes Kalauz az E. K. E. múzeumában — Kolozsvár, Mátyás-ház. — Az elnökég megbízásából írta Semayer Vilibáld dr., a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének megbízottja. A történeti bevezetést írta: Radnóti Dezső, E. K. E. főtitkár.

ügyi miniszter úr által életbe léptetett: a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősege, élén Fraknói Vilmos főfelügyelővel és a Magyar Néprajzi Társaság elnökével, Szalay Imre m. n. múzeumi igazgató, főfelügyelő-helyettessel, a kolozsvári E. K. E. múzeumának ügyét valóban hazafias lelkesedéssel, szellemi és anyagi tekintetben egyaránt pártfogolták.

A mikor a kérdést így előkészítették, mertült fel Mátyás király szülőházának megújítása és valamely méltó célra felhasználása. Az E. K. E. válaszmánya nyomban megindította a tárgyalásokat, hogy az épületet tervezett múzeuma számára megkaphassa. Kolozsvár sz. kir. városának tanácsa, élén Szvacšina Géza polgármesterrel, kétszer határozott e dologban. Mindkét határozatát a kisebbség megfőlebbezte, míg végül maga az ország miniszterelnök-belügyminisztere, Széll Kálmán rögtön belátván, hogy a nagy király születési hajlékát csak közintézmény számára szabad felhasználni, Kolozsvár sz. kir. városának ebbeli határozatát jóváhagyta.

Maradt a végrehajtás, mely körül az egyesület új elnöke, Feilitsch Arthur br., Kolozsvár orsz. képviselője, szerzett bokros érdemeket.

Az E. K. E. múzeuma táj- és néprajzi múzeumnak indulván, a tájmúzeum alapjául rendkívül előnyösen fölhasználhatták azt a több százra menő, részben művészi becsű fényképet és guache- vagy vízfestményű képet, melyeket az Egyesület hazai művészekről már régebben készítettett, részben az 1900. évi párizsi világkiállítás, részben kiadványai számára. Nem úgy a múzeum néprajzi része, melyet a dolog természetéből folyólag sokkal nagyobb terjedelműnek kellett tervezniök. A mikor a múlt év január havában az E. K. E. átvette a Mátyás-házat, a néprajzi bizottságnak még csak körülbelül 1600 ethnographiai tárgya volt, köztük özv. Cserey Jánosnének mintegy 300 darab ajándéka, pedig a várossal kötött szerződés értelmében a Mátyás-szobor leleplezésekor az E. K. E. múzeumát is meg kellett nyitniök. Hogy e feladatának megfelelőhessen, az E. K. E. tisztikari tanácsa 1901 június havában elhatározta, hogy a Magy. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatóját, az időközben a múzeumok országos felügyelőjévé kinevezett néhai dr. Jankó Jánost kéri fel, hogy a gyűjtést, a főfelügyelőségtől a múzeum számára kapott 7000 korona segélyen kívül, a rendszeres gyűjtés, leltározás, praeparálás és felállítás vezetésének elvállalásával, pénzértékben ki nem fejezhető szellemi segítségben részesítse.

Jankó János dr. pillanatig sem vonakodott és az Erdélyi Kárpát-Egyesület Népr. Múzeumát tudásának és energiájának egészével támo-

gatta. Mindenekelőtt Sztripszky Hiador végzett tanárjelölt személyében múzeumi asszisztentst választott, kivel együtt elindultak a gyűjtések folytatására. Az első kalotaszegi gyűjtésen asszisztense megtanulván a gyűjtést, később önállóan folytatta a Székelyföldön s az a közel 7000 tárgy, mely a múzeum mai állagát teszi, az ő fáradozásának és szakértelmének gyümölcse.

Ekkor, folyó évi július hó 28-án érte ezt a zsenge alkotást az utolsó nagy csapás, Jankó János dr. hirtelen elhunyt. Borszéken is, hol a halál utólérte, a múzeum asszisztense kíséretében az E. K. E. múzeuma számára gyűjtött. Emlékét az E. K. E. mindenkor kegyelettel őrzi.

A rendezési munkálatokat e sorok írója fejezte be és a kitűzött napon a legmagyarabb kir. herczegnek — fenséges atya nyomdokaiban haladó — levente fia elsőnek megtekintette a protectoratusa alatt gyenge mustármagból életrevaló palántává fejlődött új kulturális intézményt, mely arra is van hivatva, hogy mint Kolozsvár egyik látványossága, az idegenforgalom emelésével a hazai tudomány és a gyakorlati élet céljait egyaránt szolgálja.

És kérdik múzeumalapító olvasóim, mibe került az új intézmény? Méltányos kérdéseitekre az a feleletem, úgy szólván semmibe és mégis sok pénzbe, kerek 100,000 koronába. Ebben benne van az ethnographiai anyag (7000 drb), továbbá a Múzeumhoz tartozó, különben is nélkülözhetetlen kézi és turistikai könyvtár, valamint a tájképek beszerzési ára, benne az utazási költségek, a múzeumi asszisztens tiszteletdíja és végül a felszerelési költség.

E 100,000 korona költséghez Kolozsvár városa 4000 koronával, a múzeumok főfelügyelősege 7000 koronával járult, a többit Feilitsch Arthur br. elnök teljes támogatásával az E. K. E.-nek két talpig ember, vezető tisztviselője, Radnóti Dezső főtitkár és Merza Gyula birtokos, főpénztáros teremtették össze. Hogyan? . . . Annak csak ők a megmondhatói. Bállal, sorsjáték rendezésével, koldulással stb. stb. Találják örömeiket művek sikerültén, folytassák is törhetetlenül. A bérczes Erdély „néprajzi kataszterének“ elkészítése a hármuk nevéhez fog fűződni. Munkásságuk teljes méltánylását pedig csak attól a nemzedéktől várják, mely a gőzszárnyán behatoló nyugoteurópai kulturától nemzeti vonásaitól már teljesen megfosztott Erdélyt fogja lakni.

A néprajzi gyűjteményen végig haladva, mindenekelőtt a Mátyás-ház gótikus stílusú előcsarnokában elhelyezett azon darabok ötlenek szemünkbe, melyek nagyságuk miatt a szobákban nem fértek el.

Ezek: két monoxylon (egyetlen fatörzsből vájt csónak), melyek a háromszékmegei Réty községből származnak és a mögötte kifeszített, eddigelé ösmeretlen táplóhálóval teljes készletbe tartoznak együtvé. A falon egy eddigelé szintén ismeretlen pisztrángháló, orsónehezítőkhez hasonlító, égetett agyagból készült súlyzókkal, továbbá a mezőségi tavakban használt vejszék lészái (terelő falai). A házi ipari bazár bejárata előtt egy Iklandból (Maros-Torda m.) származó, emberalakot ábrázoló, kapuzábé látható.

A kapu aljából a kösvényesremetei cifra faragású kiskapún áthaladva, s néhány lépcsőn fölhágva, az I. t. 1. számú képünkön látható zárt folyosóra jutunk, mely leginkább a tájképeket foglalja magában. Az ablakba kitett ház-, falu- és costume-képek (diapositívek) a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának fölvételei, úgy szintén a képünkön a bal előtérben látható mellszobrok is (fényképek után és a mérési adatok megtartásával) szintén ott készültek és a Kalotaszeg barna complexiójú magyarságának typusát mutatják. E gipszszobrokat más múzeumok is megrendelhetik. A háttérben, a köcsögfa mögötti falon, a mikolai (Szolnok-Doboka m.) híres üvegfestmények néhány jellemző példánya. Az alatta lógó hasonló kivitelű, de székely eredetű üvegeképek az oláh képeknél mindenesetre tökéletesebbek, azonkívül régebbiek s ezért ezeket tartom a mikolai képek őseiül.

A följáráttal szemben a kis- és nagykedei unitárius templom „erdélyi barokk izlésben“ festett karzata van elhelyezve. Az ugyanonnan beszerzett, ezzel azonos kivitelű mennyezet többi darabjait a himzési, a fonás-szövési és a földművelési szobában helyeztük el (I. III. t. 5. számú képünket). E szobában még a himzési szoba bejáratával szemben elhelyezett, oláh templomok számára készült, durva festésű fametszetek említendők meg, melyeknek dúczeit eddigi tudomásom szerint a szolnokdobokamegyei Hesdátón metszették, legalább a M. Nemzeti Múzeumban levők onnan kerültek.

S ezzel, a fent említett múzeumi képes kalauz szavaival élve, belépünk a tulajdonképeni néprajzi gyűjteménybe, mely a felsorolt helyiségeken kívül még hét nagyobb zárt termet és egy nyitott folyosórészletet tölt meg.

Czélja e gyűjteménynek, hogy a „természet és történet által megszabott Erdély területéről, az e földet lakó különféle nemzetiségű

és nyelvű, a műveltség meglehetősen különböző fokán álló népek összes használati tárgyait magában egyesítse, hogy ezekből a föld népének házában, hiújában, istállójában, gabnásában megmozgatható és elvehető tárgyaktól" (Bátky Zs. dr. A M. N. Műz. Emlékkönyvében) az illetők testi és lelki műveltségének mai állapotát, továbbá a művelődés kezdetét és fejlődését, tehát történetét, a kezünkben lévő kulturális tárgyak letagadhatatlan tanúbizonyságával megrajzolhassuk.

Az E. K. E. múzeumának anyagát, a magyar parasztház kulturális leltárának természetéhez képest, még bold. Jankó János dr. rendezte el a következő öt csoportba, melyek mindegyikének egy-egy terem jut: 1. Szőttesek, fonottasok, varrottasok. 2. A fonás-szövés szerszámai. 3. A népies fazekasság termékei. 4. Az ősfoglalkozások (halászat, pásztorélet és vadászat) szerszámai. 5. A földművelés, baromtenyésztés és a népies ipari foglalkozások szerszámai.

A kalotaszegi szobát (folkloristikai sarokkal) és a kalotaszegi konyhát technikai okokból a szőtteseket és a fonás-szövés eszközeit tartalmazó szobák közé ékelte.

1. Szőttesek, fonottasok, varrottasok szobája. Az erdélyi e nemű népies productumok többnyire csak a kalotaszegiek révén ismeretesek, noha a székely, de néhol az oláhok és szászok e fajta munkái a kalotaszegiekkel méltán vetekedhetnek. Használatukra nézve asztal- és ágyterítők, vánkos-csúpok (párnafők), diszkendők (rúdravalók), törülközők stb. Eredetükre nézve úgy látszik, hogy olasz s részben német műhímzéseknek a nép szája-ize szerint való átalakításai, melyeknek egyes alakjai, — akár csak a népies costumöknél — bizonyos korban megmerevedtek és ez idő szerint, mondhatnám változatlanul, öröklődnek át nemzedékről nemzedékre. Alakelemeik s az ezekkel karöltve járó technikájuk szerint az E. K. E. múzeum anyaga négy nagyobb csoportra osztható: 1. Sujtásöltéses műhímzések. 2. Sujtásöltéses (ú. n. írásos) népies hímzések. 3. Ínvarrásos népies hímzések és 4. Áttöréses hímzések, ú. n. fehéresek.

Az 1. csoportba tartozók tisztán kivehető renaissance-stylűek és erdélyi úrasszonyok ajándékából többnyire egyházi ruhák diszétül, oltár-, szószék-, úr-asztala terítőkül szolgáltak. A 2. csoport hímzéseit az előbbiektől eltérően nem úri, hanem parasztasszonyok készítették, úgyszintén a 3. csoport írásos varrottasait is, melyeknek összes alakelemeit ma is külön-külön néven ismerik s melyeket eddigi tudásunk szerint tősgyökeresen magyaros termékeknek ismerünk. A 4. csoportba tartozó invarrásos hímzések Erdélyre, és hozzátehetem, egész Magyar-

országra jellemzők. Legkényesebben dolgozottaknak némely oláh közösségét találtam.

2. Az itt közbeékelte kalotaszegi lakószoba-utánzatban elhelyezett bútorok és ruhák mind a helyszínén, a bábuk a Magyar Nemzeti Múzeum Néptári Osztályának mintázó műhelyében készültek.

A szoba egyik sarkában elhelyezett kolozsvári oláh betlehem azért költi fel érdeklődésünket, mert rajta az Erdély egyéb vidékein divatos „turka” nevű maskara (l. az Ethnogr. Ért. ez idei júniusi füzetét) is alkalmazást lelt.

3. A kalotaszegi konyhába (l. az I. tábla 2. sz. képét) Erdély többi részeiből került konyhafelszerelési tárgyak is kerültek. Ilyenek a puliszka-készítés szerszámjai, a vasból készült abáló villák, koppanatók, téstacifizáló, liszt (tölcsérek), komponák (mérlegek), nyársak, pecsenye alá való, böndőlámpák, gyertyatartók, sótartók, az Erdélyben ma is szerte használatos kupák és egyéb mértékek, végül a só-, bors- és olajtörők, valamint a kenyértartó-kosarak, szakajtók, rosták és szíták rendszeres sorozatai.

Innen 4. a fonás-szövési szerszámok szobájába jutunk (l. II. tábla, 3. ábr.). Sorjában haladva, mindenekelőtt a kalotaszegi és székely mosósulykok szép sorozatai tűnnek föl. A többi itt elhelyezett tárgyak közül a tilókat, az erdélyi székely, oláh és szász, többnyire cizfrán faragott guzsalyok, orsók, rokkák, csürlők, leánykák, vetők és végül a vászonszorító remek sorozatait említem föl. Különösen érdemes a kiemelésre az ónból, alabastorból és fából faragott és díszített orsónehezítők (karikók, pereszlenek) sorozata, köztük egy 1325-ből keltezett, ásatásból napfényre került darab. A szoba legfőbb díszét a kalotaszegi fonószekek, két folszerelt madzagszövő és egy osztováta (szövőszék) teszik.

Az 5., a kerámiai, szoba anyaga maga is vagy ezer leltári számra rug és különösen datált régi darabokban nagyon gazdag. Főanyagát az erdélyi gölöncsér folszerelésén kívül székely és szász bokájok, tálak, tányérok, kulacsok, gyertyaöntő-formák és kályhafiókok teszik, melyek tüzetes tanulmányozása, készítési helyök és technikájuk megfejtése a jövő feladata. A szoba mélyében néhány oláh fazekas-termék és a Kalotaszegen, a vásáron szerzett faggyúgyertyák hazaszállítására szolgáló ú. n. gyertyahordozók vannak kiállítva.

A 6., az ősfoglalkozási szobában (l. II. tábla, 4. ábra) az erdélyi pásztorok szerszámjai közül az ordakavaró kanalak és vajverők, továbbá a díszes faragású mogyorótörők mondhatni teljes sorozatai, továbbá a

madáralakra faragott fejkupák remek példái azok, a melyekre szemünk legelőbb esik. Mellettök az E. K. E. múzeumának kincset kitevő, mert eddig leggazdagabb, szarvasagancs-lőportartó collectiója ötlík fel. Jellemző ezekre a lőportartó két szárán skematikusan kivésott emberi alakok (hajtók) és a középre kifaragott, ú. l. mystikus jelentőségű geometriai rózsadisz, melyet néhány darabon egy-egy fantasztikus állatalak helyettesít.

A többi táblákon a vadász-ember szerszáma: puska, tarisznya, hóczipő, golyóöntő, a csapdák minden fajtája, pásztorkésztségek, aczélok, rovások, üsthorgok, kéregkürtök vannak kirakva. Természetes, hogy a székelyek nemzeti zeneeszköze, a tímora, is megkerült.

Ugyanebben a szobában foglalnak helyet a többnyire szász mesteremberek gyártotta székely és oláh parasztkész, valamint a nyirfa-kéregből faragott sótartók, fapipák, borotvatokok, lőportartó-sámfák és emberalakot utánzó vízmerítők és kanalak collectiói.

A menyezetről két vetőháló csüng le, az őshalászat többi szerszámaait a képünkön látható falra, illetőleg melléje csoportosítottuk. A háttér a nagy kerítőhálóból alakult, a gerendákról székely marázshálók csüngenek le, továbbá a varsák és rácsák több fajtája. A padlón vesszővarsák hevernek, köztük egy eredeti székely bockor varsa.

S ezzel belépünk az utolsó 7. sz. terembe, a melyben a szorosan vett földművelési és állattenyésztési eszközökön kívül még a népies iparok szerszámai s végül a felnőttek szerszámainak valamennyi kategóriáját ismétlő gyermekjátékok kerülnek bemutatásra (l. III. tábla 1. ábra). Képünk háttérében a különféle kulacsokat és légeleket látjuk, a melyekben a földművelő vizét, borát vagy pálinkáját tartja. Alatta az egy darabból, égetéssel vájt búza- és fuszulykatartók. Mellette a földművelési munkaeszközök: gereblyék, csépek, villák, villahajlítók, faások, lapátok gazdag sorozatai, valamint a szilvaizkavarók, csügörtörök stb. A szoba közepén földből rakott emelvényen az Erdély akárhány vidékén sajna ma is divó ősi német szerkezetű faekék négyféle fajtája látható, köztük egy kezdetleges szerkezetű váltóeke. A szemközti falon a pásztorbotok, fokosok, nyergesek, béklyók, karikások, kengyelek, ló- és ökörpatkók, szekér- és malomminták gazdag sorozatai diszlenek.

A népies ipar szerszámai közt a toroczka régi szüicsmühely teljes berendezése a maga nemében szintén kiváló értékű.

A fedett folyosón (l. III. tábla 2. ábra) a régi erdélyi méhes, a méhprés és egy teljesen fából készült kézimalom lelte elhelyezését.

Befejeztük körutunkat az E. K. E. múzeumában, előbb pedig

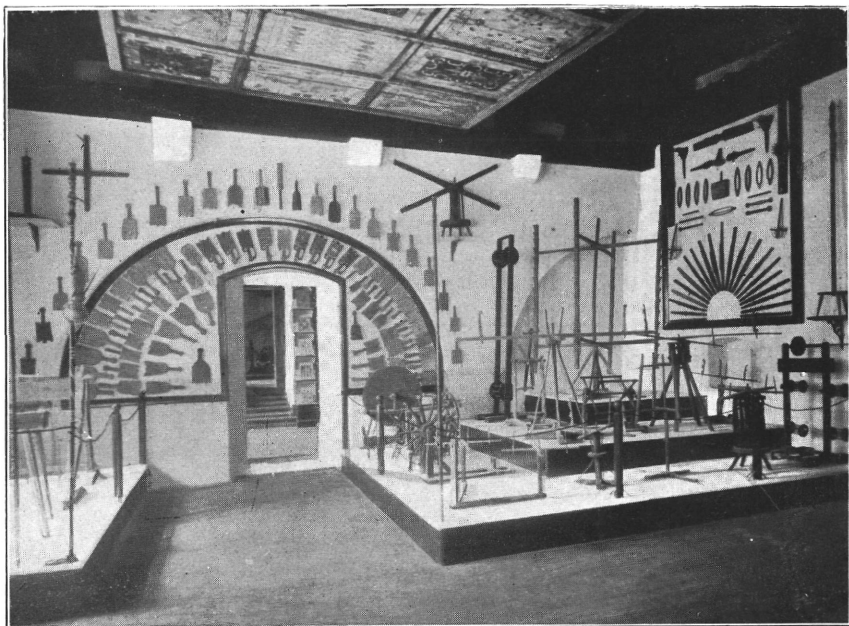

1. Táj- és embertani tárgyak.

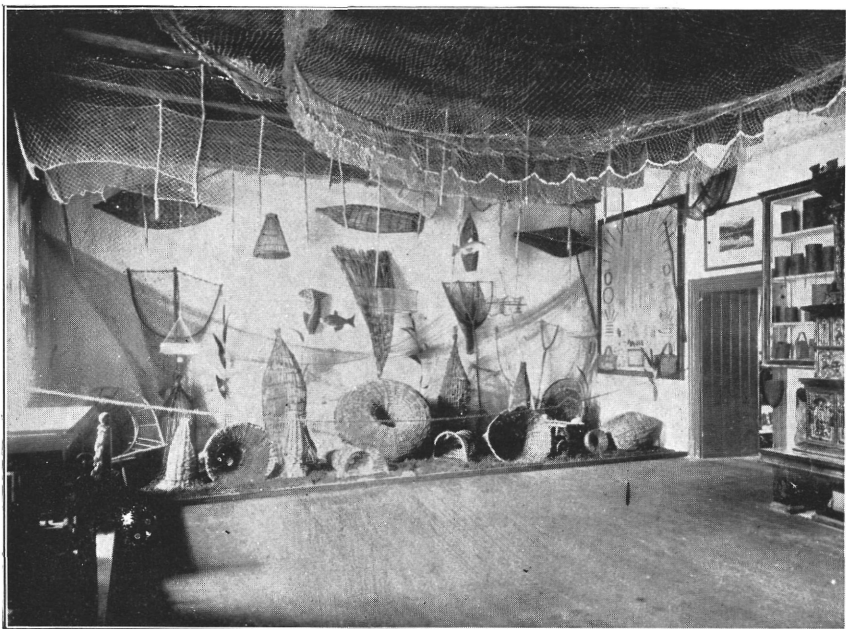

2. Kalotaszegi konyha.

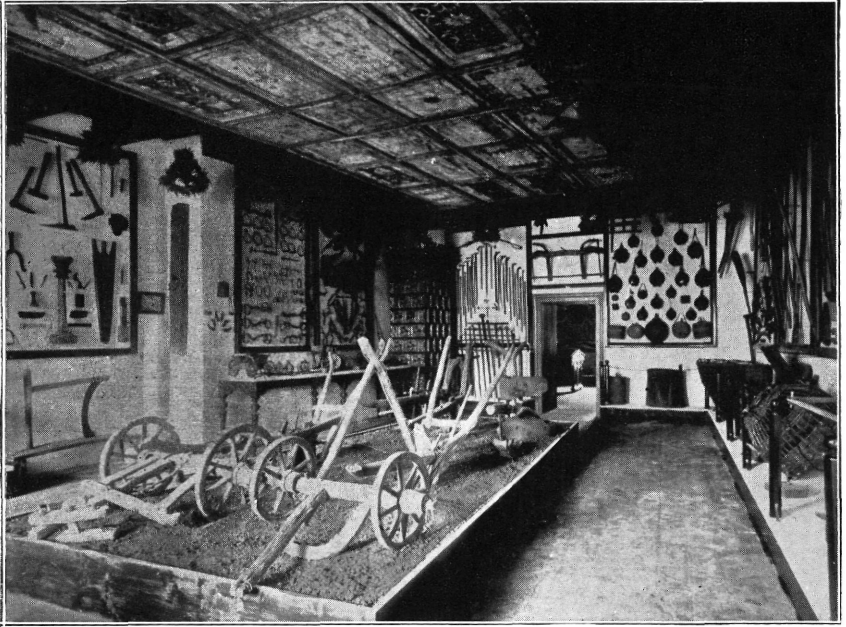
3. Fonás-szövés.

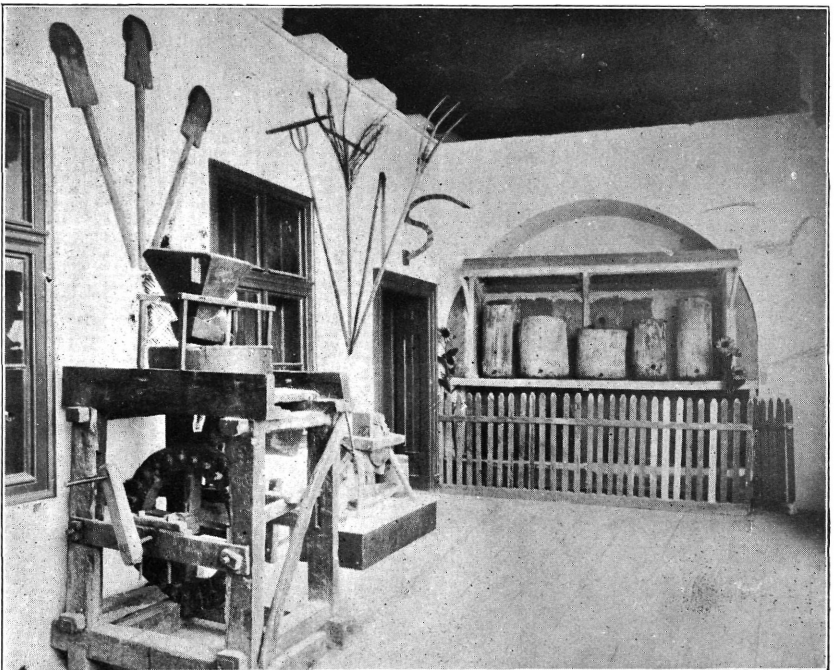
4. Ösfoglalkozások.

1911

5. Földművelés, állattenyésztés, népies ipar.

6. Méhes, mézsajtó és kézi malom.

MEPRAZI MUZEUM
1951

megismertük történetét. Ismételve hangsúlyozom, hogy ismertetésemet egyedül azzal a célzattal adtam, hogy a kolozsváriak példáját szép hazánk mentől több városa és egyesülete követné. Hazánk és népünk kutatásánál s az eredményeknek mindkettő érdekében való fölhasználásánál derekabb feladatot nem ismerek! Ám ez az egész magyarság válvetett munkáját kívánja.

Dr. Semayer Vilibáld.

KÉT KÖZLEMÉNY A MAGYARSÁG HÁZÁRÓL.

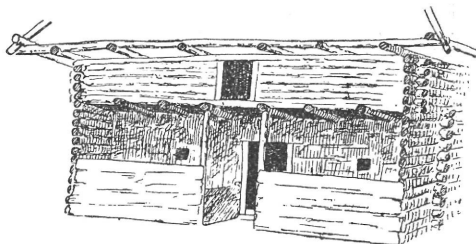
Az utóbbi félesztendő alatt két olyan közlemény látott napvilágot előkelő német folyóiratban, mely hazánk népies építkezését tárgyalja, vagy azt érinti, s úgy véljük, hogy mint eddig is tettük, most is kötelességünk ezekről folyóiratunkban megemlékezni.

*

Über das Székler Haus. Mittheil. der Anthrop. Gesellschaft in Wien. 1901.

Ez első közlemény Fuchs, volt brassói tanár tollából való. A mint a czime is mutatja, a sokat bolygatott székely házról szól. Fuchs úr nevével már találkoztunk nemrégén e folyóirat hasábjain, sajnos, nem valami örvendetes körülmények között. Balgatag dolgokat állított a külföld előtt. Most is azt teszi. Mielőtt azonban dadogó okoskodásait bemutatnók, két állítását akarjuk szóvá tenni. Az egyik az, hogy mindaz, a mit ő eddig a székely házról olvasott, úgy látszik, Huszka munkáján s nem saját kutatásokon alapszik; a másik meg az, hogy „magyar körökben“ a székely házat ősmagyarnak tartják, egyedül Jankó János a kivétel, ki e házat felnémet alapon felépültnek mondja, csak az ereszről állítja, hogy az esetleg magyar lehet. Szeretnénk tudni, mit olvasott F. úr a székely házról s honnan mondhatja azt, hogy az mind Huszka művén alapszik. Nekünk úgy tetszik, Bünkernek a „Wiener Anthrop. Mitth.“-ben közölt dolgozatain kívül alig valamit (Jankó nézetét is alkalmasint onnan), mert különben emlékeznék arra, hogy Jankó két helyen is írja (Huszka könyvének ismertetése az „Ethnographia“ 1895-iki évfolyamában és „Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja“ című munkájában), hogy a Székelyföldet a népies építkezés tanulmányozása céljából beutazta s ez utazásáról és kutatásáról számot is ad; továbbá arra, hogy Szinte Gábornak az „Ethnographia“

1900-iki évfolyamában egy derék, rajzokkal illusztrált dolgozata jelent meg, melyben szintén el van mondva, hogy ő a székely népi építkezést hosszabb idő óta tanulmányozza s e tanulmányait folytatni fogja a kultuszminiszterium támogatásával. Az ő dolgozata felelet egyszersmind F. úr második állítására is, hogy t. i. a „magyar körök“ azt a házat ősmagyaroknak (recte: ázsziainak) tartják. Ő például nem tartja annak, gondolom, még többen sem. Ha azonban F. úr magyar körök alatt talán a magyar vagy székely közvéleményt érti, akkor írja azt ki világosan, mert ez az odavetett kijelentés nagyon hasonlít Winkler tanárnak az „Ethnographia“ mult évi számában ismertetett állításához, hogy a hun-székely elmélet még mindig fogva tartja az elmélet Magyarországon. Külföldi folyóiratban talán óvatosabban nyilatkozzassunk!

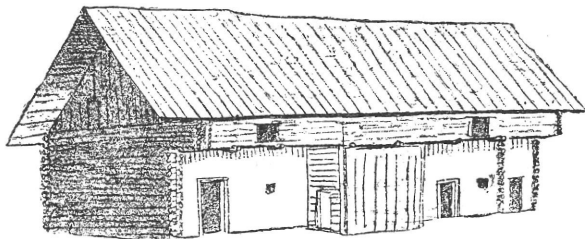

2. ábra. Csiki istálló.

De lássuk most már az ő saját külön „székelyház“ elméletét. Csikmegye legelhagyatottabb részében, Felső-Csíkben, legérdekesebb székely épületnek az „istállót“ találta, melyet tipos magashegységi háznak tart, a lakóházat pedig ennek és a szász ház korrupt vegyülékének itéli. A legegyszerűbb fajtájú istálló fala fenyőgerenda, födele sátoralakú (2. ábra). A padlás a szénatartó. Ennek mellső fala az istálló falának síkjából mintegy két lábnyira kiugrik, neve pedig kieresztés. Középen ajtaja van, a hol a szénát a padlásra hánnyák. Az istállófal közepén van az ajtó s ennek jobb- és baloldalán egy-egy deszkákkal elrekesztett ketrecz, szénának, töreknek vagy nyári alvóhelynek. A fedélszéket tartó folyógerendák természetesen ismét pár lábnyira kirúgnak a „kieresztés“ falsíkjából, hogy a fedél körréskörül kalapszerűen betakarhassa az egész épületet. Ez egyszerű épület olyanformán változik el, hogy a ketreczek mellé még nyitott színele vagy sertés-ól járul (3. ábra). Néha a szin az épület közepén van (a mikor a ketreczek természetesen elmaradnak), mint egy nagy, fenekére állított deszkaláda, kétoldalt egy-egy ajtóval. Most kénytelen vagyok némely mondatokat szószertint idézni, hogy félre ne

értessem s hogy a zavaros gondolatmenet ne az én rovásomra irassék. „Az egész épületet nekem mindig istállónak mondták. Minthogy a neve német, úgy vélem, hogy az épület eredetileg a ház volt és csak a német differentálódás hatása alatt lett istállóvá, másodrendű épületté. A disznó-istállót a csiki *disznó-pajta*-nak mondja, s nem, mint a többi magyarok, *disznó-ól*-nak. Mivel azonban a *pajta* különálló épületet jelent (sic!), úgy látszik, a disznó-ól később kebeleztetett be az istálló-épületbe.“ „A székely *eresz* elől gyakran nyitott, ennek megegyezése az istálló ereszével (!) szembeszökő.“ „Az előeresz vagy előpitvar, mely az ereszbe vagy pitvarba vezet, megfelel a *ketrecz*-nek (vagy a közepén álló színfélének), melynek ajtajai oldalasan nyílnak. Az egyszerűbb szász előpitvarok a *rumén* előpitvarok utánzatainak látszanak, mert párká-

3. ábra. Istálló színnel. Oláhfalú (?).

nyuk *rumén* (!) profilt mutat.“ „A tornácz nem más, mint a *ketrecz* tovább folytatása.“ „A ház csepegője alatt levő galambdúc, melyben galambok sohasem laknak, nem más, mint a *kieresztés* utánzása.“ „Egy tornáczajtón feltűnt a keresztgerenda (a szemöldök), és pedig azért, mert az egykoron valami felirat számára praedestináltatott, másrészt meg, mert *római fogadalmi tábla* alakja van stb.“

„Tehát az itt mondtak után valószínű, hogy a székely háznak két legfeltűnőbb része: az eresz és a tornácz, ugyanazon háztól kölcsönözött, mely ma istállóul szolgál.“

„Közeli a feltevés, hogy az itt vázolt *alpesi ház* (!) szláv marhatenyésztő lakosok háza volt, annál is inkább, mert majd minden részének szláv neve van. Az ősi székely házról azt *hiszik*, hogy az, mint az alföldi ház, sárból való volt.“

„Ha már most azon támasztó pontokból, melyeket a kis székely istálló és a csiki ház szolgáltatnak, a kis és a nagy csiki alpesi házat (!) rekonstruálni megpróbáljuk, olyan alakokra bukkanunk, melyek a görög templomok főtipusaira emlékeztetnek (sic!). A tetőktől természetesen el

kell tekintenünk, mert a mai székely tetők modern szerkezetűek és valószínűleg a katonai határörvidékek idejében hatóságilag hozattak be (*granicza—fedél = Militärgrenzen-Dach*).“ A gránicz — dránicz (= fazsindely) s Grenze (= gránicz, határ) remekül sikerült etimológiájához hasonlókat már produkált ugyancsak e folyóiratban Fuchs úr, most pedig házfejlesztési kísérleteket végzett. Amazon a nyelvészek mosolyognak, ezen a néptannal foglalkodók. Kár is több szót vesztegetni rá, csak csodálatunkat fejezzük ki, hogy ilyen, bár jóakarató együgyűségek olyan tekintélyes folyóiratban megjelenhettek, mely a német házbúvárló-iskola legkitünőbbjeit mondhatja munkásainak.

*

J. R. Bünker: Das Bauernhaus am Millstätter See in Kärnten. U. ott 1902-iki évf. 80 ábrával.

Folyóiratunk 1900-iki évfolyamában Semayer dr. ismertette Bünker soproni tanítónak egy dolgozatát az erdélyi szász építkezésről, a melyben Bünker úr némely végkövetkeztetésekre jut az erdélyi szász és székely ház fejlődését és egymásra való hatását illetőleg.

Röviden ismételjük e konkluziókat. Bünker Uzonban egy kis székely házacskát talált, mely szobából, kamrából s ez előtt nyitott ereszből áll. Ezt a házformát tartja olyan alaknak, melyből a mai székely ház fejlődött, továbbá a melyből a mostani szász ház fejlődése is levezethető, sőt ez a forma az, melyből a frank-felnémet ház ősalakjára is következtethetni lehet. Nézete szerint a szász ház *stuf*-ja határozottan megfelel a székely ház-ének s a szász ház *lef*-je analogonja a székely ház eresz-ének. Azt azonban már mondanom sem kell, hogy az ősbib alaknak a szászt tartja. A vége pedig az, hogy úgy a székely, mint a szász ház alaptípusa a Henning-féle ismeretes „ős-árja házforma“, melyről Henning rég kimutatta, hogy az volt az őse a görög, itáliai, északi és kelet-német házalakoknak, de nem a frank-felnémetnek is egyszersmind, a mit most Bünker vitat. Bünkernek ezt az állítását, t. i. a székely-szász háznak az árja ősalakból való fejlődését, Meringer gráci tanár, az osztrák házbúvárló iskola ismert kiváló tagja, a „Zeitschrift für Oesterreich. Volkskunde“ 1901-iki évfolyamában megtámadta, azt mondván, hogy a székely eresz és az „északi“ vagy „árja“ ház előcsarnoka nem felelnek meg genetikailag egymásnak. Azt mondja, hogy Bünker uzoni házában világosan két tüzelőhely van, épp úgy, mint abban a horvát házban, melyet a discussióba belevontak, mely,

úgy látszik, legközelebb áll a kis székely házhoz, s ő semmi okot sem lát, mely az ellen szólna, hogy a *lef*-(eresz-)ben eredetileg szintén volt tüzelőhely, a hol főzni lehetett, a mivel csak akkor hagytak föl, mikor a szobában levő kályhában vagy kályha előtt megtanultak főzni. Meringer e kételyei ellen Bünker fentidézett értekezésének végén „zur Entwicklung d. oberkärtn. Bauernhauses“ című fejezetben most Szinte Gábort hívja sorompóba, a kinek az „Ethnographia“ 1900-iki évfolyamában a székely házról megjelent dolgozatából kimutatja, hogy igenis nagy számmal vannak az övéhez hasonló (tehát primitív!) olyan székely házak, melyeknek eresze nyitott s a melyekben tüzelőhely nincs. Ismételjük, primitív házak s olyanok, melyek természetes fejlődési sorozatot mutatnak, úgy, a mint azt Szinte kimutatta. Azt is állítja Bünker, hogy mindaddig, míg a primitív székely és szász faházak eresze nyitott, addig tüzelőhelyet nem lehetséges ott feltételezni. Ezekből már most Bünker az ő nézetét véli biztosítottak, saját szavaival szólván: „abból, a mit itt Szinte munkájából közöltem, arra jutottam, hogy úgy a székely, mint az erdélyi szász ház egyetlen helyiségből s az előtte levő csarnokból fejlődött, s úgy vélem, Meringer sem fogja gondolni többé, hogy a *lef* (eresz) egykor főző-tüzelőhely volt és csak azután hagytak föl vele, mikor már a szobában is főzni tanultak. Úgy gondolom, Meringer sem vitatta volna ezt, ha ismerte volna a székely és szász házak tüzelőhelyeit. A szász és székely kályha ugyanis nem egyéb, mint egy cserepekből képezett füstfogó vagy lángfogóval ellátott nyitott tűzhely, és a füstfogónak itt az a célja, hogy a füstöt felfogván, a padlásra vagy a pítvarba elvezesse. A míg tehát ilyen füstvezető készülék nem volt, a székely és szász ház egyetlen zárt helyisége se volt más, mint füstház.“

Ilyen módon gondolná Bünker a székely ház fejlődését. A fejlettebb székely házakban, valamint a felső-karintiaiakban is az eresz (*lab'm*), a ház architecturájába beleolvadt. De Bünkernek fenti nézete a székely és szász ház eredetéről némileg módosult Meringer ellenvetései következtében, a ki „Wissenschaftl. Mitth. aus Bosnien etcet.“-ban kimutatta, hogy felnémet jellegű ház előcsarnok nélkül is létrejöhet. Így már most lehetetlen eldönteni, hogy e sokféle felnémet házalak kiindulási pontjául melyik szolgált, az egysejtű házacská-e, vagy az előpítvaros?

Most még néhány tételt közlök itt, mely a felnémet ház lényegére s a terminológiára vonatkozik, a melyet Meringer és Bünker urak közösen állapítottak meg.

1. „Az árja ház“ kifejezés elvetendő. Indogermán házról is bajos beszélni, egyöntetű típusról nincs szó.

Henning árja házát árjának vagy indogermánnak nevezni semmi okunk, mert ez az alak mindenütt megvan.

2. „Felnémet ház“-nak ezt nem lehet nevezni, hanem e kifejezés csak a két-tüzelőhelyű, szobából, konyhából álló házra alkalmazandó.

3. A felnémet ház úgy egysejtű mint előpitvaros házból is fejlődhetett.

4. Végül a felnémet ház elnevezés jogosult még azon területeken is, a hol magyarok vagy szlávok laknak is, mert biztos tények mutatnak arra, hogy ezen kulturforma kisugárzó pontja Felső-Németország volt.

Ennyi az, a mi Bünker úr tanulságos és szép értekezéséből közvetlenül érinti a magyar házbúvárokat.

Dr. Bátky Zsigmond.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK GYARAPODÁSA 1902. MÁSODIK (ÁPR.—JÚN.) NEGYEDÉBEN.

Az osztály gyűjteménye 638 db. tárggyal szaporodott, a mely gyarapodásból vétel 117, ajándék 521 db. tárgy.

Vételek: 52 db. ruházati cikk, 11 db. kultusz- és babonatárgy, 22 tábla rajz és 32 db. fénykép.

Ajándékozta: dr. Horváth Géza m. n. múz. osztályigazgató 1 db. dél-franciaországi borivóedényt; Herz Miksa bej, egiptomi állami fő-építész 1 db. modern perzsa fésűt; Wersényi Róza selmeczbányai óvónő 34 db. slingolást, 1—1 db. kötőkosárkát és ládikát szalmamozaikból, 2 tekeres husvéti tojás diszítésére való kákát, 165 db. husvéti tojást, 1 db. koppantót, 1 félsarkantyút, 1 lándzsahegyet; Wahle C. W. costa-ricai tb. konzul, a Rio Cauca termékeny völgyében fekvő Cartagóból származó 103 db. agyagedényt; Kalmár Gyula Szanádról 1 zablát; Kántor Gyula kaposmérői tanító 1 db., Mozgay Mihály felső-görzsönyi tanító 2 db., Molnár Gyula salánki tanító 9 db., Sztriss Lipót korondi tanító 4 db., Király Pál paedagogiumi cz. igazgató 7 db., Bárány Imre tanárjelölt 14 db., Kármán Dezső disznós-pusztai tanító 8 db., Sütő Pál markóczi tanító 5 db., Catibovič Osman Tešanjból 1 db. (megvasalt), Chrien Gusztáv devicsei tanító 12 db., Kántor Lajos karcsai tanító 10 db., Rényi János mokriai tanító 38 db., Balajthy István oroszvégi állami iskolai igazgató 7 db., özv. Spitz Jónásné nagy-szóllósi óvónő 14 db. (összesen 132 db.) husvéti tojást. — A M. N. Múzeum Régiségtára közvetítette a Delhaes-hagyaték 76 db. néprajzi tárgyát: fegyvereket, ruházati cikkeket, könyveket stb.; végül az Állattár áttett 1 db. lakozott japán szekrénykét.

Ezen negyedévi szaporodásból 52 db., közelebről még meg nem

határozott eredési helyű tárgy mellett 454 db magyarországi tárggyal szemben 132 db. külföldről származik, és pedig Moldvából, Boszniából, Franciaországból, Perzsiából, Borneóból 1—1 db., Japánból 2, Kínából 17, Szumatrából 4, Afrikából 1, Dél-Amerikából 103 db. tárgy. A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő megyékre: Arad-megyére 37, Baranyára 7, Beregre 7, Békésre 8, Biharra 2, Gömörre 4, Győrre 1, Hontra 102, Jász-Nagy-Kun-Szolnokra 1, Kolozsra, 1 Maros-Tordára 27, Pest-Pilis-Solt-K.-Kunra 18, Somogyra 21, Szepesre 13, Szilágyra 91, Torontálra 39, Udvarhelyre 29, Ugocsára 23, Veszprémre 2, Zalára 9, Zemplénre 10, Zólyomra 2 db.

Az osztály igazgatója június hónapban a Jászságban tartózkodott, gyűjtött és anthropologiai méréseket eszközölt. Az osztály tisztviselői közül dr. Semayer Vilibáld április hó 18-tól május hó 18-ig Szolnok-Doboka vármegyében volt gyűjtő-úton, mely alkalommal különösen az ottani magyarságtól származó tárgyaitat revideálta s azonkívül vagy 500 darabból álló gyűjteményt szerzett. Dr. Bátky Zsigmond ugyancsak május hó közepétől szabadságon volt; ez idő szerint pedig a csallóközi magyarságnál gyűjt. Itthon ezalatt az új helyiségek előkészítése, bútorozása s az idei szerzemények leltározása és rendezése folyt.

Budapest, 1902. július hó 9-én.

Osztályigazgató távol:
Dr. Semayer Vilibáld,
I. oszt. s -őr.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK GYARAPODÁSA 1902. HARMADIK (JÚL.—SZEPT.) NEGYEDÉBEN.

Az elmúlt negyedévben osztályunkat ért nagy csapásról, dr. Jankó János osztályigazgatónk váratlan, következményében reánk nézve beláthatatlan elhalálzásáról az igazgató úr ő méltósága már megemlékezett, egyben intézkedvén; hogy a M. N. Múzeum volt nagyérdemű tisztviselőjének emléke a negyedéves ülés jegyzőkönyvében is megőriztessék. Osztályunknak mindene volt, második megteremtője és jövőbeli összes reménye. Egy vigasztal csak, hogy akkor hagyott bennünket árván, mikor a kereteket megállapítván, azok egyikét-másikat már be is töltötte. Ezzel, a keretek folytatolagos betöltésével, nekünk húsz évre szóló becses munkaprogrammot adott, melynek szellemében leendő megvalósítására minden erőnkől törekedni fogunk. Áldott legyen emléke!

Az osztály gyűjteménye 1722 db. tárggyal szaporodott, a mely gyarapodásból vétel 154 db., ajándék 1568 db. tárgy.

Vételek: 154 db. gazdasági eszköz, a melyből 146 db. dr. Bátky Zsigmond csallóközi gyűjtése.

Ajándékok: Festetics Rudolf gróf ajándék-gyűjteménye 1536 db. tárgy, ú. m.: 64 db. fejdísz, 12 db. nyakdísz, 66 db. melldísz, 152 db.

kar- és lábdisz, 98 db. ruházati cikk, 273 db. lakásberendezési tárgy és munkaeszköz, 100 db. halászati tárgy, 654 db. fegyver, 31 db. játékszer és 84 db. kultusz tárgy. — Ajándékoztak: Wersényi Róza selmeczbányai óvónő 21 db. kapatsztitót; özv. Pásztor Józsefné Budapestről 1 db. amulettet; Jedlik István szimói földbirtokos 1 régi faekét; dr. Erődi Béla kir. tanácsos, tankerületi főigazgató Budapestről 1 db. polynéziai hajómintát; néhai dr. Jankó János hagyatéka 1 db. kis fatál (3 db. festetlen tojással); végül az osztályban Petőfi állítólagos koponyájáról készült 7 db. fénykép.

Ezen negyedévi szaporodásból 185 db. magyarországi tárggyal szemben 1537 db. a külföldről származik, és pedig Formozából 1 db., *Melanéziából* 1477 db., ú. m.: Új-Guineából 35, Matty-szigetről 25, Anachoreta-sz.-ről 3, Bismarck-szigetéről 77, Admiralitás-sz.-ről 373, Új-Pomerániából 15, Salamon-szigetéről 600, Santa-Cruz-sz.-ről 189, Új-Hebridákból 146, Fidsi-szigetéről 14 db. tárgy; *Polynéziából* ered 59 db. tárgy, és pedig: a Szamoa-szigetéről 6, Niue-(Savage-)szigetről 2, Hervey-szigetről 2, Tubuai-szigetéről 1, Társaság-szigetéről (Tahiti) 28, Paumotu-szigetéről (Mária-sz.) 1, Manahiki-szigetről 11, Rokahanga-szigetről 3, Tongareva-szigetről 2, Funafuti-szigetről 2 és általában polynéziai 1 db. tárgy. — A hazai gyűjtemény-tárgyakból esik a következő megyékre: Esztergommegyére 5, Komáromra 147, Pest-Pilis-Solt-Kiskunra 8, Szilágyra 21, Torda-Aranyosra 2, Trencsénre 1 és Vasra 1 db. tárgy.

A felszerelési leltár 2 tétellel a 853. számra gyarapodott.

A könyvtár tételeinek száma 2279, a mely számra az 1445-ről összesen 835 tétellel szaporodott; e gyarapodásból vétel 9, ajándék 818 és csere 8 db.

Ajándékoztak: a Westpreussisches Provinzial-Museum 1 kiadványát; Rémond L. Monacóból, id. Szinnye József, dr. Semayer Vilibáld 1—1 munkájukat; Vikár Béla és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa 1—1 könyvet; néhai dr. Jankó János hagyatéka 3 munka; dr. Herrmann Antal adományából pedig eddig bejelentőztatott 809 tétel.

Cserébe küldtek: Laville M. A. és Chatellier P. Párisból 2—2 munkájukat; Ankermann B. Berlinből 1 munkáját; a Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens 2, az Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 1 kiadványát.

Az osztály gyűjteményét 2036-an látogatták meg, 25-en 1 koronás belépő-jeggyel; a külföldről pedig Prof. dr. Pittard Eugène Genfből és Prof. Vincigerra dr. Rómából. Július havában múzeális tanulmányozás céljából állandóan az osztályban dolgozott dr. László Ferencz, a Székely Nemzeti Múzeum őre.

Budapest, 1902. október hó 8-án.

Dr. Semayer Vilibáld,

I. oszt. s.-őr,
a Népr. Oszt. i. vezetője.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti : Dr. SEMAYER VILIBÁLD.

III. évf.

1902. november

9. szám.

ADATOK ERDELY ÓSHALÁSZATÁHOZ.

Mint az Erdélyi Kárpát-Egyesület múzeumának tisztviselője a múzeum néprajzi osztálya számára végzendő gyűjtés végett az 1901—2. év telén beutaztam a Kalotaszeg és Maros-Torda megye egy részét, Udvarhely, Csik és Háromszék vármegyéket. E gyűjtés közben igen sok, eddig ismeretlen tárgyhoz s az azok használati módját feltüntető új adathoz jutottam, különösen Háromszék vármegyében. Alkalmi lévén a gyűjtés, nem lehetett irányító eszmém a néprajzi csoportok egyikében vagy másikában való rendszeres kutatás és tanulmányozás; sőt éppen az volt a cél, hogy a múzeum számára mindenféle néprajzi tárgyat lehetőleg nagyobb területről aránylag rövid idő alatt gyűjtsék. Ennélfogva a tárgyak és adatok jelen közrebocsátása alkalmából nem terjeszkedem összehasonlításukra, mert ez csak később, a mai anyag kiegészítéséhez szükséges rendszeres kutatás foganatosításakor vihető majd keresztül. Ez ismertetésben tehát egyszerűen a tárgyak leírására s az adatok közlésére szoritkozom, már itt is jelezve azonban, hogy a néprajzilag alig ismert Erdély valóságos tára a felfedezésre váró kincseknek.

I. Halászat.

1. A táplóláló.

Ez az alakjánál, valamint használati módjánál fogva feltűnő háló ez ideig ismeretlen még az irodalomban, pedig az Olton és mellékfolyóján, a Fekete-Ügyön több helyt is előfordul, még pedig kétféle alakban.

Nagy terjedelmű, mert 6—10 m. széles, 3 m. magas öreg szemű háló ez, mely két 8—8 m. magas fenyőrúd közé a rudakhoz ónokkal van felkötözve. Alsó inának közepe táján 1 m. hosszú vastagabb óntoldalék van, mely 5—8 ólomkarikával van ellátva. Ha a ház falának támasztjuk a táplót egész szélességében, olyan az alakja, mint a két karó közé kifeszített ponyváé. Ez a terelő része. Aljához közvetlen csatlakozik a természetesen ezzel egyszerre megkötött fogórész is, mely kétféle: vagy öblös, hosszú farok, vagy pedig egyszerűen magának a terelőrésznek alul kimélyítése, a mit köbölnek neveznek. Ehhez képest van aztán farkos tápló, — ilyennel halászik a szepsi-szentgyörgyi molnár és a rétyi halász —, meg köblös tápló, a milyen az uzoni molnárnak és egy szörcei halásznak van a kezén. A vele való halászat, a *táplózás* következőkép történik:

Két, egy törzsből készült csónakot, hajót, párhuzamosan állítanak fel a vizen, és pedig *a víz sodrára merőlegesen*, melyeket végeiken a *peremlikakba* fűzött gúzs vagy kötél segítségével 1—1 hét (7) méter hosszú fenyőgerendával kötnek össze, melyek tehát egymással s a víz sodrával párhuzamosak, úgy, hogy a két csónak egymástól elválaszthatatlanul szilárdan áll.

A *hálótartó* két halász a többiek segítsége mellett beviszi mindenekelőtt a hálót a csónakba, lefekteti vízszintesen a két összekötő keresztgerendára, még pedig úgy, hogy a háló ólomkarikás része ama part felé nézzen, melyet meghalászni akarnak, a rudak keskenyebb felső vége pedig a víz közepe felé essék. Maguk a hálótartók letelepszenek a hajónak a víz közepe felé eső *farába*. Beül utánuk mindenik csónakba egy-egy gübülő legény gübülő rúdjaival, melynek vízben járó vége nagyon hasonlít egy kurtafogú almaszedőhöz, avagy egy, közepén szórétől megfosztott meszelőhöz. Persze a kiálló fogak magából a fából vannak kifaragva. Végül betelepszik a hajónak a part felé eső orrába egy-egy *kankós* (vashorgú) rúddal felszerelt *kankórudas*, a kiknek az a rendeltetésük, hogy ott, a hol a hálót kivetik, a partba vágott horgas rúdjaiknál fogva mozdulatlanul tartsák a két hajót. Kell tehát összesen hat ember a táplózáshoz.

Így aztán megindulnak, természetesen csak vizen lefelé. Evező a csónakban nincs, az egészet a víz ereje viszi.

A hol alkalmas, bokros, *csutakmentes* helyet találnak, mindenekelőtt a kankórudasok belevágják horgos rúdjaikat a partba, mire a lefelé úszó alkotmány megáll és a parthoz szorul. Ekkor a hálótartók fölemelik kiki a maga rúdját, a gübülok a háló alsó, ólmos részét

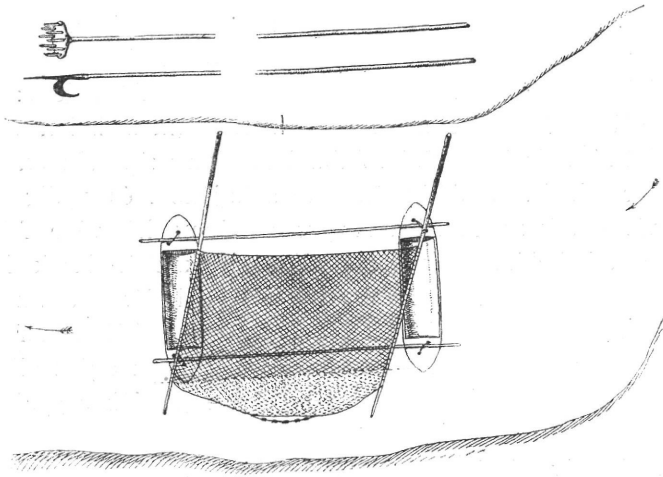
leszedik az összekötő keresztgerendáról, s lecsúsztatják a keresztgerenda alatt a vízbe, úgy hogy mindkét hálórúd a víz tükréhez képest mintegy 30° szög alatt áll. A két legény elkezd csapkodni rúdjaival a vizet, szurkálja a bokrot. A hálónak alsó része, a kebel a víz sodra folytán kitágul s félköríves öblöt alkot, melynek húrja a part. Mikor már azt gondolják, hogy van hal a hálóban, a két hálótartó neki fekszik a rudak felső részének s lenyomja a kezük alatt elnyúló belső összekötő gerendára mintegy kétkarú emeltyűt s egy kissé fölfelé is húzza, miáltal a háló ólmos alja a két rúd aljával együtt kiemelődik a vízből a külső (part felé eső) keresztgerenda belső oldalán. Egy kis taszitással ismét ráfektetik a két hálórúd alját a gerendára olyan formán éppen, mint mikor elindultak. Erre csolnakba fektetik rúdjaikat a gübülők s megkezdődik a háló felszedése: egyfelől ők, másfelől a hálótartók markonkint szedegetik a hálót, s mire a köből utolsó része is felszedődik, felbukkannak a szép balinok, márnák, de sőt harcsák is, és dűtik őket be a hajókba, és pedig ezeknek középső vízzel telt szakaszába, melyet a csónak két vége felé 1—1, magából a fából kifaragott *közfa* alkot. A kankórudasok kihúzzák horgaikat a partból, eltolják a bokrok alól a hajót s a víz sodrára merőlegesen álló alkotmány ismét tovább úszik lefelé. Mikor már *el-szentül* a nap, jó messze járnak a falutól, miért is az egész alkotmányt szétbontják, az előre odarendelt szekerekre felrakják s gyalogszerrel térnek haza.

A tápló név kétségkívül a német Taupe átszékelyesített alakja; egy családba tartozik tehát a táplival, olló- meg billeghálóval, a nélkül azonban, hogy szorosan az emelő halászathoz sorolható volna, mert a rétyi tápló már elüt az úzoni és szentgyörgyi táplótól, annyiban, hogy nem köble, hanem hosszú, 4—5 méteres farka van, s a parti vagy jobban mondva part alatti halászat mellett van még egy másik alkalmazási módja is.

Ez abból áll, hogy a két keresztgerendával megmerevített hajót a víz sodrára nem merőlegesen, hanem avval, illetve a partokkal *párhuzamosan* állítják föl s két felől a partokról gyeplők által *víz-nek* fölfelé vontatják hálóstul az egészet. A háló tehát keresztben úgyszólván az egész Fekete-Ügyet átköti. A tápló hosszú farka a két hajó között úszik, ennél fogva az útban találó halak mind ebben torlódhatnak össze. Elég nagyszemű lévén a háló, a halak apraja kimenekülhet a szemeken, nagyja ott reked, kiszedés előtt a mederbe leszúrt két gübülő- s két kankósrúd segítségével mozdulatlanra kötik le a hajókat.

Ez pedig már kereső halászat.

Egy ilyen háló megkötése és fölszerelése sok pénzbe kerül, mert négy ember kerek egy hónapig bajoskodik, míg elkészül vele, úgy hogy pénzzé átszámítva csak a napszámok kitesznek koronájával száz-húsz koronát. Hát még az in, a töméntelen gomolyafonal, ón! . . . Nem is akart egy is 80—100 frton alul velem szóba állani, midőn megakartam egy ilyet szerezni, pedig alkudoztam a szentgyörgyi molnárral, egy szörcei halászszal, meg az uzoni jól megtermett molnárral, a kiknek mindenkének van egy-egy táplója. Úgy, hogy csak

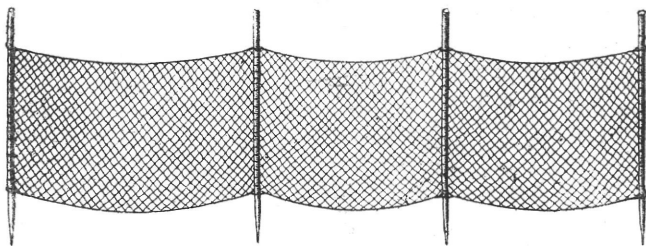
1. ábra. Az uzoni táplózás szerszámai.

véletlen szerencsének kellett tulajdonítanom, midőn Rétyen egy afféle, félig úr, félig harisnyás székelytől, a kinek apja nagy halász vala, de ő keme maga már nem halászik, sikerült egy farkos táplót 34 koronáért, s a hozzá tartozó két monoxylont per tíz koronájával megszereznem.

Pedig az öröm korai volt. Mert utólag megtudtam, hogy most már a tápló megkötésével az itteni halászok nem bajoskodnak többet, hanem az uzoni orvos, Csiky Mihály példájára, a ki a töméntelen halpusztító vidrát nagy sikerrel üldözi és saját találmányú drótból fonott varsáival csinál konkurrencziát a székely csigolyának, — Budapestről készen hozatják maguknak a hálót, négyszög méterenkint 28 fillérjével! Ezért köblös ma az uzoni tápló, s ezért farkos a maguk kötötte rétyi.

Természetesen a táplózás igen megerőltető halászat, ritkán is használják; de valahányszor neki készülődnek a táplózásnak, ennek híre gyorsan bejárja az egész vidéket s nagy nézőközönséget vonz oda. Így Szepsiszentgyörgy úri közönségének egyik látni valója éppen a táplózás, melyet — rendszeren vasárnap tartatván — seregestől lejönnek megnézni még Uzonba is. A halak járása idején szekérszámra vitték haza zsákmányukat a halászok, persze 5—10 évvel ezelőtt, a mikor t. i. a vidra még nem szaporodott el annyira a Fekete-Ügyön, mint most, az agyonszabályozott és tilalmazott halászat-vadászat korszakában.

Leltári sz. 4359. Ld. 1. ábra.

2. ábra. Marázsa vagy merezse (Réty, Uzon), czérna lesdü (N.-Nyujtód).

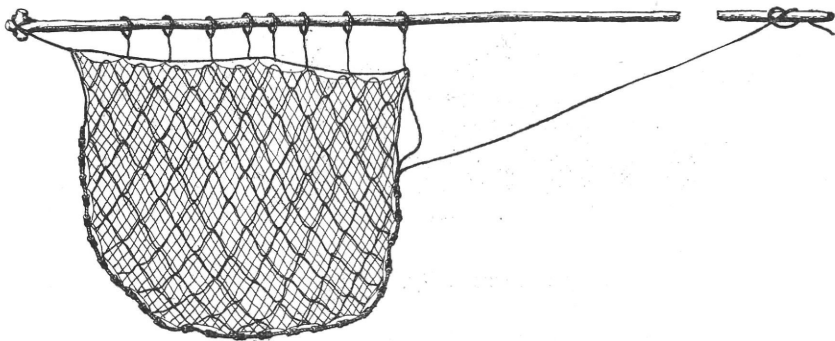
2. Marázsa.

A marázsa szónak itten Háromszéken még e változatai ismeretesek: *merezse*, *mrázsa*, *brázsa* (Uzon, Réty, Szörce), csak hogy nem ugyanazt a tárgyat jelölik, melyet Herman Halászatából (I. 319) ösmernünk, hanem egy, a miskolci vész szárnyához hasonló, 5—8 karó közé kötött 3—4 cm² szemnagyságú hálót, melyből a víz szélességéhez képest öt-tíz darabot egymás végeibe hegyes, 120 cm. magas karóik segítségével falszerűen a vízbe levernek; és pedig a víz sodrára ferdén, víznek fölfelé, úgy azonban, hogy az egész vizet nem *kötik át* velük, hanem az egyik felé 1 $\frac{1}{2}$ —2 méter széles *kaput* hagynak ki, melybe aztán farszákot állítanak. Három-négy halász felülről gübül, a megriadt halak a kapu felé torlódva a farszákba menekülnek. A merezse magassága 60—80 cm. Leltári sz. 3800, 4365—4367. Ld. 2. ábra.

3. Turbuk.

A marázsa hálót csak Háromszéken, a Fekete-Ügy halászáinak kezén láttam, de a név maga meg van Csikban is, csak hogy ismét

nem azt a hálófajtát jelöli. Csikban (Madaras, Mádéfalva) ugyanis marázsának azt a háromsoros zászlószerű hálót nevezik, mely majdnem azonos a Herman által (I. 328) leírt székely vezető-hálóval, — csak éppen hogy nem egy ember halászik véle, hanem *ketten fogják* két felől a partokon a rúdját s úgy viszik víz mentiben. Viszont a fogalom és névcsereinek, vándorlásnak érdekes példája, hogy ugyanez a háromsoros, Küküllő-menti, egy halászt igénylő háló Háromszéken is meg van (Szörce), csak hogy itt, daczára a csiki közel-szomszéd-ságnak, nem marázsa, sem pedig vezető háló a neve, hanem *turbuk hálónak* nevezik.¹ Erdélyben tehát csakugyan van turbuk, csak éppen

3. ábra. Szörcei turbuk-háló.

kérdés: azonos-e ez az 1537. évi oklevélben említett hálóval? (M. N. M. Népr. oszt. Értesítője 1901., 12 l.) Annyi bizonyos, hogy a Herman adataival (I. 317) a szörcei turbuk nem talál, és hogy nem a hajtó halászati formákhoz, hanem a keresőkhöz tartozik.

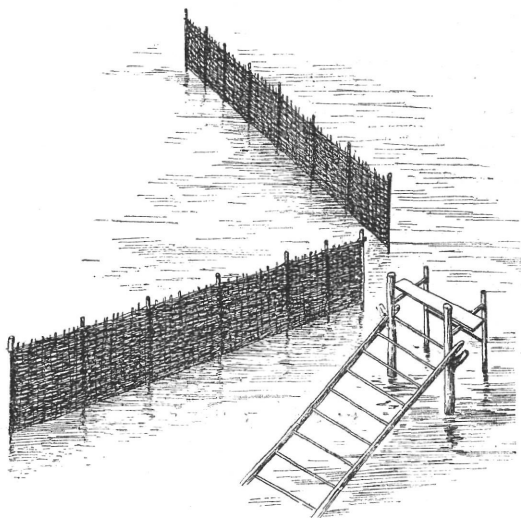
A szörcei turbuk hosszúsága 2·20 m., szélessége 1.80 m., belső, aprószemű hálóját *bélnék* nevezik, a külső háló 15 cm² nagy szemeit pedig *ablaknak*. A háló felső jobb sarkából szörkötél, a *vezér*, szolgál ki, s körüléri a hálót, melyhez a szintén szörkötélből való *gyeplő* csatlakozik s kiér egészen a rúd végéig, a halász kezéig. E kettő arra való, hogy a hálót kifelé, egész szélességében feszítse. A meddig szőr a kötél, sűrűn tele van ólomkarikákkal; a karikákon felüli in már kenderből való, a háló 9 *káva* segítségével van rúdjára felfűzve, a 8 m. hosszú rúd vízben járó része *turbukbotban* végződik (a rúdra

¹ Helytelen tehát a Székely oklevéltár turbukjának „törboggá“ való átalakítása.

húzott fakarika). Mielőtt vízbe vetnék a turbukot, a belet kihúzzák egyik ablakon keresztül, zacskó formára, hogy a hal utána kapjon. Kötését 150 szemre kezdik, mert ha ennél szűkebbre vennék, nem volna elég *kebel*, nem fogóznék a hal. Leltári száma 3820. Ld. 3. ábra.

4. *Lesdű.*

Ugyanezzel a marázsa-turbuk kérdéssel függ össze a lesdű dolga is. Lesdű nevű halász-szerszám kétféle alakban fordul elő Háromszéken, és pedig a Fekete-Ügy mentén. Egyike hálóból kötött s karói

4. ábra. Csigolya lesdű.

segítségével a vízbe falszerűen leverhető *czérnalesdű* (N.-Nyújtód, a F.-Ügy felső folyása, ld. fentebb 2. ábra), mely nem egyéb, mint az ugyancsak a F.-Ügyön, de már alsó folyásában használt és fentebb leírt marázsa vagy merezse. Különbösg e kettő közt csak a névben és a felállítási módban tapasztalható. A czérnalesdűt t. i. nem víznek fölfelé ferdén kötik, illetve verik le, hanem a víz sodrára merőlegesen. Egyéb-ként pedig csak éjjel, csöndes időben halásznak vele, míg a hasonló merezsével nappal is.

A lesdű másik alakja *csigolyából* (vörös fűz) fonott, kötésig érő, 1 m. magas, falszerűen alkalmazott rekesztő szerszám, melyet a czérnalesdűhöz hasonlóan, ugyancsak N. Nyújtódon használnak, azzal a

különbséggel mégis, hogy nem egyeresen, a víz sodrára merőlegesen verik le karóit, hanem víznek lefelé ék-alakban, s a kaput nem a part felé hagyják, hanem a közepén. az ék megtörésénél. Szilárd alkotmány lévén, csakis jég alatti halászatnál alkalmazzák. Téli lesdűnek is hívják.

Az eljárás ilyenkor az, hogy a kapu fölött kivágják a jeget, a kapu egyik fele mellé még ősszel a felállításkor levert két függőleges oszlopra egy, a partig érő létrát fektetnek le vízszintesen. A halász azután a létra utolsó fokaira (a kapu fölött) épített *ülésre* lekuporodik, kezében egy kisebb-fajta farszákkal, melyet itt *pérczák*nak mondanak, avagy egy *kereszthálóval* s bizonyos időközökben mereget, akkor t. i., midőn társa a jégnek a lesdűtől fölfelé eső részeiben ütött likaknál a *vékeknél*, gübül. A gübülés úgy a czérna, mint a csigolya lesdűnél mindig felülről történik. Így van ez Szászfaluban és Lemkényben is.

Mint hogy a Nagy Géza közölte oklevél-adatban egyszerre fordul elő a lesdű a turbukhálóval és mint hogy éppen Háromszékről van itt szó, a hol mindkét említett halászszerszám ma is ösmeretes, hajlandó vagyok azt hinni, hogy ez az oklevél-adat éppen erre a háromsoros, zászlószerű feketeügyi turbukra vonatkozik, mint a hogy határozottan vonatkozik a lesdűre; vagyis Erdélyben kétségkívül van turbuk, de ez nem azonos a Herman keszthelyi turbukjával. Ld. 4. ábra.

5. Fokász háló.

Ez egy, úgy látszik, már kiveszett hálófajta. Makkfalván, a Kisküküllő mentén akadtam rája, de bár végig jártam e völgyet, más megyékben is *nyomáosztam* utána, nem találtam meg párját vagy nyomát sehol. Eladója elbeszélése szerint a hálót utoljára nagyapja kezében látta ezelőtt vagy harmincz esztendővel, ennek halála után sem apja, sem ő maga nem halászott vele. Három évtizeden át a hiuban hevert, hol az örökös füstjárás jól megbarnította, de a mai kor számára konzerválta is. Meg kell elégednünk a különös hangzású névvel és magával a tárggyal, az eladó amaz emlékezése mellett, hogy ezt a fokászt *jég alatti* halászatnál alkalmazták, átkötvén véle a Küküllőt.

A fokász mintegy 12 m. hosszú, 60 cm. magas, $1\frac{1}{2}$ cm² szemnagyságú háló, végei felé kissé elkeskenyülő. Felső inján sűrűn, mintegy 4—5 cm. távolságban egymástól, fenyőfából faragott s az inba beléfűzött *pluták* vannak, melyek szénvonóhoz hasonló alakú 3—4 mm. vastag 10 cm. hosszú lemezek; alsó inján pedig hasonló sűrűségben az inra fűzött, hordó vagy kerti csiga alakra emlékeztető, pirosra égetett

agyag-nehezek sorakoznak. Apacsa vagy végkarója nincs. Úgy látszik tehát, kerítő háló lehetett.

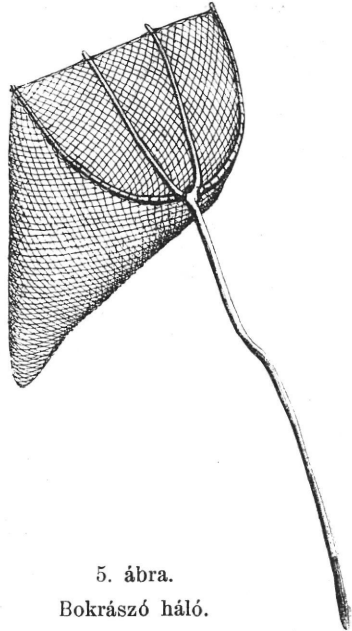
Lelt. sz. 3803.

6. Kapa-kaparó-ránczi háló.

Ez a három név tulajdonképen egy és ugyanazt a tárgyat jelöli különböző vidékek szerint (Herman I. 329). Ívalakban meghajlított mogyorófafakáva két végét vastagabb zsinór köti össze, mely használat közben vízszintes síkban mozog; a kávéhoz hozzá van kötve maga a farkkal biró háló. A kávaszinórt Lemhényen mogyorófa-pálcza pótolja, melyhez a két kávévég zsineggel van erősítve. A kávaiv középpontjához erősítődik a 3–6 m. hosszú rúd, és pedig az első kettőnél közvetlenül rákötözve a kávéra, utóbbi kettőnél a rúd végébe húzott, erre merőlegesen álló *pörpöncze* és két zsinór segítségével.

Valamennyinek használati módja az, hogy a bokorba dugott hálót a halász magafelé húzza, akár sütésnél az asszonyok szénvonát, mely műveltnél a hálóba tévedt hal visszafelé menekülve annál inkább belevész a hátrafelé elmaradó farkba. Húzó, illetve kaparó háló tehát valamennyi.

Az elnevezés változásai: kapa-háló, Komollón (lt. sz. 4358) kaparó, Rétyen (4155) ráncziháló, Ürmösön. Mind háromszékmegeyi.

5. ábra.

Bokrászó háló.

7. Bokrászó, pérczák, békafogó.

Mind a három az előbbieik újabb változata, azzal a különbséggel, hogy nem kaparó, hanem *emelő hálók*. A bokrászó ugyanarról a területről származik, mint a kaparó, ránczi stb. (Uzon), a békafogó Kolozs vármegyéből, Apahidáról való. Ugyanolyan mogyorófa kávét, mint az előbbieknél, két végénél harántzsinór köt össze, melynek közepe tájára van a rúd villaalakú vége hozzákötve. A rúd egyúttal a villa kiágazásnál is meg van zsinórral erősítve az ivkávéhoz.

A kávara van végül erősítve a hegyes farkú háló. E három háló s az előbbieket az a különbség, hogy a bokrászó stb. mogyorófa kávája egy síkban és pedig vízszintesen van a rúddal, melyről a háló függélyesen lóg alá és éppen ezért az emelő hálók közé tartozik, míg az előbbieknél a káva merőlegesen áll a rúddal s a háló hátrafelé hosszant elhúzódik. A bokrászót a bokor alól kihúzáván, felemeli a levegőbe a halász, míg az előbbieket a vízben maga felé csúsztatja, kapar velük. A pérczák is ilyen farkos emelő háló, daczára hogy a név az állító halászati farszáknak csak elváltozása. Lemhány-N.-Nyujtód vidéki halászok használják. Lelt. sz. 3521. 1090. Ld. 5. ábra.

6. ábra. Állító háló.

8. Állító-háló.

Az Ojtoz patakának oly részeiben, a hol a víznek lengéi vannak, (azaz állóbb, csöndesebb a víz) beállítják ezt a rúd és káva nélkül való négyszögű, tehát két-közhalót; egy halász innen, másik a túlsó parton, oly formán, hogy mindketten a háló felső szegletein levő zsinórt magasra tartott kezük hüvelykujjára csavarják, az alsó szögletekben levő madzagot pedig a lábuk ujjára, úgy, hogy a víz sodra kiduzzasztja a hálót vitorla módjára s addig tartják ott, levegőben-vízben, míg hal nem téved belé. Néha csalétket is tesznek a hálóba, még pedig puliszkát, melyet Csik-Gyimesen még a kereszthálóba is bele tesznek. Hossza 2'40, szélessége 2 m., szemnagyság 3 cm². Lelt. sz. 3806. Ld. 6. ábra.

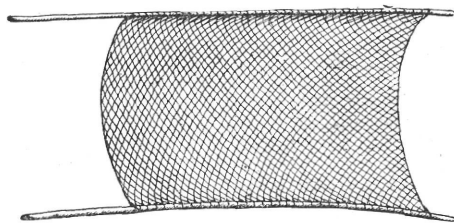

9. *Pisztrá ngháló.*

Az Egyházas-Oláhfaluban (Udvarhely m.) használt pisztrá ngháló másféle. Két 1—1 m. hosszú párhuzamos rúd közé kötött 1 cm² aprószemű, vastag fonalból kötött háló ez, melyet csatorna alakba meghajlítva a dugás-halászatnál használnak.

A víz eldugása után a *göbő* közepét megtisztítják kőtől, gáztól, a hálót két felől szélről behajtva, a göbő közepén előre csúsztatják, s kotorják, szántják az eldugástól megapadt vizű medret, a göböt. Csak nyáron halásznak vele. Lelt. sz. 3799. Ld. 7. ábra.

Ezzel kapcsolatban szabad legyen Herman Ottó egyik kis tévedését helyreigazítani. Magyar Halászatában következetesen *duga* névvel

7. ábr. Pisztrá ngháló.

jelöli a víz eldugásával és más mederbe való terelésével gyakorolható halászati módot, holott ennek helyes neve *dugás*. Annál is inkább pedig, mert meg van a *duga* is a székelyeknél, csakhogy nem halászati műszó, hanem havasokban a viznek a tőkék leereszthetése végett való felduzzasztását jelenti. A *duga* mesterségesen, gerendákból erősen összeállított gát, melynek közepén függélyes irányban mozgó leereszthető és felhúzható ajtaja van, melyen keresztül tehát a víz lefolyhatik, míg a dugásnál a viznek a gáton át lefolyása nincsen. (Köszvényes-Remete, M.-Torda, E.-Oláhfalú, Udvarhely m.)

10. *Rokolyaháló.*

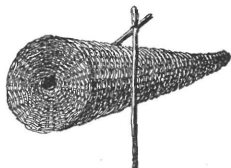
Van *kebele* (a táskák sora), rajta a *jártató in*, a min az ón(ólom-)karikák vannak, *őrei*, minden két ór között két ón, hetedik szemre örözi; *szaporítása* van harminczkettő, még pedig 16 *eredeti* és 16 *fattyúszaporítás*; *ráklába* tizenegy; *gyeplője* marhaszörből való. (Oltvidék, F.-Rákos, Udvarhely).

NB
nem a hely

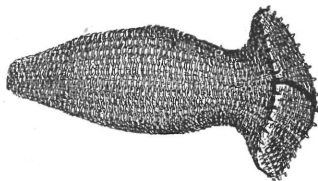
11. *Farszákkal való jeges halászat.*

Jeges halászatnál a farszák (farkasháló) nyelét megtoldják felével s beleállítják akkora keskeny és hosszú vékbe (lék), a mekkora a háló alsó húrja. Ezt a léket *szelelőnek* mondják. A szelelő előtt viznek fölfelé 10—15 lépésnyire 20—25 *likat* vágnak (élesen megkülönböztetik a hosszú keskeny véket a gömbölyű liktól) s gübülnek bennök. A hálnak a háló farkába való jutását a nyél rezgése árulja el.

A farszáknak való szelelőt mindig a mart mellett vágják; s ha több szelelőt vágnak egy vonalban egymás mellé, a többibe *kereszthálót* raknak, melynek vékje már nem oly keskeny, hosszúkás, mint a farszáké, hanem széles, parallelogramma alakú a hálóhoz képest. A ke-

8. ábra. Putunka varsa.

9 ábra. Csíkvarsa.

resztháló t. i. abban különbözik a közönséges emelőhálótól, hogy nagy kebele van, alakja nem négyzet, hanem parallelogramma s nem egyenest a keresztkávákhöz kötődik a rúd, hanem a rúd végén erre merőlegesen álló *pörpönczéhez*.

12. *Putunka varsa.*

Csigolyából kötött kis csikászvarsa ez, hossza 50 cm., szádjának átmérője 27 cm., két, ék-alakban egymást keresztező karó alá, illetve közé szorítják le a vízbe, *versikéjét* puliszkával bekenik s úgy állítják be a sekély vízbe, hogy szádja félig szabadon álljon ki. (Uzon).

Lelt. sz. 3841. Ld. 8. ábra.

13. *Csikvarsa.*

Hasonló anyagból, hasonló nagyságban készült varsa, mint az előbbi, azzal a különbséggel, hogy szádjának kifelé kihajló két *szárnya*

van. Hossza 48 cm., szádja 36×26 , legnagyobb szélessége 23 cm., átkötő gúzs van. (Uzon.)

Lelt. sz. 3847. Ld. 9. ábra.

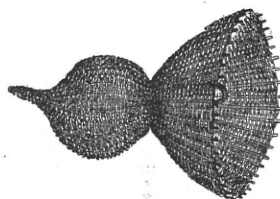
14. Ürmösi csikászó varsa.

Az előbbihez hasonló, sűrűfonású varsa, csakhogy amannál más-félszer hosszabb, széles szárnyai mögött a versike táján hirtelen össze-szűkül, középtűt ismét kihalasodik, vége pedig szűk, majdnem hegyes. Borosnyón ugyanennek a varsának két, egymással szemben álló füle van, melyen át a földbe szúrt karó tartja szilárdan a varsát. Hossza 75., pereme 15, tömlöcze 70, szádátmérő 58 cm.

Lelt. sz. 3796, 3847. Ld. 10. ábra.

15. Éjjeli háló, rácsás varsa.

Hossza 70 cm. farkostul; szádátmérő 30×25 , szem nagyság $1\frac{1}{2}$ cm². Nem egyéb, mint hálóvarsa (Herman I. 242), azzal a különbséggel, hogy farka van, s elől két nagyobb, a farkán pedig egy kisebb kövel lenyomatják. A két oldalkáva csak a háló törzsét feszíti, míg a versők kihúzó madzagot a farkokra helyezett *nyomatató* feszíti ki. (Lövése, Udvarhely m.) Lelt. sz. 3794.

10. ábra.

Ürmösi csikászó varsa.

Ugyanezt a szerkezetű háló-varsát Vargyason (Udvarhely) *rácsás varsának* is nevezik, a feszítő madzagra alkalmazott, *rácsa* nevű fapeczek után, melyre tüdőt, májat, eleven kecskebékát tűznek csalétkül. A vargyasi, valamint az uzoni rácsás háló-varsa versikéjét egy, a vízbe függőlegesen levert karó tartja nyitva, melyhez t. i. a háló farkát hozzákötik. A rácsa következtében a vargyasi és uzoni, varsa egyúttal rákászó szerszám is. Hossza 80 cm. farkostul, szádmagasság 55×40 , szem nagyság 2 cm².

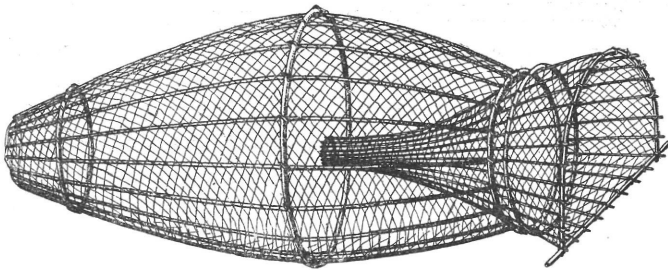
Lelt. sz. 3821. és 3843.

16. Kanonok varsa.

Czérnavarsának is hallottam Lemhényben (Háromszék), de a nagynyújtódi öreg Bandi János kanonok varsának mondá, mert „ojan potroha vagyon, akár a kanonoknak“. Alakja olyan, mint a csigolya-varsaké, csakhogy a káva, abroncs és hálószerkezet kombinációja új benne.

All pedig ez két részből: egy első, versőkös félből és egy hátsó, hordó formájú darabból. Az első tölcészerű rész egy félköralakban meghajlított, alul vízszintesen álló lécczel egybekapcsolt káva, melyről egy központ (a versike) felé futó pálczák nyúlnak befelé kereken, melyeket egy második, a külső kávéval párhuzamos belső nagy, s egy ezzel párhuzamos harmadik kis (a versike)-abroncs foglal össze. Ezt az egészet beborítja egy cm^2 -nyi szemnagyságú háló, mely így tökéletesen tölcésér alakot ad.

Ez az egész előrész be van dugva egy hordóalakú, három harántos mogyorófa-abronccsal egybekapcsolt, tizenkét, ezekre merőlegesen álló dongából készült burkolatba, melynek dongái hátrafelé összehajlanak, szűkülnek, a nélkül azonban, hogy hegyes kúpot alkotnának. Ezt

11. ábra. Kanonok varsa.

a hordószerű alkotmányt hasonló szemű háló burkolja. Az egész varsa tehát fél- és egész-körös kávékkal és dongákkal kombinált önálló hálóvarsa. Összeszűkülő hátsó részét szintén beborítja a háló, úgy, hogy ha az egészet függőleges helyzetbe szájával lefelé földre állítjuk, teljes hordóalakot mutat, melynek felső feneke a varsa hossz tengelyére merőlegesen álló hálórész. Hogy a hordóba benyúló és szabadon álló versike ne ingjon, ezt a hordószerű rész középső körkávájához négy felől megkötött 1—1 tartó zsinór tartja feszesen. Egész hossza 1.40, versők hossza 70, legnagyobb szélesség 70, tömlőcz 1.16, szádmagasság 62, vízszintes szádlécz 86 cm.

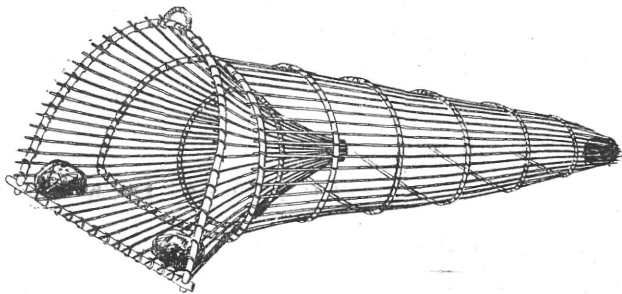
Lelt. sz. 3850. Ld. 11. ábra.

17. Czofalvi varsa.

A kanonok varsához hasonlólt használnak a czofalvi halászok, ugyancsak a F.Ügyön. Ugyanúgy két részből: versőkös darabból és a törzsből áll, mint amaz, de csigolyából, csak éppen közepe nem

hasasodik ki, hanem a szádkávától kezdve egyenletesen szűkül hátrafelé egész a csúcsáig, a hol majdnem hegybe végződik. Alja lapos, egész hosszúságában. A szád két belső oldalára drótozott s a farokba dugott kövek segítségével sülyesztik vízbe. A szád ivkájának közepén gúzsból kötött fül a varsának horgas rúddal való kiemeléséhez szolgál. Hossza 140 cm., szádmagassága 60 cm. Három mogyorófabroncsa és nyolcz foglaló gúzs-kötése van.

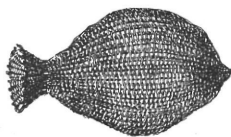
Lelt. sz. 3788. Ld. 12. ábra.

12. ábra. Czofalvi varsa.

18. *Egrifogó varsa.*

Bereczken, Ojtozon (Háromszék) a veres hasú apró *egrihal* fogására csigolyából készítik. Kicsiny, alig 50 cm. hosszú, sűrű fonású, hasas-gömbölyű varsa, alakja nagyon hasonlít a dióhoz; tömlőcze hossza 46 cm.; tölcser alakú száját külön illesztik bele. Száját, melynek átmérője 20 cm., puliszkával kenik be. Lelt. sz. 3822. Ld. 13. ábra.

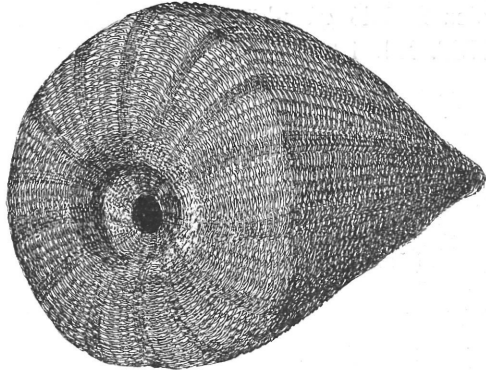
13. ábra. Egrifogó varsa.

Ágostonfalván (N.-Küküllő) a csigolya-varsó (itt *harsa*) ajtaja alatt haránt átdugott pálczára hálódarabba kötött tökmag-pogácsát akasztanak csalétkül.

Hogy a varsát általában versikéjével víznek lefelé s nem szembe állítják, — magyarázta az uzoni halász — onnan van, hogy a hal a mozgó víztől várva eleségét, örökké fejjel víz ellenében mozog s így könnyebben téved a varsába. Ha vízzel szemben volna a versike, megtelnék *malászsza* (hordalékkal) s egészen be is dugulna.

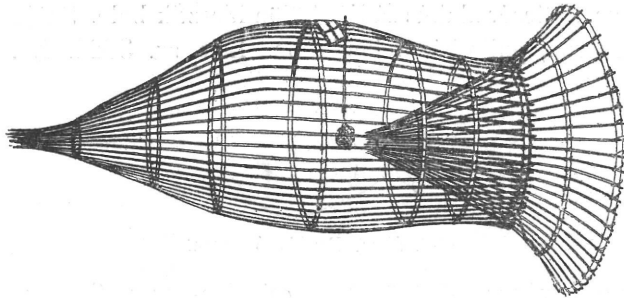
20. *Az apahidai kerek varsa.*

A varsák csoportjában teljesen elüt társaitól alakja és nagysága következtében. Nagy kerek varsa ez, mély, az egészet átérő versökkel, óriási úrtartalommal. Hátrafelé húzódó eltörpült farka úgyszólván

14. ábra. Apahidai kerek varsa.

észre sem vehető. Az óriás kerti csiga- vagy még inkább kúpalakú varsa egyenlő a mélységével: 1 m. 10 cm., versökének átmérője 40 cm. Leltári sz. 1082. Ld. 14. ábra.

15. ábra. Ágostonfalvi varsa.

21. *Ágostonfalvi varsa.*

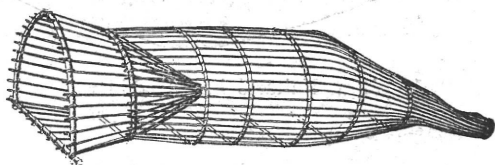
Magas, hasas, ritka fonású olti varsa, a kanonok varsához hasonlóképpen két darabból áll, a hasas törzsből s a beléje dugott versökös részből. Szádja teljesen kör alakú. Hasasodása közepén gúzsból kötött ajtaja van, melynek felnyitása után a hal kiszedhető; farka tehát

nincs csóvával bedugva. Ez ajtó irányában a varsán keresztbe dugott pálczára hálódarabba kötött olajütőből kikerült pogácsát akasztanak fel csalétkül. Szádjának átmérője 76 cm., versők hossza 72, tömlőcz hossza 1'00, törzsének legnagyobb átmérője 50 cm., egész hossza pedig vízszintes fekvésben 150 cm. Tíz foglaló güzskör tartja össze a veszszőket.

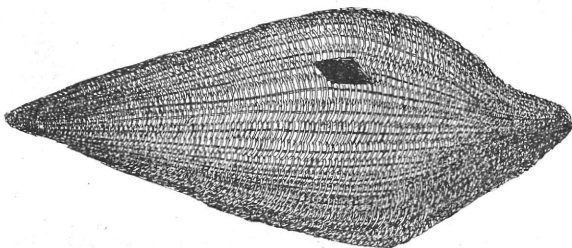
Leltári sz. 3793. Ld. 15. ábra.

22. Lemhényi varsa.

Szerkezete ugyanolyan, mint a kanonok varsáé, csak emennél kisebb. Alja a szádkáva összekötő vízszintes léczével egy síkban van,

16. ábra. Lemhényi varsa.

17. ábra. Haltartó kas Pusztá-Szt-Miklósról.

vagyis a varsa lapos azon az oldalán, a melyen fekszik; erre a lapra félkör alakban kötött güzskök foglalják össze a tömlőcz fűzfavesszőit, melyek hátrafelé vízszintesen húzódnak egészen a negyedik güzskök félkörig, hol hirtelen szög alatt megtörnek.

A csigolyából kötött varsa hossza 100 cm., tömlőcze 80, szádjának magassága 33 cm. Három keményfa és 9 güzskök összefoglalója van, versők hossza 35, szádszélessége (vízszintes) 48 cm. Ld. 16. ábra.

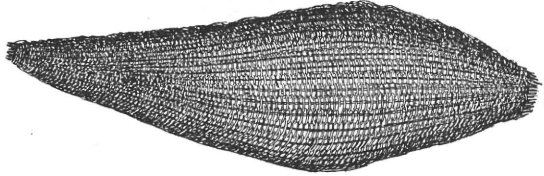
23. Haltartó kasok.

Ezeknek hatféle alakját a 17—22. sz. rajzok mutatják. A 17. sz. Pusztá-Szt-Miklósról, Kolozs megyéből származik. Orsóalakú kerek

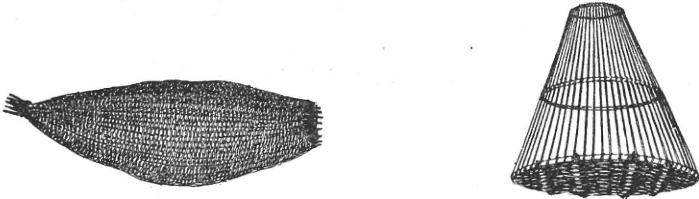
teste mindkét végén elhegyesedik. Oldalán négyszögletű nyílás a halak kivevésére szolgál. Hossza 110 cm., legnagyobb átmérője 50 cm. Sűrű fonású. Lelt. sz. 1086. Ld. 17. ábra.

A 18. sz. Apahidáról (Kolozs m.) való, az előbbihez hasonlóan sűrű fonású. Hossza 140 cm., átmérője 45 cm. Lelt. sz. 1085. Ld. 18. ábra.

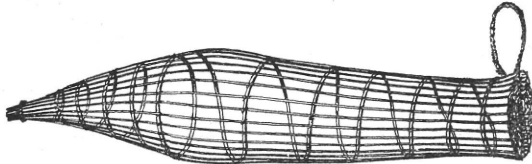
A 19. sz. Bitáról (Háromszék m.) származik, sűrű fonású; egyik

18. ábra. Haltartó kas Apahidáról.

19. és 20. ábra. Bitai ráktartó és szászfalusi haltartó kasok.

21. ábra. Bitai ritka fonású ráktartó.

végét gúzskötél szoritja össze, másik kereken nyílt, csóvával bedugható. Hossza 50, szélessége 20 cm. Lelt. sz. 3827. Ld. 19. ábra.

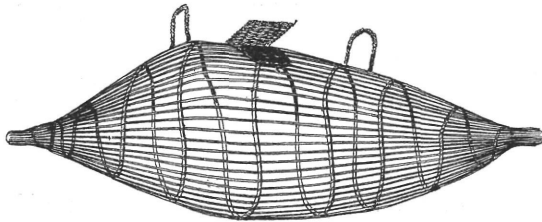
A 20. sz. csonkakúp alakú haltartót Szászfalu halászsai használják a F.-Ügy mentén, Háromszék megyében. Kerek alapját újjnyi vastag keményfa-abroncs képezi, melyen négy vesszőnyalábot harántosan sűrűn fon át a többi vessző; a fenékhez vannak kötve az összehajló vesszők, átfonva a száznál és a közepen két, a fenéssel párhuzamos gúzskarikával. Fenékatmérője 35 cm., magassága 50 cm. Lelt. sz. 3845. Ld. 20. ábra.

A 21. sz. rajz a bitai ritka fonású ráktartót mutatja be. Hosszú, henger alakú, egyik vége kúpban végződik, másik végén pedig kerek, sűrű fonású, sarkon járó lapban, mely felnyitható. E lap fölött gúzs-ból fonott fül emelkedik. Hossza 130, átmérője 30 cm. Lelt. sz. 3849. Ld. 21. ábra.

A 22. sz. ábrán ugyancsak a háromszéki Bitáról származó haltartó kast mutatunk be, mely az előbbihez hasonló ritka fonású, de két búbos csúcsban végződik. Két gúzs-ból fonott füle között sarkon járó, felnyitható ajtó fedi a likat. Hosszasága 110, legnagyobb átmérője 50 cm. Lelt. sz. 3848. Ld. 22. ábra.

Úgy a 21., mint a 22. sz. halász szerszámnak érdekes a vesszőket összefogó gúzs abroncsolása: *egyetlen* hosszú gúzs-ból kitelik az

22. ábra. Bitai haltartó.

egész tartóra! Másik megjegyezni való az, hogy e haltartóknak többnyire halalakjuk vagyon: leszámítván a csigához hasonlító 14. sz. és a csonkakúp formájú 20. sz. darabot, a többinek alakja vagy a közönséges haltypusra, vagy a lapos cigányhalra emlékeztet.

24. *Makkos szigonyok.*

Eddigi ismereteink szerint makkos megerősítésű szigony egész Magyarországon csak Keszthely vidékén használatos. Az E. K. E. Múzeumának néprajzi osztálya 5 darab makkos szigonyt őriz, melyekből kettőt Csik-Madarason, kettőt Csik-Bélborban, egyet pedig a háromszéki Bereczken találtam. Három a szűrőkhöz, kettő a nyakló szigonyokhoz tartozik; ágaik száma szerint két szűrő szigony négy ágú, egy pedig hat ágú, valamennyi szakás; az egyik nyakló három, a másik hat ágú. Bereczken most már nem készítenek ilyeneket, a másik két lelőhelyen azonban máig is csinálnak ilyeneket a falusi cigányok. Sajnos, szigonyászást egész utamban sehol sem láttam, a halászati tilalom megelőtte a népies halászat ezt az ágát.

Lelt. szám 4113, 4393, 4132, 5313, 5491.

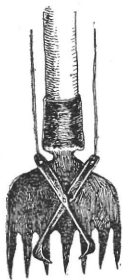
25. *Ollós szigony.*

Eredeti gondolatot testesített meg a köszvényes-remetei (Maros-Torda) székely ezzel a darabbal. Szaka nélkül való hét ágú szigony ez, melynél az előlap közepébe ütött szeg segítségével meghajlított hegyes végű olló mozog a szigony lapjának síkjában. Az olló alsó végein nyílás van, melyekből egy-egy, a küpübe ütött nyél felső végéig szolgáló s itt csomóba kötött zsinór szolgál ki a halász kezéig. Szűrás alkalmával a kézügyben álló zsinór megfeszül, miáltal az olló két ága összezsappan s két felől megfogja a szigony által is megszűrt halat.

Szélessége 12 cm., magassága küpüvel együtt 14 cm., a küpü maga 4 cm. magas, 3 cm. széles, az olló hossza 14 cm. Lelt. sz. 289.

Ld. 23. ábra.

A szigony neve Köszvényes-Remetén általában *halászó szirony*.

23. ábra.
Ollós szigony.

26. *Halmérgezés.*

a) Literes palaczkban $\frac{1}{3}$ vízbe majdnem $\frac{2}{3}$ oltatlan meszet töltenek, mintegy három ujjnyi rést hagyva az üvegben. Bedugaszolják erősen és vízbe vetik: rövid idő alatt felrobban. Ha kénesőt tesznek belé mész helyett, két akkora az ereje s iszonyú pusztítást okoz a halak között. Érdekes jelenség, hogy „a békának kutyabaja se lesz tőle“. (Uzon.)

b) A pisztrángot tüzesített kövek vízbe dobálásával is szokták fogni; mihelyt vízbe esik a tüzesített kő, „kipattognak a fübe a pisztrángok“. (E.-Oláhfalu.)

c) Ha oltatlan meszet dobnak a vízbe, ettől megbolondulnak a halak. Ha a víz kitisztult, valamennyi helyre jó, kivéve a *kopsa* halat (hasonlít a botoshoz).

d) *Halaló fü.* Így neveznek egy halmérgező növényt, melynek szára veres, lapija zöld, mint a fűzfáé, virágzaskor pedig *sárig* (sárga) virágja van. (Füle, Udvarhely.) Télen járván itten, nem tudtam a növényt meghatározni.

27. *Eleven czége.*

A Herman Ottó által (Matlekovits, Magyarország az ezredik évben, V. 676.) közölt szlanczai, árvamegyei emberekből álló czége

hasonmását a Nyárád folyóban láttam, Nyárádszentmártonban, Maros-Torda vm. Az itt tapasztalt e nemű halfogás azonban némileg különbözik a szlaniczaitól. Asszonyok és férfiak együttesen halásznak Szlaniczán, lefelé való irányban, míg itt viznek fölfelé s csak férfiak és pedig ugyanazok alkotják az eleven lánczot, a kik éppen hajtanak is.

Herman szerint ugyanis a szlaniczai férfiak dorongokkal riasztják lefelé a halakat, melyek aztán *alá-felé* menekültökbbe kerülnek a vízben arczczal viznek szemben ülő asszonyok ölébe. A nyárádszentmártoniak másképp teszik ezt.

Ama helytől ugyanis, a hol az eleven czégét megalkotni szándékoznak, fölmennek a parton mintegy 1 kilométernyire s megindulnak a vízben a dorongokkal fölszerelt férfiak alá-felé, végig dőfölvé-paskolva a Nyárádot vagy 3 kilométer terjedelemben, tehát a leendő czége helyén is jóval alul mennek. Leriasztván így a halakat, valamennyien *visszatérnek* az eleven láncz leendő helyére, vagyis alá-felé a kiinduló ponttól megtesznek 3 kilométert, visszafelé pedig kettőt. Most annyian telepednek le a vízbe, arczczal viznek lefelé, a mennyi éppen szükséges a Nyárád átkötésére (8—10 ember), egészen azon módon, a hogy a szlaniczaiak, és nyugodtan *várják* a prédát. A halak t. i. természetüknél fogva is vízzel szemben szoktak mozogni előre; de most meg különösen készíti őket a felfelé haladásra amaz ösztönük, hogy megszokott mélyedéseiket, *küpvüiket*, melyekből kizavarták, újból fölkeressék. Elcsendesedvén tehát a víz, a leriasztott haltömeg lassan húzódik vissza *fölfelé*, bele egyenest az őket előbb lezavart férfiak ölébe, hol puszta kézzel fogják ki őket.

28. Halász megfigyelések.

A hal sokféle időben *vígik* (Szentgyörgy paducz, júliusi balin, márna). Ilyenkor aztán seregestől összejönnek, sűrölják hasukat, csapkodják a vizet, *csubukolnak*, merülnek-borulnak. (Hatolyka)

A halak a porondszegen zubugolnak = hasukat a porondos helyen sűrölják s így hányják el ikráikat.

A halásznak időváltozásra, holdfottára nincs szerencséje. Ha elindulásakor kérdik a halászt: hová mégy? — vagy ha fejrénppel találkozik a kapuban, nem lesz szerencséje. (Szórcse.)

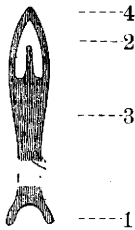
A halaknak fordulásuk vagyon, néha egy fertályóra alatt sokat fog a halász, máskor órákig semmit. Utóbbi esetben a halásztrefa szerint tanácskozni bujnak össze a bokorba, meg *csutakos* helyekre (a hol a háló meg szokott akadni), hogyan fogjanak ki a halászon.

Ilyenkor aztán megmérgezedik a halász, csak azért is fölkeresi őket a csutakos helyeken is és pedig vízbe állított négy lábú fapadról halászva s rendszeren összetépett hálóval megy haza. (Hatolyka.)

A halaknak van ú. n. bolondulásuk. Téli időben, ha az éjszaka igen hideg, nappal ellenben az idő fölmelegszik, ilyenkor a halak napkelte felé öntudatlanokká válnak, szinte viszi őket a víz. Ilyenkor szigonyásznak reájuk nagy eredménnyel. (Bereczk, Háromszék.)

Szent-György hetiben *hajtsa a vívást* a Szent-György padócz, május utóján a balin, végül a márna; ősszel aztán a pénzes pisztráng, mikor az egerfalapi hull; a menyhol meg karácsony táján. (F.-Rákos).

A pisztrángnak csak *hátgörnyéje* csont. (Füle, Udvarhely.)

24 ábra.

Háló kötötő.

29. Kézi halászat.

Lebukik a halász a vízbe s pusztá kézzel ragadja meg a halat, különösen az erre alkalmas, a fenék homokjában megfekvő márnát. N.-Borosnyón, Háromszék, van egy ilyen *úszni sem tudó* halász, a ki az 5—8 m. mély F.-Ügyben naponkint így keresi betevőjét.

A hal éjfélíg felfelé megyen, hajnal felé visszatér a vízen lefelé. (Szörce, Háromszék)

30. Szószedet.

A bocskorvarsa neve a marostordai székelyeknél *lésza* vagy *lészka*, mi a rutének ugyanilyen szerkezetű *abeka*-jának felel meg.

A lövétei (Udvarhely) székely a ∇ alakban kirakott czégénél a két kősor között *lajnak* nevezi, mely nevet ismét a csiki székely a vizimalom deszkákból épített csatornájára alkalmazza, t. i. arra, a melyből a víz közvetlen a kerékre aláhull.

Lágyvíz = a hol csendes a folyása, *suga* = köves helyen sebesen elfutó víz. (Ürmös, Háromszék). *Sugó* = ugyanaz, mint az előbbi. (Mikháza, M.-Torda). *Sugás* szintén az (Háromszék).

A háló kötötű részei F.-Rákos: 1. matollája = sorka, 2. = nyelve, 3. = dereka, 4. = köze. Ld. 24. ábra.

Sztripszky Hiador.

ADATOK PÜSPÖK-BOGÁD NÉPRAJZÁHOZ.

Püspök-Bogád kicsi, alig 1000 lelket számláló község Baranya megyében. Péctől délkeletre egy óra távolságra fekszik, dombos, lankás vidéken. Lakosai tiszta magyarok, kivétel nélkül római katolikusok. A férfiak erőteljes, tagbaszakadt emberek, a nők pedig csinosak, szemrevalók. Földműveléssel foglalkoznak s termékeiket a közeli Pécs piacznán értékesítik, melynek csinos, tiszta viseletökkel jellemző alakjai.

A püspök-bogádiak különben jó módhoz, fényezéshez vannak szokva, s főleg a fehérség ruhája suhog a sok selyemtől. A férfiak egyszerűen öltözködnek, az ünneplőjük *kékbéli*; a legények ingmelle, zsebkendője, cifrán, tarkán ki van varrva, slingelve, de míg azelőtt ezen ruházati darabok himzése izléses, eredeti magyaros volt, most a géphimzés járja szeltében.

Az asszonyok nagy ünnepkor, búcsúkor talpig selyembe öltöznek s ruházatuk aránylag egész vagyonnal felér. Sok, bő ránczú alsószoknyát vesznek magukra, s arra diszes selyemszoknyát. Ez világos, vagy setét alapon nagy virágos mintázatú, rajta főleg rózsa, tulipán, szegfű s gyöngyvirág szerepelnek. Hossza 0·80 m., szélessége mintegy 4·0 m.; — hosszú korczra van eresztve, s mielőtt magukra öltönnék, sűrű ránczba szedik. Alul a szoknya bokán felül ér s egyszerűen be van szegve. Elöl a kötény alatt a drága selyemszövet helyett takarékosági szempontból olcsó holmit alkalmaznak. Lábbelinek a leányok és menyecskék színes harisnyát s cifrán kivarrott magas, czúgos-czipót használnak, s rája bojt-diszt tétetnek.

Az öregek télen meleg, szövött, magas harisnyát, nyáron papucsot hordanak s kiemelendő, hogy addig, míg gyászt viselnek, ezen harisnya és papucs színe sötétké.

A kötény szintén nagy virágos mintájú selyemszövetből készül, 0·70 m. hosszú, és 1·50 m. széles; közepén széles virágos, selyem szalaggal két részre van osztva, 8—10 cm. széles, rendszeren fekete színű gyári csipkével diszítve és ezüst szegélyzettel ellátva. Az egész ruhadarab igen tetszetős, s jól mutat. Ennek is korcza van, melyet használatkor sűrű ránczba szednek.

Eredeti ruhadarab a nagykendő, melynek szabása, diszítése szakasztott mása a Marie Antoinette-korabeli fichu-nak. Szintén nagy, színes földű, tarka virágos selyemből készül s hossza csaknem 3·0 m.

Betakarja a hátat, keresztbe fogja a mellet, befödi a csipőket s hátul a két vége keresztezi egymást. Az egész kendő külső széle fekete színű, rakott ránczú gyári csipkével van ellátva, melyre még színes selyemszegély jön.

Ez idő szerint az inget közönséges, olcsó, gyári vászonból készítik, nyaka bő, sűrűn ránczolt, s fehér szalaggal kötik meg. Mint több helyütt a magyarok között, úgy itt is az ing rövid; hossza rendszeren 50 cm. Az újjak könyökön alul érnek, bő szájuak s áttört mintá-

1. ábra. Női ing a XIX. század második feléből,

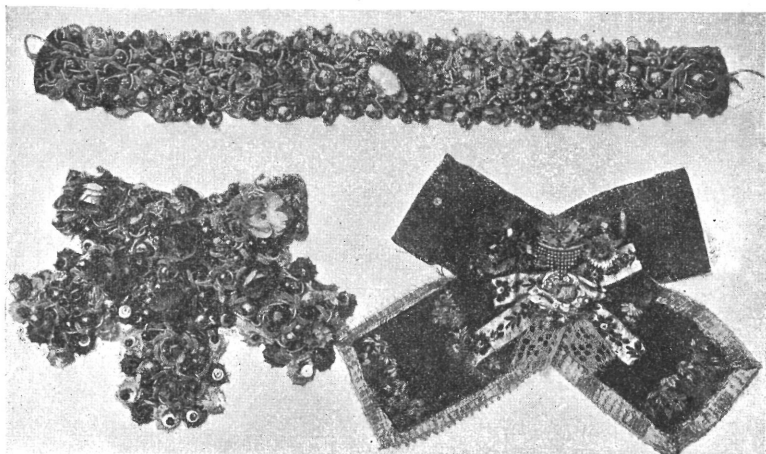
zatú szövetből készülnek, alul az újj végét 5–7 cm. széles csipke díszíti. A mikor fölveszik az újjak végénél levő korcot összehúzzák s a ránczokat színes selyemdiszszel látják el. A nyakba több gyöngysordiszt akasztanak, s tarka selyem szallagokat kötnek.

Az asszonyok fejkendője kor szerint változik; a menyecskék rendszeren piros színű, nagy virágú kendőt kötnek a fejükre s ez szintén rakott ránczú, fekete csipkével van díszítve. A díszes fejkendő alatt azonban még egy jól kikeményített fehér kendőt viselnek, mely a hajviseletnek megfelelőleg adja meg kendő formáját.

A zsebkendő fehér golycsból készül, s díszes, horgolt csipkével van szegélyezve; újabban szokás géphímzéssel, tarka mintákkal díszíteni, de ez legtöbbször izléstelen munka, s rontja ennek a csinos

öltözéknek összbenyomását. Templomba menetelkor a vastag imád-ságos könyvet, az olvasót, szentelt a barkát és virágot ebbe szokták betakarni, s úgy fogják a karjukra, hogy a csipkeszegély álljon kívül.

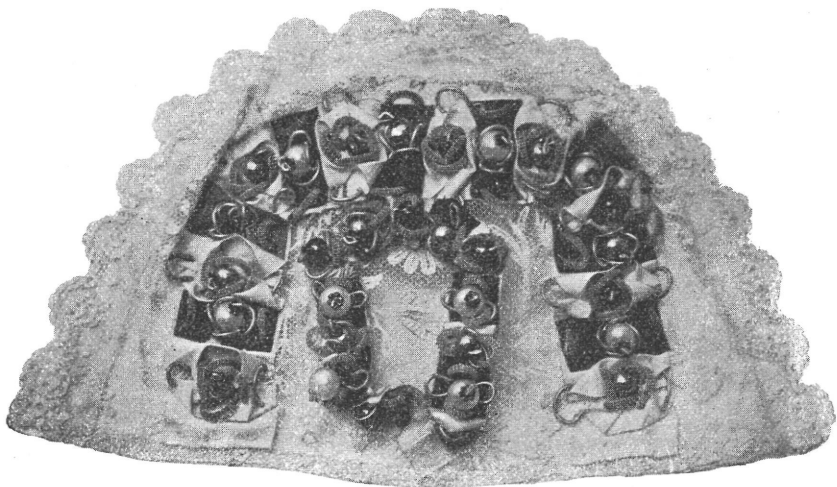
A fejkötő igen sok változáson ment át, s ebben része van nemcsak a viszonyoknak, de a más nemzetiségű szomszédos falvak hatásának is. Az elmúlt század 60-as, 70-es éveiben még a himzett fejkötők járták, ezeket lassan-lassan kiszorította a gyöngy, gomb, cellulose-virág, rezgő stb., míg napjainkban kedvelik a divatárúsok készítette fejkötőket. Igen szépek s eredeti jellegűek a régi fejkötő-hímzések, melyek mind a háznál készültek.

2. ábra. Fejkötők az 1870—80 közti évekből.

Házi-vászonból készítettek egy 15—16 cm. magas s 22—24 cm. széles, alul egyenes, felül félkörben kivágott formát, s azt vagy selyemmel, vagy színes gyapotfonállal kihimezték. Az általános elrendezés szerint minden ilyen fejkötő három mezőre volt osztva, a közepen egy nagyobbra, melyhez jobbról-balról egy-egy kisebb mező csatlakozott. Az egyes mezőket 2—3 cm. széles pászma választja el, melyben egyenlő távolságokra tarka csillagok vannak kihimezve. Szintén tarkán himzett pászma szegélyezi a fejkötőt felül, s két oldalt is, csak az alsó részen hiányzik. A legrégebb himzés még a 30-as, 40-es évekből származik, s ez a magyaros jellegnek megfelelően egyszínű, fehér alapon, vagy veres alapon fekete himzés, későbbben főleg a sokacznői fejkötő-hímzések után indulva, a többféle színű és sűrű, tömött min-

tázatú kivarrásokat alkalmazták. Mindezek a fejkötők színes selyemszalaggal voltak szegélyezve és éppen csak akkorák voltak, hogy a kontyot befűdték. A sokacsz befolyás azonban mind erősebb lett, annyira, hogy a himzések helyét másnemű diszítés foglalta el. A három mezőre való beosztás megmaradt ugyan, de már színes, virágos selyemből készítették az alapot. Diszítésül tarka változatossággal alkalmaztak többféle, anilin festékkel rikitóra festett úgynevezett „*próféta perlit*“, továbbá színes gyöngyöket, szalagokat, ezüst zsinórt, sodrott fonalat cellulose-virágokat stb.

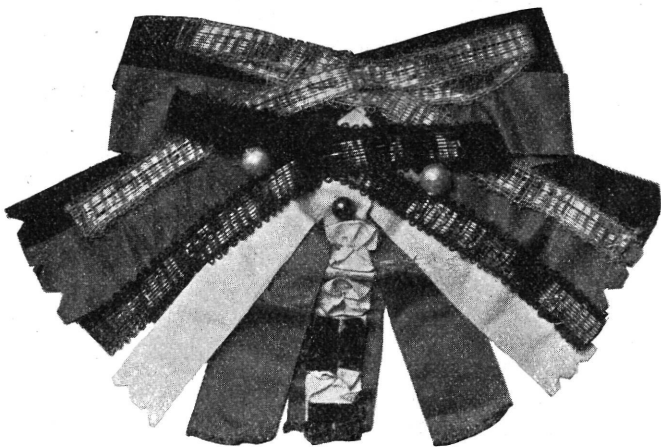
3. ábra. Gyász fejkötő.

Ezen alak mintegy 25–30 év előtt megnagyobbodott; ugyanis a fejkötőn kívül viselni kezdtek még külön egy czifrán diszített szalagot is elől a homlok felett, mely egészen a fülekig ért; továbbá elől a nyakon széles, virágos selyemszalagból készült nagy csokrot, s ez éppen úgy volt diszítve, mint a fejkötő. Megemlítem még, hogy gyász alkalmával az özvegy fehér csipke-fejkötőt szokott viselni, melyen szintén fehér selyem, vagy atlasz-szalag, fehér és kék üveggyöngyök és selyem sodrott fonat-disz van. A hozzá tartozó mell-csokor pedig fehér-, kék- és zöldszínű szalagokból készül.

Külön kell foglalkoznom a régi női ingekkel, melyeknek szép és izléses kivarrása igen figyelemreméltó. Egy ilyen régi ing alakra nézve szakasztott olyan, mint a háló-köntös bő nyakkal s elől végig

nyitott. Házi-vászonból készült, s különösen gondot fordítottak az újjak disztítésére. Az újjak közvetlenül a nyak ránczolásából indulnak ki, s alul is sűrű ránczolású az elrendezésük. A ránczolás színes pánttal van disztítve, s az újj vége csipkével szegélyezett. A ingújj külső oldalán végig vonul egy 8—10 cm. széles csipkeszövetű betét, melynek mindkét oldalán halad a himzett disztítés, mely fehér pamut és sárga selyemfonálból készül. Ez a himzés igen változatos mintájú, de az általános elrendezés olyan, hogy a csipke-betétől kindulva, mindkét oldalon keskenyebb-szélesebb sávok haladnak felülről lefelé, mely sávok egymástól fonott-öltésű levarrással vannak elválasztva. Ezekhez

4. ábra. Gyász fejkötő.

csatlakozik külön himzett szegélyzet. A minta rendszeren egyenes vonalából van összealkotva, s az lapos himzéssel kidolgozva. Bámulatos az az izlés és finomság, a mely ezen himzésekből megnyilatkozik, és annak kivitele a rendes munka, egyenletes öltés, arányos elosztás stb. díszére válna a tanult himzőnőnek is, holott ezeket rendszeren paraszt leányok készítették, kik főleg a kézi munkában igen fogytékos oktatásban részesültek. A mi a püspök-bogádiak által készített házi-vásznat illeti, arról nincs semmi különös megemlíteni való. Egyenletes finomságú fonálból, jó minőségű anyagot készítenek s ezen vászon tartósságával tűnik ki.

Eredeti ruhadarab a téli ködmön is, mely rendszeren fehér báránybőről készül, s testhez álló, hosszú újjú, bőven kivágott nyakú. Elöl a mellen mindkét oldalt, továbbá az újjak alsó részén, végül a

varrásoknál sötétpiros színű bőrdiszítést alkalmaznak, melynek széle csipkézett szokott lenni. Erre a bőrre még áthúzott bőrszalag-diszt s színes pamut kivarrásokat szoktak rakni.

A ködmön diszítése általában kétféle, s vagy bőr-applikációs munka, vagy himzés. A ködmön hátát, két újjának külső oldalát, valamint a hátsó hónaljalatti részét szokták ilyen pirosszínű bőr applikációval diszíteni. Ezen kivágott bőrdisznek rendszeren egy főtengelye van, melynek két oldalán egyenlő, s egymásnak megfelelő kivágások vannak, magyaros jellegű viráglevél, csillag-mintában, vagy

5. ábra. Ködmön

pedig egyéb alakzatok. Különös neme a diszítésnek az, hogy a színes pamuttal kivarrott erzet körül apró bőr-gombocskákat helyeznek el, s ily módon a gyöngyvirág, ákác stb. virágokat utánozzák. Az egész ruhadarab gazdagon van borítva ilyen diszítésekkel.

A himzett diszítésű ködmönnél nagyjában véve ugyanazon elrendezést találjuk, mint az elsőnél, de itt a nyak, az újjak, s az alsó szél körös-körül göndör-szűrű fekete báránybőrrel van beszegve. Az egész ruha el van borítva tarka himzéssel, melyek egy gerincz két oldalán szimmetrikusan vannak elhelyezve, s a főbb motívumok külön piros bőralapra himezvék. Igen sokféle színű pamutot használnak, úgy, hogy az egész ködmön igazán tarkállik a sok himzéstől.

A házi-ipari készítmények között mégis első helyen állanak

a díszes szövésű asztalterítők, melyek a háznak ékességét képezik. Ezen szövések mintái részletes és beható tanulmányt igényelnek, mert, úgy látszik, összefüggésben vannak a régi magyar babonákkal és szokásokkal.

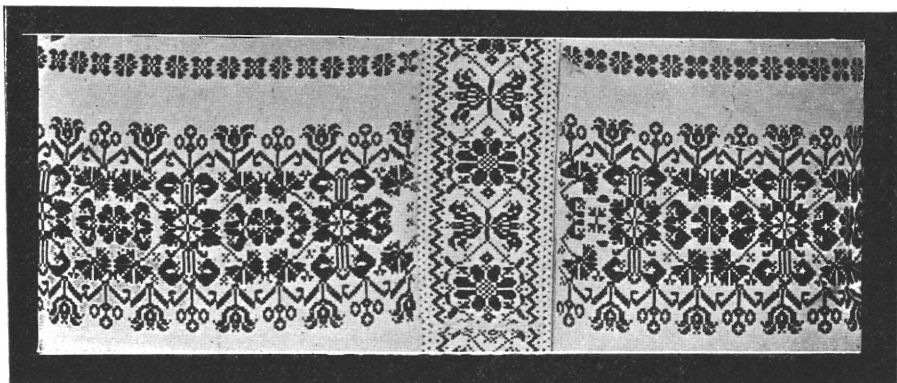
Az ilyen asztalterítő hossza 1·50—2·0 m., szélessége pedig 0·80—1·0 m., szokott lenni. Két szélből áll, s ezek egyenkint 30—40 cm. szélesek. A két szél 10—12 cm. széles szövött pánt köti össze és két oldalt a varrás helyén az ő elnevezésök szerint „*próféta pertlit*“ alkalmaznak s ez lehet vagy fehér, vagy színes. Mindegyik szélben szebbnél-szebb mintákat szőnek, melyek önállóan vannak elrendezve,

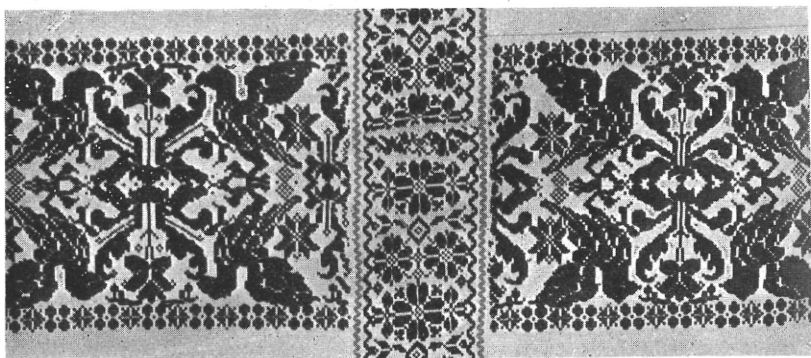
6. ábra. Ködmön.

egymástól „*puszta-rész*“ által elválasztva. A két szél megegyező mintái rendszeren egy mezőbe esnek, de ugyanazon minta egy-egy szélben kétszer, sőt többször is előfordul. A minták között a rendes ornamentális motívumokon kívül szerepel még a növény- és állatvilág. A szövés által létrehozott alakok kitűnő megfigyelésről, természetűségről tanuskodnak és eleven hatásúak. A rózsza, tulipán, szegfű, napraforgó, gránátvirág többféle változatban fordul elő, nemkülönbén a madáralak is. A mi a minta elrendezését, fölfogását, s kidolgozását illeti, úgy nyilvánvaló, hogy azokban az egyházi stylus is érvényesült, s főleg a pécsi román stylú székesegyház díszítései voltak az ezt a templomot sűrűn látogató püspökbogádiakra hatással.

Igen szépen érvényesülnek a szövési minták a vőfély-kendőkön, melyek (l. 9. ábra) nagy szerepet játszanak a lakodalomban. A vőfély-kendőt a lakzira hivatató első vőfély a balvállán keresztülvetve viseli, s a jobb hónalj alatt tűzik össze. A vőfély-kendő minél díszesebb

7. ábra. Szövöttes abrosz díszítése.

8. ábra. Szövöttes abrosz díszítése.

volta, próbája a menyasszony ügyességének. Egy végből készül, 2.50—3.00 m. hosszú, s 45—50 cm. széles. A két végén alkalmazzák a legékesebb díszítési mintákat, szegfűt virágcserepben, szárnyas sárkányt, szaladó agancsos szarvast, sast, pulyka-kakast stb. A kendő középső részében egyszerű, keskeny szövési mintákat alkalmaznak. A két vég mintegy 80 cm. hosszban, 8—10 cm. széles fehér

9. ábra. Püspök-bogádi vőfély-kendő.

gyári csipkével van szegélyezve s a csipke és vázon között 3—4-féle színes „próféta-pertlit“ iktatnak be, s végül 2—3 keskeny aranyozott pántot varrnak a végekre. Az egész vőfély-kendő igen tetszetős, s néprajzi szempontból nevezetes, beható tanulmányt igénylő ruhadarab.

10. ábra. Húsvéti tojások.

Végül itt találok helyén valónak egy-két szóval megemlékezni a püspök-bogádi himes tojásokról. Ezek alapszíne rendszeren piros, míg a minta fehér- vagy sárga-színű. A minták sokfélék, előfordul az egyenes vonalakkal mezőkre ill. pásztákra osztott, a koszorús, a tulipános, virágos, madárkás stb. minta. Mindezek igen hasonlóak a szövési mintákkal és csak az a nagy kár, hogy a mint a szövöttesek is veszendőben vannak, éppen úgy a gondtal, ízléssel készült húsvéti tojások is hova-tovább mind ritkábbak!

Szmik Antal.

1902/10

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK
ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTETTÉK

DR. JANKÓ JÁNOS ÉS DR. SEMAYER VILIBÁLD.

III. ÉVFOLYAM. 1902.

---

2 SZINES, 7 FEKETE TÁBLÁVAL, 54 SZÖVEGÁBRÁVAL.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1902.

MIKSAI PÉTER MŰVEI
MŰKÖNYVEI

NÉPRAJZI MŰZEUM
F. 252A
KÖNYVTÁRA

HORNÝÁNSZKY V. CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPESTEN.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. SEMAYER VILIBÁLD.

III. évf.

1902. december

10. szám.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK KÉZI SZAKKÖNYVTÁRA.

II. Pótlék: Az 1902. évi szerzemények (1:01—2500.).

- Abafi, L.**; Göcseji népdalok. (L. Kőváry (2088.) cz. alatt!)
- Abercromby, J.**; The pre- and proto-historic Finns . . . . with the magic songs of the west finns. 2 k. London, 1898. 8°. (1589.)
- Afrikaner**; Curieuse und merkwürdige Lebensgeschichte eines zu einen Christen gewordenen —s. Wien, 1771. 8°. (1457.)
- Ahlqvist, A., dr.**; Die Kulturwörter der Westfinnischen Sprachen. Helsingfors, 1875. 8°. (1796)
- Aigner, L.**; Ungarische Volksdichtungen. Pest, 1873. 8°. (1484.)
- Albert**; Secrets merveilleux de la magie naturelle et cabalistique du Petit —. Lyon, 1791. 8°. (2161.)
- —, **F., montedégói**; Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása. Eger, 1868. 8°. (1846.)
- Album**; Pulszky Ferenc —a, ötvenéves írói jubileumára 1834—1884. Budapest, 1884. 4°. (2462.)
- Alexics, Gy., dr.**; Vadrózsapör. (Klvt. az „Ethnographia“ 1897. évf.-ből). Budapest, 1897. 8°. (1639.)
- —; Magyar elemek az oláh nyelvben. (Klvt. a „Magyar Nyelvőr“-ből). Budapest, 1898. 8°. (1846.)
- Altmann, J.**; Die Balalaika. Berlin. 1863. 8°. (1481.)
- Ammann, J., J.**; Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde. 2 k. Prag, 1899. 8°. (1763.)
- Andree, R.**; Braunschweiger Volkskunde. Braunschweig, 1901. 8°. (1364.)
- —; Die prähistorischen Steingeräthe im Volksglauben. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ X. k.-ből). Wien, 1882. 8°. (2106.)
- —; Ueber die Fortschritte der ethnographischen Metallkunde. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XV. k.-ből). Wien, 1885. 8°. (1665.)

- Andree, R.**; Ein Idol vom Amazonenstrom. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ IX. k.-ből). Wien, 1880. 8°. (1659.)
- —; Das Zeichnen bei den Naturvölkern. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XVII. k.-ből). Wien, 1887. 8°. (1660.)
- —; Beobachtungen über Volksleben und Archäologisches in Savoyen. (Aberlini Anthrop. Ges. Verhandlungen-jéből). Berlin, 1890. 8°. (1661.)
- —; Ethnographische Karten. (Klvt. a „Mittheil. d. Vereins f. Erdkunde Leipzig“ 1885. évf.-ből). Leipzig, 1886. 8°. (1662.)
- —; Neue Forschungen über die nordamerikanischen Mounds. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XIV. k.-ből). Wien, 1884. 8°. (1663.)
- —; Der Baum als Mitgift. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XIV. k.-ből). Wien, 1884. 8°. (1664.)
- Andrejlkovics, I., K.**; Mirko vojvoda kod vrdnickske kule i lepa ikonija. Beograd, 1870. 8°. (2165.)
- Andrian, F., Frhrr. v.**; Ueber Wortaberglauben. (Klvt. a „Corresp. Bl. d. deutsch. anthrop. Ges.“ 1896. évf.-ből). München, 1896. 8°. (1832.)
- —; Ueber Wetterzauberei. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXIV. k.-ből). Wien, 1894. 8°. (1757.)
- —; Die kosmologischen und kosmogonischen Vorstellungen primitiver Völker. (Klvt. a „Corresp. Bl. d. deutsch. anthrop. Ges.“ 1897. évf.-ből). München, 1897. 8°. 1772.)
- Ankermann, B.**; Die afrikanischen Musikinstrumente. (Klvt. az „Ethnolog. Notizblatt“ III. k.-ből). Berlin, 8°. (2268.)
- Antisemitismus**; Stenographisches Protokoll der am 13. October 1892 vom Verein zur Abwehr des — veranstalteten Protest-Versammlung. Wien, 1892. 8°. (1926.)
- Anthropologiceszkij**; (L. Journal (1401.) cz. alatt!)
- Anton, K., G.**; Kajus Kornelius Tacitus über Lage, Sitten und Völkerschaften Germaniens (L. Tacitus (2061.) cz. alatt!)
- Antwerpen**; Exposition Cartographique, Ethnographique et Maritime, 1902. Antwerpen, 1902. 8°. (2257.)
- Aratás**; Az —. (A „Hazánk“ melléklete). Budapest, 1898. 8°. (1492.)
- Archiv**; Internationales — für Ethnographie, 1902. Leiden. 4°. (53.)
- —; — für Anthropologie, 1902. Braunschweig. 3°. (357.)
- Argen, Marquis, d'**; Chinesische Briefe. 2 k. Berlin, 1769. 8°. (1551.)
- Armenisches**; — und Deutsches ABC. Triest, 1788. 8°. (1501.)
- Athenaeum**; Az „—“ nagy képes naptára 1902-re. Budapest, 1901. 8°. (1313.)
- Aubel, H. u. K.**; Ein Polarsommer. Leipzig, 1874. 8°. (1572.)
- Aubrey, J.**; Remaines of gentilisme and judaisme. London, 1881. 8°. (1419.)
- Aue, H., v.**; A Beteg Henrik. Budapest, 1892. 8°. (1855.)
- Aufsess, H., Frhrr. v.**; Das Lehnwesen in Beziehung auf die Anforderungen des Rechts und der Zeit, mit besonderer Berücksicht auf das Königreich Bayern. Nürnberg, 1828. 8°. (2092.)
- Aurevilly, J., B., d'**; Die Teuflichen. („Les Diaboliques“). Wien, 1900. 8°. (2151.)
- Abel, J., dr.**; A homerosi Demeter-hymnusról. (M. tud. akad. ért. a nyelv. és széptud. köréből). Budapest, 1885. 8°. (2215.)

- Ábrányi, K.**; A magyar dal és zene sajtóságai. I. rész. Budapest, 1877. 8°. (2024.)
- Árnason, J.**; Isländische Volkssagen. Berlin, 1889. 8°. (1750.)
- B., A.**; Wie das Volk denkt. Berlin, 1892. 8°. (1646.)
- Bachofen, J., J.**; Das Lykische Volk und seine Bedeutung für die Entwicklung des Alterthums. Freiburg i/B., 1862. 8°. (1825.)
- Balassa, J.**; A szlavóniai magyarokról. (Klvt. a „Budapesti Szemlé“-ből). Budapest, 1894. 8°. (1641.)
- —; A sláviai nyelvjárás. (Klvt. a „Magyar Nyelvőr“ XXIII. k.-ből). Budapest, 1894. 8°. (1642.)
- —; Kérdőív a magyar nyelvjárások statisztikájához. Budapest. 2°. (2056.)
- —; Rokonaink mitológiájából. Budapest. 8°. (2250.)
- —; A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése. Budapest, 1891. 8°. (2415.)
- Balássy, F.**; A székelyek alapszerződése, vagyis a székely krónikának e szerződést tartalmazó pontjai. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből). Budapest, 1873. 8°. (2166.)
- Balásy, D.**; Múzeumot Székely-Udvarhelyt! Székely-Udvarhely, 1898. 8°. (2414.)
- Balázs, M.**; A háromszékvármegyei husvétii írott tojásokról és népszokásokról. (A székely n. múz. Értesítőjéből). Sepsí-Szt-György, 1902. 8°. (1404.)
- Balfour, H.**; The goura. London, 1902. 8°. (2271.)
- Ballagi, M.**; Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. (M. tud. akad. értek. a nyelv. és széptud. köréből). Budapest, 1882. 8°. (2202.)
- Balogh A., dr.**; A társadalmi forradalom. Budapest, 1894. 8°. (1836.)
- Baloghy D.**; Újabb felolvasások az ember őstörténetéről, nyomozva a magyar nyelvben. Budapest, 8°. (2137.)
- —; Magyar Olymp. 2 k. Balassa-Gyarmat, 1899. 8°. (1637.)
- Bancalari, G.**; Vorgang bei der Hausforschung. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXII. k.-ből). Wien, 1892. 8°. (1779.)
- Barclaius, J.**; Leon animorum. Francofurti, 1774. 8°. (1478.)
- Barna, F.**; A finn költészetéről tekintettel a magyar ősköltészetre (M. tud. akad. értek.) Pest, 1872. 8°. (1714.)
- —; A votjákok pogány vallásáról. Budapest, 1885. 8°. (1715.)
- —; A mordvaiak pogány istenei és ünnepi szertartásai. Budapest, 1879. 8°. (1742.)
- —; A mordvaiak történelmi viszontagságai. Budapest, 1877. 8°. (1743.)
- —; A votják nép multja és jelene. Budapest, 1885. 8°. (2186.)
- —; Vámbéry Ármín „A magyarok eredete“ című műve néhány főbb állításának bírálata. Budapest, 1884. 8°. (2191.)
- —; Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban. Budapest, 1878. 8°. (2196.)
- —; Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Budapest, 1875. 8°. (2199.)
- —; Kapcsolat a magyar és szuomi irodalom között. Budapest, 1878. 8°. (2209.)
- —; A mordva nép házassági szokásai. Budapest, 1887. 8°. (2225.)
- Baróti, L.**; A bánági legrégibb német település története. (Klvt. a „Történelmi és Régészeti Értesítőből“). Temesvár, 1892. 8°. (1952.)

- Barras, Fr., D., Las;** (L. Medina (1306.) cz. alatt!)
- —; (L. Medina (1307.) cz. alatt!)
- Barsi, I., dr.;** Az emberi öntudat jelen fokáról. (M. tud. akad. értek. a társad. tud. köréből). Budapest, 1870. 8°. (2234.)
- Bartal, A.;** Az ókori község. (L. Fustel (1619.) cz. alatt!)
- Bartalus, I.;** Emlékezés Mátray Gábor m. tud. akad. I. tag felett. Budapest, 1877. 8°. (2210.)
- —; Művészet és nemzetiség (M. tud. akad. értek. a nyelv. és széptud. köréből). Budapest, 1876. 8°. (2213.)
- Bartels, M., dr.;** Die Medicin der Naturvölker. Leipzig, 1893. 8°. (1647.)
- —; Hausgewerbliche Gegenstände aus Bosnien. (Klvt. a „Verhandl. d. Berl. Anthrop. Ges.“ 1897. k.-ból). Berlin, 1897. 8°. (1681.)
- Bartels, P.;** Über Geschlechtsunterschiede am Schädel. Berlin, 1897. 8°. (1493.)
- Bartsch, K.;** Chrestomathie provençale. Elberfeld, 1875. 8°. (1549.)
- Basile, G.;** Der Pentamerone, oder das Märchen aller Märchen. 2 k. Breslau, 1846. 8°. (1805.)
- Bastian, A., dr.;** Der Menschheitsgedanke durch Raum und Zeit. 2 k. Berlin, 1891. 8°. (1311.)
- —; Geographische und Ethnologische Bilder. Jena, 1873. 8°. (1571.)
- —; Die Cultur und ihr Entwicklungsgang auf ethnologischer Grundlage. Berlin, 1871. 8°. (1617.)
- —; Sprachvergleichende Studien, mit besonderer Berücksichtigung der Indochinesischen Sprachen. Leipzig, 1870. 8°. (1648.)
- —; Reisen auf der Vorder-Indischen Halbinsel im Jahre 1890. Berlin, 1892. 8°. (1649.)
- —; Ethnologie und Geschichte in ihren Berührungspunkten. Berlin, 1892. 8°. (1650.)
- —; Kosmogonien und Theogonien, Berlin, 1892. 8°, (1651.)
- —; Die Denkschöpfung umgeben der Welt aus kosmogonischen Vorstellungen in Cultur und Uncultur. Berlin, 1896. 8°. (1727.)
- —; Mitteilungen über meine letzte Reise (Klvt. a „Verhandl. d. Ges. f. Erdkunde zu Berlin“ 1890. évf.-ból). Berlin, 1890. 8°. (1967.)
- Bauer, M.;** Das Geschlechtsleben in der deutschen Vergangenheit. Leipzig, 1902. 8°. (2376.)
- Bauernhaus;** Das — in Oesterreich-Ungarn und in seinen Grenzgebieten. I. Lieferung. Wien-Dresden, 1901. 2°. (1388.)
- Baumgartner, Alex.;** Island und die Färöer. Freiburg i/B., 1902. 8°. (2311.)
- —; Durch Skandinavien nach St. Petersburg. Freiburg i/B., 1901. 8°. (2379.)
- Baur, Ferd., Chr., dr.;** Az őskerestyénség történelme. Bpest, 1875. 8°. (1494.)
- Bálint, G., dr., szentkatolnai;** Kabard nyelvtan. Kolozsvár, 1900. 8°. (1370.)
- —; A honfoglalás revíziója, vagyis a hún, székely, magyar, besenye, kún kérdés tisztázása. Kolozsvár, 1901. 8°. (1371.)
- —; A manduk szertartásos könyve. (M. tud. akad. értek. a nyelv. és széptud. köréből). Budapest, 1876. 8°. (1717.)
- —; Jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. (M. tud. akad. értekez. a nyelv- és széptud. köréből). Budapest, 1874. 8°. (2402.)

- Bálint, G., dr., szentkatolnai**; Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén. Budapest, 1877. 8°. (2408.)
- Bárány, Á.**; Torontálvármegye hajdana. Bnda, 1845. 8°. (2088.)
- Bátky, Zs.**; Tűzföldi bennszülöttek. (A „Magyar Állam“ 1896. évf.-ből). Budapest, 1896. 8°. (2274.)
- Bechstein, L.**; Thüringer Sagenbuch. 2. k. Wien-Leipzig, 1858. 8°. (1609.)
- Becker, C.**; L'Albanie et les Albanais. (Extrait du Contemporain.) Paris, 1880. 8°. (2454.)
- Becker, G., W., dr.**; Die zweite Entdeckungs-Reise des Capitain John Ross nach den Gegenden des Nordpols. (L. Ross J. (1854.) cz. alatt!)
- Becker, M., L.**; Der Tanz. Leipzig, 1902. 8°. (1382.)
- Beer, R.**; Heilige Höhen der alten Griechen und Römer. Wien, 1891. 8°. (1761.)
- Beesly, prof.**; Will socialism benefit the english people? (L. Hyndmann (1878.) cz. alatt!)
- Beesly, F., Sp.**; Letters to the working classes. London, 1870. 8°. (1874.)
- Beigel, H., dr.**; Beitrag zur Geschichte und Pathologie des Albinismus partialis und der Vitiligo und über Nigrismus. (Klvt. a „Verhandl. d. K. L. C. d. Akad.“ XXXI. k.-ből). Dresden, 1864. 4°. (2495.)
- Beke, A.**; Az Erdély egyházmegyei Batthyányi-könyvtár kéziratái névsora. K.-Fehérvár, 1871. 8°. (1984.)
- Bel, M.**; Christophori Cellarii liber memorialis (L. Cellari (1586.) cz. alatt!)
- Benfey, Th.**; Panschatantra. I. Theil. Leipzig, 1859. 8°. (1606.)
- Benyovszky, gr.**; Des Grafen Beniowski Reisen durch Sibirien und Kamtschatka über Japan und China nach Europa. Berlin, 1790. 8°. (1605.)
- Beóthy, L.**; A társadalmi fejlődés kezdetei. 2 k. Budapest, 1882. 8°. (2093.)
- —; A társadalom keletkezéséről. (M. tud. akad. értek. a társad. tud. köréből). Budapest, 1878. 8°. (1983.)
- Berán, O.**; Zur Lösung der Nationalitäten-Frage in Ungarn. Ung-Weisskirchen, 1899. 8°. (1636.)
- Berg-Ordnung**; Neue — des Königreichs Ungarn. Wien, 1805. 2°. (1471.)
- Bericht**; — über das Vereinsjahr 1900/01. (Ges. f. Völker-u. Erdkunde zu Stettin). Wohlauf, 1901. 8°. (1122.)
- Berlin**; Veröffentlichungen aus dem königlichen Museum für Völkerkunde. VI. u. VII. Bd. Berlin, 1901. 4°. (54.)
- —; Führer durch das Museum für Völkerkunde. VII. u. IX. Auflage. Berlin, 1902. 8°. (546.)
- —; Deutschland und seine Kolonien im Jahre 1896. Berlin, 1897. 4°. (1318.)
- Bernard, A., H.**; Eine Sammlung von Rhein-Sagen. Mainz, 1861. 8°. (2068.)
- Bernát, I.**; Észak-Amerika. Budapest, 1886. 8°. (1450.)
- —; Demokrácia és közegészség. (Klvt. az „Egészség“-ből). Budapest, 1890. 8°. (2483.)
- Bernstein, B., dr.**; Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz és a zsidók. Budapest, 1898. 8°. (2314.)
- Berthof, M., v.**; Die Teufflischen. (L. Aurevilly (2151.) cz. alatt!)
- Besztercze**; Festgabe der Stadt Bistritz. Bistritz, 1897. 8°. (1569.)
- Békey, I.**; Szityák, pártosok, törökök. Budapest, 1886. 8°. (2238.)
- Bielz, E., A.**; Siebenbürgen (Handbuch für Reisende). Wien, 1885. 8°. (1470.)

- Bikkessy, J., Heinbucher Edler v.;** I. Pannoniens Bewohner in ihren volkstümlichen Trachten auf 78 Gemälden dargestellt; nebst ethnographischer Erklärung. II. Vollständige Sammlung der merkwürdigsten noch dermalen bestehenden National-Costüme von Ungarn und Croatia in 78 Blättern. 2 k. Wien—Graz, 1820, 4°. (1891.)
- Billson, Ch., I.;** County Folk-Lore. (L. Hartland, E. S. (1435.) cz. alatt!)
- Binder, J.;** Szent Péter a mennyország kapusa. (Klvt. a „Brassói Lapok“-ból.) Brassó, 1895. 8°. (1872.)
- Birlinger, A., dr.;** Rechtsrheinisches Alamannien. Stuttgart, 1890. 8°. (1729.)
- Biró, L.;** Die Forschungen Ludwig Biró's in Neu-Guinea. (Az „Österreichs Illustrierte Zeitung“-ból.) Wien, 1902. 4°. (2295.)
- Black, W., G.;** Folk-Medicine. London, 1883. 8°. (1422.)
- Blanqui, A.;** Kritik der Gesellschaft. 2 k. Leipzig, 1886. 8°. (1950.)
- Blochwitz, J.;** Bilder aus Mythe und Sage, Glaube und Brauch. Leipzig, 1882. 8°. (1504.)
- Bobula, J.;** Magyarország iparügye. Budapest, 1888. 8°. (2467.)
- Bode, W.;** Vorderasiatische Knüpfteppiche aus älterer Zeit. Leipzig, 1901. 8°. (1868.)
- Boeck, K., dr.;** Indische Gletscherfahrten. Stuttgart-Leipzig, 1900. 8°. (2371.)
- Boehlau, J.;** Neolithische Denkmäler aus Hessen. Cassel, 1898. 4°. (1998.)
- Boetticher, E.;** Hissarlik wie es ist. Berlin, 1890. 8°. (1994.)
- Bogisich, M.;** Cationale et Passionale Hungaricum, Societatis Jesu, Residentia Turocensis., (M. tud. akad. érték. a nyelv- és széptud. köréből.) Budapest, 1882. 8°. (2203.)
- —; Magyar egyházi énekek a XVIII. századból. Budapest, 1881. 8°. (1838.)
- —; Szegedi Ferencz Lénárt egri püspök Énekes Könyve 1674. év. Budapest, 1886. 8°. (2226.)
- Boguslawski, Ed.;** Methode und Hilfsmittel der Erforschung der vorhistorischen Zeit in der Vergangenheit der Slaven. Berlin, 1902. 8°. (1402.)
- Boner, Ch.;** Transylvania, its products and its people. London, 1865. 8°. (1442.)
- Boros, S.;** A párisi magyar kiállítás kalauza. Budapest, 1900. 8°. (1920.)
- Borovszky, S.;** A honfoglalás története. Budapest, 1894. 8°. (2447.)
- Bowditch, Ch., P.;** Notes on the report of Teobert Maler in Memoirs of the Peabody Museum, Vol. II. Cambridge, 1901. 8°. (1385.)
- Bower, H., M.;** The Elevation & Procession of the Ceri at Gubbio. London, 1897. 8°. (1436.)
- Böckh, R.;** Die statistische Bedeutung der Volkssprache als Kennzeichen der Nationalität (A „Zeitschrift f. Völkerpsychol. u. Sprachwissenschaft“ IV. k.-ból.) Berlin, 1866. 8°. (2080.)
- Bradlaugh, Ch.;** Will socialism benefit the english people? (L. Hyndmann (1878.) cz. alatt!)
- Braunschweig, H.;** I. Pedacii Dioscoridis Anazarbaei Kräuter-Buch II. Ars Destillandi. Frankfurt a/M., 1610. 8°. (1593.)
- Brentano, Cl.;** Gockel, Hinkel und Gackeleia. Berlin, 1872. 8°. (1755.)
- Brinckmeier, E., dr.;** Spanien (L. Motte (2154.) cz. alatt!)
- Britten, J.;** Remaines of gentilisme and judaisme (L. Aubrey (1419.) cz. alatt!)

- Brooke, St.**; *Englisch Literature*. London, 1878. 8°. (1505.)
- Brózik, K.**; *Középkori ázsiai utazók*. (Ifjúsági iratok tára XII). Budapest, 1881. 8°. (2139.)
- Brugmann, K.**; *Litauische Volkslieder und Märchen* (L. Leskien (1498.) cz. alatt!)
- Bruun, D.**; *Fraejerne, Island og Gronland paa Verdensudstillingen i Paris* 1900. Kjobenhavn, 1901. 8°. (1315.)
- Buchwald, G. u. J.**; *Der Heljäger von Waldbad*. I. Bd. Kiel, 1888. 8°. (1526.)
- Budapest**; *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1901. évi állapotáról*. Budapest, 1902. 8°. (959.)
- —; *Bosnyákország és Hercegovina az 1896. évi ezredéves országos kiállításon*. Budapest, 1896. 8°. (1914.)
- —; *Magyar Kereskedelmi Múzeum háziipari bazára*. Budapest, 1896. 8°. (1906.)
- —; *Die Königreiche Kroatien und Slavonien auf der Millenniums-Landesausstellung des Königreichs Ungarn in Budapest* 1896. Agram, 1896. 8°. (1899.)
- —; *Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában*. Budapest, 1894. 8°. (1895.)
- —; *Halászat az Adriában*. (Általános országos kiállítás Budapesten 1885.) Fiume, 1885. 8°. (2485.)
- Budenz, J.**; *Jurák-szamojed szójegyzék* (A „Nyelvtud. Közlemények“ XXII. k.-ból). Budapest, 8°. (1707.)
- —; *Egy kis visszhang Vámbéry Ármin úr válaszára, vagyis „A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet“ című II. értekezésére*. Budapest. 1886. 8°. (2189.)
- —; *Emlékbeszéd Schiefner Antal akad. k. tag felett*. Budapest, 1877. 8°. (2204.)
- —; *Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasznítása*. Budapest, 1877. 8°. (2211.)
- —; *II. Jelentés a németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről*. (L. Hunfalvy, P. (2200.) cz. alatt!)
- Bulletin**; de la Société d'Anthropologie de Lyon, 1901. Lyon. 8°. (1228.)
- Bulletins**; — de la Société d'Anthropologie de Paris, 1902. Paris 8°. (952.)
- —; — de la Société Dauphinoise d'Ethnologie et d'Anthropologie. VII. k. Grenoble 1901. 8°. (1392.)
- Bunyitay, V.**; *Szilágymegye középkori műemlékei*. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből.) Budapest, 1887. 8°. (2239.)
- Burgkhardt, J.**; *Das Erzgebirge*. Stuttgart, 1888. 8°. (2350.)
- Burzenland**; *Das sächsische* —. 2 k. Kronstadt, 1898. 8°. (2353.)
- Busch, M., dr.**; *Die Mormonen*. Leipzig, 1855. 8°. (1451.)
- Byron-Gordon, G.**; *Researches in the Uloa Valley, Honduras*. Cambridge, 1898. 4°. (1303.)
- Bünker, J., R.**; *Das Bauernhaus am Millstätter See in Kärnten*. (Klvt. a „Mittheil. der Anthrop. Ges. in Wien“ XXXII. k.-ból. Wien, 1892. 8°. (1495.)

- Bünker, J., R.**; Das Bauernhaus in der östlichen Mittelsteiermark und in benachbarten Gebieten. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXVII. k.-böl). Wien, 1897. 4°. (2109.)
- — Herde und Öfen in den Bauernhäusern des ethnographischen Dorfes der Millenniumsausstellung in Budapest. (A „Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde“-böl). Wien, 1897. 8°. (2471.)
- —; Das ethnographische Dorf der ungarischen Millenniums-Landesausstellung in Budapest. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXVII. k.-böl). Wien, 1897. 4. (2472.)
- Büsching, A., Fr.**; Magazin für die neue Historie und Geographie, V-ter Theil: I. Spanien. II. Frankreich. III. Verzeichniss der Landcarten über Helvetien. IV. Continuatio Abilfedae Tabularum Geographicarum. V. Geschichte der Regenten in Egypten. VI. Russland. Hamburg, 1771. 4°. (1611.)
- Callaway, C.**; The religious system of the Amazulu: I. Unkulunkulu. II. Amantongo. III. Izinyanga Zokubula. IV. Abatakati. London, 1884. 8°. (1424.)
- Carus, C., G.**; Ueber den Schädelbau des Philosophen C. Christ. Fr. Krause. Dresden, 1865. 4°. (2492.)
- —; Ueber die typisch gewordenen Abbildungen menschlicher Kopfformen, namentlich auf Münzen in verschiedenen Zeiten und Völkern, Jena, 1863. 4°. (2493.)
- —; Zur vergleichenden Symbolik zwischen Menschen- und Affen-Skelet. Jena, 1861. 4°. (2494.)
- Cassel, D., P.**; I. Die Symbolik des Blutes. II. Der arme Heinrich. Berlin, 1882. 8°. (1856.)
- Căstrén, M., Alex.**; Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker nebst samojedischen Märchen und tatarischen Heldensagen. St. Petersburg, 1857. 8°. (1718.)
- Cellari, Chr.**; Liber memorialis, naturali ordine dispositus. Psonii, 1777. 8°. (1586.)
- Centralblatt**; — für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, 1902. Jena, 8°. (285.)
- Chalatzian, Gr.**; Märchen und Sagen. (Armenische Bibliothek: IV.). Leipzig, 8°. (2465.)
- Chamberlain, B., H.**; Aino Folk — Tales. London, 1889. 8°. (1540.)
- Chatelain, H.**; Folk-Tales of Angola. Boston-New-York, 1894. 8°. (1540.)
- Chatellier, P., du**; Exploration des tumulus des montagnes Noires (Finistère). Paris, 1901. 8°. (2265.)
- —; Carte des tumulus et des trouvailles de bronze du Département, du Finistère. Paris, 1901, tkp. (2266.)
- Chateaubriand, F., A.**; Reise von Paris nach Jerusalem in den Jahren 1806 und 1807. Wien, 1813. 8°. (2066.)
- Chervin, M., dr.**; La Société d'Anthropologie en 1901. Paris, 1902. 8°. (2384.)
- Chetianu A., dr.**; Istoria naturală și Museul de la școalele din Blaș. Blaș, 1902. 8°. (2284.)
- Chorenei, M.**; Nagy-Örményország története. Szamosujvár, 1892. 8°. (1963.)

- Cohen, H., dr.; Die dichterische Phantasie und der Mechanismus des Bewusstseins. (Klvt. a „Zeitschrift f. Völkerpsychol. u. Sprachwissenschaft“-ból) Berlin, 1869. 8. (2015.)
- Comparetti, D.; Researches, respecting the Book of Sindibád. London, 1882. 8°. (1421.)
- Constantinescu, B., dr.; Probe de limba și literatura Tiganilor din România. Bukuresci, 1878. 8°. (2413.)
- Constitutiones; Approbatæ — Regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum. (Georgi Rákóczi II.). Claudiopoli, 1696. 4°. (1528.)
- Cox, M., R.; Cinderella. London, 1893. 8°. (1433.)
- Crane, Th., Fr.; The exempla or illustrative stories from the sermones vulgares of Jacques de Vitry. London. 1890. 8°. (1430.)
- Cranz, D.; Historie von Grönland. Barby — Leipzig, 1770. 8°. (1452.)
- Crawley, E., M., A.; The mystic Rose. London, 1902. 8°. (1407.)
- Cuhn, E., W.; Sammlung merkwürdiger Reisen in das Innere von Afrika: I. Reise des Herrn Vaillant in das Innere von Afrika. II. James Bruce: Reise nach Abyssinien. Leipzig, 1790. 8°. (1616.)
- Csaplovics, J., v.; Slavonien und zum Theil Croatien. Pesth, 1819. 8°. (1340.)
— —; Gemälde von Ungern. Pesth. 1829. 8°. (1341.)
- Csánki, D., dr.; Körösmegye a XV. században. (M. tud. akad. értekez.). Budapest, 1893. 8°. (2337.)
- Csengery, A.; Az altaji népek ősvallása tekintettel a magyar ősvallásra. Buda. 1857. 4°. (1787.)
- Cserni, B., dr.; Látogatás Apulumban. (Klvt. a gyulafehérvári r. kath. főgymn. 1891/92. értesítőjéből). Gyulafehérvár, 1892. 8°. (1975.)
- Csiky, K., dr.; Művelődéstörténelmi rajz a hit és babona multjából. Budapest, 1891. 8°. (2329.)
— —; A római birodalom képe etc. (L. Thierry (2457.) cz. alatt!
- Czernowitz; Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums. Neunter Jahrgang. Czernowitz, 1901. 8°. (1158.)
- Czigányok; Tzigányok végső romlásáról való szép historia. (Kézirat.). 1768. 8°. (2392.)
- Cziklay, L.; A Misszió-kiállítás. Budapest, 1896. 8°. (1909.)
- Czilchert, K.; Pozsonymegye helyrajzi és statisztikai leírása. Budapest, 1873. 8°. (1339.)
- Dalmedico, A.; Canti del popolo di Chioggia. Venezia, 1872. 8°. (1930.)
- Dan, D.; Tiganii din Bucovina. Cernăuți, 1892. 8°. (2400.)
- Dankovszky, Gr; Hungaræ constitutionis origines etc. Posonii, 1825. 8°. (1871.)
- Danzig; XXII. amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhist. archaeolog. u. ethnolog. Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums, 1901 Danzig, 1902. 4°. (2264.)
- Dargun, L., dr.; Mutterrecht und Raubehe und ihre Reste im germanischen Recht und Leben. Breslau, 1883. 8°. (1764.)
- Daumer, G., Fr.; Die Geheimnisse des christlichen Alterthums. 2 k. Hamburg 1847. 8°. 1853.

- Deák, F.**; A kolozsvári ötves legények strikeja 1573-ban és 1576-ban (M. tud. akad. értekez.). Budapest, 1886. 8°. (2222.)
- —; Magyar hölgyek leveleiről. (M. tud. akad. értekez.). Budapest, 1879. 8°. (2176.)
- Dennet, R., E.**; Notes on the folklore of the Fjort (French Congo). London 1898. 8°. (1437.)
- Depping, Ch., B.**; Sammlung der besten alten spanischen historischen, Ritter- und Maurischen Romanzen. Altenburg-Leipzig, 1817. 8°. (1561.)
- Derblich W.**; Land und Leute der Moldau und Walachei. Prag, 1859. 8°. (2405.)
- Dénes, F.**; A magyarországi kárpátgyesület alapítása, fejlődése és működése. Lőcse, 1883. 8°. (2072.)
- Ditfurth, Fr., Wilh., Frhrr., v.**; Alte Schwänk und Märlein. Heilbronn, 1877. 8°. (2079.)
- —; Balladen des 16., 17. und 18. Jahrhunderts. Stuttgart, 1874. 8°. (1630.)
- —; Lieder des 16. und 17. Jahrhunderts, mit ihren zweistimmigen Singweisen. Stuttgart, 1876. 8°. (1629.)
- —; Volks- und Gesellschaftslieder des 16., 17. und 18. Jahrhunderts mit und ohne Singweisen. Stuttgart, 1875. 8°. (1628.)
- Dongó, Gy., G.**; Ős-keletű temetési hagyományok. S.-A.-Ujhely, 1878. 8°. (1863.)
- Donner, O, dr.**; Das personalpronomen in den altaischen Sprachen. I. Die finnischen Sprachen. Berlin, 1865. 8°. (2164.)
- Dorsey, G., A.**; An aboriginal quartzite quarry in Eastern Wyoming. Chicago, 1900. 8°. (1308.)
- —; The Oraibi Soyal ceremony. Chicago, 1901. 8°. (1411.)
- —; Archaeological investigations on the Island of La Plata, Ecuador. Chicago, 1901. 8°. (1412.)
- —; Osage traditions. (Klvt. a Smiths. Instit. Bureau of Ethnol. Ann. Report-jából). Washington, 1888. 8°. (2049.)
- —; Omaha, sociology. (Klvt. a Smiths. Inst. Bureau of Ethnol. Ann. Report-jából). Washington, 1885. 8°. (2048.)
- Dozon, A.**; L'Épopée Serbe. Paris, 1888. 8°. (2362.)
- Dragičević, T.**; Gesühnte Grabschändung. (L. Krauss (2433.) cz. alatt !)
- Dragosavljević, A.**; Deutsche Grammatik für die serbische Jugend. Pesth, 1851. 8°. (1316.)
- Drechsler, P., dr.**; Wenzel Scherffer und die Sprache der Schlesier. Breslau, 1895. 8°. (1766.)
- Driesmans, H.**; Rasse und Milieu. Berlin, 1902. 8°. (2375.)
- Duka, Th., dr.**; The Ugor branch of the Ural-Altai family of languages. (Klvt. a „Journal of the Royal Asiatic soc. of Great Brit. a. Ireland“ XXI. k. ből). London, 1889. 8°. (1794.)
- —; Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai. Budapest, 1885. 8°. (2163.)
- E. H.**; Offenbarung, Kabbala, Magnetismus und Spiritismus. Budapest, 1880. 8°. (1625.)
- Ecséri, L.**; A munkássegélyezés ügye Magyarországon, tekintettel a munkásbiztosítás kérdésére. Budapest, 1884. 8°. (2041.)
- Edelmann, M., dr.**; Egy kuruzsló üzelmei. Nagyvárad, 1898. 8°. (1696.)

- Eichler, Ed.**; Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina. Wien, 1889. 8°. (2030.)
- Eitner, K.**; Paul und Virginie und die indische Hütte. (L. Pierre Bernardin (1507.) cz. alatt !)
- Elton, O.**; The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus. London, 1894. 8°. (1434.)
- Erlach, Fr., K., Frhrr. v.**; Die Volkslieder der Deutschen. 5 k. Mannheim, 1836. 8°. (1574.)
- Eródi, B.**; A balkán-félszigeti népek költészetéből. („Olcso könyvtár“-ból). Budapest, 1892. 8°. (2418.)
- Eróss, L.**; Biró Lajos, mint debreczeni theologus. (A „Debreczeni Prot. Lap“-ból). Debreczen, 1902. 4°. (2382.)
- Ethnographia.**; — 1902. Budapest, 8°. (39.)
- Etzel, A., v.**; Die Mythologie des Nordens. (L. Wiborg (1454.) cz. alatt !)
- Értesítő**; Archaeologiai — 1902. Budapest, 8°. (215.)
- —; A székely Nemz. Múzeum Értesítője. (L. Sepsi-Szt-György (1405.) cz. a. !)
- Északi, K.**; A vallásos szokások, különösen a búcsújárások bajdan és most. (A „Keresztény Magvető“ XXV. évf.-ből) Budapest, 1890. 8°. (2442.)
- Fabritius, K.**; Erdélynek Honter János által készített térképe 1532-ből. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből). Budapest, 1878. 8°. (2241.)
- Famin, M., C.**; Circassie et Géorgie. (A „L'Univers“-ból). Paris. 8°. (2335.)
- Farkas, A.**; Taschen-Wörterbuch: Ungarisch-deutscher Theil. Pesth, 1857. 8°. (1515.)
- Farkas, I.**; A magyar néprajz a nemzeti nevelés szolgálatában. Mező-Túr, 1894. 8°. (1347.)
- Farkas, S.**; Csepreg mezőváros története, Budapest, 1887. 8°. (1338.)
- Fáy, A.**; Adatok Magyarország bővebb ismertetésére. Pesth, 1854. 8°. (1348.)
- Fejér, G.**; De avitis Magyarorum ac Chunorum, Jasonumque Hungariae accolarum sedibus et initiis. Buda, 1830. 8°. (2342.)
- —; Dissertationes in res Hungariae veteris historico-criticae. Buda, 1837. 8°. (1990.)
- —; A kunok eredete. Pest. 1850. 8°. (1979.)
- —; A kazarokról. Pest, 1851. 8°. (2084.)
- Felbermann, L.**; Hungary and its people. London, 1892. 8°. (1962.)
- Feller, F., E., dr.**; Nouveau dictionnaire de poche: Vol. I. francais-allemand Leipzig, 1863. 8°. (1514.)
- Ferenczy, Gy.**; Szumer és Akkád. Debreczen, 1897. 8°. (2319.)
- Ferenczy, J., örkényi**; Pest Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék és a Kis Kúnság political föld leirata. Buda, 1844. 8°. (1556.)
- Ferenczy, J.**; Pulszky Ferencz életrajza. Budapest, 8°. (1491.)
- Festschrift**; — zur Erinnerung an das 25. jährige Stiftungsfest der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens am 29. Oktober, 1898. 8°. (2269.)
- —; — zur Honterusfeier: Aus der Zeit der Reformation. Kronstadt, 1898. 8°. (1905.)

- Festschrift**; Karl Weinhold zum 50-jährigen Doktorjubiläum am 14. Januar 1896, dargebracht im Namen der Schlesischen Ges. für Volkskunde. Breslau, 1896. 8°. (1941)
- Fewkes, W., J.**; A comparison of Sia and Tusayan Snake ceremonials. (Klvt. az „American Anthropologist“ VIII. k.-ból). Washington, 1895. 8°. (1767.)
- —; The Nā-ác-nai-ya: A Tusayan initiation ceremony. (Klvt. a „Journal of American Folk-Lore“ V. k.-ból). Washington. 8°. (1770.)
- —; A Central American ceremony which suggests the Snake Dance of the Tusayan Villagers. (Klvt. az „American Anthropologist“-ból). Washington, 1893. 8°. (1956.)
- —; The Pá-lü-lü-kōn-ti. (Klvt. a „Journal of Americ. Folk-Lore“-ból). Washington, 1893. 8°. (1955.)
- Ficker, A., dr.**; Die Zigeuner in der Bukowina. (Klvt. a „Statistische Monatschrift“ V. évf.-ból). Wien. 8°. (2394.)
- Fináczy, E., dr.**; A régi görög gyermekjátékok. (A Budapesti VII. ker. államgymn. 1884/85. évi értesítőjéből). Budapest, 1885. 8°. (2108.)
- Fincicky, M.**; Magyar-orsz népdalok. Pest, 1870. 8°. (2409.)
- Fink, G.**; Drei Jahre in Konstantinopel etc. (L. White (1610.) cz. alatt!)
- Findura, J.**; Rima-Szombat szabadalmas város története. 2 füzet. Budapest, 1894. 8°. (1859.)
- Firmenich, J., M.**; Germaniens Völkerstimmen. I. k. Berlin. 4°. (1546.)
- Firmianus, P.**; Gyges Gallus. Somnia Sapientis et Genius Saeculi. Paris, 1665. 8°. (1527.)
- Fischer, J., H.**; Beschreibung der vorzüglichsten Volksfeste. Unterhaltungen, Spiele und Tänze der meisten Nationen in Europa. Wien. 1799. 8°. (2316.)
- Fischer, K. A.**; Hún-magyar betűs felírások Velenczében. (A „Népnevelők Lapja“ 1892. 9. sz.-nak melléklete). Budapest, 1892. 8°. (2327.)
- Fligier, dr.**; Neuere ethnologische Entdeckungen auf der Balkanhalbinsel. (Klvt. a „Mittheil d. Anthrop. Ges. in Wien“ X. k.-ból). Wien, 1880. 8°. (1823.)
- Flor, C., prof.**; Zur Geschichte der Pelasger. (A klagenfurti k. k. gymnasium IX. programjából). Klagenfurt, 1859. 8°. (1824.)
- Florell, O.**; Histoire du traditionisme en Esthonie. Helsingfors, 1891. 8°. (1723.)
- Florenz, K, dr.**; Japanische Mythologie: Nihongi. „Zeitalter der Götter“ Tokyo, 1901. 8°. (1302.)
- Fodor, A., lugosi.**; Gyűjteménye némelly Marosnémeti és Veczeli határon kiásott római sír- és emlék-köveknek, melyek jelenleg a Marosnémeti kertben felállítvák. Kolozsvár, 1844. 4°. (1801.)
- Folk-Lore**; — 1878—1901. London 8°. (1417.)
- Forrer, R., dr.**; Über Steinzeit-Hockergräber zu Achmim, Naqada etc. in Ober-Ägypten und über europäische Parallelfunde. Strassburg, 1901. 8°. (1321.)
- Forster, G.**; Die Ruinen und das natürliche Gesetz. (L. Volney (2062.) cz. alatt!)
- Fortier, D., A.**; Louisiana Folk-Tales. Boston-New-York, 1895. 8°. (1541.)
- Fossel, V., dr.**; Volksmedizin und medicinischer Aberglaube in Steiermark. Graz, 1886. 8°. (1820.)
- Fragebogen**; — der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Wien. 4°. (1916.)

- Frahm, L.:** Klaus Störtebeker in Sang und Sage. Hamburg, 1885. 8°. (1810.)
- Franck, V.:** Origines nationum et praecipue Saxonicae in Transylvania cum nonnullis aliis observationibus, ad ejusdem jura spectantibus, eruderibus, privilegiorum & historiarum erutae. Helmstadti, 1697. 4°. (2052.)
- Frankl, L., A.:** Gusle. Wien, 1852. 8°. (1552.)
- Frazer, J., G.:** The Golden Bough. 3 k. London. 1900. 8°. (1375.)
- Frecskay, J.:** Mesterségek szótára. 27 füzet. Budapest, 1901. 8°. (1373.)
- Freytag, L.:** Das Pferd im germanischen Volksglauben. (Klvt. a berlini „Friedrichs-Realgymnasium“ 25 éves jubileumi „Festschrift“-jéből.) Berlin, 1900. 8°. (1745.)
- Frischbier, H.:** Preussische Sprichwörter und volksthümliche Redensarten. Berlin, 1865. 8°. (1627.)
- —; Preussische Volksreime und Volksspiele. Berlin, 1867. 8°. (1829.)
- Frobenius, L.:** Aus den Flegeljahren der Menschheit. Hannover, 1901. 8°. (1322.)
- Frommann, Fr., J.:** Taschenbuch für Fussreisende. Stuttgart, 1880. 8°. (1802.)
- Fronius, Fr., Fr.:** Bilder aus dem sächsischen Bauernleben in Siebenbürgen. Wien-Hermannstadt, 1885. 8°. (1485.)
- Fustel de Coulanges;** Az ókori község. Budapest, 1883. 8°. (1619.)
- Gaal, G., v.:** Sagen und Novellen. (Aus dem Magyarischen). Wien, 1834. 8°. (1870.)
- Gabelentz, H., C., v.:** Grundzüge der syrjänischen Grammatik. Altenburg, 1841. 8°. (2118.)
- Galgóczy K.:** A telepítés kérdése Magyarországon. Budapest, 1880. 8°. (2023.)
- —; A székely kérdés. (M. tud. akad. értek. a társad. tud. köréből). Budapest, 1874. 8°. (2175.)
- Gatchet, A., S.:** Ethnographic Notes. (Klvt. az „American Antiquarian“-ból.) Washington, 1894. 8°. (1769.)
- Gatschet, A., S.:** I. The Terraba Indians. II. „Der Buddhismus als religions-philosophisches System“. III. Central American Vocabulaires. IV. The Cahita or Ca-ita Language. V. Skull and Chest Flattening. (Klvt. az „American Anthropologist“ 1894. évf.-ből.) Washington, 1894. 8. (1886.)
- —; Some mythic stories of the Yuchi Indians. (Klvt. az „American Anthropologist“ VI. k.-ből.) Washington, 1893. 8°. (1768.)
- Gazda-kongresszus;** Az 1895. évi III. orsz. — május hó 23-án tartott zárülése elé terjesztett és elfogadott határozati javaslatok. (A „Hazánk“ melléklete.) Budapest, 1895. 8°. (1891.)
- Gaudy, Fr., v.:** Aus dem Oberland. Berlin, 8°. (2063.)
- Gáspár, I.:** Hazánk tót népe. Budapest, 1879. 8°. (2441.)
- Gärtner W., dem;** Meier Helmbrecht. Leipzig, 1878. 8°. (2065.)
- Gee, W., J., Mc.:** The earth the home of man. Washington, 1894. 8°. (1958.)
- Gegő, E.:** A moldvai magyar telepekről. Buda, 1838. 8°. (2251.)
- Geheime Geschichte;** Beiträge zur Geheimen Geschichte des menschlichen Verstandes und Herzens. 2 k. Leipzig, 1770. 8°. (1522.)
- Geheimnisse;** Hundertacht und dreyssig neu-entdeckte und vollkommen bewährte —. Frankfurt-Leipzig, 1726. 8°. (1557.)

- Geijer ; I. Altschwedische Balladen, Märchen und Schwänke etc. (L. Mohnike G. (1577.) cz. alatt !)
- Genetz, A., dr. ; Orosz-lapp utazásomból. (M. tud. akad. értek. a nyelv- és széptud. köréből.) Budapest, 1879. 8°. (2214.)
- George, H. ; Social problems. London, 1884. 8°. (1879.)
- — ; The land question. The Irish land question. London, 1881. 8°. (1877.)
- — ; Land and people. London, 8°. (1876.)
- — ; Home rule and land question. (A „To-Day“ V. k.-ból.) London, 1886. 8°. (1915.)
- Gerando, A. ; Két hét a Székelyföldön. (A „Népszerű természettud. előadások“ IV. k.-ból.) Budapest, 1881. 8°. (2258.)
- — ; Kővár vidéke 1874-ben. Budapest, 1875. 8°. (2328.)
- Gerecze, P., dr., prof. ; Der silberne Sarg des Propheten Sct. Simeon zu Zara. (Az „Ungarische Revue“ XV. k.-ból.) Budapest, 1895. 8°. (2491.)
- Geréb, J. ; Herodotos vallási és ethikai elvei. Budapest, 1883. 8°. (2476.)
- Gerland, G., dr. ; Über das Aussterben der Naturvölker. Leipzig, 1868. 8°. (1758.)
- Gerő, L. dr. ; La littérature hongroise en chiffres. Budapest, 1900. 8°. (2120.)
- Gillhoff, J. ; Das mecklenburgische Volksrätsel. Parchim, 1892. 8°. (1751.)
- Gilsa, F., v. ; Neolithische Denkmäler aus Hessen. (L. Boehlau (1998.) cz. alatt !)
- Gleisberg, R. ; Kulturgeographie. Minden i/W.-Leipzig, 1902. 8°. (2289.)
- Goeje, M., J., de ; Bijdrage tot de geschiedenis der Zigeuners. Amsterdam, 1875. 8°. (2401.)
- Goldziher, I. ; A muhammedán jogtudomány eredetéről. (M. tud. akad. értek. a nyelv- és széptud. köréből.) Budapest, 1884. 8°. (2193.)
- — ; A nemzetiségi kérdés az araboknál. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1873. 8°. (2198.)
- — ; A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1877. 8°. (2212.)
- — ; Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1885. 8°. (2216.)
- — ; Die Legende vom Mönch Barsišâ. Kirchhain N.-L., 1896. 8°. (2317.)
- Goltz, B. ; I. Shakespeare's Genius. II. Kindheit, Jugend und Alter. III. Das deutsche Volksmärchen und sein Humor. Berlin. 8°. (1634.)
- Gomme, G. L. ; The handbook of folklore. London, 1890. 8°. (1426.)
- Gopcsa, L., dr. ; Büntetőjogi elvek a legrégebb népeknél. Budapest, 1891. 8°. (1965.)
- — ; Örmény közmondások. Kolozsvár, 1888. 8°. (2451.)
- Gordon, G., Byron ; Caverns of Copan, Honduras. Cambridge. 1898. 4°. (1304.)
- — ; The Hieroglyphic Stairway. Ruins of Copan. (L. Memoirs (1384.) cz. alatt !)
- Gottschau, M., dr. ; Neuer Messapparat für photographische Aufnahmen von Lebenden und von Schädeln oder Skeletten. (Klvt. az „Archiv f. Anthropologie“ XII. k.-ból). Berlin, 1878, 4°. (1786.)
- Görög, I. ; Szemléleti nyelvtan (Grammaire intuitive). Pest, 1866. 8°. (1814.)

- Görres, J.; Die christliche Mystik. I. és IV. k. Regensburg, 8°. (1486.)
- Götzinger, E.; Warhafftige nuwe Zittung des jungst vergangnen Tutschen, Kriegs. Sangallen, 1871. 8°. (1910.)
- Graeven, H.; Adamo ed Eva sui cofanetti d'avorio bizantini. (Klvt. a „L'Arte“ II. évf.-ből). Roma, 1899. 4°. (2355.)
- Grasset Saint-Sauveur, A.; Reise durch die Balearischen und Pithiusischen Inseln. Wien, 1808. 8°. (2007.)
- Gregor, W.; Notes on the folk-lore of the North-East of Scotland. London, 1881. 8°. (1420.)
- Gregory, J. W.; Living races of Mankind. (L. Hutchinson (1413.) cz. alatt!)
- Grimm, W.; Exhortatio ad plebem christianam glossae Casselanae. Über die Bedeutung der deutschen Fingernamen. Berlin, 1848. 4°. (1550.)
- Grisebach, Ed.; Gockel, Hinkel und Gackeleia. (L. Brentano (1755.) cz. a.!)
- Grittner, Gy.; Craniologiai vizsgálatok magyarországi lakosok koponyáiról. Budapest, 1885. 8°. (1951.)
- Groch, R.; A magyar Simplicissimus. Budapest, 1880. 8°. (2341.)
- Grothe, W.; Schildhorn und Teufelssee. Berlin. 8°. (2067.)
- Grube, A., W.; Deutsche Volkslieder. Iserlohn, 1866. 8°. (1631.)
- Grundtvig, Sv.; Dänische Volkslieder der Vorzeit. Hamburg, 1858. 8°. (1635.)
- Gruppen, Chr., U.; Tractatio de uxore Romana cum ea, quae in manum convenit, farre, coemtionem et usu, tum illa, quae uxor tantummodo habebatur. Hannoverae 1727. 8°. (1533.)
- Guide; — to Sweden. London, 1898. 8°. (2287.)
- Gurdon, E., C.; County folk-lore. (L. Hartland (1435.) cz. alatt!)
- Gutch; County folk-lore (L. Hartland (1435.) cz. alatt!)
- Güldenstädt, J., A., dr.; Beschreibung der Kaukasischen Länder. Berlin, 1834. 8°. (1831.)
- Gyalui, F.; Tótfalusi Kiss Miklós siralmas panasza 1697. Kolozsvár, 1892. 8°. (2344.)
- Gyárfás, I.; A paraszt vármegye. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből). Budapest, 1882. 8°. (2177.)
- —; A jászkúnok nyelve és nemzetisége. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1882. 8°. (2220.)
- —; A Petrarka codex kún nyelve. (M. tud. akad. értek.). Budapest, 1882. 8°. (2221.)
- Gyertyánffy, I.; A Paedagogium könyvtárának ismertetése. Budapest, 1897. 8°. (1883.)
- Györky, A.; Borászati szótár. Pest, 1861. 8°. (1329.)
- Haas, A., dr.; Aus Pommerschen Hexenprozessakten. 8°. (1678.)
- Hass, H.; Geschichte des Christentums in Japan. Tokyo, 1902. 8°. (2270.)
- Haberer, K., A., dr.; Schädel und Skeletteile aus Peking I. k. Jena, 1902. 4°. (2381.)
- Haberlandt, M.; Der altindische Geist. Leipzig, 1887. 8°. (1624.)
- Habs, R.; Die Ruinen und das natürliche Gesetz. (L. Volney (2062.) cz. a.!)
- Hackel, A., dr.; Die Besiedlungsverhältnisse des oberösterreichischen Mühlviertels in ihrer Abhängigkeit von natürlichen und geschichtlichen Bedingungen. Stuttgart, 1902. 8°. (1409.)

- Haek, D.**; Zeltleben in Sibirien und Abenteuer bei den Korjaken und anderen Stämmen Kamtschatkas und Nordasiens. (L. Kennan (1797.) cz. alatt!)
Hage, C.; Ueber die Bedingungen eines Handelsverkehrs mit dem Westlichen Sibirien. Halle a. S., 1881. 8°. (1793.)
Hagen, B., dr.; Anthropologischer Atlas Ostasiatischer & Melanesischer Völker. Wiesbaden, 1898. 4°. (2281.)
Hahlenburg, J.; Buch der Liebe und Ehe. Berlin-Leipzig. 8°. (1818.)
Hajdu, J.; A magyar nyelvjárások nyelvészeti jelentősége. (A keszthelyi kath. kisgymnasium 1881/82. értesítőjéből.) Szombathely, 1882. 8°. (2452.)
Hajnik, I.; A perdöntő eskü és az előzetes tanubizonyítás a középkori magyar perjogban. (M. tud. akad. értek. a társad. tud. köréből.) Budapest 1881. 8°. (2191.)
Haliburton, R., G.; Survivals of dwarf races in the New World. Washington, 1895. 8°. (1771.)
Haltrich, J.; Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. Wien-Hermannstadt. 1885. 8°. (1587.)
Hamann, O.; Entwicklungslehre und Darwinismus. Jena, 1892, 8°. (2403.)
Hampel, J.; A bronzkor emlékei Magyarhonban. 2. k. Budapest, 1892. 8°. (1621.)
 — —; Skythische Denkmäler aus Ungarn. (Klvt. az „Ethnolog. Mittheil. aus Ungarn“ IV. k.-ből). Budapest, 1895. 9°. (1988.)
 — —; Az eraviscus nép és emlékei. (Klvt. a „Budapest Régiségei“ IV. k.-ből). Budapest, 4°. (2478.)
Hanuš J.; Ueber die alterthümliche Sitte der Angebinde bei Deutschen, Slaven und Litauern. Prag, 1855. 8°. (1355.)
Hanusz, I.; A bor-ág és nedűje. Kecskemét, 1901. 8°. (1330.)
Hardy, J., dr.; The Denham tracts. 2 k. London, 1895. 8°. (1432.)
Hardy, Ed., dr.; Der Buddhismus nach älteren Páli-Werken. Münster i/W., 1890. 8°. (1580.)
Hartland, E., S., County folk-lore: I. Gloucestershire (by Hartland). II. Suffolk (by Gurdon). III. Leicestershire & Rutland (by Billson). IV. Examples of printed folk-lore concerning the North Riding of Yorkshire, York and the Ainsty (by Gutch). 2 k. London, 1902. 8°. (1435.)
Hartleben, A.; Reiserouten in Bosnien und der Herzegovina. Wien-Pest-Leipzig, 1895. 8°. (1475.)
Hartmann, A., dr.; Becherstatuen in Ostpreussen und die Literatur der Becherstatuen. (Klvt. az „Archiv f. Anthropologie“ XXI. k.ből.) Braunschweig, 1892. 4°. (2001.)
Hartmann, M.; Bretonische Volkslieder, Köln, 1859. 8°. (1554.)
Hauffen, A., dr.; Ueber das Höritzer Passionsspiel. Prag, 1894. 8°. (2489.)
 — —; Einführung in die deutsch-böhmische Volkskunde nebst einer Bibliographie. Prag, 1896. 8°. (1686.)
Haupt, L.; Volkslieder der Wenden in der Ober- und Nieder-Lausitz. I. Theil. Grimma, 1841. 4°. (1604.)
Havass, R., dr.; Magyar földrajzi Könyvtár. Budapest, 1893. 8°. (1865.)
Hazelius, A., dr.; Führer durch die Sammlungen des Nordischen Museums in Stockholm. (L. Stockholm (2486.) cz. alatt!)

- Hársing, I.**; A tündér-világ rajzolása a magyar népmesékben. Kolozsvár, 1901. 8°. (1708.)
- Heckner, F.**; Zur Aufklärung über den, nach dem Hypnotisiren des Fräulein Ella von Salamon durch Herrn Neukomm im Tuzsérer Schlosse bei Budapest eingetretenen Todesfall. (Klvt. a „Wolfenbütteler Kreisblatt“ 224, 226. sz.-ból. (2°. (1887.)
- Hefe, F.**; Opančar i opančarija. Zagreb, 1890. 8°. (1548.)
- Hegedüs, L.**; Eredeti tréfák, adomák s mondák a cigány életből. Pest, 1870. 8°. (2321.)
- Heinrich, G.**; Ungarische Volksballaden. (A „Das Magazin für die Literatur des In- und Auslandes“ 103. k.-ból). Leipzig, 1883. 4°. (1917.)
- Heinzelmann, Fr.**; Reisen in Afrika durch die Länder der Nordküste und die Sahara, Senegambien, den Sudan, beide Guinea's und das Gebiet des Südens. Leipzig, 1852. 8°. (1474.)
- Helsingfors**; Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XXI. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift. Helsinki, 1901, 8°. (1325.)
- —; Finskt Museum, 1901. Helsingfors. 8°. (1336.)
- —; Suomen Museo, 1901, Helsingfors. 8°. (1387.)
- Henderson, W.**; Notes on the folk-lore of the Northern Counties of England and the Borders. London, 1869. 8°. (1418.)
- Henne-Am Rhyn, O., dr.**; Die deutsche Volkssage im Verhältniss zu den Mythen aller Zeiten und Völker, mit über tausend eingeschalteten Original-Sagen. Wien-Pest-Leipzig, 1879. 8°. (2446.)
- Henszlmann' I.**; Tanulmányok a góthok művészetéről. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből). Budapest, 1874. 8°. (2240.)
- Herbert, H.**; Die Gegenreformation in Hermannstadt zur Zeit Karls VI. (Klvt. az „Archiv d. Vereins f. siebenbürg. Landeskunde“ XXIX. k.-ból). Hermannstadt. 8°. (2358.)
- Herder, J., G., v.**; Blumenlese aus morgenländischen Dichtern. Berlin. 1818. 8°. (2102.)
- Herman, O.**; Nachtrag zur Recension über „Die Forschungsreisen des Grafen Eugen Zichy in Asien. Band I., erste und Zweite Hälfte“. Budapest, 1900. 8°. (2383.)
- —; Sprache und Wissenschaft. (Klvt. a „Természetráji Füzetek“ V. k.-nek Revue-jéből). Budapest, 1881. 8°. (2051.)
- —; Ethnologische Elemente der Millenniums-Ausstellung Ungarns mit besonderer Berücksichtigung der Urbeschäftigungen. Wien, 1896. 4°. (2470.)
- Herrmann, A.**; A cigányok nyelvismerete és nemzetiségi viszonyai (A „Közgazdasági Szemle“ XIX. évf.-ből). Budapest, 1895. 8°. (2386.)
- —; A hegyek kultusza Erdély népeinél. (Klvt. az „Erdély“-ből). Kolozsvár, 1893. 8°. (1981.)
- —; A Szilágyi és Hajmási című népballada és rokonságai. Budapest. 8°. (2022.)
- —; A hienczeokról (Klvt. az „Osztrák-Magyar Monarchia“ 227. füz.-ből). Budapest, 1895. 4°. (2351.)
- Herrmann, A. ifj.**; A hétfalusi csángók. (Klvt. az „Osztrák-Magyar-Monarchia írásban és képen“ 385. füz.-ből). Budapest, 1901. 4°. (2352.)

- Herrold, E.**; Praktischer Lehrgang zur Erlernung der portugiesischen Sprache. Leipzig, 1871. 8°. (1817.)
- Hertzka, Th.**; Die Gesetze der sozialen Entwicklung. Leipzig, 1886. 8°. (1840.)
- Hesse-Wartegg, E., v.**; Samoa, Bismarckarchipel und Neuguinea. Leipzig, 1902. 8°. (1326.)
- —; Kanada und Neu-Fundland. Freiburg i/B., 1888. 8°. (2116.)
- Hetényi, K.**; Máramarosi úti vázlatok. (L. Siegmeth (1896.) cz. alatt!)
- Hewitt, J., N., B.**; Era of the formation of the historic league of the Iroquois. (Klvt. az „American Anthropologist“-ből). Washington 1894. 8°. (1953.)
- Hildesheimer, H., dr.**; Der Ritualmord. (A „Pester Lloyd“-ből). Budapest, 1896. 2°. (1888.)
- Hilferding, A.**; Geschichte der Serben und Bulgaren. 2 k. Bautzen 1864. 8°. (1356.)
- Hochstetter, F., dr., v.**; Ueber den Ural (Sammlung wissenschaftlicher Vorträge: VIII. Serie.) Berlin 1873. 8°. (1795.)
- Hock, F., dr.**; Nadelwaldflora Norddeutschlands. Stuttgart, 1893. 8°. (1736.)
- Hodor, K.**; Doboka vármegye természeti és polgári esmértetése. Kolozsvár, 1837. 8°. (1488.)
- Hoernes, M., dr.**; Dinarische Wanderungen. Wien, 1888. 8°. (2464.)
- —; Bosnien und die Hercegovina. Wien, 1889. 8°. (1464.)
- Hoffmann, G.**; A székelyföld kincsei. 2 k. Sepsí-Szt.-György, 1902. 8°. (2299.)
- Holland, W.**; Die Lieder Guillems IX. Grafen von Peitieu, Herzogs von Aquitanien. Tübingen, 1850. 8°. (2032.)
- Holz- u. Wald-Ordnung**; — für das Königreich Ungarn. Ofen, 1799. 8°. (1523.)
- Home-Rule**; — und Föderation. Berlin 1890. 8°. (2008.)
- Honterus, J.**; Johannes Honterus' ausgewählte Schriften. Wien-Hermannstadt 1898. 8°. (1900.)
- Horschetzky, C.**; Volkslieder der Ungarn. Pest, 1861. 8°. (2369.)
- Horváth, Ö., dr.**; Albánia. (Klvt. a »Budapesti Szemlé“-ből) Budapest, 1902. 8°. (2378.)
- Horváth, St., v.**; Urgeschichte der Slaven, oder über die Slavinen, das heisst: Prahler, vom Trojanischen Krieg bis zu den Zeiten Kaiser Justinians des Ersten. Pesth, 1844. 8°. (1455.)
- Hovorka, O., Edler v. Zderas**; Volksmedizin auf der Halbinsel Sabbioncello in Dalmatien. Wien, 1901. 8°. (2290.)
- Hoyos, L., de Sainz**; L'Anthropologie et la Préhistoire en Espagne et en Portugal en 1897. (Klvt. az „Anthropologie“ IX. k.-ből). Paris, 1898. 8°. (2004.)
- —; Anuarios de Bibliografía antropologica de Espana y Portugal. 1896 y 1897. (Klvt. az „Anal d. la Soc. Esp. de Hist. Nat.“ XXVI. k. ből). Madrid, 1897. 8°. (2002.)
- Höck, F., dr.**; Nährpflanzen Mitteleuropas, ihre Heimat, Einführung in das Gebiet und Verbreitung innerhalb desselben. Stuttgart 1890. 8°. (2017.)
- Höcker, O**; Die Furcht von der Arbeit. Stuttgart, 8°. (2087.)
- Höfler, M., dr.**; Der Isar-Winkel. Aertzlich-topographisch geschildert. München, 1891. 8°. (1815.)
- —; Volksmedizin und Aberglaube in Oberbayerns Gegenwart und Vergangenheit. München, 1888. 8°. (1822.)

- Hölbling, M., dr.; Baranya vármegyének orvosi helyirata. Pécs, 1845. 8°. (1496.)
- Hörstel, W.: Die Riviera („Land und Leute“ IX. k.). Bielefeld-Leipzig, 1902. 8°. (1376.)
- Hunfalvy, J.; Levél az „Ausland“ szerkesztőjéhez. Budapest, 1976. 8°. (1372.)
- Hunfalvi, P.; Die Völker des Ural und ihre Sprachen. (Az „Ungarische Revue“ VI., X. füzeteiből). Budapest 1888. 8°. (1746.)
- —; — Album. Budapest, 1891. 8°. (1747.)
- —; Az aranyos-széki mohácsi nyelvemlékek. (M. tud. akad. értek. a nyelvés széptud. köréből). Budapest, 1890. 8°. (2137.)
- —; A számlálás módjai és az év hónapjai (M. tud. akad. értek.) Budapest 1884. 8°. (2194.)
- —; Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? (M. tud. akad. értek.). Budapest, 1883. 8°. (2195.)
- —; Jelentés az orientalisták Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. (M. tud. akad. értek.). Budapest, 1875. 8°. (2200.)
- —; Ukkonpohár. Régi magyar jogi szokásnak egy töredéke. (M. tud. akad. értekezés). Budapest, 1879. 8°. (2205.)
- —; Emlékbeszéd Lönnrott Illés, a magyar tud. akadémia kültagja felett. (M. tud. akad. emlékbeszédok III. k.). Budapest, 1885. 8°. (2235.)
- —; A székelyek. Felelet a székelyek scytha-hun eredetűségére. Budapest, 1880. 8°. (2453.)
- Huszka, J.; Magyar diszítő styl. I. rész. Budapest, 1885. 2°. (1618.)
- —; Teremtsünk igazán magyar műipart! Sepsi-Szent-György, 1890. 8°. (1748.)
- —; Nemzeti építészettünk multja és jelene. (Klvt. a „Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönye“ XXVI. k.-ből). Budapest, 1892. 4°. (1852.)
- Hutchinson, H., N.; Living races of Mankind. 2 k. London, 4°. (1413.)
- Hutter, Fr.; Wanderungen und Forschungen im Nord-Hinterland von Kamerun. Braunschweig, 1902. 8°. (1393.)
- Hyndman, H., M.; A summary of the principles of socialism. London, 1884. 8°. (1875.)
- —; Will socialism benefit the english people? London, 1884. 8°. (1878.)
- Imre, S.; A népköltészetéről és népdalról. („Olcsó Könyvtár“ 1148—1152. sz.). Budapest, 1900. 8°. (1497.)
- Innes, D., Mac; Folk and Hero Tales. London, 1890. 8°. (1429.)
- Innsbruck; Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Voralberg. XLV. füzet. Innsbruck, 1901. 8°. (1124.)
- Istria, D., d'; La poesie des Persans sous les Khadjars. (Klvt. az „Összehasonlító Irodalomtört. Lapok“ IV. k.-ből.). Kolozsvár, 1879. 8°. (2095.)
- Istvánffy, Gy.; Palóc néprajzi tanulmányok. (A „Néprajzi Füzetek“ 2. száma). Budapest, 1894. 8°. (1884.)
- —; Palóc mesék a fonóból. Liptó-Szent-Miklós, 1890. 8°, (1934.)
- Iványi, I.; A szabadkai bunyevácok és szokásaik. (Klvt. az „Ethnographia“ II. évf.-ből). Budapest, 1891. 8°. (2444.)
- Jacobi, J., dr.; Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen. (Az „Evang. Gymnasium A. B. in Schässburg“ programjából). Schässburg, 1895. 8°. (2348.)

- Jacobitz, K., dr.;** Griechisch-deutsches Wörterbuch. Leipzig, 1862. 8°. (1512.)
- Jahn, U., dr.;** Die deutschen Opfergebräuche bei Ackerbau und Viehzucht. Breslau, 1884. 8°. (1765.)
- —; Über den Zauber mit Menschenblut und anderen Theilen des menschlichen Körpers. (Klvt. a „Verhandl. d Berl. Anthropol. Ges.“-ból). Berlin, 1888. 8°. (1680.)
- Jakab, E.;** Udvarhely vármegye története a legrégebbi időtől 1849-ig. (Lásd Szádeczky (1924.) cz. alatt!)
- —; Tanulmányok Erdély XVIII. századbéli jogtörténetéből. (M. tud. akad. érték. a tört. tud. köréből.) Budapest, 1878. 8°. (2243.)
- —; A kalendáriumokról történelmi és politikai tekintetben. (M. tud. akad. érték.) Budapest, 1881. 8°. (2178.)
- —; Dr. Duka Tivadar könyve Kőrösi Csoma Sándorról. (M. tud. akad. érték.) Budapest, 1888. 8°. (2217.)
- Jancsó, B.;** Szenczi Molnár Albert. Kolozsvár, 1878. 8°. (2346.)
- —; A monographia ügyében. Arad, 1887. 8°. (2212.)
- Jankó, J.;** A pilisszentkereszi karácsonyünnepély. (Klvt. a „Turisták Lapja“ II. évf.-ból.) Budapest, 1889. 8°. (2480.)
- Jankó, J., dr.;** Javaslat az 1896. évi néprajzi kiállítás ügyében. Budapest, 1896. 4°. (1897.)
- —; Aradvármegye földje és népe az újabb korban. (Klvt. a „Földrajzi Közlemények“-ből). Budapest, 1895. 8°. (1645.)
- —; A torockói vasbányászat és kohászat. (Klvt. a „Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye“ XXVII. k.-ból). Budapest, 1893. 8°. (2085.)
- Jannsen, H.;** Märchen und Sagen des Estnischen Volkes. II. Lieferung. Riga-Leipzig, 1888. 8°. (1620.)
- Japán;** Histoire de l'art du Japon. Paris, 1900. 2°. (1362.)
- Jedlicska, P.;** Kiskárpáti emlékek Éleskőtől Vágújhelyig. Eger, 1891. 8°. (2354.)
- Jekelfalussy, J., dr.;** Az ezredéves magyar állam és népe. Budapest, 1896. 8°. (2438.)
- Jerney, J.;** Világosítás az avarok és kúnágiak nyelvéről. Szeged, 1829. 8°. (1700.)
- —; Magyar nyelvkincek Árpádok korszakából. Pest, 1854. 8°. (2330.)
- Johnston, Sir., H.;** The Uganda Protectorate. 2 k. London, 1902. 8°. (2253.)
- Jones, W., H.;** The Folk-Tales of the Magyars. London, 1889. 8°. (1423.)
- Jonnescu-Gion, J., Gy.;** Vitéz Mihály vajda ellenségei. Kolozsvár, 1893. 8°. (1652.)
- Journal;** The — of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1902. London. 8°. (773.)
- —; — of the North-China Branch of the Royal Asiatic Society, 32—33. k. Shanghai, 1899. 8°. (1095.)
- —; Ruszkij Anthropologicseskij Zsurnal, 1900—1902. Moszkva. 8°. (1401.)
- József Főherczeg;** Fundamentum linguae Zingaricae, J. J. M. Koritschnyak. Anno. 1806. Klvt. az „Egyet. Philolog. Közöny“ XI. k.-ból). Budapest, 1887. 8°. (2412.)

- Jugel, J., G.; Philosophische Unterredung zwischen dem fliegenden Mercurium und einem gemeinen Schmelzter, etc. Berlin, 1842. 4°. (1524.)
- K., P.; I. Attila kardja. II. Elmefuttatások a cigányok őseiről. Budapest, 1888. 8°. (2387.)
- K., W., v.; Aus der Moldau. Leipzig. 1860. 8°. (1447.)
- Kachelmann, J.; Das Alter und die Schicksale des ungarischen, zunächst Schemnitzer Bergbaues nebst einer Erklärung der Eigennamen des Landes. Presburg, 1870. 8°. (1833.)
- Kacziány, G.; Híres magyar párbajok. Budapest, 1889. 8°. (2037.)
- Kačića, A.; Pjesme. U Zagrebu, 1851. 8°. (1537.)
- Kaemmel, O.; Rom und die Campagna. („Land und Leute“ XII. kötete). Bielefeld-Leipzig, 1902. 8°. (1400.)
- Kaesemacher, C., dr.; Die Volksdichte der Thüringischen Triasmulde. Stuttgart, 1892. 8°. (1732.)
- Kain, J.; Lieder aus Aussee. Wien, 1884. 8°. (1996.)
- Kaindl, R., Fr., dr.; Das Ansiedelungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich. Innsbruck, 1902. 8°. (1380.)
- —; Neue Beiträge zur Ethnologie und Volkskunde der Huzulen. (Klvt. a „Globus“, LXIX. k.-böl). Braunschweig. 4°. (1675.)
- —; Viehzucht und Viehzauber in den Ostkarpaten. (Klvt. a „Globus“ LXIX. k.-böl). Braunschweig. 4°. (1676.)
- —; Die Vetterzauberei bei den Rutenen und Huzulen. (Klvt. a „Mittheil d. k. k. Geogr. Ges.-böl). Czernowitz, 1894. 8°. (1677.)
- —; Kleine Studien: I. Zur Alterthumskunde der Bukowina. II. Zum Hunneneinfall. III. Die Lippowaner. IV. Zauberglaube bei den Rutenen. V. Jud Selman. (A „Der Buchenwald“-böl). Czernowitz, 1893. 8°. (2435.)
- —; Liebesorakel. (Klvt. a „Bukowinaer Bundschau“-böl). Czernowitz, 1887. 8°. (2436.)
- —; Hausbau und Bauopfer bei den Huzulen. Czernowitz, 1890. 8°. (2437.)
- —; Die volkstümlichen Rechtsanschauungen der Rutenen und Huzulen. (Klvt. a „Globus“ LXVI. k.-böl). Braunschweig, 1894. 4°. (2459.)
- —; Beiträge zur Hausbauforschung in Oesterreich. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthropol. Ges. in Wien“ XXVIII. k.-böl). Wien, 1898. (4°. (2460.)
- Kalender; Ein — für Siebenbürgen zur Unterhaltung und Belehrung auf das Schaltjahr 1852. Kronstadt. 8°. (2090.)
- —; Bistritzer — für das Jahr 1895. Bistritz. 8°. (1924.)
- Kamp, O.; Frankreichs Kinderwelt in Lied und Spiel. Wiesbaden, 1878. 8°. (1804.)
- Kapper, S.; Die Gesänge der Serben. 2. k. Leipzig, 1852. 8°. (1560.)
- Karadžich, W., St., dr.; Serbische Hochzeitslieder. Pest, 1826. 8°. (1482.)
- Kassics, I.; A magyarországi mesterembereket, ezeknek legényeit és tanítványait, nemkülömben a mester-czéheket illető kegyelmes királyi rendeléseknek kivonatai. Bécs, 1855. 8°. (1526.)

- Katona, L., dr.;** Mythologiai irányok és módszerek. (Klvt. az „Ethnographiá“-ból). Budapest, 1896. 8°. (1643.)
- —; A magyar mythologia irodalma. I. füzet. (Klvt. az „Ethnographiá“-ból). Budapest, 1897. 8°. (1643.)
- —; A népmesékről. Pécs, 1889. 8°. (1698.)
- Kausch, M.;** A tihanyi codex nyelvvezetei. Budapest, 1901. 8°. (1882.)
- Kayserling, M. dr.;** Refranes ó proverbios Espanoles de los Judios Espanoles. Budapest, 1889. 8°. (1973.)
- Kazinczy, G.;** Finn népmesék. Pest, 1856. 8°. (1774.)
- Kállay, B.;** A szerbek története 1780—1815. I. k. Budapest, 1877. 8°. (1559.)
- Kállay, F.;** A magyar nemzetiségről. Pest, 1836. 8°. (1938.)
- —; A pogány magyarok vallása. Pest, 1861. 8°. (2326.)
- Kálmány, L.;** Világunk alakulásai nyelvahagyományainkban. Szeged, 1893. 8°. (1843.)
- —; A hold nyelvahagyományainkban. (M. tud. akad. értek. a nyelv- és széptud. köréből.) Budapest, 1887. 8°. (1982.)
- —; A csillagok nyelvahagyományainkban. Szeged, 1893. 8°. (2448.)
- —; Gyermekjlesztők és rablók nyelvahagyományainkban. (Klvt. az „Ethnographia“ IV. évf.-ből). Budapest, 1893. 8°. (2449.)
- Károly, Gy., H.;** Abaujmegye XVI. századbeli műveltség-történelméből. Kassa, 1875. 8°. (1849.)
- Keferstein, W.;** Bemerkungen über das Skelett eines Australiers vom Stamme Warnambool. Dresden, 1865. 4°. (2496.)
- Keleti, K.;** Magyarország szőlőszeti statisztikája 1860—1873. Budapest, 1876. 4°. (1828.)
- —; A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. (M. tud. akad. értek. a társad. tud. köréből.) Budapest, 1881. 8°. (2172.)
- —; Magyarország népesedési mozgalmak 1864—73-ban és a cholera. (M. tud. akad. értek.). Budapest, 1875. 8°. (2179.)
- —; Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1879. 8°. (2180.)
- —; Zu-und Abnahme der Bevölkerung Ungarns nach Nationalitäten. (Klvt. a „Literarischen Berichten aus Ungarn“-ból). Budapest, 1879. 8°. (2440.)
- Keller, Ad.;** Die Lieder Guillems IX. (L. Holland (2032.) cz. alatt!)
- Keller, O.;** Die Schildkröte im Altherthum. Prag, 1897. 4°. (2420.)
- Kennan, G.;** Zeltleben in Sibirien und Abenteuer bei den Korjaken und anderen Stämmen Kamtschatkas und Nordasiens. Leipzig. 8°. (1797.)
- Kerékgyártó, Á.;** Magyarország művelődésének története, különös tekintettel az anyaország, úgyszintre Erdély, Horvát- és Tórország államélete kifejlésére. Pest, 1865. 8°. (1444.)
- Kertbeny;** Ausgewählte Ungarische Volkslieder. Darmstadt. 1851. 8°. (1487.)
- Khanenko, B.;** Antiquites Russes. 2. k. Kiev, 1900. 4°. (2255.)
- Kingsley, M., H.;** West African studies. London, 1901. 8°. (1344.)
- Kircher, A.;** Turris Babel sive Archontologia. Amstelodami, 1679. 2°. (1597.)
- Kisfaludy, Alex.;** Sagen aus der Magyarischen Vorzeit. Pest 1863. 8°. (2157.)

- Kiss, Á., dr.;** Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. Budapest, 1891. 8°. (1396.)
 — — ; Játéktanító vezérkönyv az elemi népiskolai tanítók számára. Budapest. 1894. 8°. (2416.)
- Klaproth, J., v.;** Kaukasische Sprachen. Halle-Berlin, 1814. 8°. (1503.)
- Klaproth, J., v.;** Reise in den Kaukasus und nach Georgien, unternommen in den Jahren 1807 und 1808. 2. k. Halle-Berlin, 1814. 8°. (1502.)
 — — ; Dr. J. A. Guldenstädt's Beschreibung der Kaukasischen Länder. (Lásd Guldenstädt (1831.) cz. alatt!)
- Klee, J., L.;** J. K. A. Musäus Volksmärchen der Deutschen. (L. Musäus (1596.) cz. alatt!)
- Klein, M.;** Die harmonische Lebensweise (Vegetarismus). Berlin, 1886. 8°. (1992.)
- Knoop, O.;** Sagen und Erzählungen aus der Provinz Posen. Posen, 1893. 8°. (1760.)
- Knothe, Fr.;** Die Markersdorfer Mundart. B. Leipa, 1895. 8°. (1754.)
- Knowles, J., H.;** Folk-Tales of Kashmir. London, 1888. 8°. (1539.)
- Knötel, A.;** Der Niger der Alten und andere wichtige Fragen der alten Geographie Afrika's. Glogau, 1866. 8°. (1775.)
- Kobell, Fr., v.;** Oberbayerische Lieder mit ihren Singweisen. München, 1871. 8°. (1517.)
- Koeze, G., A.;** Crania ethnica Philippinica I. k. (Veröffentlichungen des Niederländischen Reichsmus. f. Völkerkunde. Serie II. No. 3.). Haarlem, 1901. 4°. (1301.)
- Kollmann, J.;** I. Beiträge zu der Rassen-Anatomie der Indianer, Samoeden und Australier. II. Kalmücken der Klein-Doerbeter Horde in Basel. III. Schädel und Skeletreste aus einem Judenfriedhof des 13 u. 14. Jahrhunderts zu Basel. IV. Die in der Schweiz vorkommenden Schädelformen. (Klvt. a „Verhandl. d. Naturforschend. Ges. in Basel.“ VII. Theil-jéből.) Basel. 1884. 8°. (1449.)
 — — ; Les races humaines de l'Europe et la composition des peuples. Paris, 1881. 8°. (1547.)
- Komlóssy, F.;** Bosnia és Hercegovina jogviszonya Magyarországhoz a közép-korban 1103—1528. I. rész: Árpádházi királyaink alatt. Budapest, 1879. 8°. (2144.)
- Konek, S., dr.;** Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalmá. (M. tud. akad. értek. a társad. tud. köréből). Budapest, 1880. 8°. (2174.)
 — — ; Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalmá 1877—79. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1882. 8°. (2173.)
 — — ; A nemzetek szellemele élete a párisi világkiállításon. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1867. 8°. (2184.)
 — — ; Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1875. 8°. (2232.)
 — — ; Öt év Magyarország bűnvádi statistikájából. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1879. 8°. (2233.)
 — — ; A magyar korona országainak legújabb népesedési mozgalmái. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1868. 8°. (2238.)

- Konrád, E., dr.: Der abnorme Schädelbau als „Signum dispositionis“. (Klvt. a „Pester med.-chir. Presse“ XXXVI. évf.-ból.) Budapest, 1900. 8°. (2490.)
- Korajac, V.; Die Pfahlbauern. Wien, 1898. 8°. (2367.)
- Korény-Scheck, V.; Buckle rendszere. Budapest, 1876. 8°. (2099.)
- Koritschnyák, J., J., M.; Fundamentum linguae Zingoricae. (L. József főherceg (2412.) cz. alatt !)
- Kovachich, M., G.; Hungaria in parabolis, sive commentarii in adagia et dicteria Hungarorum. (L. Szirmay (1837.) cz. alatt !)
- Kovács, D., dr.; A berlini magyar egyesület negyvenéves története. Berlin, 1886. 8°. (1806.)
- Kovács, Gy., dr.; Az 1896-iki országos ezredéves kiállítás háziipari csoportjának tervezete. Budapest, 1896. 4. (1896.)
- —; II. A magyar háziipar törzskönyve. (L. Ráth, K. (2112.) cz. alatt !)
- Kovács, J.; Szeged és népe. Szeged, 1901. 8°. (1361.)
- —; Szeged. Szeged, 1889. 8°. (2306.)
- Kovács, J., dr.; A felső nép- és polgári iskolai oktatás. Budapest, 1896. 8°. (1881.)
- Kovács, Gy.; Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1690-ben. (M. tud. akad. értekezés a társad. tud. köréből.) Budapest, 1885. 8°. (2183.)
- Kozma, F.; Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népeletben (M. tud. akad. értekezés a tört. tud. köréből) Budapest, 1882. 8°. (1638.)
- Köhler, Ed; Glaube, Unglaube und Aberglaube unserer Zeit. Dresden, 1825. 8°. (2058.)
- Könyvjegyzék; A Dunántúli Közművelődési Egyesület I. számú vándorkönyvtárának —e. Budapest, 1896. 8°. (1889.)
- Körner, Fr.; Vaterländische Bilder aus Ungarn und Siebenbürgen, III. Band, 2-te Hälfte Bilder aus Siebenbürgen, der Serbischen Woiwodina und dem Temeser Banat, von der Militärgrenze, Kroatien, Slavonien und Dalmatien. Leipzig, 1858. 8°. (1579.)
- Körömy, Á.; Iparviszonyaink a czéhek szabályozásától a mohácsi vészig, 1356—1526. Budapest, 1883. 8°. (2019.)
- Kőrösi, J.; Adalékok Hontmegye nemzetiiségi monografiájához. Budapest, 1883. 8°. (1699.)
- —; A Felvidék eltótosodása. Budapest, 1898. 8°. (1935.)
- Kőrösi, S.; Adalékok Fiume néprajzához. Kolozsvár, 1892. 8°. (1980.)
- —; A magyar nyelvbéli olasz elemek. Fiume, 1892. 4°. (2309.)
- Kővári, B.; Göcseji népdalok. Budapest, 8°. (2088.)
- Kővári, L.; Székelyhonról, 1841. Kolozsvár, 1842. 8°. (2450.)
- Kramer, J., H.; Le Musée d' Ethnographie Scandinave à Stockholm: Notice historique et descriptive. (L. Stockholm (2146.) cz. alatt !)
- Krauss Fr., S., dr.; Sagen und Märchen der Südslaven. II. k. Leipzig. 1884. 8°. (1476.)
- —; Kaiser Konstantin auf der Sonnenburg. (Klvt. a „Monatsblätter d. Wissenschaftlichen Club“ 1886. évf.-ból). Wien. 8°. (2357.)
- —; Die Wahlbrüder. (Klvt. a „Monatsbl. d. Wiss. Club“ 1887. évf.-ból). Wien. 8°. (2358.)

- Krauss, Fr., S., dr.;** Medizinische Zaubersprüche aus Slavonien, Bosnien, der Hercegovina und Dalmatien. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XVII. k.-ből). Wien, 1887. 8°. (2359.)
- —; Tri riječi Hercegovca. U Mostaru, 1885. 8°. (2360.)
- —; Südslavische Pestsagen. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XIII. k. ből). Wien, 1883. 8°. (2361.)
- —; Wie Mohammed Köprülü Vezier geworden. Wien, 1894. 8°. (2365.)
- —; Die Pfahlbauern. (L. Korajac (2367.) cz. alatt!)
- —; Bömische Korallen aus der Götterwelt. Wien, 1893. 8°. (2430.)
- —; La fin du roi Bonaparte. (Klvt. a „Revue d. Tradit. populaires“ IV. k.-ből). Paris, 1889. 8°. (2431.)
- —; Ibráhim Nukić. Wien, 1888. 8°. (2432.)
- —; Gesühnte Grabschändung. (Klvt. a „Zeitschrift. f. Volkskunde“-ből). Wien 8°. (2433.)
- —; Orlović der Burggraf von Raab. Freiburg i/B., 1889. 8°. (2434.)
- Krcsmárik, J.;** A török népdalról. Budapest, 1879. 8°. (2421.)
- Kremnitz, M.;** Rumänische Märchen. Leipzig 1882. 8°. (2404.)
- Kretzer, E., dr.;** Joseph Arthur Graf von Gobineau. Leipzig, 1902. 8°. (2260.)
- Krist, J.;** II. Ein Blick in die Entwicklungsgeschichte der Menschheit. (L. Rotter (1925.) cz. alatt!)
- Kristianovich, I.;** I. Grammatik der Kroatischen Mundart. II. Anhang. 2 k. Agram, 1840. 8°. (1812.)
- Krohn, J.;** Die Kalewala vom ästhetischen Standpunkt betrachtet. Leipzig, 8°. (1721.)
- Krohn, K.;** Die geografische Verbreitung einer nordischen Thiermärchenkette in Finnland durch eine Karte erläutert. (A „Fennia IV. k.-ből). Helsingfors, 1890. 8°. (1719.)
- —; Le folk-lore Finnois. (Klvt. a „Tradition“ IV. k.-ből). Paris 1890. 8°. (1724.)
- —; Die geographische Verbreitung Estnischer Lieder. (Klvt. a „Berichten d. Geogr. Ges. in Finnland“-ből). Kuspio, 1892. 8°. (1725.)
- Kropf, L., L.;** The folk-tales of the Magyars. (L. Jones (1423.) cz. alatt!)
- Krüger, J.;** Der Apparat des Photographen. Leipzig, 1859. 8°. (2025.)
- Kubinyi, L.;** Meddig él a magyar nemzet? Pest, 1873. 8°. (2331.)
- Kuhač, Fr., S.;** Južno-Slovjenske Narodne Popievke. 4 k. U Zagrebu, 1881, 4°. (1544.)
- Kún, A.;** Játéktanító vezérkönyv az elemi népiskolai tanítók számára. (L. Kiss, A. (2416.) cz. alatt!)
- Kúnos, L., dr.;** Oszmán-török népköltési gyűjtemény, I. k.: Oszmán-török Népmesék. Budapest, 1887. 8°. (1978.)
- —; Kisázsiai népregények. (Klvt. a „Budapesti Szemlé“-ből). Budapest, 1892. 8°. (2039.)
- —; Kisázsiai török nyelvjárások: I. Brussa és Ájdin vidéke. (Klvt. a „Nyelvtud. Közlemények“ XXII. k.-ből). Budapest. 1892. 8°. (2040.)
- —; II. Erdélyi kisebb nyelvjárások. (L. Munkácsi, B. (2419.) cz. alatt!)
- —; Török népmesék. Budapest, 1889. 8°. (2423.)

- Kúnos, I., dr.;** Három Karagöz-játék. (Klvt. a „Nyelvtud. Közlemények“ XX. k.-ból). Budapest, 1886. 8°. (2424.)
- —; Orta-Oyounou. (Klvt. a „Nyelvtud. Közlemények“-ből). Budapest, 1888. 8°. (2425.)
- Kuun, G., gr.;** Az imádság történelme. (Klvt. a „Ker. Magvető“-ből). Kolozsvár, 1889. 8°. (2020.)
- —; Hunyadmegyéről. (Klvt. az „Emke emlékkönyv“-ből). Kolozsvár, 1890. 8°. (2322.)
- Kuzsinszky, B., dr.;** Római köemlékek az aquincumi múzeumban. Újabb sorozat (1898—1900.) (Klvt. „Budapest Régiségei“ VII. k.-ból). Budapest. 1901. 4°. (2477.)
- Küster, E., dr.;** Die deutschen Buntsandsteingebiete, ihre Oberflächengestaltung und anthropogeographischen Verhältnisse. Stuttgart, 1891. 8°. (1741.)
- Labrós, Fr., M.;** Jochs de la Infancia. Barcelona, 1874. 8°. (1890.)
- Lacroix, P.;** Mœurs, usages et costumes au moyen âge et à l'époque de la renaissance. Paris, 1872. 4°. (1397.)
- Lakatos, Gy.;** A magyar nemzet eredeti hona, különös figyelemmel a horvát, és illir nemzet eredetiségére. Pest, 1844. 8°. (2136.)
- Lakatos, K.;** Vadászhit. Szeged, 1897. 8°. (2439.)
- Laky, M.;** Művelődésünk tényezői Zsigmond alatt. Budapest, 1876. 8. (2143.)
- Lampert, K., dr.;** Die Völker der Erde. I. k. Stuttgart-Leipzig, 1902. 4°. (2261.)
- Landberg-Hallberger, C., dr., Graf v.;** Die Legende von Mönch. (L. Goldziher (2317.) cz. alatt!)
- Landwirthschaft.;** Die Lebensfrage der — auf dem Königsboden. Wien, 1878. 8°. (2034.)
- Lás Barras.;** (L. Barras cz. alatt!)
- Laube, G., C., dr., prof.;** Volksthümliche Überlieferungen aus Teplitz und Umgebung. Prag, 1896. 8°. (1752.)
- Laurent, E., dr.;** Okkultismus und Liebe. Berlin, 1903. 8°. (2374.)
- Laurianus, A., Fr.;** Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae Romanae in utraque Dacia vigentis, vulgo Valachicae. Vienna. 1840. 8°. (1813.)
- Lauser, W., dr.;** Ein Herbstausflug nach Siebenbürgen. Wien, 1886. 8°. (2152.)
- Laveleye, E.;** Kormányformák az újkori társadalomban. Budapest, 1881. 8°. (2152.)
- Laville, M., A.;** Cinq mètres de dépôts modernes stratifiés au barrage d'Alfort. (Klvt. a „Congrès Internat. d'Anthrop. et d'Archeol. prehist.“ Comptes-Rendus-jéből). Paris, 1900. 8°. (2262.)
- —; I. Étude de couches sannoisiennes démantelées, délayées et déposées sur les pentes à l'époque pléistocène a Montmagny, Villetaneuse et Villejuif. II. Sur le caractère de certaines populations canaques. III. Disque et lame en forme de grattoir Magdalénien. (Klvt. a „Bullet. et Mem. d. la Soc. d'Anthrop. de Paris“-ból). Paris, 1901. 8°. (2263.)
- Láczy, L.;** A metszés kérdése Tokaj-Hegyalja szempontjából. S.-A.-Ujhely, 1899. 8°. (1332.)

- Lehmann—Fihés, M.**; Über Brettchenweberei. Berlin, 1901. 8°. (1865.)
- —; Isländische Volkssagen. (L. Árnason (1750. cz. alatt!))
- Lehmann-Nitsche, R., dr.**; Ueber die langen Knochen der südbayerischen Reihengräberbevölkerung. (Klvt. a „Beiträgen zur Anthrop. u. Urgesch. Bayerns“ XI. k.-böl.) München, 1895. 8°. (1997.)
- Lehmann, R., dr.**; Ueber die Bedingungen eines Handelsverkehrs mit dem Westlichen Sibirien. (L. Hage (1798.) cz. alatt!)
- Lehoczky, T.**; Adatok hazánk archaeológiájához, különös tekintettel Bereg megyére és környékére. I. k.: Az őskortól a magyarok bejöveteleig. Munkács, 8°. (2249.)
- Leipzig**; Bericht des Museums für Völkerkunde in —, 1900. Leipzig. 8°. (916.)
- Leitner, Gu.**; Die Schatzkammer des allerhöchsten Kaiserhauses. Wien, 1887. 8°. (1929.)
- Lëndner, Eörnst, v.**; Zëpsërschër Liider-Puschschen. Wien, 1863. 8°. (1555.)
- Lengyel, M.**; Ruthénekröl. Budapest-Ungvár. 8°. (2089.)
- Lenhossék, J.**; I. A szeged-öthalmi ásátásokról stb. II. Die Ausgrabungen zu Szeged-Öthalom in Ungarn etc. 2 k. Budapest-Wien, 1882, 1886. 4°. (1519.)
- —; Des déformations artificielles du crân en général de celles de deux crânes macrocephales trouvés en Hongrie et d'un crâne provenant des temps barbares du même pays. Budapest, 1878. 4°. (1518.)
- Leroy-Beaulieu, A.**; Die Juden und der Antisemitismus. Wien, 1893. 8°. (1830.)
- Leskien, A.**; Litauische Volkslieder und Märchen. Strassburg; 1882. 8°. (1498.)
- Leusden, J.**; Philologus Hebraeo-Mixtus, una cum Spicilegio Philologico. Basileae, 1739. 4°. (1590.)
- Lewis, L., dr.**; Briefe der Lady Mary Wortley Montague. Leipzig, 1851. 8°. (1564.)
- Lewis, T., H.**; Minor antiquarian articles. 1880—1884. (Az „American Antiquarian“-ból.) Lansing, 1884. 8°. (2014.)
- —; Snake and snake-like mounds in Minnesota (A „Science“-ból). St. Paul, 1887. 8°. (2009.)
- —; Incised boulders in the upper Minnesota valley. (Az „American Naturalist“-ból). St. Paul, 1887. 8°, (2010.)
- —; Ancient rock inscriptions in Eastern Dakota. (Az „American Naturalist“-ból). St. Paul, 1886. 8°. (2011.)
- —; The „Monumental Tortoise“ mounds of „De-Coo-Dah“. (Az American Journal of Archaeology“-ból). St. Paul, 1886. 8°. (2012.)
- —; Effigy mounds in Northern Illinois. (A „Science“-ból). St. Paul, 1888. 8°. (2013.)
- Liebrecht, F.**; Zur Volkskunde. Heilbronn, 1879. 8°. (1684.)
- —; Der Pentamerone oder das Märchen aller Märchen. (L. Basile (1805.) cz. alatt!)
- Lindeman, M., v.**; Finnland und seine Bewohner. Leipzig, 1855. 8. (1553.)
- Lindner G., dr.**; Das Feuer. Brünn, 1881. 8°. (2046.)
- Lipp, V., dr.**; A keszthely-dobogói sirmező. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből.) Budapest, 1884. 8°. (2245.)

- Lippert, J.; Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch. Berlin, 1882. 8°. (1568.)
- Lipsky, J. v.; Repertorium aller Oerter und Gegenstände, die in der von — in zwölf Blättern herausgegebenen Charte der Königreiche Ungarn, Kroatien, Slavonien samt Militär-Gränze wie auch des Grossfürstenthums Siebenbürgen vorkommen. Ofen, 1808. 4°. (1595.)
- Literatus; Magyar nemzeti kultura. Budapest, 1893. 8°. (1834.)
- Loos, J.; Josef Victorin's Grammatik der Slovakischen Sprache. (L. Victorin (1841.) cz. alatt!)
- Lovcsányi, Gy.; A Vág és vidéke. Budapest, 1881. 8°. (1848.)
- Lósy, J.; Anthropologia. (Stampfel-féle tud. zseb-könyvtár: 108.) Pozsony-Budapest, 1902. 8°. (2286.)
- Löher, Fr., v.; Die Magyaren und Andere Ungarn. Leipzig, 1834. 8°. (1570.)
- Lugossy, J.; Hangrendi párhuzam ezer példában. Debrecen, 1858. 8°. (2018.)
- Lukácsy, Kr.; A magyarok őselei, hajdonkori nevei és lakhelyei. Kolozsvár, 1870. 8°. (2339.)
- Lutsch, H.; Wanderungen durch Ost-Deutschland zur Erforschung volksthümlicher Bauweise. Berlin, 1888. 8°. (2027.)
- Lutz, K.; Gazdászati tanács a cigányok helyzetének javítása és ebből kifolyólag az államra háramló haszonra nézve. Pécs. 8°. (2390.)
- —; Rőpirat a cigányokról. Pécs, 1890. 8°. (2389.)
- Lübeck; Bericht des Museums für Völkerkunde in — über das Jahr 1901. Lübeck 8°. (513.)
- Lydekker, R.; Living races of Mankind. (L. Hutchinson, H., N. (1413.) cz. alatt!)
- Maass, A. Bei liebenswürdigen Wilden. Berlin, 1902. 8°. (1410.)
- Machik, J., V.; Sagen aus der Magyarischen Vorzeit. (L. Kisfaludy (2157.) cz. alatt!)
- Maclagan, R., Cl.; The games & diversions of Argyleshire. London, 1900. 6°. (1431.)
- Majer, A.; A Faust-monda a népköltészetben, Göthenél és Lenaunál. (Az egri kath. főgymn. 1875/76. évi értesítőjéből). Eger, 1876. 8°. (2140.)
- Majláth, B.; Forgách Ádám és Báthory Sónia ékszereinek történetéből. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből). Budapest, 1882. 8°. (2230.)
- —; Adatok a helynevek történetéhez. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1882. 8°. (2246.)
- Maler, T.; Researches in the central portion of the Usumatsintla Valley. (L. Memoirs (1384.) cz. alatt!)
- Manifest; — an Unsere Grenzer des 12., 13. und 14. Grenzregiments und des Titler Bataillons. Wien, 1872. 8°. (1893.)
- Marbeau, E.; Un nouveau royaume (Roumaine). (Klvt. a „Correspondant“-ból). Paris, 1881. 8°. (2132.)
- Margalits, E.; Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Budapest, 1896. 8°. (2313.)
- —; Bácskai közmondások és szólásmódok. I. rész. Baja-Pest, 1877. 8°. (1697.)

- Mariencescu, A., dr.;** A magyar népnév philologiai eredete és értelme és a kaukázusi Magyarország. Nagyvárad, 1898. 8°. (1640.)
- Martin, F., R.;** Ältere Kupferarbeiten aus dem Orient. II. k. Stockholm-Leipzig, 1902. 2°. (2296.)
- Martin, K.;** Reisen in den Molukken, in Ambon, den Ulliassern, Seran (Ceram) und Buru 2. k. Leiden, 1894. 8°. (2316.)
- Matiegka, H., dr.;** Crania Bohemica I. Theil: Böhmens Schädel aus den VI—XII. Jahrhundert. Prag, 1891. 8°. (2134.)
- Matolcsy, L.;** A magyar szórend elméletének története. Kolozsvár, 1900. 8°. (1622.)
- Maurer, Fr.;** Eine Reise durch Bosnien, die Saveländer und Ungarn. Berlin, 1870. 8°. (1446.)
- Mayer, Ferd., Gr.;** Beyträge zu einer richtigen Uebersetzung der syrischen Chronik des Gregorius Barhebräus. Wien, 1819. 8°. (1530.)
- Mayr, Gy., dr.;** A társadalmi élet törvényszerűsége. Budapest, 1881. 8°. (1762.)
- Márk, J.;** A magyar és román. Szatmár, 1881. 8°. (2021.)
- Márki, J., dr.;** IV. Szóelemzés vagy Szavaink egymásközi rokonsága. (L. Rotter R. (1925.) cz. alatt!)
- Mátyás, Fl.;** Magyar-árja nyelvhasonlatok. Pécs, 1857. 8°. (2044.)
- Medici, P.;** A zsidók szertartásai és szokásai. Ungvár, 1889. 8°. (1800.)
- Medina, M., D.;** Datos craneométricos obtenidos del estudio de los ejemplares existentes en la escuela provincial de medicina de Sevilla. Sevilla, 1898. 8°. (1306.)
- —, Trabajos originales. (Klvt. a „Revista Médica de Sevilla“ XXXIV. k.-ból.) Sevilla, 1900. 8. (1307.)
- Mednyánszky, Al., Frhrr., v.;** Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn. Pest, 1826. 4°. (1791.)
- Meier, J., dr.;** Volkslied und Kunstlied in Deutschland. (Klvt. az „Allgemeine Zeitung“-ből.) München, 1898. 8°. (1987.)
- Meiners, C.;** Geschichte des Verfalls der Sitten der Wissenschaften und Sprache der Römer in den ersten Jahrhunderten nach Christi Geburt. Wien-Leipzig, 1791. 8°. (1467.)
- Meisel, W., A., dr.;** Prinz und Derwisch oder die Makamen Ibn-Chisdais. Pest, 1860. 8°. (2119.)
- Meldahl, F.;** Ueber die historischen Formen der Holzbaukunst und die geographische Verbreitung derselben. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXII. k.-ból.) Wien, 1892. 8°. (1778.)
- Memoirs;** — of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University. Vol. I.: No. 3.: The Chultunes of Labná, Yucatan (Thompson, E.). No. 5.: Caverns of Copan, Honduras (Byron Gordon). No. 6.: The Hieroglyphic Stairway. Ruins of Copan. (Byron Gordon). Vol. II. No. 1.: Researches in the central portion of the Usumatsintla Walley. 4 k. Cambridge, 1900. 4°. (1384.)
- Menpes, M.;** Japan. London, 1901. 8°. (1368.)
- Merza, Gy.;** A hazai örménység jövője. Kolozsvár, 1896. 8°. (1499.)

- Menschendorfer, J., T.**; Aus der Gegenwart und Vergangenheit der Gemeinde Petersberg. Kronstadt, 1885. 8°. (1869.)
- Mestorf, J.**; Die Ureinwohner des Skandinavischen Nordens. (L. Nilson (1857.) cz. alatt!)
- Meusel, J., G.**; Sammlung und Abstammung Germanischer Wurzel-Wörter. Halle, 1776. 4°. (1603.)
- Meyer, A., B.**; Über die Namen Papúa, Dajak und Alfuren. (Klvt. a „Sitzungs- b. d. phil.-hist. Classe d. k. Akad. d. Wissenschaften“ 1882. évf.-ból). Wien. 8°. (2126.)
- —; Bericht ueber eine Reise nach Neu-Guinea, unternommen in den Jahren 1872. u. 1873. (Klvt. a „Mittheil. d. K. K. Geogr. Ges. zu Wien“ 1873. évf.-ból). Wien, 8°. (2127.)
- —; Die Nephritfrage kein ethnologisches Problem. Berlin, 1883. 8°. (2128.)
- —; Die alcune accette di pietra, specialmente die Giadaite, del R. Museo di Antichità in Parma. (Klvt. a „Bullett. d. paletnol. ital.“ XII. évf.-ból). Parma, 1886. 8°. (2129.)
- Meyer, Cl., H.**; Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. (L. Wuttke (1415.) cz. alatt!)
- Meyer, G., dr.**; Essays und Studien zur Sprachgeschichte und Volkskunde. Berlin, 1885. 8°. (1654.)
- Meyer, J., Fr., v.**; Hades. Frankfurt a/M., 1810. (2529.)
- Mezőgazdaság**; 1894. XII törvénycikk a —ről és mezőrendőrségről. Buda- pest, 1899. 8°. (1367.)
- Méry, E.**; Arrabona temetői. (A Pannonhalmi Szt. Benedek-rend győri főgymn- nak 1875/76. évi értesítvényéből). Győr, 1876. 8°. (2057.)
- Mészáros, I., túri**; A nép nyelvének ügye a nyelvújítás óta. Budapest, 1885. 8°. (2456.)
- Mihalik, S.**; Resicza jelene és multja. Resiczabánya, 1896. 8°. (2469.)
- Mika, O.**; A székelykérdés megoldásának módjai. Kolozsvár, 1902. 8°. (2297.)
- Mikusay, J.**; Magyar-mutató tükör. Buda, 1827. (1940.)
- Milhoffer, S.**; A birtokkategóriák hatása különös tekintettel a népesedésre. Budapest, 1902. 8°. (2377.)
- Miske, K., Frhrr., v.**; Hochhenklige Gefässe von Velem-St. Veit. (Klvt. a Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXX. k.-ból). Wien, 1900. 4°. (2466.)
- Mittheilungen**; — der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1902. Wien. 4°. (284.)
- —; Wissenschaftliche — aus Bosnien un der Hercegovina, 5., 6. k. Wien, 1897., 1899. 8°. (1036.)
- —; — der Deutschen Gesellschaft für Natur-und Völkerkunde Ostasiens, Band VIII. 3. Theil. Tokyo, 1901. 8°. (1251.)
- Mohnike, G.**; I. Altschwedische Balladen, Märchen und Schwänke, sammt einigen Dänischen Volksliedern. II. Vom Kehrreim in den alten Skan- dinavischen Liedern. Stuttgart-Tübingen, 1836. 8°, (1577.)
- Molnár, I.**; A szőlőművelés és borászat kézikönyve. Budapest, 1897. 8°. (1335.)
- Montana, N., dr.**; Neue vollständige, theoretisch-praktische Grammatik der Spanischen Sprache. (L. Rothwell (1516.) cz. alatt!)
- Monteiro, H.**; II. Portuguese folk-tales. (L. Comapretti, D. (1421.) cz. a.)

- Mooney, J.** ; Recent archaeologic find in Arizona. (Klvt. az „American Anthropologist“-ből). Washington, 1893. 8°. (1954.)
- — ; The funeral customs of Ireland. (Klvt. az „Americ. Philosophic. Society“ Proceedings-jéből). Washington, 1888. 8°. (2105.)
- — ; The Holiday customs of Ireland. (Klvt. az „Americ. Philosophic. Society“ Proceedings-jéből). Washington, 1888. 8°. (2103.)
- Morris, W.** ; A summary of the principles of socialism. (L. Hyndmann, H. (1875.) cz. alatt !)
- Moser, H.** ; A travers la Bosnie et l'Herzégovine. Paris, 1895. 8°. (1828.)
- Motte, Baron de la** ; Spanien. Braunschweig, 1836. 8°. (2154.)
- Mönche** ; Vertheidigung der —. Berlin, 1783. 8°. (1511.)
- Much, M., dr.** ; Die Heimat der Indogermanen im Lichte der urgeschichtlichen Forschung. Berlin, 1902. 8°. (1398.)
- Munckerus, Th.** ; Mytographi Latini. Amstelodami, 1681. 8°. (1445.)
- Munkácsi, B.** ; A magyar összehasonlító nyelvtudomány jövő feladatai. (Klvt. a „Budapesti Szemlé“-ből. Budapest, 1892. 8°. (1709.)
- — ; Nyelvészeti tanulmányutam a vogulok földén. (Klvt. a „Budapesti Szemlé“-ből). Budapest, 1889. 8°. (1918.)
- — ; Votják népköltészeti hagyományok. Budapest, 1887. 8°. (1932.)
- — ; I. A moldvai csángók nyelvjárások. Budapest, 1881. 8°. (2419.)
- Musäus, J., K., Aug.** ; Volksmärchen der Deutschen, Leipzig, 1842. 8°. (1596.)
- Museum** ; — des Wundervollen oder Magazin des Ausserordentlichen in der Natur, der Kunst und im Menschenleben. Leipzig, 1810. 8°. (2153)
- Müller, Chr.** ; Des heiligen Augustins Soliloquien oder Stille Stunden vor dem HERN. Nebst seinem Manuale. Stuttgart, 1857. 8°. (2100.)
- — ; Siebenbürgische-deutsche Volks-Bücher. I. Bd.: Siebenbürgische Sagen. Wien-Hermannstadt, 1885. 8°. (1480.)
- Müller, D., H., dr.** ; Die Südarabische Expedition der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Wien-Leipzig, 1899. 8°. (2318.)
- Müller, Fr.** ; Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen. Hermannstadt, 1864. 8°. (1854.)
- Müller, H., dr.** ; Die Repser Burg. Hermannstadt, 1900. 8°. (2349.)
- Müller, J.** ; Heldensang vom Zuge gegen die Polowzer, des Fürsten vom sewerischen Nowgorod Igor Swätswlawitsch. Prag, 1811. 8°. (1819.)
- Müller, W.** ; Beiträge zur Volkskunde der Deutschen in Mähren. Wien-Olmütz, 1893. 8°. (1683.)
- Nagybánya** ; A —i múzeum-egyesület értesítője az 1900-iki egyesületi évről. Nagybánya, 1901. 8°. (1314.)
- Magy-Enyed** ; Strassburg am Marosch. Hermannstadt, 1866. 8°. (1947.)
- Nagy, Já.** ; A székelyek scythahún eredetűsége s az ellenvélemények. Kolozsvár, 1879. 8°. (2058.)
- Nagy, JÓ.** ; A tótok otthonáról Árvamegyében. Alsó-Kubin, 1891. 8°. (1388.)
- Nagy-Magyarország** ; — vagy négy szerzetes barát viszontagságos útja a magyarok ősi hazájába. Budapest. 1873. 8°. (2343.)
- Nagy, S.** ; Szabatos codexek. (M. tud. akad. érték. a nyelv- és széptud. köréből.) Budapest, 1884. 8°. (2227.)

- Nagy, S., K.**; Biharvármegye földrajza Nagy-Várad város leírásával és a magyar királyság rövid áttekintésével. Nagyvárad, 1886. 8°. (2117.)
- Navarra, B.**; China und die Chinesen. Bremen, 1901. 8°. (1327.)
- Nedderich, W., dr.**; Wirtschaftsgeographische Verhältnisse, Ansiedlungen und Bevölkerungsverteilung im Ostfälischen Hügel- und Tieflande. Stuttgart, 1902. 8°. (2380.)
- Nehring, A., dr.**; Ueber die Gleichzeitigkeit des Menschen mit Hyaena spelaea. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXIII. k.-b61). Wien, 1893. 4°. (2498.)
- Nendtvich, K., dr.**; Az Akadémia tekintélye és a fővárosi sajtó. (M. tud. akad. értekezés). Budapest, 1888. 8°. (2107.)
- Nesselmann, G., H., F.**; Littauische Volkslieder. Berlin, 1853. 8°. (2071.)
- Netoliczka, O., dr.**; Johannes Honterus' ausgewählte Schriften. (L. Honterus (1900.) cz. alatt!)
- Neumann, L., dr., prof.**; Der Schwarzwald. („Land und Leute“ XIII. kötet). Bielefeld — Leipzig, 1902. 8°. (1443.)
- —; Die Volksdichte im Grossherzogtum Baden. Stuttgart, 1892. 8°. (1735.)
- Némäti, K.**; Nagy-Magyarország baskir titka. Budapest. 1901. 8°. (2276.)
- Népdalok**; I. Legújabb magyarországi népdalok. II. Dalvirágok 2 k. Budapest, 8°. (2036.)
- Népkönyvtárak**; Utasítás a — szervezésére. Budapest, 1902. 8°. (2278.)
- Népszámlálás**; A magyar korona országainak 1900. évi —a. Első rész: A népesség általános leírása községenként. Budapest, 1902. 4°. (2294.)
- —; A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott — eredményei. 2 k. Budapest, 1893. 4°. (1521.)
- Nicholas, J., L.**; Reise nach und in Neuseeland in den Jahren 1814 und 1815. Weimar 1819. 8°. (1473.)
- Niederle, L.**; Kotázce o původnim typu slovanském. (Klvt. a cseh „Athe-neum“-ból. Prága, 1891. 8°. (2461.)
- —; O Původu Slovanů. (Über der Ursprung der Slaven.) Praze. 1896. 8°. (1687.)
- Nikoljszkij, D., P., dr.**; Baskiry. Szt.-Pétervár, 1899. 8°. (1309.)
- Nilsson, S.**; Die Ureinwohner des Skandinavischen Nordens. Hamburg, 1868. 8°. (1357.)
- Nogel, I.**; Utazás Keleten. Pest, 1847. 8°. (2098.)
- Nork, F.**; Mythologie der Volkssagen und Volksmärchen. Stuttgart, 1848. 8°. (1453.)
- Nummi.**; — Augg. Caroli Sexti et Elisabethae breviter descripti et explanati. Wien, 1728. 8°. (1558.)
- Nütt, A.**; Studies on the legend of the Holy Grail with especial reference to the hypothesis of its Celtic origin. London. 1888. 8°. (1428.)
- —; Folk and Hero Tales. (L. Innes (1429.) cz. alatt!)
- Nürnberg.**; Saeculär-Feier der Naturhistorischen Gesellschaft in — 1801—1901. Nürnberg, 1901. 8°. (1317.)
- —; Album des literarischen Vereins in — für 1854, 1855. Nürnberg, 1854. 8°. (1573.)

- Nyári, A., báró, dr.; Temető királyságunk első századából. (Klvt. az „Archaeologiai Értesítő“-ből). Budapest, 1902. 8°. (2388.)
- Nyelvőr.; Magyar —, 1902. Budapest, 8°. (1242.)
- Oberbreyer, M., dr.; Meier Helmbrecht. (L. Gärtner (2065.) cz. alatt!)
- Oberländer, R.; Fremde Völker. Leipzig-Wien 1883. 4°. (1343.)
- Obermüller, W.; Die Alpen-Völker: Titaten, Giganten, Albanesen, Neapolitaner, Chatten, Schotten, Schwaben, Schweizer und Tiroler. Wien 1880. 8°. (1919.)
- —; Die Abstammung der Magyaren, mit einer Einleitung, über die Keltischen Wanderungen und die heutigen europäischen Völker, etc. Wien, 1872. 8°. (2055.)
- —; Die Entstehung der Hebräer, Juden wie Israeliten, des Christenthums und des Islam. Wien, 1878 8°. (2302.)
- —; Zur Abstammung der Slaven. Wien, 1871. 8°. (2303.)
- Obozrenije.; Ethnographiceszkoje —, 1900—1902. Moszkva 8°. (868.)
- Oesterreich.; Die Lebensfrage —s. Ist noch eine Vermittlung zwischen Oesterreich und Ugarin möglich? Braunschweig, 1860. 8°. (2028.)
- —; Die Garantien der Macht und Einheit —s. Leipzig, 1859. 8°. (2078.)
- Ohlenschlager, F.; Sage und Forschung. München, 1885. 4°. (2110.)
- Oldenberg, H.; Buddha. Berlin, 1897. 8°. (1310.)
- Ollivier, H.; Les Tziganes de Hongrie. (A „Revue Francaise“ IV. k.-ből). Paris. 1886. 8°. (2398.)
- Olmütz; Patriotischer Museum-Verein zu —. Olmütz, 1889. 8°. (2121.)
- Orakel; Das — der Norischen Sibille am Berge Scheckel. Gratz, 1836. 8°. (2059.)
- Orbán, B.; Brassó szab. kir. város leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeii szempontból. Budapest, 1873. 4°. (1789.)
- Orosz, E.; Ösbertani adatok Erdélyből. (Klvt. az „Orvos-természettud. Értesítő“ XXIII. k.-ből). Kolozsvár. 1901. 8°. (1974.)
- Országh, S., dr.; A főváros jobbpárti részéről. Budapest, 1892. 8°. (1835.)
- Ortvay, T., dr.; A praehistorikus kőszközők régiségi jellegeiről. (M. tud. akad. érték. a tört. tud. köréből). Budapest, 1886. 8°. (2224.)
- —; Összehasonlító vizsgálatok a hazai és éjszakeurópai (dán, svéd, norvég) praehistorikus kőszközők eredete és régisége körül. (M. tud. akad. érték.) 2. k. Budapest, 2884. 8°. (2223.)
- Osiander, J., Fr., dr.; Volksarzneimittel und einfache, nicht pharmaceutische Heilmittel gegen Krankheiten des Menschen. Hannover, 1862. 8°. (1536.)
- Osterloff, W.; Methode und Hilfsmittel der Erforschung der vorhistorischen Zeit in der Vergangenheit der Slaven. (L. Boguslawski (1402.) cz. alatt!)
- Osthoff, H., prof.; Schriftsprache und Volksmundart. (A „Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftl. Vorträge“ VIII. Serie-jéből). Berlin, 1883. 8°. (1508.)
- Osváth, P.; Bihar vármegye sárréti járása leírása. Nagyvárad, 1875. 8°. (2135.)
- Ott, Fr., R.; Religionen und religiöse Gebräuche der bekanntesten Völker in Asia, Afrika und Amerika. Wien, 1807. 8°. (1468.)
- P.; Tagebuch einer Reise, die im Jahre 1781 von der Gränzfestung Mosdok nach dem innern Caucasus unternommen worden. St. Petersburg-Leipzig, 1797. 8°. (1461.)

- Paget, J.**; Hungary and Transylvania. II. k. London, 1839. 8°. (1615.)
- Pailler. W.**; Volksthümliche Krippen-Spiele. Linz, 1881. 8°. (2150.)
- Pantheon.**; — des National-Ruhmes der Magyaren. 4°. (2060.)
- Panyák, E. dr.**; A magyarországi középiskolákban 1850—1885-ig megjelent összes program-értekezéseknek repertoriuma. Budapest, 1887. 8°. (2138.)
- Pap, Gy.**; Palóc népköltemények. Sárospatak, 1865. 8°. (1933.)
- Patrubány, L.**; Örmény tanulmányok. Budapest. 1884. 8°. (1964.)
- Paulitschke, Ph., dr.**; Beiträge zur Ethnographie und Anthropologie der Somäl, Galla und Harari. Leipzig, 1888. 4°. (1319.)
- Pautz, O., dr.**; Muhammeds Lehre von der Offenbarung. Leipzig. 1898. 8°. (1991.)
- Pálfy, M., dr.**; Képek a gyalui havasokról. Kolozsvár, 1897. 8°. (1510.)
- Pápai, K.**; A vogulok és osztyákoknál. (Klvt. az „Ethnographia“ I. évf.-ből). Budapest, 1890. 8°. (1716.)
- —; A palóc faház. (Klvt. az „Ethnographia“ IV. évf.-ből). Budapest, 1892. 8°. (1780.)
- Páriz, F., pápai**; Pax corporis, azaz az emberi test nyavalyáinak okairól, fészkeiről s azoknak orvoslásának módgyáról való Tracta. Kolozsvár, 1774. 8°. (1459.)
- Párizs**; Annales du Musée Guimet, 1897—1899., 1901. Paris. 4°. (820.)
- —; Annales du Musée Guimet, Bibliothèque d'études, IX—X. k. Paris, 1901. 8°. (821.)
- —; Guide Universel de Paris et de l'Exposition en 1900. Paris. 1900. 8°. (1567.)
- —; Exposition Universelle de 1900 à Paris: Catalogue special de la Hongrie. Budapest, 1900. 8°. (1921.)
- —; Exposition Universelle de Paris en 1900; Catalogue de l'Exposition Historique installée dans le Pavillon de la Hongrie. Paris, 1900. 8°. (1922.)
- —; Catalogue raisonné de l'Exposition de l'Administration Générale des Apanages Impériaux de Russie, Paris, 1900. Paris. 8°. (1946.)
- —; —i nemzetközi kiállítás, 1900: A magyar korona országai „erdészet“-i kiállításának (IX. csoport 49., 50. és 54. alcsoportok) részletes katalógusa. Budapest, 1900. 8°. (1977.)
- Pátkai (Seidel) P.**; Causerie az oláh-czigány-nyelv törzsszámainak philosophiájáról. Székes-Fehérvár, 1882. 8°. (2388.)
- Pechány, Ad., dr.**; A pánszlávizmus multja és jelene. (Klvt. a „Félsőmagyarországi Nemzetőr“-ből). Nyitra, 1886. 8°. (2484.)
- Pedroso, C.**; II. Portugese folk-tales. (L. Comparetti (1421.) cz. alatt!)
- Peez, Alex., dr.**; Das Bauernhaus in Oesterreich-Ungarn. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthropol. Ges. in Wien“. XXI. k.-ből). Wien, 1891. 4°. (1850.)
- Pesty, Fr.**; A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből). Budapest, 1876. 8°. (2169.)
- —; A perdöntő bajvívások története Magyarországon. (M. tud. akad. értek.) Pest, 1867. 8°. (2182.)
- —; A helynevek és a történelem. (M. tud. akad. értek. a tört. tud. köréből). Budapest, 1878. 8°. (2244.)

- Pesty, Fr.**; Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarorszáiban és a rácz despota cím. (M. tud. akad. értek.). Budapest, 1877. 8°. (2247.)
- Pelech, E., J., dr.**; A sztraczenai völgy és a dobsinai jégbarlang. Budapest, 1884. 8°. (1690.)
- Petermanns Mittheilungen**; I. Dr. A. — aus Justus Perthes Geographischer Anstalt, 1855—1901. II. Ergänzungshefte, 30 k. III. Inhaltsverzeichnis, 1855—1864., 1865—1874., 1875—1884., 1885—1894. Gotha. 4°. (1416.)
- Pető, G.**; Alföldi vőfény-könyv. Budapest, 8°. (1704.)
— —; Násznagyok kötelességei. Budapest, 8°. (1860.)
- Petri, M., dr.**; Szilágy vármegye monographiája. I. k. 5: Szilágy. Az eltűnt Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék. Zilah, 1901. 8°. (1312.)
- Petzholdt, J., dr.**; Anzeiger für Literatur der Bibliothekwissenschaft, 1841—1846. Jahrgang. Dresden-Leipzig, 1847. 8°. (1600.)
- Peyrer, C.**; Fischereibetrieb und Fischereirecht in Oesterreich. Wien, 1874. 8°. (1331.)
- Peyssonnel, H., v.**; Des Herrn Baron von Tott Nachrichten von den Türken und Tataren (L. Tott (1612.) cz. alatt!)
- Péterffy, Z.**; Jelentés a földművelésügyi m. kir. miniszter úrhoz Magyarország mezőgazdasági háziiparáról. Pozsony, 1893. 2°. (2111.)
- Pfaffenbach, O.**; Kurz gefasste Grammatik der spanischen Sprache. Remscheid, 1867. 8°. (1842.)
- Pfau, L.**; Bretonische Volkslieder. (L. Hertmann (1554.) cz. alatt!)
- Pfeiffer, L., dr.**; Handbuch der angewandten Anatomie. Leipzig, 1899. 8°. (1379.)
- Pfütger, Alex., dr.**; Smaragdinseln der Südsee. Bonn, 1901. 8°. (1369.)
- Philipp, J.**; Sagen aus der Karpathenwelt. Igló, 1881. 8°. (1483.)
- Pierre, B., de St.**; Paul und Virginie und die indische Hütte. Hildburghausen, 1866. 8°. (1507.)
- Piette, Ed.**; Études d'ethnographie préhistorique: I. Fouilles faites à Brasempouy en 1895. II. Fouilles à Brasempouy en 1896. (Klvt. az „Anthropologie“ VII. k.-ből). 2 k. Paris, 1897. 8°. (1989.)
— — Études d'ethnographie préhistorique. (Klvt. az „Anthropologie“ VII. k.-ből). Paris, 1896. 8°. (2000.)
- Pilling, J., C.**; Bibliography of the Wakashan languages. (A „Smiths. Instit. Bureau of Ethnology“-ből). Washington, 1894. 8°. (1959.)
- Pines, J.**; Joris — merckwürdiges Leben. 1726. 8°. (1562.)
- Pintér, S.**; A népmeséről, XIII. eredeti palóczmeseivel. Losoncz, 1891. 8°. (1986.)
— —; A palócokról. Budapest, 1880. 8°. (1931.)
— —; Szécsény és közvetlen vidéke a honfoglalás előtti korban. Losoncz, 1897. 8°. (1976.)
- Fisch, A.**; Vorlagen-Sammlung des Mährischen und Ungarisch-Slovakischen Ornamentes. Olmütz, 1902. 2°. (1403.)
- Pitré, G.**; Il Venerdì. Palermo, 1880. 8°. (1969.)
— —; La festa di S. Francesco di Paola in Palermo. Palermo, 1895. 8°. (2970.)
— —; Il Carnevale in Sicilia. Palermo, 1893. 8°. (1971.)

- Pitré, G.**; Catalogo illustrato della Mostra Etnografica Siciliana. Palermo, 1892. 8°. (1972.)
- Pittard, Eug.**; Étude de diverses séries de crânes anciens de la vallée du Rhône (Valais). Neuchatel, 1899. 8°. (2003.)
- Pleyte, C., M.**; Indonesian art. Leipzig, 1901. 2°. (2256.)
- Plöetz, C.**; Nouvelle grammaire française. Berlin, 1878. 8°. (1506.)
- Ploss, H., dr.**; Das Kind in Brauch und Sitte der Völker. 2 k. Leipzig, 1884. 8°. (1762.)
- —; Das kleine Kind vom Tragbett bis zum ersten Schritt. Berlin, 1881. 8°. (1744.)
- Podhradsky, L.**; A szláv mythologia elmélete. (Klvt. a besztercebányai polg. fiúiskola 1887/8. értesítőjéből). Besztercebánya, 1888. 8°. (2097.)
- Poestion, J., C.**; Ueber die historischen Formen der Holzbaukunst und die geographische Verbreitung derselben. (L. Meldahl (1778.) cz. alatt!)
- —; Lappländische Märchen, Volkssagen, Räthsel und Sprichwörter. Wien, 1886. 8°. (1798.)
- Poggel, G.**; I. Das Verhältniss zwischen Form und Bedeutung in der Sprache. II. Die Ausbildung des Sinnes im Menschen. Münster, 1833. 8°. (1607.)
- Poinz**; Staat oder Nationalität? Eine österreichische Studie. Leipzig, 1867. 8°. (2029.)
- Pollák, M., dr.**; A zsidók története Sopronban a legrégebb időktől a mai napig. Budapest, 1896. 8°. (2315.)
- Pongrácz, E.**; A honti múzeum képes katalogusa. Ipolyság, 1902. 8°. (2272.)
- Pongrácz, S. dr.**; A magyarság keletkezése és őshazája. Budapest, 1901. 8°. (1823.)
- Popini, A., dr.**; Finnország a XIX. században. Nyiregyháza, 1900. 8°. (1720.)
- Porterie, J., de la**; II. Fouilles a Brassempouy en 1896. (L. Piette (1889.) cz. alatt!)
- Potemkin, Ö.**; Sáros vármegye leírása statistikai, földrajzi, okirati és történelmi tekintetben. Pest, 1863. 8°. (1845.)
- Powell, Fr., Y.**; The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus. (L. Elton, O. (1484.) cz. alatt!)
- Powell, J., W.**; Report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution, 1898—1899. Washington, 8°. (1094.)
- Pozder, K., dr.**; Ujperza nyelvjárások. (M. tud. akad. értek. a nyelv- és széptud. köréből). Budapest, 1880. 8°. (2206.)
- Pozsony**; Az „Izabella Házipar Egylet“ jelentései 1895—1896, 1898—1899-ről. Pozsony. 8°. (1907.)
- Prato, St., dr.**; Zwei Episoden aus zwei Tibetanischen Novellen in der orientalischen und occidentalen Ueberlieferung. (Klvt. a „Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde“-ből). Berlin, 1894. 8°. (1670.)
- —; Sonne, Mond und Sterne als Schönheits-Symbole in Volksmärchen und Liedern. (Klvt. a „Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.“ V. és VI. k.-ből). Berlin, 1896. 8°. 1671.)
- Prága**; Vestník. (Národopisné Musea Českoslovanské), 1902, Brezen. Prága, 8°. (1160.)
- Prépost, I.**; Xántus János levelei Éjszakamerikából. Pest, 1858. 8°. (1345.)

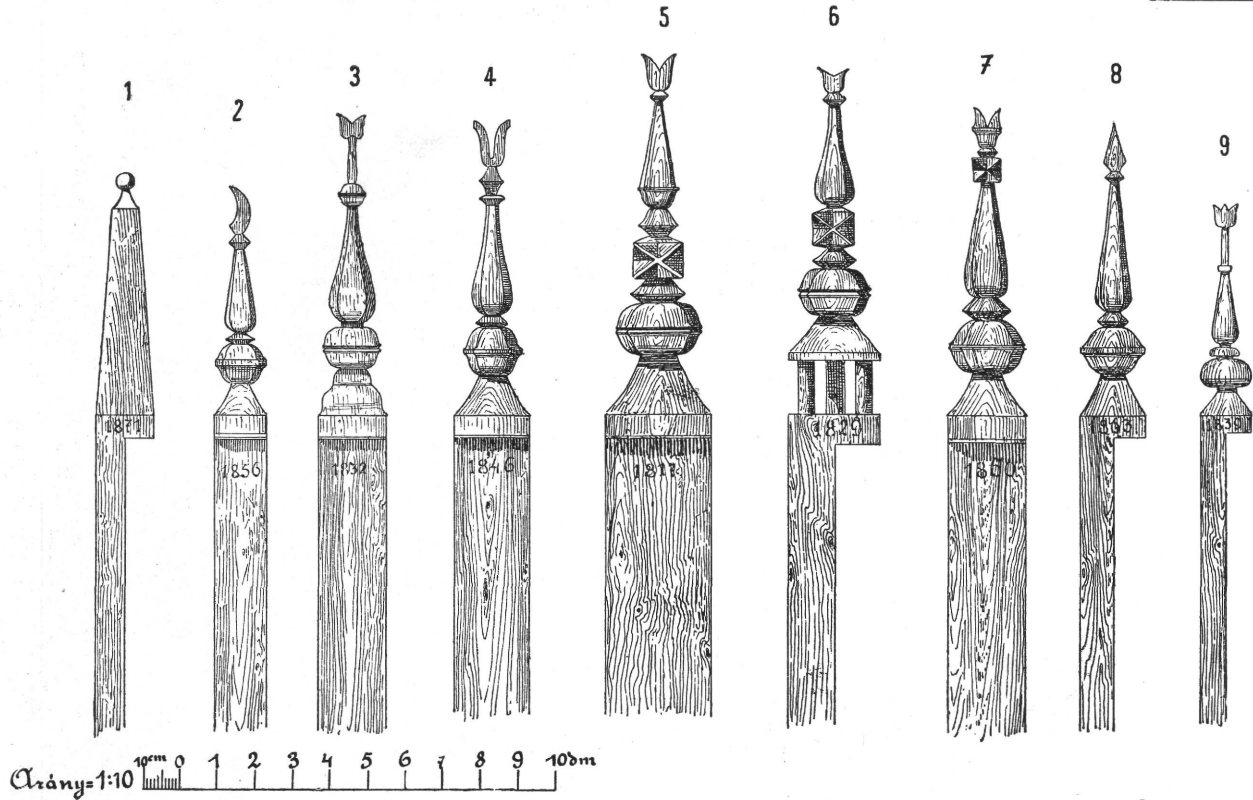
- Prophezeiungen**; Das Buch aller — und Weissagungen der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Stuttgart, 1849. 8°. (2159.)
- Pröscholdt, H., dr.**; Der Thüringer Wald und seine nächste Umgebung. Stuttgart, 1891. 8°. (1740.)
- Publication**; Report of the bureau of ethnology etc. of the Smithsonian Instit. (L. Povell, J., W. (1094.) cz. alatt !)
- Puli, A.**; Centrum naturae concentratum, oder ein Tractat von dem Wiedergebohrnen Saltz. Frankfurt, 1756. 8°. (2070.)
- Pulszky, F.**; — Ferencz albuma. (L. Album (2462.) cz. alatt !)
- —; Úti-Vázlatok. Budapest, 8°. (2091.)
- —; Az őstörténelmi leletekről Magyarországbán. (A „Népszerű Természetud. Előad. Gyűjteményé“-ből). Budapest, 1876. 8°. (2370.)
- Putnoky, M.**; Az „Etymologicum Magnum Romaniae“ és az összehasonlító nyelvészet jelene Romániában. (M. tud. akad. értek. a nyelv és széptud. köréből). Budapest, 1887. 8°. (2185.)
- Quartalschrift**; Siebenbürgische —. Dritter Jahrgang. Hermannstadt. 1793. 8°. (1613.)
- Rabe, O.**; Fleischkost und Pflanzenkost in ihrem Einfluss auf Gesundheit und Kultur. Berlin, 1883. 8°. (2016.)
- Rademacher, J., G.**; Rechtfertigung der von den Gelehrten misskannten, verstandesrechten Erfahrungsheillehre der alten scheidekünstigen Geheimärzte und treue Mittheilung des Ergebnisses einer 25 jährigen Erprobung dieser Lehre am Krankbett. 2 k. Berlin, 1852. 8°. (1525.)
- Radics, Gy.**; Rigómezei dalok. Zombor, 1882. 8°. (2463.)
- Radisics, J.**; Képes kalauz az orsz. magyar iparművészeti múzeumi gyűjteményekben. Budapest, 1885. 8°. (1898.)
- Radlof, J., G., dr.**; Mustersaal aller teutschen Mundarten, enthaltend Gedichte, prosaische Aufsätze und kleine Lustspiele in den verschiedenen Mundarten aufgesetzt und mit kurzen Erläuterungen versehen. Bonn, 1822. 8°. (1466.)
- Ratzel, Fr., dr., prof.**; Völkerkunde. 2. k. Leipzig-Wien, 1895. 8°. (1293.)
- —; Taschenbuch für Fussreisende. (L. Fromman (1802.) cz. alatt !)
- Rácz, G.**; Magyarország államéletéből 1541—1564. Budapest, 1883. 8°. (2142.)
- Ráth, K.**; A magyar háziipar : I. Háziiparunk jellege és közgazdasági szerepe. (Klvt. „Magyarország az ezredik évben“ cz. főjelentés VIII. k.-ből). Budapest, 1898. 8°. (2112.)
- Read, Ch., H.**; Antiquities from the City of Benin and from other parts of West Africa in the British Museum. London, 1899. 2°. (2282.)
- Rebmann, E.**; Der menschliche Körper, sein Bau und seine Thätigkeiten (Sammlung Göschel : Anthropologie). Stuttgart, 1891. 8°. (1460.)
- Regner, T.**; A magyar nyelv kiejtése. (M. tud. akad. értek. a nyelv- és széptud. köréből). Budapest, 1863. 8°. (2218.)
- Reichard, Zs., dr.**; Az anthropologikus büntetőjogról. (A magyar jogászegyleti értekezések VIII. k.-ből). Budapest, 1892. 8°. (1939.)
- Reinecke, P.**; Ueber einige Beziehungen der Alterthümer China's zu denen des skythisch-sibirischen Völkerkreises. (Klvt. a „Zeitschrift f. Ethnologie“-ből). Berlin, 1897. 8°. (2473.)

- Reinsberg-Düringsfeld, O., Fhrr.;** Internationale Titulaturen. 2 k. Leipzig, 1863. 8°. (1858.)
- Reissenberger, K., dr.;** Siebenbürgen. („Die Länder Oesterreich-Ungarns“ XIII. kötete). Wien, 1881. 8°. (1995.)
- Reizner, J.;** Történelmi vizsgálatok a zsidók szegedi letelepülése körül. (Klvt. „A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig“ cz. munkából). Szeged, 1885. 8°. (1350.)
- Report;** — of the bureau of ethnology etc. of the Smithsonian Instit. (L. Powell J. W. (1094.) az. alatt!)
- —; — on the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, 1900-01. Cambridge. 8°. (1406.)
- Reteganulu, J., P.;** Tiganii. Blasin 1886. 8°. (2399.)
- Reumont, A.;** Häusliches Leben und Sitten der Türken. (L. Withe. (1500.) cz. alatt!)
- Reymann, K.;** {Technische Vorkenntnisse zur Hausforschung. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXIII. k.-ből). Wien, 1893. 4°. (1776.)
- Rémond, L.;** Douze cent mille ans d' Humanité et l'âge de la Terre. Monaco, 1902. 8°. (2267.)
- Réső, Ensel, S., ifj.;** Árpád sírja. Pest, 1862. 8°. (1807.)
- Réthy, L., dr.;** Anonymus az erdélyi oláhokról. Budapest, 1880. 8°. (1692.)
- —; Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Budapest, 1887. 8°. (1691.)
- Révész, G.;** Das Trauerjahr der Witwe. (Klvt. a „Zeitschrift f. vergleich. Rechtswissenschaft“ XV. k.-ből). Stuttgart, 1902. 8°. (1381.)
- Ribáry, F.;** A pelasz kérdés mai állása s a jobbagység a helleneknél és rómaiaknál. (M. tud. akad. érték. a tört. tud. köréből.) Budapest, 1875. 8°. (2170.)
- — - Babylonia és Assyria őskori történelmének hitelessége. (M. tud. akad. érték.) Budapest. 1869. 8°. (2242.)
- Richter, Ed., dr.;** Urkunden über die Ausbrüche des Vernagt- und Gurglergletschers im 17. und 18. Jahrhundert. Stuttgart, 1892. 8°. (1739.)
- Riedl, Sz.;** Szózat Igor hadjáratáról a palócok ellen. Prága-Lipese, 1858. 8°. (2054.)
- Riegl, A.;** Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie. Berlin, 1894. 8°. (1513.)
- Riehl, W., H.;** Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Social-Politik. Erster-Band: Land und Leute. Stuttgart. 1867. 8°. (2026.)
- Rigica;** — és környéke Bács-Bodrogh vármegyében. Baja, 1862. 8°. (1349.)
- Ritchie, D., Mac.;** The historical aspect of folk-lore. (Klvt. a „Transactions of the Internat. Folk-Lore Congress“-ből). London, 1892. 8°. (2047.)
- —; The testimony of tradition. London, 1890. 8°. (1542.)
- —; Notes on a Finnish Boat preserved in Edinburgh. (Klvt. a „Proceedings of the Soc. of Antiqu. of Scotland“-ból). Edinburgh, 1890. 8°. (1722.)
- —; The underground life. Edinburgh, 1892. 8°. (1808.)
- Rittern, J., O., H.;** Centrum naturae concentratum, oder ein Tractat von dem Wiedergebohrnen Saltz. (L. Puli (2070.) cz. alatt!)
- Rochholz, E., L.;** Schweizergesagen aus dem Aargau. Aarau, 1856. 8°. (1456.)
- —; Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz. Leipzig, 1857. 8°. (1545.)

- Románecz, M.**; A Szibinyáni-románckör a szerb népköltészetben. Pancsova, 1890. 8°. (2443.)
- Rosenberg, M., dr.**; Der Goldschmiede Merkzeichen. Frankfurt a/M. 1890. 8°. (1874.)
- Ross, J.**; Die Zweite Entdeckungs-Reise des Capitain — nach den Gegenden des Nordpols; und sein Aufenthalt daselbst während der Jahre 1829—1833. 2 k. Leipzig, 1835. 8°. (1854.)
- Rossberg, K., dr.**; Deutsche Lehnwörter in alphabetischer Anordnung. Hagen i/W. — Leipzig, 1881. 8°. (1756.)
- Rosty, M.**; A zsidók szertartásai és szokásai. (L. Medici (1800.) cz. alatt!)
- Roth, St., L.**; Der Sprachkampf in Siebenbürgen. Kronstadt, 1842. 8°. (2006.)
- Rothwell, J., S., S.**; Neue vollständige, theoretisch-praktische Grammatik der spanischen Sprache. Stuttgart, 1874. 8°. (1516.)
- Rotter, R., dr.**; Das Wesen und die culturgeschichtliche Bedeutung des antiken und mittelalterlichen Romanes. Pesth, 1859. 8°. (1773.)
- — ; Zweiter Jahres-Bericht der k. k. Ober-Realschule der königl. freien Hauptstadt Ofen: I. Schlange und Hund in ihrer sinnbildlichen Bedeutung. (Rotter). II. Ein Blick in die Entwicklungsgeschichte der Menschheit (Krist). III. Deutschlands Drangsale während des Zeitraumes von 1618 bis 1648. (Rotter). IV. Szóelemzés vagy szavaink egymásközi rokonsága (Márki. J.). Ofen, 1857. 8°. (1925.)
- Rouher, Ch., E.**; Enthüllungen aus der Freimaurerei: Die Bedeutung des 33. Grad's in der altschottischen Freimaurerei. Budapest-Wien, 1876. 8°. (2094.)
- Rozsondi, J.**; A „Zsunik“. (A brassói magyar képes naptár 1888. évf.-ből). Brassó, 1887. 8°. (2155.)
- Rózsay, J.**; A gyógyászat a hébereknél és a zsidó orvosok a középkorban. Pest, 1862. 8°. (2043.)
- Rubin, S., dr.**; Geschichte des Aberglaubens. Leipzig, 8°. (1857.)
- Rubinyi, M.**; Csángóország. Kolozsvár, 1902. 8°. (2298.)
- Rubruguis**; Utam Tatárországban. (L. Brózik, K. (2139.) cz. alatt!)
- Ruckert, E., dr.**; Die Pfahlbauten und Völkerschichten Osteuropa's, besonders der Donaufürstenthümer. Würzburg, 1869. 8°. (2131.)
- Ruffy, P.**; Bars vármegye gazdasági leírása. (Klvt. a „Közgazdasági Szemlé“-ből). Budapest, 1901. 8°. (1377.)
- Rüdinger, dr.**; Ueber die willkürlichen Verunstaltungen des menschlichen Körpers. Berlin, 1875. 8°. (2130.)
- Sabell, Ed., W., dr.**; Literatur der sogenannten Lehnin'schen Weissagung, schematisch und chronologisch dargestellt. Heilbronn, 1879. 8°. (2125.)
- Sachsengruss**; — zum neuen Jahre 1848. Kolozsvár, 1848. 8°. (1904.)
- Salamon, F.**; Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886. 8°. (2083.)
- Salmon, Ph.**; Dénombrement et types des crânes néolithiques de la Gaule (Klvt. a „Revue mens. de l'École d'Anthrop. d. Paris“ 1895. évf.-ből). Paris, 8°. (2500.)
- Sapper, K., dr.**; Mittelamerikanische Reisen und Studien aus den Jahren 1888 bis 1900. Braunschweig, 1902. 8°. (1390.)

- Sargans, A., H., dr., v.;** Manethós, die Origines unserer Geschichte und Chronologie. Gotha, 1865. 4°. (2081.)*
- Sartori P.;** Die Sitte der Namensänderung. (Klvt. a „Globus“ LXIX. k.-b6l). Braunschweig, 4°. (1666.)
- —; Die Sitte der Alten- und Krankentötung. (Klvt. a „Globus“ LXVII. k.-b6l). Braunschweig, 4°. (1667.)
- —; Der Schuh im Volksglauben. 4 füzet. (A „Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde“-b6l). Berlin, 1894. 8°. (1668.)
- —; Glockensagen und Glockenaberglaube. (Klvt. a „Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.“-b6l). Berlin, 1897. 8°. (1669.)
- Sächsischer Bauer;** Der siebenbürgisch-sächsische Bauer. Hermannstadt, 1873. 8°. (1968.)
- Sbornik; Národopisný — Českoslovansky, Svazek VIII. Praze, 1902. 8°. (503.)**
- Scheidius, J.;** Glossarium Arabico-Latinum manuale, maximam partem Lexico Goliario excerptum. Lugduni Batavorum, 1769. 4°. (1509.)
- Schell, O.;** Bergische Sagen. Elberfeld, 1897. 8°. (1623.)
- Schiefner, A.;** Ethnologische Vorlesungen über die Altaischen Völker etc. (L. Castrén (1718.) cz. alatt!)
- Schiller, Fr.;** Allgemeine Sammlung historischer Memoires vom zwölften Jahrhundert bis auf die neuesten Zeiten. 2 k. Jena, 1790. 8°. (1565.)
- Schippel, M.;** Das moderne Elend und die moderne Uebervölkerung. Leipzig, 1883. 8°. (1985.)
- Schlatterer, A. dr.;** Die Ansiedelungen am Bodensee in ihren natürlichen Voraussetzungen. Stuttgart, 1891. 8°. (1731.)
- Schlegel, G.;** The Hung-League or Heaven-Earth-League. (Reprinted from the Transactions of the Batav. Soc. of Arts and Sciens. Vol. XXXII). Batavia, 1866. 4°. (1320.)
- Schleicher, A.;** Litauische Grammatik. Prag, 1856. 8°. (1462.)
- —; Kurzer Abriss einer Lautlere der Indogermanischen Ursprache, des altindischen (sanskrit), alteranischen (altbaktrischen), altgriechischen, altitalischen (lateinischen, umbrischen, oskischen), altkeltischen (altirischen), altslavischen (albulgarischen), litauischen und altdeutschen (gotischen). Weimar, 1861. 8°. (1479.)
- Schlieben, A.;** Nachtrag zur Geschichte der Steigbügel. (Klvt. az „Annal. d. Vereins f. Nass. Altert. u. Gesch.“ XXV. k.-b6l). Wiesbaden, 1892. 8°. (1999.)
- Schmaler, J., E.;** Geschichte der Serben und Bulgaren. (L. Hilferding (1356.) cz. alatt!)
- —; Volkslieder der Wenden in der Ober- und Nieder-Lausitz. (L. Haupt, L. (1604.) cz. alatt!)
- Schneider, W., dr., prof.;** Die Religion der Afrikanischen Naturvölker. Münster i/W. 1891. 8°. (1543.)
- Schön, J.;** A szociálizmus ismertetése. Budapest, 1899. 8°. (1520.)
- Schönfeld, E., D., dr.;** Der Isländische Bauernhof und sein Betrieb zur Sagazeit. Strassburg, 1902. 8°. (2293.)
- Schönwerth, Fr.;** Sitten und Sagen. (Aus der Oberpfalz). Augsburg, 1859. 8°. (1458.)

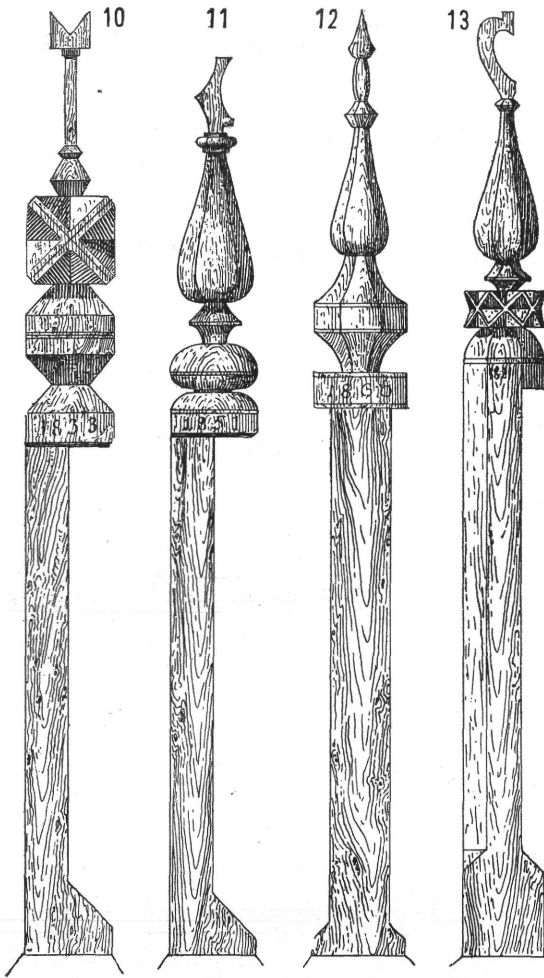

Kopia fák (temetőfejfák) a zaláni temetőből. (Háromszék m.)

Szinte 5

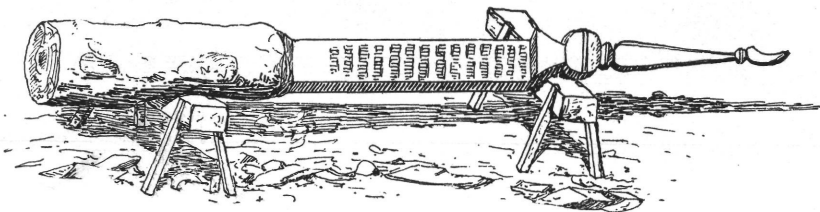

KOPIA FÁK SEPSI KÖRÖSPATAKRÓL.

Arány-HO. Mérték 10dm. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10dm.

Printed

1911

THE HISTORY OF THE

Népszó Művelődési
Könyvtára

- Schroeder, L., dr., v.;** Die Hochzeitsgebräuche der Esten und einiger anderer Finnisch-Ugrischer Völkerschaften in Vergleichung mit denen der Indogermanischen Völker. Berlin, 1888. 8°. (1868.)
- Schröer, K., J.;** Meistersinger in Österreich. Die deutschen Weihnachtsspiele in Ungarn und deren Zusammenhang mit dem Meistersang und dem Volksliede. (A „Germanistische Studien“ II. k.-böl). Leipzig, 1872. 8°. (2426.)
- Schubert, G., H., dr., v.;** Die Zaubereisünden in ihrer alten und neuen Form. Erlangen, 1854. 8°. (2148.)
- Schulenburg, W., v.;** Beiträge zur Volkskunde: 1. Das Vier-Zeichen. 2. Das Osterspiel mit Eiern. 3. Die Kornmutter. 4. Die grosse Zehe küssen und beissen. (Klvt. a „Verhandl. d. Berl. Anthropol. Gesellsch.“-böl). Berlin, 1896. 8°. (1672.)
- —; Volkskundliche Mittheilungen aus der Mark: 1. Die Frau Harke in der Mark. 2. Geweihtes Brod, Fünffingerkreuz. 3. Bäume beschenken, Neujahr geben. (Klvt. a „Verhandl. d. Berl. Anthropol. Ges.“-böl). Berlin, 1896. 8°. (1673.)
- —; Ein Bauernhaus im Berchtesgadener Ländchen. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthropol. Ges. in Wien“ XXVI. k.-böl). Wien, 1896. 4°. (1851.)
- Schuller, J., K.;** Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart. I. Bd. Hermannstadt, 1841. 8°. (1602.)
- —; Gedichte in Siebenbürgisch-Sächsischer Mundart. Hermannstadt, 1840. 8°. (1866.)
- —; Das Todaustragen und der Muorlef. Sylvestergabe für Freunde und Gönner. Hermannstadt, 1861. 8°. (2156.)
- —; Zur Kunde Siebenbürgisch-Sächsischer Spottnamen und Schelten. Hermannstadt, 1862. 8°. (2368.)
- Schuller, R., dr.;** Alt-Schässburg. Hermannstadt, 1899. 8°. (1948.)
- Schullerus, A., dr.;** Kalender des Siebenbürger Volksfreundes für das gemeine Jahr 1899. Hermannstadt. 8°. (1901.)
- Schultze, Fr.;** Der Fetischismus. Leipzig, 1871. 8°. (1588.)
- Schurtz, H., dr.;** Altersklassen und Männerbünde. Berlin, 1902. 8°. (1408.)
- —; Der Seifenbergbau im Erzgebirge und die Walensagen. (Forschung. z. deutsch. Land. u. Volksk. V. Bd.). Stuttgart, 1890. 8°. (1730.)
- Schwab, G.;** Die Deutschen Volksbücher für jung und Alt wieder erzählt. Stuttgart, 1859. 8. (1594.)
- —; Buch der schönsten Geschichten und Sagen für Alt und Jung wieder erzählt. II. Theil. Stuttgart, 1837. 8°. (1599.)
- Schwandtner, G.;** Scriptorum Rerum Hungaricarum veteres, ac genuini, partim primum ex tenebris eruti, partim antehac quidem editi, nunc vero ex MSS. Codicibus et rarissimis editionibus Bibliothecae Augustae Vindobonensis ab innumeris mendis vindicati etc. Tyrnaviae, 1765. 8°. (1585.)
- Schwartz, W.;** Die altgriechischen Schlangengottheiten. (Neuer Abdruck der Programm-Abhandlung des Friedr.-Werderschen Gymn.-s. zu Berlin vom Jahre 1858.) Berlin, 1897. 4°. (1655.)

- Schwartz, W.**; Der Schimmelreiter und die Weisse Frau. (Aus der Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde). Berlin, 1897. 8°. (1656.)
- —; Von den Hauptphasen in der Entwicklung der altgriechischen Naturreligion (Separat-Abdruck aus der Bastian-Festschrift). Berlin, 1896. 8°. (1657.)
- —; Nachklänge prähistorischen Volksglaubens im Homer. Mit einem Anhang über eine Hexenfahrt der Hera und die sogen. Hexensalbe. Berlin, 1894. 8°. (1658.)
- Schwartz, G.**; Török közmondások. Budapest, 1876. 8°. (2422.)
- Scidmore, E., Ruhamah**; Westward to the Far East. 1902. 8°. (2280.)
- Sebestyén, Gy., dr.**; A székelyek neve és eredete. („Néprajzi Füzetek“ 4. sz.) Budapest, 1897. 8°. (1694.)
- —; Az avar-székely kapcsolat emlékei. (Klvt. az „Ethnographia“ 1898. évf.-ből). Budapest, 8°. (1695.)
- Seiler, E., Ed., dr.**; Griechisch-deutsches Wörterbuch. (L. Jacobitz, C. (1512.) cz. alatt !)
- Seitz, J., Chr., dr.**; Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus, vorstellend seinen wunderlichen Lebens-Lauff und sonderliche Begebenheiten gethaner Reisen. Nebenst wahrhafter Beschreibung des vormals im Flor gestandenen und öfters verunruhigten Ungerlands etc. Leipzig, 1854. 8°. (1578.)
- Seler, Ed.**; Über den altmexikanischen Federschmuck des Wiener Hofmuseums und über mexikanische Rangabzeichen im Allgemeinen (Klvt. a „Verhandl. d. Berl. Anthrop. Ges.“ 1889. évf.-ből). Berlin, 8°. (2149.)
- —; Codex Vaticanus Nr. 3773. (Codex Vaticanus B.) Eine altmexikanische Bilderschrift der Vaticanischen Bibliothek. 2 k. Berlin, 1902. 4°. (2292.)
- Semayer, V., dr.**; Biró Lajos (A „Vasárnapi-Ujság“-ből). Bpest 1902. 2°. (2277.)
- —; Képes kalauz az E. K. E. múzeumában. Kolozsvár, 1902. 8°. (2312.)
- Sepsi-Szt.-György**; A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője. 3. rész. Sepsi-Szt.-György, 1891, 1902. 8°. (1405.)
- Sergi, G.**; Le varietà umane : Principi e metodo di classificazione. (Klvt. az „Atti della Soc. Rom. di Anthrop.“ I. k.-ből). Torino, 1893. 8°. (2333.)
- —; Varietà umane della Russia e del Mediterraneo. (Klvt. az „Atti della Soc. Rom. di Anthrop.“ I. k. ből). Torino 1894. 8°. (2334.)
- —; I dati antropologici in sociologia. (Klvt. a „Rivista Ital. di Sociologia“ II. évf.-ből). Scansano, 1898. 8°. (2487.)
- Sébillot, P.**; Légendes et curiosités des métiers. Paris, 4°. (1689.)
- —; Questionnaire des croyances légendes et superstitions de la mer (Klvt. a „Bullet. de la Soc. d'Anthrop.“ 1885. évf.-ből). Paris 8°. (1826.)
- —; Les souvenirs historiques et les héros populaires en Bretagne. Vannes, 1889. 8°. (1827.)
- —; Blason populaire de la Haute-Bretagne. Orleans. 8°. (1911.)
- —; Devinettes de la Haute-Bretagne. (Extrait des Mémoires de la Soc. d'Émulation des Cotes-Du-Nord). Paris, 1886. 8°. (1912.)
- Séché, L.**; Figures Bretonnes et Angvines: Paul Sébillot. Vannes, 1890. 8°. (1913.)
- Siebenbürgen**; Aus —s Vorzeit und Gegenwart. Hermannstadt, 1857. 8°. (2162.)
- Siegmet, K.**; Kurzgefasster Führer für Kaschau. Das Abauj-Torna-Gömörer Höhlengebiet und die Ungarischen Ostkarpathen. Kaschau, 1886. 8°. (1469.)

- Siegmeth, K.**; A Magas Tátra és az abauj-torna-gömöri barlangvidék. Budapest, 8°. (1861.)
- —; I. Reiseskizzen aus der Máramaros. II. Máramarosi uti vázlatok. (Klvt. a M. Kárpát-egyesület IX. évk.-ből). Igló, 1882. 8°. (1886.)
- Sievers, W., dr.**; Zur Kenntnis des Taunus. (Forschung. z. deutsch. Land- u. Volksk.: V. Bd.) Stuttgart, 1891. 8°. (1738.)
- Sik, S., dr.**; A büntetőjog őskora. Budapest, 1878. 8°. (1966.)
- Silvanus**; Thüringer Mähr und Sage. Leipzig, 8°. (2096.)
- Simon, A., dr.**; Der Verkehrsstrassen in Sachsen und ihr Einfluss auf die Städteentwicklung bis zum Jahre 1500. Stuttgart, 1892. 8°. (1734.)
- Simonyi, Zs.**; A magyar nyelv apologiája. (Klvt. a „Budapesti Szemle“ LVIII. k.-ből). Budapest, 1889. 8°. (1873.)
- Simrock, K.**; Schimpf und Ernst nach Johannes Pauli. Heilbronn, 1876. 8°. (1632.)
- Sirisaka, A.**; Magyar közmondások könyve. Pécs, 1891. 8°. (2445.)
- Sitzka, J.**; I. Verzeichniss archäologischer Fundorte in Liv-, Estund Kurland. II. Archäologische Karte von Liv-: Estund Kurland. 2 k. Dorpat, 1896. 8°. (1463.)
- Sklarek, E.**; Ungarische Volksmärchen. Leipzig, 1901. 8°. (1859.)
- Smith, S.**; Letters in reply to the manifesto of the democratic federation. Liverpool, 1884. 8°. (1993.)
- Sokolowsky, Alex., dr.**; Menschenkunde. Stuttgart-Berlin-Leipzig, 1901. 8°. (1366.)
- Solcz, Fr.**; A szepesi szászok bevándorlásáról. (A késmárki ev. ker. lyc. 1875/6 évi értesítvényéből.) Kassa, 1876. 8°. (2133.)
- Sommier, S.**; Prima ascensione invernale al Capo Nord e ritorno attraverso la Lapponia e la Finlandia. Roma, 1886. 8°. (1726.)
- Somogyi, A.**; Régi magyar énekek. Arad, 1873. 8°. (1351.)
- —; A nyelv huszonnégy hangjárul, mint a szótár és nyelvtan megannyi elemerül. Arad, 1871. 8°. (2045.)
- Somogyi, Cs., S.**; Dentu Mogorek, vagy a' Magyaroknak Ős-elei. Buda, 1826. 8°. (2254.)
- Sowa, R., prof., v.**; Die Mundart der catalonischen Zigeuner. 8°. (2395.)
- Söllner, J.**; Vortrag in der Versammlung des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde am 28. Mai 1847 in Grossschenk. Kronstadt. 8°. (1923.)
- Spiegel, Fr.**; Érân. Das Land zwischen dem Indus und Tigris. Berlin, 1863. 8°. (1490.)
- Spiegler, J., S., dr.**; Kurzgefasste kritische Geschichte der Ungarischen Nation, mit besonderer Berücksichtigung der Besitzergreifung Pannoniens durch Árpád und seiner Heldenschar. Budapest-Wien. 8°. (2288.)
- Spiess, B.**; Volksthümliches aus dem Fränkisch-Hennebergischeu. Wien, 1869. 8°. (1943.)
- Spitzer, S., dr.**; Ueber Sitte und Sitten der alten Völker, namentlich der Hebräer, Griechen und Römer (Separatabdruck aus dem „Ungar. Israelit“). Budapest, 1887. 8°. (1759.)
- —; Urheimisch in Slavischen Ländern. Essek, 1880. 8°. (2455.)
- Sporschil, J.**; Die zweite Entdeckungs-Reise des Capitain John Ross nach den Gegenden des Nordpols. (L. Ross, J. (1364.) cz. alatt !)

- Sréter, J.**; Nógrád megye beligazgatása állapotjáról hivatalos jelentés a második alispány által. Pest, 1842. 8°. (1945.)
- Starčević, A., dr.**; Ime Serb. Zagreb, 1868. 8°. (2231.)
- Starr, Fred.**; Catalogue of a collection of objects illustrating the folklore of Mexico. London, 1899. 8°. (1438.)
- Statuta**; Der Sachse in Siebenbuergen — oder Eigen Land-Recht. Krakau, 1583. 4°. (2158.)
- Stefanović—Vilovsky, Th., Ritter v.**; Ursprung und Einwanderung der Serben und Bulgaren und die ersten Anfänge ihres staatlichen und socialen Lebens. Wien, 1890. 8°. (2427.)
- Steffen, R.**; Romanska småkyrkor i Östersjöländerna. (L. Stockholm (1440.) cz. alatt!)
- Stein, M., A.**; A fehér húnok és rokon törzsek indiai szereplése. (Klvt. a „Budapesti Szemle“ XCI. k.-ből.) Budapest, 1897. 8°. (2475.)
- Steiner, I.**; A magyarok „isten“-e etymologiai világitásban. Léva, 1895. 8°. (1702.)
- Stephens, A., M.**; The Pá-lü-lü-kon-ti. (L. Fewkes, J., W. (1055.) cz. alatt!) — —; The Nā-ác-nai-ya; A Tusayan initiation ceremony. (L. Fewkes (1770.) cz. alatt!)
- Stern, J.**; Geschichte des Aberglaubens. (L. Rubin (1857.) cz. alatt!)
- Stern, M., E.**; Perlen des Orientes und Kernsprüche der Väter. Wien, 1840. 8°. (2124.)
- Sterne, C.**; Die Wahrsagung aus den Bewegungen lebloser Körper, unter dem Einflusse der menschlichen Hand (Daktylomantie). Weimar, 1862. 8°. (1532.)
- Stieda, L., dr., prof.**; Die anthropologische Ausstellung in Moskau im Jahre 1879. (Klvt. az „Archiv. f. Anthrop.“ XII. k.-ből). Braunschweig, 1880. 4°. (1781.)
- —; Berichte aus der Russischen Literatur über Anthropologie, Ethnographie und Archäologie für das Jahr 1878. (Klvt. az „Archiv. f. Anthrop.“ XII. k.-ből). 2 füzet. Braunschweig, 1880. 4°. (1782.)
- —; Ueber die Berechnung des Schädelindex aus Messungen an lebenden Menschen. (Klvt. az „Archiv. f. Anthrop.“ XII. k.-ből). Braunschweig, 1880. 4°. (1783.)
- —; Mittheilungen aus der Russischen Literatur über Anthropologie. (Klvt. az „Archiv. f. Anthrop.“ X. k.-ből). Braunschweig, 1878. 4°. (1784.)
- —; I. Mittheilungen aus der Russischen Literatur über Anthropologie und Archäologie. (Klvt. az „Archiv. f. Anthrop.“ XI. k.-ből). II. Der IV. (Russische) Archäologische Congress in Kasan 1877. Braunschweig, 1879. 4°. (1785.)
- Stimpff, J., dr.**; Psychologie der Kindheit. (L. Tracy, Fr. (1342.) cz. alatt!)
- Stockholm**; Nordiska Museet: Sommarbilder fran Skansen. Stockholm, 1901. 4°. (1439.)
- —; Nordiska Museet: Bidrag till var odlings Häfder: 8. Romanska småkyrkor i Östersjöländerna. Stockholm, 1901. 8°. (1440.)
- —; Nordiska Museet: Ringlekar pa Skansen. Stockholm, 1901. 8°. (1441.)
- —; Le Musée d'Etnographie Scandinave a —: Notice historique et descriptive. Stockholm, 1879. 8°. (2146.)

- Stockholm**; Führer durch die Sammlungen des Nordischen Museums in — Stockholm, 1888. 8°. (2486.)
- Strack, H., L.**; Der Blutbergglaube in der Menschheit, Blutmorde und Blutritus. (Schriften d. Instit. Judaic. in Berlin, No. 14.). München, 1892. 8°. (1753.)
- Stratz, C., H., dr.**; Die Rassenschönheit das Weibes. Stuttgart, 1901. 8°. (1936.)
- Strausz, Ad.**; Bulgarische Volksdichtungen. Wien—Leipzig, 1895. 8°. (1535.)
- —; Románia gazdasági és néprajzi leírása. („Iparosok Olvasótára“ V. évf. 4—5. sz.) Budapest, 1899. 8°. (1653.)
- —; Bosznia és Hercegovina gazdasági és néprajzi leírása. („Iparosok Olvasótára“ IV. évf. 6—7. sz.), Budapest, 1898. 8°. (2364.)
- Sundermann Fr.**; Klaus Störtebeker in Sang und Sage. (L. Frahm, L. (1810.) cz. alatt!)
- Swainson, Ch.**; The folk-lore and provincial names of British Birds. London, 1886. 8°. (1425.)
- Swida, Fr., dr.**; Krain, Küstenland und Dalmatien. („Länder Oesterreich-Ungarn“ 11. Bd.) Wien, 1882. 8°. (2428.)
- Szabó, B.**; Az erdélyi szászok. Győr, (1867. 8°. (2300.)
- Szabó, Já.**; Oldallapok Ns. Zala vármegye fölrírásához. Pest, 1841. 8°. (2308.)
- Szabó, J.**; Bányaműszótár. Német-magyar rész. Buda, 1848. 8°. (2305.)
- Sz., J.**; Szláv törekvések és a magyar elem. Pest, 1850. 8°. (1448.)
- Szádeczky, L., dr.**; Kaukázusi utazásunk. I. rész: Budapesttől a Cserkeszföldig. (Klvt. az „Erdély“ VII. évf.-ből). Kolozsvár, 1898. 8°. (2320.)
- —; Udvarhely vármegye története a legrégebb időtől 1849. Budapest, 1901. 8°. (1924.)
- —; Régi erdélyi lakodalmakról. (Klvt. az „Erdélyi Múzeum“-ból.) Kolozsvár, 1899. 8°. (2117.)
- Szász, K.**; A világirodalom nagy époszai. 2 k. Budapest, 1882. 8°. (2114.)
- —; Emlékbeszéd Kriza János tud. akad. I. tag felett. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1876. 8°. (2201.)
- Szász rege**; —. Kolozsvár, 1857. 8°. (1568.)
- Szász-Sebes**; Die Baden-Durlach'schen Deutschen in Mühlbach. Kronstadt, 1843. 8°. (2301.)
- Századok**; — 1901—1902. Budapest. 8°. (1130.)
- Szendrey, I.**; A magyar ház fejlődése. (A „Művészet“ I. évf. 4. sz.-ből). Budapest, 1902. 4°. (2279.)
- Székely-Constitutiók**; A Nemes Székely Nemzetnek Constitúciói, Privilegiumai és a 'Jószág' leszállását tárgyazó némely törvényes ítéletei, több hiteles Leveles tárokból egybe-szedve. Pest, 1818. 8°. (2336.)
- Szilassy, Z.**; A philippopoli kiállítás és Bulgária mezőgazdasági viszonyai. (Klvt. a „Köztelek“ 1892. évf.-ből). Budapest, 8°. (2479.)
- Szilády, Á.**; A defterekről. (M. tud. akad. értek. a nyelv- és széptud. köréből.) Budapest, 1872. 8°. (2197.)
- —; Magyar szófejtégetések. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1872. 8°. (2190.)
- Szilágyi, F.**; Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1873. 8°. (2168.)

- Szilágyi, F.**; A germanizálás történelméből a két magyar hazában II. József alatt. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1876. 8°. (2248.)
- Szily, K.**; A magyar nyelvújítás szótára. Budapest, 1902. 8°. (1389.)
- Szinnyei, J., id.**; Úrnapja Komáromban, 1843. június 4. (A „Komáromi Lapok“ 1902. évi 20. sz.-nak tárczája). Komárom. 8°. (2273.)
- —; Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertoriuma. I. kötet: Hazai folyóiratok, évkönyvek, naptárak és iskolai értesítvények repertoriuma. Budapest, 1874. 8°. (1847.)
- Szinnyei, J., dr.**; Finn-magyar szótár. Budapest, 1884. 8°. (2082.)
- Szirmay, A.**; Hungaria in Parabolis, sive Commentarii in adagia et dicteria Hungarorum. Budae, 1804. 8°. (1837.)
- Szombathy, I., dr.**; Kútfőtöredékek a magyarok történelme jász korszakához (K. e. 112—378. Kr. u.) a metanasta jászok magyar nemzetiségének megállapításával. Győr, 1875. 8°. (1701.)
- —; Történelmi nyelvészet: A Don és Tisza vidékéj használt őskori szók elemzése. Győr, 1876. 8°. (1864.)
- —; A metanasta jászok magyar nemzetisége. (Klvt. a győri áll. főreáltanoda 1875. értesítőjéből). Győrött. 8°. (2345.)
- Szongott, Kr.**; Nagy-Örményország története. (L. Chorenei (1963.) cz. alatt!)
- —; Kátinai Már Ibász és Chorenei Mózes. 8°. (2141.)
- —; A hazai örmények vezeték- és keresztnévei. (A szamosújv. városi örm. kath. nyilv. algymn. 1883/4. évi tudósítványából). Szamosújvár, 1884. 8°. (2332.)
- —; Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz írásban és képekben. Szamosújvár, 1893. 8°. (2325.)
- Szöke, E.**; Vonások a volt Temesi Bánság népéletéből. (A fehértempl. m. kir. áll. főgymn. 1889/90. évi értesítőjéből). Fehértemplom, 1890. 8°. (2324.)
- Sztachovics, R.**; Braut-Sprüche und Braut-Lieder auf dem Heideboden in Ungern. Wien, 1867. 8°. (1685.)
- Szterényi, J.**; Az 1896-iki országos ezredéves kiállítás háziipari csoportjának tervezete. (L. Kovács, Gy. (1896.) cz. alatt!)
- T., S.**; Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt. Ofen, 1827. 8°. (1608.)
- T., S., D.**; Hat das Siebenbürger Sachsenvolk eine Zukunft? (A „Kronstädter Tageblatt“-ból). Kronstadt, 1895. 2°. (1902.)
- Tacitus, K., K.**; Kajus Kornelius Tacitus über Lage, Sitten und Völkerschaften Germaniens. Leipzig, 1781. 8°. (2061.)
- Tagányi, K.**; Magyar erdészeti oklevéltár. 3 k. Budapest, 1896. 8°. (1749.)
- Talvj**; Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder Germanischer Nationen mit einer Uebersicht der Lieder Aussereuropäischer Völkerschaften. Leipzig, 1840. 8°. (1465.)
- Tappeiner, Fr., dr.**; Studien zur Anthropologie Tirols und der Sette Comuni. Innsbruck, 1883. 4°. (1358.)
- Tariczky, E.**; Tiszafüred vidéke a népvándorlástól kezdve. Eger, 1892. 8°. (1844.)
- Tegner, H.**; Ueber die Bedingungen eines Handelsverkehrs mit dem Westlichen Sibirien. (L. Hage, C. (1793.) cz. alatt!)

- Ter-Mowsesjanz, P.**; Das Armenische Bauernhaus. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXII. k.-ból Wien, 1892. 4°. (1777.)
- Tersánoczky, J.**; A jobb szőlőművelés, borkészítés és pinczegazdálkodás korszerű könyve. Nagy-Kanizsa, 1869. 8°. (1334.)
- Tetzner, Fr., dr.**; Die Slaven in Deutschland. Braunschweig, 1902. 8°. (1399.)
- Teutsch, Fr., dr.**; Kalender des Siebenbürger Volksfreundes für das gemeine Jahr 1899. (L. Schullerus (1901.) cz. alatt!)
- Teutsch, J.**; Prähistorische Funde aus dem Burzenlande. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXX. k.-ból). Wien, 1900. 4°. (2458.)
- Téglás, G.**; A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében. Déva, 1877. 8°. (1556.)
- —; Rövid kalauz a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat múzeumának látogatói számára. Déva, 1890. 8°. (2275.)
- Télfy, I.**; Magyarok őstörténete. Görög források a skythák történetéhez. Pest, 1863. 8°. (1937.)
- Thewrewk, E., ponori**; A magyar zene tudományos tárgyalása. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1890. 8°. (2188.)
- Thierry, A.**; A római birodalom képe Róma alapításától kezdve a nyugati császárság végéig. Budapest, 1881. 8°. (2457.)
- Thieullen, A.**; Les véritables instruments usuels de l'âge de la pierre. Paris, 1897. 8°. (1592.)
- Thilenius, G., dr.**; Ethnographische Ergebnisse aus Melanesien. I. Theil. Halle, 1902. 4°. (2373.)
- Thirring, G., dr.**; Vázlatok a Pojána-Ruszka hegységből. Budapest, 1886. 8°. (2481.)
- Thompson, Ed., H.**; The chultunes of Labná, Yucatan. (L. Memoirs (1384.) cz. alatt!)
- Thorsteinsson, St.**; Isländische Volkslieder. (Klvt. a Brassai-Meltzl-féle „Összehasonlító Irodalomtört. Lapok“ III. k.-ból). Kolozsvár, 1889. 8°. (1908.)
- Thury, J.**; A kasztamuni-i török nyelvjárás. (M. tud. akad. értek. a nyelv- és széptud. köréből). Budapest, 1885. 8°. (2229.)
- Triersot, J.**; Histoire de la chanson populaire en France. Paris, 1889. 8°. (1688.)
- Tiessen, E., dr.**; China, das Reich der achtzehn Provinzen. I. Theil: Die allgemeine Geographie des Landes. (Bibliothek der Länderkunde X., XI. Bd.) Berlin, 1902. 8°. (2372.)
- Tietz**; Erinnerungs-Skizzen aus Russland, der Türkei und Griechenland. Coburg—Leipzig, 1836. 8°. (1532.)
- Tirol**; Beiträge zur Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte von Tirol. Innsbruck, 1894. 8°. (1885.)
- Tolnavármegye**; — története. I. rész: — az őskortól a honfoglalásig. 2 k. Budapest, 1896. 8°. (2115.)
- Tóth, L.**; Kormányformák az újkori társadalomban. (L. Laveleye, E. (2152.) cz. alatt!)
- Tott, Baron**; Nachrichten von den Türken und Tataren mit H. v. Peyssonnel's Verbesserungen und Zusätzen. (Samml. d. besten Reisebeschreibungen: XXXIII Bd.) Brünn, 1789. 8°. (1612.)

- Török, A., dr.;** Az ájnók. (Klvt. a „Budapesti Szemle“ 146—150. sz.-ból). Budapest. 1889. 8°. (2468.)
- —; Sur le crâne d'un jeune Gorille du Musée Broca. (Klvt. a „Bullet de la Soc. d'Anthrop. de Paris“ 1881. évf.-ból). Paris. 8°. (2499.)
- Tracy, Fr., dr., prof.;** Psychologie der Kindheit. Leipzig, 1899. 8°. (1342.)
- Traeger, E., dr.;** Die Halligen der Nordsee. („Forschung. z. deutsch. Land u. Volksk.“ Bd. VI. Heft. 3.) Stuttgart, 1892. 8°. (1733.)
- Trausch, J.;** Jägerschnurren aus dem Burzenlande. (A „Kronstädter Tageblatt“-ból). Kronstadt. 1899. 2°. (1903.)
- —; Lebensüberdruss und Gottes-Idee. Kronstadt, 1888. 8°. (2078.)
- —; Slaverei und Herrschaft. Kronstadt, 1889. 8°. (2074.)
- —; Kronstädter evang. Choralbuch. Kronstadt, 1886. 8°. (2075.)
- —; Entbehren und Opfern in Cult und Dichtung. Kronstadt, 1888. 8°. (2076.)
- —; Ehe und Staat. Kronstadt, 1888. 8°. (2077.)
- Treichel, Alex.;** Volkslieder und Volksreime aus Westpreussen. Danzig, 1895. 8°. (1942.)
- Troitzkossawsk-Kjakhta;** Travaux de la Sous-Section — Section du pays d'Amour de la Société Impériale Russe de Géographie. 3. köt. Moszkva, 1901. 8°. (1125.)
- Tröltsch, E., v.;** Die Pfahlbauten des Bodenseegebietes. Stuttgart, 1902. 8°. (2259.)
- Turchányi, T.;** Krassó-Szörény-vármegye néprajzi viszonyai a mohácsi vész előtti időkben. Lugos, 1901. 8°. (1316.)
- Tylor, Ed., B.;** The history of Games. Extracted from the „Fortnightly Review“ for May). London, 1879. 8°. (1809.)
- Uhde, C., W., F., dr.;** Über die Schädelform der Sandwich-Insulaner. Jena, 1861. 4°. (2497.)
- Ujfalvy, Ch., E., d.;** Le berceau des Aryas, d'après des ouvrages recents. (Klvt. a „Bullet. d. la Soc. d'Anthrop.“ 1884. évf.-ból). Paris. 8°. (2147.)
- —; Éléments de grammaire Magyare. Paris, 1876. 8°. (1811.)
- —; Résultats anthropologiques d'un voyage en Asie Centrale. Paris, 1880. 8°. (1790.)
- —; Mélanges Altaïques. (Actes de la Société Philologique. Tome V. No. 1.) Paris, 1874. 8°. (1792.)
- Unger, J., C.;** Schicksale der Zipser-Deutschen, insbesondere aber der XVI. königlichen privilegirten Kron-Städte. Wien, 1820. 8°. (2101.)
- Utasítás;** — a koldusok állapotjának jobb rendbe való hozásáról. Kolozsvár, 1816. 4°. (1788.)
- Varga, J.;** A magyar faj védelme. I. rész: Sötét pontok. Makó, 1901. 8°. (1360.)
- Varga, M., zámolyi;** A sátoros cigány. Pozsony, 1892. 8°. (2385)
- Varges, Alex.;** Ein Ritt durch Indien. Klam bei Grein, 1892. 8°. (1489.)
- Vargyas, E.;** Rábaközi vőfénykönyv. Budapest, 1888. 8°. (1705.)
- Vater, J., S.;** Vergleichungstabellen der Europäischen Stamm-Sprachen und Süd-, West-Asiatischer. Halle, 1822. 8°. (1588.)
- Vályi, A.;** Magyarország leírása. I. k. Buda, 1796. 8°. (1477.)

- Vámbery, Á.**; A keleti török nyelvről. (M. tud. akad. értek.) Pest, 1868. 8°. (1710.)
- —; A magyar és török-tatár nyelvekbeli szóegyezések. (Klvt. a „Nyelvtud. Közlemények“ VIII. k.-ból). Pest, 1869. 8°. (1711.)
- —; A török-tatár nép primitív kulturájában az égitestek. Budapest, 1879. 8°. (1712.)
- —; A csuvasokról. (M. tud. akad. értek.). Budapest, 1883. 8°. (1713.)
- —; A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válasz Hunfalvi Pál bírálati megjegyzéseire. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1884. 8°. (2192.)
- —; A hunnok és avarok nemzetisége. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1881. 8°. (2207.)
- —; A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. II. Válasz Budenz József bírálati megjegyzéseire. (M. tud. akad. értek.). Budapest, 1885. 8°. (2219.)
- —; A magyarság keletkezése és gyarapodása. Budapest, 1885. 8°. (2340.)
- Váraljay J.**; Felelet a nemzetiségek igaztói kibívására. Buda, 1869. 8°. (1852.)
- Velics, A., dr., lászlófalvi**; A kínai nyelv eredete az ural-altáji, indo-európai és sémi nyelvekben. Budapest, 1899. 8°. (2407.)
- Vende, N., E.**; A Beteg Henrik. (L. Aue (1855.) cz. alatt!)
- Venus**; — physique, contenant deux dissertations, l'une sur l'origine des hommes et des animaux, et l'autre sur l'origine des noirs. Haye, 1746. 8°. (2160.)
- Vereby, S.**; A magyar alkotmányos főispánok arczkép-gyűjteménye. Első évi folyam: 1867. Pest. 1866. 2°. (1353.)
- Veres, J.**; Orosháza. Orosháza, 1887. 8°. (1880.)
- Veress, E.**; Vitéz Mihály vajda ellenségei. (L. Jonnescu Gion, J., Gy., (1652.) cz. alatt!)
- Veress, I.**; Román középiskoláink nevelési eszközei. (Klvt. a „Magyar Paedagogiá“-ból). Budapest, 1897. 8°. (1614.)
- Veress, L.**; Egyetemes szorzó- és osztó-könyv. I. rész. Budapest, 1895. 8°. (1378.)
- Vernaleken, Th.**; Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. Wien, 1859. 8°. (1944.)
- Versényi, Gy.**; Körmőczvidéki gyermekversikék és mondókák. (A körmőczb. m. kir. áll. főreálisk. 1892/93. évi értesítőjéből). Budapest, 1893. 8°. (2252.)
- Veth, P., J. prof.**; Het paard onder De Volken van het maleische Ras. (Bijdrvoegsel tot Deel VII van „Internat. Archiv f. Ethnogr.“) Leiden, 1894. 8°. (2488.)
- Victorin, J.**; Grammatik der Slovakischen Sprache. Budapest, 1878. 8°. (1841.)
- Vikár, B.**; A Kalevala. Budapest. 8°. (1708.)
- Vincenti, C., v.**; Die Juden und der Antisemitismus. (L. Leroy-Beaulieu, A. (1830.) cz. alatt!)
- Virchov, R.**; Das neue Pathologische Museum der Universität zu Berlin. Berlin, 1901. 8°. (1337.)
- Volf, Gy.**; A honfoglaló magyarok műveltsége. (Klvt. az „Akad. Értesítő“ VIII. k.-ból). Budapest, 1897. 8°. (1693.)
- —; Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? Budapest, 1885. 8°. (2228.)

- Volkov, Th.**; Le traineau dans les rites funéraires de l'Ukraine. (Klvt. a „Revue des Tradit. Populaires“-ból). Paris, 1896. 8°. (2363.)
- Volney, C., Fr.**; Die Ruinen und das natürliche Gesetz. (Universal-Bibliothek: 2151—2153.) Leipzig, 8°. (2062.)
- Voss, A.**; Siebenbürgische und Bosnische Funde (Tordosch und Butmir). (Klvt. a „Verhandl. d. Berl. Anthrop. Ges.“ 1895. évf.-ból). Berlin, 8°. (1682.)
- Voss, J., H.**; Idyllen. Wien, 1811. 8°. (1576.)
- Voth, H., R.**; The Oraibi Soyal ceremony. (L. Dorsey, G. (1411.) cz. alatt!)
- Vőfények**; — kötelességei. Budapest, 1886. 8°. (1706.)
- Vőfény-könyv**; Vőfények kötelessége, mely az ilyen hivatalokban forgó-lódók kedvéért különféle írásokból és szokássá vált ártatlan mulatsá-gokból összeszedetett. Budapest, 8°. (1838.)
- Vulcanu, J.**; Román népdalok. (A hazai népköltészet tára: III. k.). Budapest, 1877. 8°. (2410.)
- Vuletić-Vukasović, V.**; I. Vjestic (le streghe) presso gli Slavi Meridionali. II. Gli ornamenti popolari degli Slavi Meridionali. III. Bugarilje ovvero Narikace presso gli Slavi Meridionali. Ragusa, 1900. 8°. (1414.)
- W.**; Ueber historische Ethnographie (A „Grenzboten“ XVII. évf.-ból). Leipzig, 1858. 8°. (2046.)
- Wackernagel, W.**; Über den Ursprung und die Entwickelung der Sprache. Basel, 1872. 8°. (2105.)
- Wagner**; Phraseologia. 8°. (1591.)
- Wahnschaffe, F., dr.**; Die Ursachen der Oberflächengestaltung des Nord-deutschen Flachlandes. (Forschung. z. deutsch. Land- u. Volkskunde“: VI. Bd. 1. Heft.) Stuttgart, 1891. 8°. (1737.)
- Waldau, A.**; Altböhmische Minnepoesie. Prag, 1860. 8°. (2064.)
- —; Böhmisches Märchenbuch. Prag, 1860. 8°. (1538.)
- Wallace, A., R.**; Land nationalisation, its necessity and its aims. London, 1882. 8°. (2086.)
- Wankel, H., dr.**; Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit. Wien, 1882. 8°. (2005.)
- Wankel, M.**; Mährische Ornamente. Olmütz, 1888. 8°. (2133.)
- Ward, L., F.**; Status of the mind problem. („Anthrop. Soc. of Washington“: Special Papers I.). Washington, 1894. 8°. (1957.)
- Warrens, R.**; Dänische Vokslieder der Vorzeit. (L. Grundtwig, Sv. (1635.) cz. alatt!)
- Wasylkiewicz V.**; Népköltési gyűjteményeink története és értéke. Csik-Szereda, 1899. 8°. (1821.)
- Weber, S.**; Geschichte der Stadt Béla. Igló, 1897. 8°. (2307.)
- —; Podolin város története. Budapest, 1891. 8°. (2304.)
- —; Monographie der evangelischen Gemeinde A. C. Bela. Késmark, 1885. 8°. (2366.)
- Weck, G., dr.**; Principien der Uebersetzungskunst. Breslau, 1876. 8°. (2031.)
- Weddigen, F., H., O., dr.**; Geschichte der deutschen Volkspoesie seit dem Ausgange des Mittelalters bis auf die Gegenwart. München, 1884. 8°. (1575.)
- Weigand, G.**; Die Aromunen. 2 k. Leipzig, 1895. 8°. (1581.)

- Weinhold, K., dr.; Die Verbreitung und die Herkunft der Deutschen in Schlesien. Stuttgart, 1887. 8°. (1728.)
- Weinrich, Fr.; Alsófehér vármegye szász népe. (Klvt. az Alsófehér vármegye monografiája I. k.-ból). Nagy-Enyed, 1896. 8°. (2347.)
- Wellmann, A.; Reisebriefe aus dem Lande der Sachsen in Siebenbürgen. Kronstadt, 1843. 8°. (1867.)
- Wenzel, G.; Nevezetes per lőcsei polgárok között 1421—1429. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1873. 8°. (2237.)
- —; Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andreanum előtti időből. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1873. 8°. (2167.)
- —; Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1877. 8°. (2181.)
- — A „Servitus fumi imittendi“ hazai jogunk rendszerében. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1878. 8°. (2236.)
- Werneburg; Die Sage vom zweibeweibten Grafen von Gleichen. (Klvt. a „Mittheil. d. Ver. f. die Geschichte und Alterthumsk. v. Erfurt“ 1873. évf.-ból). Erfurt. 8°. (2113)
- Wesely, E.; Serbische Hochzeitslieder etc. (L. Karadgich, W. (1482.) cz. a.!)
- Wesen der Kopfarbeit; Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit. Hamburg, 1869. 8°. (2338.)
- Whitte, Ch.; Häusliches Leben und Sitten der Türken. 2. Bd. Berlin, 1845. 8°. (1500.)
- —; Drei Jahre in Konstantinopel, oder Sitten und Einrichtungen der Türken. Stuttgart, 1846. 8°. (1610.)
- Wiborg, K. F.; Die Mythologie des Nordens. Berlin 1847. 8°. (1454.)
- Wickenhauser, Fr., A.; Die deutschen Siedelungen in der Bukowina. 2. k. Czernowitz, 1887. 8°. (2145.)
- Widenmann, G., dr.; Der Magnetismus des Menschen. Nürnberg 1854. 8°. (2050.)
- Widmann, J., dr.; Das Brucker St. Nikolaus-Spiel. (A salzburgi „Staats-Gymnasium“ 1890/91-iki programjából). Salzburg, 1891. 8°. (1894.)
- Wiedemann, A., dr.; Die Religion der alten Ägypter. Münster i/W 1890. 8°. (1472.)
- —; Die Kulturbeziehungen Altägyptens zum Auslande. Klvt. a „Bonner Jahrbücher“-ből). Bonn 1895. 8°. (1674.)
- Wien.; Katalog des Historischen Museums der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien. IV. Abtheilung: Waffensammlung. Wien 1888. 8°. (2069.)
- Wieser, Fr., R., v.; Ein Zauberspruch. (Klvt. a „Zeitschrift d. Ferdinandeum“ III. Folge 38. Heft-jéből). Innsbruck 8°. (1679.)
- Willatzen, P., J.; Alt-isländische Volks-Balladen und Heldenlieder der Färinger. Bremen. 1865. 8°. (1633.)
- Winternitz, M., dr.; On a comparative study of Indo-European customs with special reference to the marriage customs. (Transactions of the Internat. Folk-Lore Congress, 1891.) London, 1892. 8°. (1960.)
- Wiltstock, H.; Sagen und Lieder aus dem Nösner Gelände. Bistritz, 1863. 8°. (1949.)
- Wlislöcki, H., dr.; Volksdichtungen der siebenbürgischen und südongarischen Zigeuner. Wien, 1890. 8°. (1799.)

- Wlislocki, H., dr.**; Tod u. Todtenfetische im Volksglauben der Magyaren. (Klvt. a „Mittheil d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXII. k.-ből.) Wien, 1892. 4°. (1839.)
- —; Die Székler und Ungarn in Siebenbürgen (Sammlung gemeinverständl. wissenschaftl. Vorträge). Hamburg, 1891. 8°. (2033.)
- —; Aus dem Volksleben der Magyaren. München, 1893. 8°. (2291.)
- —; Adalék a cigány nyelvészet történelméhez. Kolozsvár, 1881. 8°. (2391.)
- —; Czigány kurucz-dalok. Kolozsvár, 8°. (2393.)
- —; Vier Märchen der Transsilvanischen Zeltzigeuner. (Klvt. az „Ungarische Revue“ 1886. évf.-ből.) Budapest, 8°. (2396.)
- —; Zur Volkskunde der Transsilvanischen Zigeuner. (Sammlung gemeinverständl. wissenschaftl. Vorträge). Hamburg 1887. 8°. (2397.)
- —; Eine Türkische Waltharisage. (A „Zeitschrift f. vergleich. Literaturgeschichte“ 1892. évf.-ből.) 8°. (2402.)
- —; Az erdélyi cigány népköltészet („Olcso Könyvtár 189. sz.) Budapest, 1885. 8°. (2411.)
- —; Märchen und Sagen der Bukowinaer und Siebenbürger Armenier. Hamburg, 1891. 8°. (2429.)
- —; Die Lappenbäume im Magyarischen Volksglauben. (Klvt. a „Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien“ XXV. k.-ből.) Wien, 1895. 4°. (2474.)
- Wolf, L.**; Der Tabu auf Tahiti. Hamburg, 1837. 8°. (1524.)
- Wolff, O., L., B.**; Hausschatz der Volkspoeseie. Leipzig, 1850. 8°. (1584)
- —; Eleutheria. Leipzig, 1861. 8°. (1803.)
- Woodhull Martin, V., Cl.**; Stirpiculture or the scientific propagation of the human race. London, 1888. 8°. (1923.)
- —; The Garden of Eden. London. 1889. 8°. (1927.)
- Wosinsky, M.**; Tolnavármegye története. (L. Tolnavármegye (2115.) cz. alatt!)
- Wuttke, Ad., dr.**; Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. Berlin, 1900. 8°. (1415.)
- Zeitschrift.**; — für Ethnologie, 1902. Berlin. 8°. (189.)
- —; — für Volkskunde. Organ der deutschen Gesellschaft für Volkskunde. IV. Bd. Leipzig. 1892. 8°. (1601.)
- —; Koloniale —, 2. és 3. évf. Leipzig-Wien, 1901—1902. 4°. (1225.)
- Zichy, Á., gr., dr.**; A Boro-Budur Jáva szigetén. (M. tud. akad. értek.) Budapest, 1881. 8°. (2208.)
- Zichy, J., gr.**; harmadik ázsiai utazása, II. k.: — harmadik ázsiai utazásának állattani eredményei. Budapest-Leipzig, 1901. 4°. (956.)
- Zimmermann, A., W., v.**; Taschenbuch der Reisen. IX. Bd.: West-Sibirien. Leipzig, 1810. 8°. (1598.)
- Zingerle, I., V.**; Sitten Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes. Innsbruck 1857. 8°. (1531.)
- Zobeltitz, F., v.**; Berlin und die Mark Brandenburg. („Land und Leute“: XIV. k.) Bielefeld-Leipzig, 1902. 8°. (2285.)
- Zolnai, Gy.**; Szómagyarázatok. (A Budenz-albumból és a magyar Nyelvörből). Budapest, 1890. 8°. (235.)

593/67

TARTALOM.

	Lap
<i>Dr. Bátky Zsigmond</i> : Das Bauernhaus in Oesterreich-Ungarn und in seinen Grenzgebieten. (Ismert.)	95
— —: Könyvismertetés. Alfred Hackel: Die Besiedelungsverhältnisse des oberösterreichischen Mühlviertels in ihrer Abhängigkeit von natürlichen und geschichtlichen Bedingungen	131
— —: Két közlemény a magyarság házáról (2 szövegábrával)	149
— β.: Ausztrália szerepe az emberiség kialakulásában	11
— —: Az Almásy-gyűjtemény	80
— —: A C. W. Wahle-féle columbiai keramikai-gyűjtemény	110
— —: † Virchow Rudolf	122
<i>B. B.</i> : A halászó hetési ember (2 szövegábrával)	29
<i>Festetics Rudolf gróf</i> : Csendes oceáni utazásaim vázlata	49
<i>Gabnay Ferencz, hathalmi</i> : Budai szerencsepénzek	47
<i>Gönczi Ferencz</i> : A villámlás, mennydörgés és mennykő a göcseji nép hiedelmében (1 fekete táblával és 6 szövegábrával)	65
— —: Göcseji házsúcsok (6 szövegábrával)	124
— <i>f.</i> : Temetőfejfa, kopjafa	61
<i>Horger Antal</i> : Csiki székely ablakrácszatok (3 szövegábrával)	137
<i>Dr. Jankó János</i> : A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása	15, 63
— —: A Virchow-ünnepély Berlinben (1 színes táblával)	17
— —: A magyar halászat eredetéről (1 szövegábrával)	37
— —: A Festetics-gyűjtemény	56
— —: Vidéki néprajzi múzeumok	81
— <i>a.</i> : Néprajzi fölolvadás a M. N. Múzeumban	16
— —: A rontó-báburól	48
— —: † Nécsey István	64
<i>Dr. Semayer Vilibáld</i> : A magyarok finn volta	1
— —: Szeged és népe	32
— —: Turkajárás Szolnok-Dobokában (3 fekete táblával)	97
— —: † Dr. Jankó János (1 színes táblával)	113
— —: Jankó János dr. életrajza	116
— —: Az E. K. E. kolozsvári táj- és néprajzi múzeuma (3 fekete táblával)	141
— —: A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása	154, 155
— <i>o.</i> : A háromszék-vármegyei husvétii tojásokról és népszokásokról	112
<i>Szakáts Péter</i> : A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának kézi szakkönyvtára. II. Pótlék: Az 1902. évi szerzemények (1301—2500)	180
<i>Szmik Antal</i> : Adatok Püspök-Bogád néprajzához (10 szövegábrával)	179
<i>Sztripszky Hiador</i> : Adatok Erdély őshalászatához (24 szövegábrával)	157